

PRAVNI FAKULTET
UNIVERZITETA UNION U BEOGRADU

IZVRŠENJE SUDSKIH ODLUKA IZ ODNOSA RODITELJA I DECE

KANDIDAT: ZORAN VAVAN

MENTOR: PROF. DR NEBOJŠA ŠARKIĆ

BEOGRAD, 2019.

STRUKTURA DOKTORSKE DISERTACIJE

1. UVOD.....	5
1.1. Naziv i predmet naučno-istraživačkog rada.....	7
1.2. Metode istraživanja.....	7
1.3. Osnovne postavke rada.....	8
1.3.1. Radna (polazna) hipoteza.....	8
1.3.2. Cilj istraživanja.....	8
1.3.3. Zadaci istraživanja.....	9
2. ISTORIJSKI PRIKAZ PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE U OKVIRU IZVRŠNOG POSTUPKA.....	10
2.1. Razvoj instituta porodičnopravne zaštite u svetu.....	10
2.2. Razvoj instituta porodičnopravne zaštite u Srbiji.....	14
2.2.1. Izvršni postupak.....	14
2.2.2. Porodičnopravni odnosi.....	18
3. IZVORI ZAŠTITE ODNOSA RODITELJA I DECE.....	22
3.1. Akti Organizacije ujedinjenih nacija.....	24
3.2. Regionalni akti - akti Saveta Evrope.....	27
3.3. Presude Evropskog suda za ljudska prava.....	29
3.4. Ustav.....	41
3.5. Zakoni.....	43
3.5.1. Porodični zakon.....	43
3.5.2. Zakon o izvršenju i obezbeđenju.....	48
3.5.3. Ostali relevantni zakoni.....	48
3.6. Običaji, pravna nauka i sudska praksa.....	51

4. UPOREDNOPRAVNA ANALIZA IZVRŠENJA SUDSKIH ODLUKA IZ ODNOSA RODITELJA I DECE.....	54
4.1. Zemlje bivše SFRJ.....	56
4.1.1. Slovenija.....	58
4.1.2. Hrvatska.....	59
4.1.3. Bosna i Hercegovina.....	64
4.1.4. Crna Gora.....	66
4.1.5. Makedonija.....	67
4.2. Pojedine zemlje anglosaksonskog pravnog sistema.....	69
4.3. Poljska.....	71
4.4. Mađarska.....	74
5. IZVRŠENJE SUDSKIH ODLUKA IZ ODNOSA RODITELJA I DECE U SRBIJI.....	78
5.1. Normativna analiza.....	78
5.1.1. Načela postupka.....	78
5.1.1.1. Opšta načela parničnog postupka.....	79
5.1.1.2. Načela izvršnog postupka.....	83
5.1.1.3. Posebna načela uređenja odnosa roditelja i deteta.....	92
5.1.2. Izvršne isprave iz odnosa roditelja i dece.....	95
5.1.2.1. Sudski sporovi iz kojih proističu odluke iz odnosa roditelja i deteta.....	96
5.1.2.1.1. Bračni spor.....	97
5.1.2.1.2. Spor o materinstvu i očinstvu.....	102
5.1.2.1.3. Spor za zaštitu prava deteta.....	105
5.1.2.1.4. Spor za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava.....	108
5.1.2.1.5. Spor za poništenje usvojenja.....	114
5.1.2.1.6. Spor za izdržavanje.....	115
5.1.2.1.7. Spor za zaštitu od nasilja u porodici.....	123
5.1.2.2. Odluke stranih sudova.....	128
5.1.2.3. Druge izvršne isprave koje uređuju odnos roditelja i dece.....	130
5.1.3. Postupci izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i deteta.....	132
5.1.3.1. Specifičnosti postupka.....	134

5.1.3.1.1.	Uloga suda.....	136
5.1.3.1.2.	Centar za socijalni rad kao organ starateljstva.....	138
5.1.3.1.3.	Fakultativni učesnici postupka.....	144
5.1.3.1.4.	Uloga javnih izvršitelja.....	149
5.1.3.2.	Predaja i oduzimanje deteta.....	151
5.1.3.3.	Izvršenje radi održavanja ličnih odnosa sa detetom.....	163
5.1.3.4.	Izvršenje radi zaštite od nasilja u porodici i zaštite prava deteta.....	166
5.1.3.5.	Izvršenje radi izdržavanja deteta.....	169
5.1.3.6.	Privremene mere.....	173
5.1.3.7.	Prethodne mere.....	177
5.2.	Sudska praksa u postupcima izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i deteta.....	180
6.	MOGUĆNOSTI ZA UNAPREĐENJE IZVRŠNOG POSTUPKA U VEZI SA PORODIČNIM ODNOSIMA U SRBIJI.....	187
7.	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA.....	194
8.	LITERATURA.....	198

1. UVOD

Predmet doktorske disertacije jeste postupak izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece. Razlog za odabir navedene tematike jeste posebnost ove vrste izvršnog postupka, koji je veoma značajan s obzirom na to da se u okviru njega ostvaruju i štite prava deteta i same porodice kao osnovne društvene grupe.

Odnosi između roditelja i dece mogu nastati prirodnim, odnosno biološkim putem - rađanjem ili pravnim, putem usvojenja. Dete je u određenom vremenskom periodu, do propisane starosne dobi nesposobno da se stara o sebi, te mu je u tom periodu života neophodna pomoć roditelja da bi se razvijalo i opstalo. Sve do poslednjih decenija 20. veka, kada je reč o odnosu roditelja i deteta, govorilo se isključivo o pravima i obavezama roditelja prema deci. Međutim, ovaj odnos danas se posmatra isključivo kroz korelativnu vezu između prava i dužnosti roditelja i prava deteta. Odnosi između roditelja i dece mogu imati lični, imovinski i ličnoimovinski karakter, a od njihovog kvaliteta zavisi i način funkcionisanja same porodice. Odnosi između roditelja i deteta predmet su društvene i javne kontrole i poseban deo porodičnog prava, čija se sadržina kontinuirano razvija i unapređuje.

Pravna regulacija odnosa koji nastaju u okviru porodične zajednice, te tako i odnosa roditelja i dece, u savremenom demokratskom društvu predstavlja jedno kompleksno i veoma osetljivo pitanje. Evoluiranjem porodice "evoluirali" su i propisi koji uređuju odnose koji se razvijaju u okviru nje. Na nacionalnom i međunarodnom nivou postoji značajan broj propisa kojima se regulišu porodični odnosi, uključujući i odnose između roditelja i dece. Međutim, pored postojanja zavidnog broja međunarodnih i unutrašnjih mehanizama zaštite porodice i deteta, činjenica je da se u praksi često dešava da oni nisu dovoljni, te da pravna zaštita nije uvek potpuna, adekvatna, efikasna i blagovremena.

U okviru rada biće analiziran značaj izvršnog postupka koji se sprovodi u vezi sa odnosima između roditelja i dece, kao i odedeni problemi koji se u toku procesa izvršenja mogu pojaviti. Zaštita prava iz porodičnih odnosa, koju građani potraže pred sudom, svoju delotvornost bi trebalo da crpi u okviru jednog efikasno sprovedenog izvršnog postupka, s obzirom na činjenicu da svako odugovlačenje postupka u porodičnopravnoj sferi može da prouzrokuje ne

samo povredu pojedinih ustavnih garantija, već i povredu same suštine prava čija se zaštita ostvaruje. Uzimajući u obzir samu prirodu prava iz porodičnih odnosa, svako neuspešno i nedelotvorno izvršenje sudskih odluka koje iz njih proizilaze, moglo bi ugroziti osnovne egzistencijalne potrebe dece i ostalih članova porodice kojima je zaštita neophodna. Neopravdana odlaganja izvršenja, nepotrebni zastoji u postupku, odsustvo adekvatne saradnje između suda, organa starateljstva, policije i ostalih učesnika postupka, samo su neke od negativnih pojava koje nastaju u praksi i prouzrokuju neefikasnu zaštitu prava. Često se na postupak sprovođenja ove vrste izvršenja gleda samo kao na realizaciju određenog akta, na jednokratno činodejstvovanje suda i pomoćnih organa, te izvršenje gubi svoj značaj i važnu ulogu koju ima, kao važan deo procesa pravne zaštite. Takav pristup izvršenju često dovodi do poražavajućeg ishoda po maloletno dete i druge učesnike postupka.

Delotvorna zaštita prava iz porodičnih odnosa i posebno zaštita prava deteta podrazumeva ne samo donošenje adekvatnih normativa i sistemskih mera, već i njihovu efikasnu primenu uz potpunu koordinaciju svih relevantnih učesnika postupka - institucija, organizacija i pojedinaca. Pitanje takve zaštite jeste kompleksno, od posebne je važnosti za naše zakonodavstvo i praksu, te iz tog razloga zahteva jedno posebno istraživanje i analizu propisa, dosadašnje prakse domaćih sudova i uporedni prikaz ove vrste zaštite prava u pojedinim zemljama evropskog okruženja. Ovaj rad pokušaće da sublimira sve osnovne elemente koji su vezani za postupak sprovođenja izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece, da ukaže na stanje zakonodavstva i prakse u ovoj oblasti i tako pruži određeni naučni doprinos analizi ove posebno važne vrste izvršnog postupka.

1.1. NAZIV I PREDMET NAUČNOG RADA

"IZVRŠENJE SUDSKIH ODLUKA IZ ODNOSA RODITELJA I DECE"

1.2. METODE ISTRAŽIVANJA

Da bi se postupak prinude koji prosi tiče iz pravnog odnosa roditelja i dece mogao celovito sagledati i obraditi, prilikom izrade doktorske disertacije primeniće se konkretni naučni metodi.

Istorijski - u onom delu disertacije u kojem je prikazan istorijski razvoj sistema porodičnopravne zaštite, sa posebnim osvrtom na zaštitu odnosa roditelja i dece u kontekstu sprovođenja izvršnih odluka.

Normativno - dogmatski metod primenjen je prilikom proučavanja i analize međunarodnih i domaćih propisa koji uređuju oblast zaštite odnosa roditelja i dece.

Empirijski metod ogleda se u istraživanju prakse domaćih sudova u pogledu porodičnopravne zaštite i analizi podataka koji su tim putem prikupljeni.

Uz pomoć **komparativnog** metoda proučavana je i analizirana uporednopravna regulativa i praksa u pojedinim zemljama iz okruženja (bivše članice SFRJ), pojedinim istočno-evropskim zemljama koje su u bliskoj prošlosti reformisali svoje sisteme porodičnopravne zaštite (Poljska, Mađarska), kao i u pojedinim zemljama koje pripadaju anglosaksonskom pravnom sistemu.

Kroz **sociološki** metod ukazano je na društveno-socijalne posledice koje nastaju kao rezultat realizacije, odnosno nerealizacije prava koja su utvrđena sudskim odlukama iz pravnog odnosa roditelja i deteta.

1.3. OSNOVNE POSTAVKE RADA

1.3.1. Radna (polazna) hipoteza

Osnovna pretpostavka na kojoj se zasniva istraživački rad jeste da i pored postojanja zavidnog normativnog supstrata kojim se reguliše oblast zaštite porodičnih odnosa i odnosa roditelja i dece, problemi koji se javljaju u praksi utiču na efikasnost i delotvornost iste, što dovodi u pitanje kvalitet i kvantitet garantovanih ljudskih prava. Manjkavosti do kojih dolazi prilikom sprovođenja izvršenja ovakvih odluka stvaraju pre svega negativni emotivni status i nedostojne životne uslove deteta i roditelja, koji bi trebalo da uživaju posebnu zaštitu društva i države.

Druga hipoteza predstavlja pretpostavku autora da se sistem sprovođenja izvršenja odluka iz porodičnih odnosa, posebno iz odnosa roditelja i dece može unaprediti kroz konkretniju i koordinisaniju saradnju suda, Centra za socijalni rad, policije, psihologa i ostalih pomoćnih organa i pojedinaca koji učestvuju u postupku izvršenja.

1.3.2. Cilj istraživanja

Primarni cilj istraživanja jeste analiza postojećih imperativnih propisa u Srbiji kojima se reguliše zaštita prava iz odnosa roditelja i dece, kao i analiza sudske prakse iz oblasti izvršenja odluka iz odnosa roditelja i dece. Cilj disertacije jeste i iznalaženje mogućnosti za noveliranje i unapređenje pojedinih zakonskih rešenja, kao i samog pristupa u izvršenju pojedinih procesnih radnji kroz analizu propisa i iskustava drugih zemalja.

Disertacija ujedno ima za cilj da se kroz jedan naučnoistraživački rad prikaže praktična, realna slika o samom položaju i značaju zaštite ove posebno privilegovane vrste prava - porodice i deteta, kao i slika o problemima koji postoje u realizaciji i uživanju tih prava. Rezultati istraživačkog rada omogućili bi stručnoj javnosti jedno sistematsko sagledavanje problema koji nastaju u praksi, sa ponuđenim rešenjima koja bi se mogla primeniti kao određeni modeli, a sve u cilju potpunije i delotvornije zaštite prava roditelja i dece.

1.3.3. Zadaci istraživanja

U okviru istraživanja posebno će biti analizirani:

- međunarodni izvori pravne zaštite porodice, posebno sistem zaštite roditeljstva i dece.
- propisi Republike Srbije koji uređuju porodične odnose, njihova zaštita i način realizovanja i sprovođenja zaštite, posebno odnosa roditelja i dece.
- uobičajeni postupci i faze u sprovođenju izvršenja odluka iz odnosa roditelja i dece
- uloga koju imaju pojedini organi, organizacije i pojedinci (sud, centar za socijalni rad, policija, tužilaštvo itd.) u sistemu zaštite prava iz porodičnih odnosa
- praksa domaćih sudova koji postupaju u postupcima zaštite prava iz porodičnih odnosa.
- nedostaci koji se javljaju prilikom sprovođenja izvršenja odluka iz odnosa roditelja i dece
- uporedno zakonodavstvo i praksa zaštite prava iz porodičnih odnosa u postupku izvršenja u pojedinim zemljama evropsko-kontinentalnog i anglosaksonskog pravnog sistema
- rešenja i mogući pravci unapređenja postupka sprovođenja izvršenja odluka iz porodičnih odnosa i sistema pravne zaštite roditelja i dece u Srbiji.

2. ISTORIJSKI PRIKAZ RAZVOJA PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE U OKVIRU IZVRŠNOG POSTUPKA

Odnosi u porodičnoj zajednici, te u okviru njih odnosi između roditelja i dece u savremenim pravnim sistemima, zasnivaju se uglavnom na opštim načelima koja su definisana osnovnim i najvišim aktom jedne države - ustavom, a konkretizovana odredbama porodičnih zakona. Zaštita ove vrste pravnog odnosa i sprovođenje izvršenja odluka iz porodične materije, uglavnom su regulisani u okviru dva opšta akta, zakonom koji uređuje postupak izvršenja i obezbeđenja, kao i samim zakonom koji uređuje porodične odnose.

Odnosi u porodici, a posebno kada su u pitanju prava deteta, evoluirali su u skladu sa razvojem ljudskih prava. Punu afirmaciju i značajno mesto u opštim unutrašnjim aktima većine država, prava deteta dobijaju u drugoj polovini dvadesetog veka, a konkretan doprinos tome svakako je činjenica, da je u tom periodu usvojen značajan broj međunarodnih akata koji proklamuju prava deteta. Do tada, pravna regulacija se uglavnom svodila na prava i dužnosti roditelja prema deci, sve dok nije uočena i definisana njihova korelativna veza sa pravima deteta.¹

Navedeni procesi i promene značajno su uticali na istorijski tok regulacije izvršnog postupka, posebno u pogledu uređenja pravnih odnosa između roditelja i dece.

2.1. RAZVOJ INSTITUTA PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE U SVETU

Sa istorijskopravnog aspekta, odnosi između roditelja i dece doživeli su veliku transformaciju. U tradicionalnim patrijarhalnim društvenim zajednicama dominirala je očinska vlast, da bi sa razvojem ljudskih prava nastupila "demokratizacija" odnosa u okviru porodice i značajnija zaštita dečijih prava i interesa.²

¹ Više o korelativnoj vezi u okviru odnosa roditelja i dece videti u: Kovaček-Stanić G., 1994., *Pravni izraz roditeljstva*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, str. 17-35.

² Janjić-Komar M., 1987., *Prava dece u porodičnim odnosima*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 6.

U rimskom pravu najstariji muškarac je kao starešina porodice - *pater familias*, imao ovlašćenja prema imovini i članovima porodice koja su nazivana *patria potestas*. Prema ovim ovlašćenjima otac je imao gotovo neograničenu privatnopravnu vlast unutar porodice, živeo je po sopstvenom pravu i jedini imao pravnu i poslovnu sposobnost. Svi ostali članovi porodice, te tako i deca, bili su doživotno potčinjeni njegovim ovlašćenjima.³ Muško dete je moglo da postane *pater familias* samo ukoliko su mu svi muški preci pomrli.⁴ Ovlašćenja oca su se prostirala na ličnost i imovinu deteta. U pogledu ličnosti otac je imao pravo da odlučuje o životu i smrti deteta, te ga je mogao prodati, osuditi na sve kazne, ubiti, oženiti i udati bez njegove posebne saglasnosti, primiti dete u porodicu ili ga odbaciti. Deca nisu imala imovinsku sposobnost, s obzirom na činjenicu da je otac bio titular kompletne postojeće i nasleđene imovine.⁵ Vremenom su ograničavana ovlašćenja porodičnog starešine u odnosu na decu, te je tako u IV veku usmrćenje deteta okarakterisano kao ubistvo, a kažnjavanje dece za teške prestupe povereno državnom sudu.⁶ Kako je razvojem društva *patria potestas* slabila, deca dobijaju pravo vlasništva nad imovinom koju su stekla po određenom osnovu, ali je i dalje pravo upravljanja nad istom pripadalo ocu. Očinske vlasti mogao se osloboditi sin samo ukoliko je postao vladika (*flamen dialis*), a ćerka sveštenica boginje Veste (*virgo Vestalis*).⁷

Kada su u pitanju postupci izvršenja, sudovi su se uglavnom ograničavali na izricanje presude, dok je postupak izvršenja pripadao onoj strani koja je spor dobila.⁸ Dakle, važio je sistem privatnog izvršenja presude koji se održao veoma dugo uz primenu principa samopomoći.⁹ Kako je država tada smatrala da je dužničko-poverilački odnos isključivo ličan, prepuštala je poveriocu da sam sprovodi naplatu svog duga i na taj način mu prenosila deo svojih ovlašćenja. Vremenom, jačanjem državne vlasti u Rimu, institut samopomoći se polako napušta i preko svojih organa imperatorova kancelarija preuzima potpuni nadzor nad sudstvom, a samim tim i

³ Babić I., 2014., *Komentar Porodičnog zakona*, JP Službeni Glasnik, Beograd, str. 149

⁴ Stojčević D., 1985., *Rimsko privatno pravo*, Savremena administracija, Beograd, str. 91

⁵ Babić I., op. cit., str. 150

⁶ Horvat M., 1974., *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb, str. 82

⁷ Babić I., op. cit., str. 150

⁸ Šarkić S., Matović T., 2018., *O izvršenju presuda u srednjovekovnom srpskom pravu*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima", Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 7

⁹ Kao primer samopomoći prilikom izvršenja presude postoji odredba iz III tablice čuvenog rimskog Zakon 12 tablica: "Ako dužnik ne izvrši presuđeno ili neko za njega na sudu ne jemči, neka ga vodi sa sobom vezanog remenom ili okvima za noge od 15 funti...Onaj koji ga drži okovanog neka mu na dan da libru hleba" - Malenica A., 1997., *Praktikum iz Rimskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad, str. 66

nad postupkom izvršenja. O postupku izvršenja sudskih presuda staraju se magistrati.¹⁰ Poseban carski činovnik sa titulom *kvestora* bio je na čelu pravosuđa u Rimu.¹¹

Tokom srednjeg veka nastavlja se dominacija očinske vlasti unutar porodičnih odnosa, a prava deteta se delimično razvijaju i unapređuju.

U tadašnjim feudalnim državama teritorija je bila podeljena na posede - feude, kojima je upravljao njegov vlasnik - feudalni gospodar, a ne država i vladar. Usled pravnog partikularizma, feudanci su imali apsolutnu vlast u okviru svojih poseda, te su upravljali događajima i radnjama koji su se odvijali u njegovom feudu. Sledstveno takvom stanju, na neki način su preuzeli od države i funkciju suda i izvršavanja presuda. Međutim, državni vladari su vremenom uspeali da funkciju suđenja izmeste iz nadležnosti feudalnih posednika, te je vrate u ruke države. Tako su, na primer, u dvanaestom veku u Velikoj Britaniji, pored kraljevskih sudova u prestonicama obrazovani i putujući kraljevski sudovi, sa zadatkom da obilaze državu i u ime kralja donose presude i staraju se o njihovom izvršavanju.¹²

U novom veku, od pada Vizantije pa sve do dvadesetog veka, usvojeni su značajni akti u velikom broju zemalja kojima su proklamovana ljudska i građanska prava, poput *Deklaracije o pravima čoveka i građanina*,¹³ *Ustava SAD*,¹⁴ *Code civila*,¹⁵ *Austrijskog građanskog zakonika*¹⁶ *itd.* Međutim, tradicionalno poimanje porodice i odnosa u okviru nje, ostalo je i tokom ovog perioda uglavnom slično. Dakle, patrijarhalni sistem sa dominantnom ulogom oca održavao se i dalje u porodičnim zajednicama. Ipak, očinska vlast dobija širi kontekst, prvi put se značajnije pominje uloga majke i definišu obaveze roditelja. Tako na primer, u Austrijskom građanskom zakoniku utvrđuje se obaveza roditelja da decu vaspitavaju, staraju za njihov život i zdravlje, da

¹⁰ Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, str. 749

¹¹ Stanojević O., 1966., *Zajam i kamata*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 47

¹² Šarkić N., Nikolić M., op. cit.

¹³ Nastao kao najznačajnija tekovina Francuske buržoaske revolucije, usvojen od strane Ustavotvorne skupštine 1789. godine. Proklamuje pojedinačna prava i kolektivna prava naroda prema državi.

¹⁴ Najstariji ustav na svetu koji je donet 1787. godine i do danas je na snazi. Sastoji se iz preambule i 7 članova, dopunjen sa 27 amandmana.

¹⁵ Francuski građanski zakonik iz 1804. godine, sadržao je oko 2300 normi i sastojao se iz tri dela: lica (statusno i porodično pravo), stvarno pravo i naročiti načini sticanja svojine (obligaciono pravo, bračno imovinsko pravo, nasledno pravo, hipotekarno pravo i zastarelost).

¹⁶ Usvojen 1811. godine, sastojao se iz 1502. člana i predstavljao kodifikaciju privatnog prava. Poslužio je kao osnova za donošenje Srpskog građanskog zakonika 1844. godine, s obzirom da je dobar deo njegovih članova iskorišćen u srpskom normativu. Izvor: <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ABGB1811.htm>

ih izdržavaju, razvijaju njihove telesne i duševne moći i da u okviru religijske nastave i korisnih znanja zasnivaju temelj "budućeg dečijeg blagostanja".¹⁷ Imovina koju je dete steklo mogla je postati njegova svojina, ali dok je ono pod očinskom vlašću upravljanje imovinom je pripadalo ocu.

U ovo vreme apsolutnih monarhija, država preuzima kontrolu nad sudstvom u potpunosti, te postupak izvršenja sprovode isključivo državni organi. Za izvršni postupak posebno su značajni zakoni koji su doneti u vreme Napoleonovog carstva. Pored odvojenog regulisanja krivične i građanske materije, posebno su razdvojene odredbe materijalnog i procesnog prava, te je pored materijalnog građanskog zakonika donet i procesni građanski zakon.¹⁸

Tokom dvadesetog veka odnos između roditelja i dece doživljava najveću formalnu i suštinsku promenu, kao što se značajno transformiše i menja sama porodična zajednica. Ustanove očinske vlasti i roditeljske vlasti se napuštaju i uspostavljaju se roditeljske dužnosti i obaveze. Unapređuju se prava dece i donose akti na globalnom nivou kojima se utvrđuju i štite njihovi interesi, poput Ženevske deklaracije o pravima deteta iz 1924. godine,¹⁹ Deklaracije o pravima deteta iz 1959. godine²⁰ i Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine.²¹ Na osnovu ovih akata države članice se obavezuju da detetu obavezno zaštitu i brigu koja je neophodna za njegovu dobrobit. U zakonskim tekstovima sve više se definiše institut odnosa roditelja i dece, umesto roditeljskog prava.²²

Postupak izvršenja tokom dvadesetog veka se u većini zemalja izdvaja i osamostaljuje u pravnoj regulativi kao poseban građanski proces uređen opštim aktom. Izvršenje presuda povereno je sudovima ili posebno ovlašćenim licima - vansudskim (javnim, privatnim) izvršiteljima. Postupke izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, te odnosa roditelja i deteta, pored zakona koji regulišu postupak izvršenja, često uređuju i porodični zakoni.

¹⁷ Rušnov A., 1891., *Tumač obćemu Austrijskom građanskom zakoniku - knjiga prva*, Zagreb, str. 293.

¹⁸ *Code de procédure civile* - Zakon o parničnom postupku iz 1806. godine.

¹⁹ Usvojena na sednici Lige naroda 26.09.1924. godine, predstavlja prvu međunarodnu deklaraciju kojom se stvaraju i prihvataju dečija prava. Dostupna na sajtu: <http://www.un-documents.net/gdrc1924.htm>

²⁰ Deklaraciju usvojila Organizacija ujedinjenih nacija Rezolucijom broj 1389 (XIV), dostupna na sajtu: <http://cpd.org.rs/projects/odabrani-medjunarodni-instrumenti/1959-declaration-of-the-rights-of-the-child/>

²¹ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 44/25 1989. godine. Jugoslavija ratifikovala 1990. godine - "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/1990.

²² Janjić-Komar M., Korać R. i Ponjavić Z., 1995., *Porodično pravo*, Nomos, Beograd, str. 165

2.2. RAZVOJ INSTITUTA PORODIČNOPRAVNE ZAŠTITE U SRBIJI

2.2.1. Izvršni postupak

Postupak izvršenja u srpskoj srednjovekovnoj državi razvijao se i evoluirao kao i u ostalim feudalnim sistemima, od primitivnog i privatnog preduzimanja konkretnih prinudnih radnji do sudskog načina sprovođenja odluka.²³ Vremenom funkciju izvršenja sudskih odluka preuzima država, odnosno organi javne vlasti, te ova vrsta postupka poprima javnopravni karakter.

O samom postupku izvršenja u Srbiji tokom srednjeg veka ne postoji mnogo podataka. U određenim dokumentima, poput starih ugovora iz XIII veka između Srbije i Dubrovačke republike, mogu se pronaći pojedina pravila koja se odnose na dužničko-poverilački odnos. Tako na primer, u ugovoru iz 1254. godine, utvrđuje se nadležnost *stanke* - mešovitog suda za eventualne sporove Srba i Dubrovčana, te da će presudu izvršiti sudski, odnosno upravni organ vlasti one zemlje iz koje je osuđeno lice. U okviru ovih ugovora predviđeno je i da vlasti zaplenjuju imovinu osuđenog lica i predaju ga zemlji lica koje je oštećeno, a ukoliko njegova imovina nije dovoljna za namirenje duga, moraće svojim radom da otplati dug, a ako ni na taj način ne isplati dugovanje, predaće se vlastima zemlje poverioca.²⁴ Postupak izvršenja je, dakle, i tada imao prvenstveno imovinski karakter, te se najpre sprovodio na svojini osuđenog lica - dužnika, a tek naknadno, ukoliko imovina nije bila dovoljna za namirenje, postupak se sprovodio na ličnosti dužnika.

*Dušanov zakonik*²⁵ značajan je srpski srednjovekovni dokument u okviru kojeg se nalaze odredbe o sudovima i učesnicima sudskog postupka. Na osnovu člana 162. ovog zakonika, postupak sprovođenja izvršenja sudskih odluka bio je u nadležnosti *pristava*. Pristavi su bili, dakle, posebni državni činovnici koji su sprovodili odluke sudova i preduzimali radnje koje su utvrđene u njihovom sadržaju. Te radnje su podrazumevale oduzimanje od osuđenih lica određene imovine prema odluci suda, a u skladu sa članom 108 zakonika. Posebna radnja koja je podrazumevala uvođenje u posed nazivala se *izdava* - koja je označavala istovremeno radnju i

²³ Šarkić S., 1996., *Srednjovekovno srpsko pravo*, Matica srpska, Novi Sad, str.124.

²⁴ Šarkić S. i Matović T., op. cit., str. 11.

²⁵ Zakonik usvojen na saboru vlastele i crkvenih velikodostojnika 1349. godine u Skoplju i predstavlja jedinstvenu pravnu celinu zajedno sa dva vizantijska akta - Zakonom cara Justinijana i skraćenom Sintagmom Matije Vlastara.

taksu.²⁶ Ukoliko pristav ne bi bio u stanju da sprovede izvršenje sudske odluke, on se obraćao upravnicima gradova (kefalijama) i vlasteli za pomoć, prema članu 178. zakonika. Za svoj rad pristav je dobijao određeni novčani iznos koji se nazivao pristavština ili izdavština, a koji je predstavljao vid takse u visini od deset procenata od vrednosti spora.²⁷

U srednjevekovnom srpskom pravu pominju se još *sokalnici, otroci i globarije*, kao lica koja izvršavaju sudske odluke. Za sokalnike u pravnoj teoriji postoji različito kategorisanje, naime, jedan broj autora smatra da su oni bili izvršioci sudskih presuda, dok je drugo stanovište da se radi o isključivo činovnicima upravnih organa.²⁸ Otroci se pominju u dokumentima pojedinih srpskih srednjevekovnih vladara, kao privatna lica koja izvršavaju presude, ali su pitanja njihovog statusa ostala dosta nejasna.²⁹ Globarije su, prema članu 188. Dušanovog zakonika, bili pomoćni sudski činovnici zaduženi za skupljanje novčanog iznosa - globa, koji je sudija pisanom odlukom odredio.

Tokom XIX i XX veka izvršni postupak se prvi put detaljno reguliše i uređuje. Kao, što je u prethodnom poglavlju navedeno, Napoleonovo zakonodavstvo poslužilo je kao osnov i temelj svim propisima koji su kasnije donošeni u građanskoj i krivičnoj materiji. Izvršno pravo, kao posebna pravna disciplina regulisana opštim aktom, izdvaja se iz građanske materije u prvoj polovini XX veka. Do tada, postupci izvršenja bili su definisani u okviru jedinstvenih građanskih zakonika.

Kada je reč o srpskom zakonodavstvu, prvi opšti akt kojim je regulisan izvršni postupak donet je 1930. godine pod nazivom Zakon o izvršenju i obezbeđenju.³⁰ Stupio je na snagu tek 1938. godine, s obzirom da su na teritoriji tadašnje države, Kraljevine Jugoslavije, postojala različita i neujednačena pravila i propisi, kao rezultat određenih istorijskih okolnosti, događaja i običaja. Ovaj zakon donet je po uzoru na austrijski Zakon o izvršnom postupku iz 1896. godine sa karakterističnim savremenim pravnim tekstom.³¹

²⁶ Više o ovoj temi: Solovjev A., 1938., *Izdava po srpskom srednjovekovnom pravu*, Arhiv za pravne društvene nauke 36 1/2, u čast Živojina Perića. str. 133-138.

²⁷ Solovjev A., op. cit., str.137.

²⁸ Više o ovoj temi: Margetić L., *Bilješke o meropsima, sokalnicima i otrocima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu 25 1/3, str. 91-115.

²⁹ Šarkić S. i Matović T., op. cit., str.13.

³⁰ "SN br. 105 - LXII" od 23.07.1930.

³¹ Starović B., 2007., *Komentar Zakona o izvršnom postupku*, Intermex, Beograd, str. 27.

Pored činjenice, da je 1946. godine, nakon završetka II svetskog rata, donet Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 6. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije,³² pravna pravila Zakona o izvršenju i obezbeđenju iz 1930. godine su se primenjivala u pravnom životu, s obzirom da drugih propisa koji regulišu materiju građanskog izvršenja sudskih odluka nije bilo.

Takvo stanje trajalo je sve do 1978. godine, kada je stupio na snagu Zakon o izvršnom postupku,³³ koji je predstavljao jedan savremen i sveobuhvatan tekst kojim se uređuje sudski izvršni postupak. Tada važeći koncept samoupravnog socijalizma značajno je doprineo da se kroz same odredbe ovog normativa jasno naglašava zaštita dužnika i društvene svojine. U samom normativnom supstratu nisu postojale odredbe kojima se regulišu postupci izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa.

2000. godine donet je novi Zakon o izvršnom postupku.³⁴ Tadašnji zakonodavac je u nameri da se postigne ubrzanje sudskog postupka, uveo pojedina rešenja koja su bila veoma kritikovana od strane pravne nauke i struke.³⁵ Kada su u pitanju odnosi roditelja i dece značajno je što se po prvi put reguliše jedna vrsta izvršenja sudske odluke iz ove materije, a to je predaja deteta. Zakonom je bila predviđena obaveza suda da posebno vodi računa o potrebi zaštite interesa deteta u najvećoj meri, zatim da se ostavlja rok od tri dana od dana dostavljanja rešenja, da se dete preda roditelju ili drugom licu, odnosno organizaciji, pod pretnjom izricanja novčane kazne. Ukoliko se izvršenje nije moglo sprovesti izricanjem novčane kazne, sud je sprovodio oduzimanje deteta uz pomoć organa starateljstva.³⁶ Ostali izvršni postupci iz porodičnih odnosa nisu bili posebno uređeni zakonom.

Zakon o izvršnom postupku³⁷ iz 2004. godine predstavljao je prvi opšti akt kojim je regulisan postupak izvršenja na nivou Republike Srbije. Ovim propisom je proširen obim sredstava izvršenja i detaljnije regulisan postupak izvršenja radi predaje i oduzimanja deteta, ali i

³² "Službeni list FNRJ", 86/1946 i 105/1947

³³ "Službeni list SFRJ" br. 20/1978

³⁴ "Službeni list SRJ" br. 28/2000

³⁵ Kritike su se naročito odnosile na: isključenu mogućnost odlaganja postupka izvršenja; činjenicu da o pravnom leku odlučuje je isti sud koji je doneo prvostepeno rešenje o izvršenju; izostavljanje prigovora trećeg lica.

³⁶ Članovi 208.-210. Zakona o izvršnom postupku "Službeni list SRJ" br. 28/2000

³⁷ "Sl. glasnik RS" br. 125/2004

dalje, poput prethodnih normativa iz oblasti izvršnog postupka, pojedine moguće vrste izvršenja iz porodičnih odnosa on posebno ne predviđa niti reguliše.

Naredni Zakon o izvršenju i obezbeđenju donet je 2011. godine,³⁸ a kao najznačajnija novina ovog akta može se označiti uvođenje u naš pravni sistem nove pravničke profesije - (privatnih, vansudskih) izvršitelja. Pored činjenice da su uvedeni profesionalni pravници kao lica koja sprovode izvršne postupke, zadržan je postupak izvršenja putem ovlašćenog lica suda - sudskog izvršitelja, te je na taj način u određenoj meri uveden paralelni sistem izvršenja sudskih odluka, pri čemu su izvršni poverioci imali mogućnost izbora kome će poveriti postupak izvršenja – sudu ili (privatnom) izvršitelju.³⁹ Kada su u pitanju postupci izvršenja iz porodičnih odnosa, ovim aktom je detaljno regulisan postupak oduzimanja i predaje deteta.⁴⁰ Član 226. predviđao je da se na osnovu odluke suda o vršenju roditeljskog prava može odrediti i sprovesti izvršenje radi predaje deteta, bez obzira da li je tom odlukom naložena njegova predaja. Ako u odluci suda stranci nije bila naložena predaja deteta, sud je rešenjem o izvršenju izdavao nalog i određivao rok za predaju. Sud je, shodno članu 228., određivao izvršenje oduzimanjem deteta izricanjem novčane kazne ili izricanjem kazne zatvora licu koje odbija da preda dete ili preduzima radnje u cilju onemogućavanja ili otežavanja sprovođenja izvršenja. Sud je u skladu sa članom 230., rešenje o izvršenju radi oduzimanja i predaje deteta dostavljao organu starateljstva, najkasnije 10 dana pre sprovođenja izvršenja, te je psiholog bio dužan da izvrši planiranje aktivnosti i prikupi podatke od značaja za izvršenje, a nakon toga obavesti sud o tome i dostavi mišljenje o najpodobnijem sredstvu izvršenja. Pored toga, psiholog je bio dužan da se u toku celog postupka stara o najboljem interesu deteta i pruži blagovremenu podršku detetu i roditelju ili licu kome je dete predato. Član 231. je propisivao da samu izvršnu radnju oduzimanja i predaje deteta sprovodi sudija u saradnji sa psihologom organa starateljstva, ili psihologom škole, porodičnog savetovišta ili druge specijalizovane ustanove koja se bavi posredovanjem u porodičnim odnosima, a po potrebi i uz asistenciju policije. Od ostalih vrsta izvršnih postupaka iz porodičnih odnosa zakon je dosta sažeto i skromno uredio postupak izvršenja radi održavanja

³⁸ "Sl. glasnik Republike Srbije", br. 31/2011

³⁹ Izuzetak su bili samo postupci izvršenja u onim pravnim stvarima kod kojih je zakon propisao isključivu nadležnost suda, odnosno isključivu nadležnost izvršitelja. Isključiva nadležnost suda bila je određena u postupcima izvršenja sudskih odluka u vezi sa porodičnim odnosima i radi vraćanja zaposlenog na rad, dok je isključiva nadležnost izvršitelja bila propisana u predmetima naplate novčanih potraživanja nastalih iz komunalnih i sličnih delatnosti.

⁴⁰ Članovi 224.-233. Zakona o izvršenju i obezbeđenju Republike Srbije, "Sl. glasnik Republike Srbije", br. 31/2011

ličnih odnosa sa detetom, kao i postupak izvršenja radi zaštite od nasilja u porodici, zaštite prava deteta i drugih odluka u vezi sa porodičnim odnosima.⁴¹

Sada važeći Zakon o izvršenju i obezbeđenju⁴² izglasan je 21. decembra 2015. godine u Narodnoj skupštini Republike Srbije, a njegova primena počela je 01. jula 2016. godine. Ovaj zakon uvodi jasniju terminološku distinkciju profesije privatnog izvršitelja, koji postaje "javni izvršitelj", čime se naglašava njegova javna uloga i javni značaj. Javni izvršitelj *de jure i de facto* preuzima primat u postupcima izvršenja u odnosu na sud. Zakonodavac je odlučio da izvršiteljima koji ovaj posao obavljaju kao privatnu pravosudnu profesiju delegira značajno šira ovlašćenja. U skladu sa članom 4. ovog zakona, isključiva nadležnost suda ostala je samo u postupcima za izvršenje zajedničke prodaje nepokretnosti i pokretnih stvari, činjenje, nečinjenje i trpljenje te izvršenje izvršnih isprava u vezi sa porodičnim odnosima i vraćanjem zaposlenog na rad, dok su javni izvršitelji jedino i isključivo nadležni za izvršenje svih ostalih izvršnih isprava, rešenja o izvršenju na osnovu verodostojnih isprava, te rešenja o usvajanju predloga za protivizvršenje i rešenja o izvršenju rešenja o izrečenim sudskim penalima.

2.2.2. Porodičnopravni odnosi

Sagledavajući istorijski kontekst razvoja porodičnopravne zaštite u Srbiji i na području bivše Jugoslavije, na osnovu ustavnih i zakonodavnih promena, prema stanovištu pravne teorije, izdvaja se nekoliko perioda.⁴³

Prvi period razvoja porodičnog prava predstavlja razdoblje između dva svetska rata, dakle počinje stvaranjem Jugoslavije 1918. godine nakon i traje sve do 1941. godine, do početka Drugog svetskog rata. Kao što je već navedeno u radu, tokom ovog perioda na području tadašnje države postojao je pravni partikularizam, te su i porodični odnosi bili različito normirani. Na području centralne i južne Srbije važio je *Srpski građanski zakonik* iz 1844. godine i *Zakon o starateljstvu* iz 1872. godine. Srpski građanski zakonik u okviru treće glave uređivao je odnose

⁴¹ Članovi 234. i 235. ibidem.

⁴² Zakon o izvršenju i obezbeđenju, "Sl. glasnik RS", br. 106/2015

⁴³ Kovaček - Stanić G., 2014., *Porodično pravo*, Centar za izdavačku delatnost, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 19.

između roditelja i dece.⁴⁴ Otac deteta je imao velika ovlašćenja ali i obaveze. Roditelji su, između ostalog, bili u obavezi da "svoju decu hrane i odevaju, da se staraju za njihov život i zdravlje, da im tela snaže i podižu, vaspitavaju i duševne sposobnosti razvijaju, u zakonu božijem obučavaju".⁴⁵ Ove dužnosti, kako zakonik navodi, "poglavito na ocu leže".⁴⁶ Deca su, sa druge strane, bila dužna da poštuju i slušaju roditelje, te "da protiv volje roditelja ništa ne preduzimaju i čine".⁴⁷ Pored ovih akata, porodični odnosi bili su uređeni i verskim pravom, prvenstveno pravom Srpske pravoslavne crkve. Crkveni organi bili su nadležni za sklapanje braka i za sve bračne sporove. Kodifikacija crkvenog prava u oblasti bračnih odnosa izvršena je 1933. godine *Bračnim pravilnikom Srpske pravoslavne crkve*.

U delovima Vojvodine, Bačkoj i Banatu, se u to vreme primenjivalo ugarsko pravo i to: *Zakon o braku* iz 1894. godine, *Zakon o tutorstvu i starateljstvu* iz 1877. godine, *Zakon o državnim maticama* iz 1894. godine, *Tripartitum* - Verbecijeva zbirka mađarskog pisanog i običajnog prava. Na teritoriji Srema, porodičnopravni odnosi bili su regulisani *Austrijskim građanskim zakonikom* iz 1811. godine. Međutim, u sudskoj praksi kada su u pitanju sporovi između roditelja i dece, sudovi su se prilikom donošenja odluka uglavnom pozivali na stalnu sudsku praksu, pravna pravila privatnog prava i pravnu nauku.⁴⁸ Kada su u pitanju bračni odnosi, osnovna razlika u Vojvodini u odnosu na ostatak Srbije bila je punovažnost građanskog braka, a ne isključivo crkvenog, te vođenje matičnih knjiga od strane državnih organa, za razliku od crkvenih u Srbiji.⁴⁹

Drugi period vezuje se za trajanje Drugog svetskog rata i trajanje okupacije područja tadašnje Jugoslavije, dakle od 1941. do 1946. godine. Donošenjem već navedenog *Zakona o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 06. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije* prestali su da važe predratni propisi, a s obzirom na činjenicu da još nisu bili doneti novi propisi nastao je pravni vakum i u oblasti porodičnopravnih odnosa. Ipak, bilo je predviđeno da su se mogla primenjivati pojedina stara pravila koja nisu bila u suprotnosti sa Ustavom FNRJ

⁴⁴ Članovi 112. - 155. Srpskog građanskog zakonika, tekst dostupan na sajtu: https://sr.wikisource.org/sr-ec/srpski_gra%C4%91anski_zakonik_-_original

⁴⁵ Član 115. ibidem

⁴⁶ Član 116. ibidem

⁴⁷ Član 120. ibidem

⁴⁸ Kovaček-Stanić G., 2013., *Porodičnopravni odnosi roditelja i dece u Srbiji (Vojvodini) kroz istoriju i danas*, Zbrnik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 2/2013, str. 128

⁴⁹ Kovaček-Stanić G., 2014., op. cit., str. 20.

iz 1946. godine i aktima donetih posle rata, poput građanskog braka, nadležnosti državnih organa i slično.

Treći period počinje nakon 1946. godine i traje do 1971. godine. U tom periodu iz porodičnopravne oblasti usvojeni su sledeći opšti akti: Osnovni zakon o braku iz 1946. godine, Osnovni zakon o odnosima roditelja i dece iz 1947. godine, Zakon o usvojenju iz 1947. godine, Osnovni zakon o starateljstvu iz 1947. godine. Svi navedeni akti bili su saveznog karaktera i primenjivali su se jedinstveno na celoj teritoriji tadašnje savezne države. Osnovne karakteristike tadašnjeg normativa koji je uređivao oblast porodičnog prava su bile savremenost i naprednost, pre svega po pitanju ravnopravnosti polova u bračnoj zajednici.

Četvrti period obuhvata period od 1971. godine do 1992. godine. Zakonodavna nadležnost u određenom obimu preneti je sa savezne države na republike i pokrajine ustavnim amandmanima iz 1971. godine. U tom korpusu prenetih nadležnosti nalazilo se i pitanje porodičnopravnih odnosa. Na republičkom nivou tada su doneti sledeći zakoni: Zakon o braku 1974. godine, Zakon o odnosima roditelja i dece 1974. godine, Zakon o usvojenju 1976. godine i Zakon o starateljstvu 1975. godine. Kodifikacija porodičnog prava izvršena je 1980. godine donošenjem *Zakona o braku i porodičnim odnosima*.⁵⁰ U pokrajinama su takođe bili doneti istoimeni pojedinačni zakoni poput prethodno navedenih na republičkom nivou. Pokušana je kodifikacija porodičnog prava, poput one koja je postojala u republici Srbiji, ali je to onemogućeno donošenjem Ustava Savezne Republike Jugoslavije 1992. godine,⁵¹ kojim je zakonodavna nadležnost iz oblasti porodičnih odnosa preneti sa pokrajina na republiku.

Peti period je trajao od 1992. godine do 2006. godine. Tokom ovog perioda zakonodavnu nadležnost u oblasti porodičnopravnih odnosa ima Republika Srbija, te je na celovitoj teritoriji bio u primeni Zakon o braku i porodičnim odnosima iz 1980. godine sve do 2005. godine kada je usvojen Porodični zakon koji je i danas sa izmenama i dopunama na snazi.⁵² Normativni supstrat koji je važio u navedenom periodu noveliran je nekoliko puta, a odnose između roditelja i dece uredio je posebno u okviru trećeg dela zakona, gde su posebno bila definisana njihova prava i dužnosti. Tako na primer, u članu 115. ovog akta, navodi se da "roditelji imaju dužnost i pravo da

⁵⁰ "Sl. glasnik SRS" br. 22/80

⁵¹ "Sl. list SRJ" br. 1/92

⁵² "Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015

sa svojom decom razvijaju odnose ljubavi, poverenja i zajedništva i da ih usmeravaju na usvajanje porodičnih i društvenih vrednosti svojstvenih normama socijalističkog morala". Pitanje izdržavanja uređeno je u okviru šestog dela navedenog zakona, gde su dosta jasno bile utvrđene obaveze roditelja da izdržavaju svoju maloletnu i decu koja su na redovnom školovanju do 26-te godine života, kao i obaveze dece koja su navršila 15 godina života i ostvaruju prihode da izdržavaju svoju porodicu, ukoliko je to potrebno.⁵³

Šesti period počinje 2006. godiner nakon izdvajanja Crne Gore iz državne zajednice i osamostaljenja Republike Srbije kao države. U toku je rad na kodifikaciji kompletne građanske oblasti i donošenju Građanskog zakonika Srbije, u okviru kojeg će u posebnom delu biti uređeni porodični odnosi.⁵⁴

⁵³ Članovi 298.-308. Zakona o braku i porodičnim odnosima, op. cit.

⁵⁴ Radni tekst Građanskog zakonika Republike Srbije predstavljen je 2015. godine i ovaj dokument se sastoji iz 5 celina (knjiga) koje čine: uvodni deo građanskog prava, obligacioni odnosi, stvarno pravo, porodični odnosi i nasleđivanje. Tekst je dostupan na sajtu - <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>

3. IZVORI ZAŠTITE ODNOSA RODITELJA I DECE

Odnos između roditelja i deteta integralni je deo porodičnog prava, koje je u pravnoj nauci definisano kao sisten pravnih normi kojima se uređuju lični i imovinski odnosi između članova porodice, a koji odnosi nastaju iz srodstva, bračne ili vanbračne zajednice.⁵⁵ Dakle, predmet porodičnog prava predstavljaju porodični odnosi koji nastaju između fizičkih lica i proizilaze iz pravno relevantnih činjenica kao što su brak, vanbračna zajednica, srodstvo, usvojenje, hraniteljstvo i starateljstvo.

Prema tradicionalnoj podeli, strukturu porodičnog prava čine: bračno pravo, roditeljsko pravo i starateljsko pravo.⁵⁶ Bračnim pravom obuhvaćena su pitanja sklapanja braka, njegovog pravnog dejstva, međusobnih odnosa supružnika, pravnih posledica i prestanka braka. Roditeljsko pravo uređuje pravne odnose između roditelja i dece, kao i odnose između ostalih članova porodice. Starateljsko pravo se bavi pitanjima zaštite lica bez roditeljskog staranja i lica koja nisu u mogućnosti da se staraju o sebi. Dakle, sagledavajući navedenu sistematiku porodičnog prava, temu ovog rada mogli bismo podvesti pod deo roditeljskog prava, kojim se uređuju odnosi između roditelja i dece.

Kada govorimo o izvorima određene grane prava, obično se navode samo formalni izvori u formi pravnih akata kojima se regulišu određeni prirodni i društveni procesi, a koji su za posledicu imali stvaranje odgovarajućih pravila ponašanja. Dakle, formalne izvore porodičnog prava čine opšti pravni akti koji mogu imati međunarodni ili domaći karakter.

⁵⁵ O pojmu porodičnog prava videti u: Draškić M., 2006., *Porodično pravo i prava deteta*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP "Službeni glasnik", str. 11; Šarkić N., Počuča M., 2016., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd i JP "Službeni glasnik", str. 32; Kovaček-Stanić G., 2014., *Porodično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 9.

⁵⁶ O strukturi porodičnog prava videti u: Bartoš M., 1939., *Osnovi privatnog prava*, Izdavačko preduzeće Trud a.d. Beograd, str. 223; Marković L., 1920., *Građansko pravo II, Porodično pravo*, Geca Kon, Beograd, str. 2; Maurović I., 1934., *Nacrt predavanja o općem privatnom pravu, IV knjiga: Obiteljsko pravo*, Knjižara Kraljevskoga sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb, str. 9; Eisner B., 1950., *Porodično pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, str. 12; Đurović LJ., 1988., *Porodično pravo*, Naučna knjiga Beograd, str. 24; Cvejić-Jančić O., 2001., *Porodično pravo, knjiga I - Bračno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 15; Draškić M., 2006., *Porodično pravo i prava deteta*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP "Službeni glasnik", str. 15; Šarkić N., Počuča M., 2016., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd i JP "Službeni glasnik", str. 32; Kovaček-Stanić G., 2014., *Porodično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 14.

Međunarodne izvore porodičnog prava predstavljaju međunarodni akti koji su usvojeni od strane međunarodnih organizacija u XX veku, tokom kojeg se ljudska prava internacionalizuju i standardizuju na univerzalnom, nadnacionalnom nivou. Na navedenom nivou donet je određen broj međunarodnih dokumenata, koji su imali za cilj uspostavljanje jedinstvenih i univerzalnih standarda na osnovu najviše dostignutih savremenih pravno-etičkih vrednosti društva.

Određen broj autora kao značajan i relevantan međunarodni izvor navodi međunarodno običajno pravo, koje je nastalo kao rezultat primene opšteprihvaćenih vrednosti dominantnih u svetu.⁵⁷ Običajna pravila karakteristična su i veoma značajna u pravnim sistemima koji počivaju na anglosaksonskom pravu.

Međunarodna pravila su od velikog značaja za unutrašnje, nacionalne pravne sisteme. Tako i Ustav Republike Srbije utvrđuje da su opšteprihvaćena pravila međunarodnog prava i potvrđeni međunarodni ugovori sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije. Predviđena je takođe i njihova neposredna primena, te da moraju biti u skladu sa Ustavom.⁵⁸ Ovakvo ustavno rešenje podrazumeva da se sudovi i nadležni organi prilikom odlučivanja o određenim pravima i obavezama, mogu u svom radu u procesu donošenja odluka pozvati direktno na odredbe potvrđenih međunarodnih akata.⁵⁹ Ipak, praksa u Srbiji je pokazala da se unutrašnjim zakonom obično definišu određena međunarodna pravila i standardi koji su pethodno prihvaćeni i ratifikovani.

Najznačajniji međunarodni izvori za oblast porodičnih odnosa su dokumenti o ljudskim pravima koji su usvojeni od strane međunarodnih organizacija, kao što su Organizacija ujedinjenih nacija i Savet Evrope. Takođe, za pitanje porodičnopravne zaštite veoma je važna za naš pravni sistem i praksa Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

⁵⁷ Više o ovom izvoru u: Dimitrijević V., Paunović N., 1997., *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava, str. 60.

⁵⁸ Član 16. stav 2. Ustava RS, "Službeni glasnik RS" br. 98/2006

⁵⁹ U praksi domaćih sudova opšte i posebne nadležnosti još uvek se veoma retko može sresti slučaj da se sud u obrazloženju svoje odluke poziva na određeni ratifikovan međunarodni akt ili presudu Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu.

3.1. AKTI ORGANIZACIJE UJEDINJENIH NACIJA

Organizacija ujedinjenih nacija (u daljem tekstu: OUN) osnovana je 1945. godine i deklarirše se kao globalno udruženje vlada koje saraduju na polju međunarodnog prava, globalne bezbednosti, ekonomskog razvoja, socijalne jednakosti, kulture i poštovanja prava čoveka i osnovnih sloboda za sve, bez obira na rasu, pol, jezik ili veru.⁶⁰

Jedan od najvažnijih akata koje je usvojila ova organizacija, u kojem su sistematizovana ljudska prava i slobode na globalnom nivou, predstavlja *Univezalna deklaracija o pravima čoveka*.⁶¹ Ova deklaracija nije međunarodni ugovor, te ne podleže ratifikaciji, a sve njene odredbe vremenom su postale izvor međunarodnog prava, s obzirom da je prihvaćena kao standard kome treba da teže sve zemlje u pogledu ostvarivanja uslova za život. Kada su u pitanju porodični odnosi, ona proklamuje punoletnim licima bez ograničenja u pogledu rase, državljanstva ili verosipovesti pravo na brak i porodicu, zatim načelo slobodnog i potpunog pristanka na brak, zaštitu porodice, kao prirodne i osnovne ćelije društva od strane društva koje je okružuje i države. Takođe, između ostalih prava, garantuje se i pravo na određen standard života, posebno za majke i decu, te da sva deca rođena u braku ili van njega uživaju jednaku socijalnu zaštitu.⁶²

Nakon navedene deklaracije, od strane OUN-a doneta su i dva međunarodna pakta o ljudskim pravima, *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* i *Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*.⁶³ Ovi akti doneti su u formi međunarodnih ugovora. te oni obavezuju državu potpisnicu da osigura i obezbedi primenu prava iz ugovora koji je ratifikovala svim licima koja žive i zateknu se na njenoj teritoriji.⁶⁴ Navedenim paktovima proširen je i detaljnije uređen korpus ljudskih prava na globalnom nivou, te tako i kada su u pitanju porodični odnosi. Između ostalog, konkretno se navodi obaveza država ugovornica da preduzmu odgovarajuće mere radi obezbeđenja jednakosti u pravima i dužnostima supružnika u odnosu na brak, za vreme braka i prilikom njegovog raskida, a ukoliko dođe do razvoda braka,

⁶⁰ Član 1. Povelje Ujedinjenih nacija - usvojene 1945. godine u San Francisku (SAD) - Međ. ugovor FNRJ 5/1945

⁶¹ Deklaracija usvojena Rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 217 A (III) 10. decembra 1948. godine. Zanimljiv je podatak da je prilikom glasanja 48 članica glasalo za, 0 protiv i 8 uzdržanih među kojima je bila i Jugoslavija.

⁶² Članovi 16. i 25. Univerzalne deklaracije o pravima čoveka - izvor <https://www.ohchr.org>

⁶³ Oba pakta usvojena su istog dana 16. decembra 1966. godine rezolucijom Generalne skupštine Ujedinjenih nacija br. 2200 A (XXI).

⁶⁴ Jugoslavija je ratifikovala oba pakta Zakonom o ratifikaciji "Službeni list SFRJ" br. 7/1971

donošenje potrebnih odluka kako bi se deci obezbedila potrebna zaštita. Svakom detetu se garantuje pravo na mere zaštite od strane njegove porodice, društva i države koje zahteva njegov položaj maloletnika, bez ikakvog razlikovanja na osnovu rase, boje, pola, jezika, veroispovesti, nacionalnog ili društvenog porekla, imovine ili rođenja.⁶⁵

Osim navednih, OUN je usvojila određen broj međunarodnih ugovora koji imaju univerzalni karakter, a od značaja su za porodičnopravne odnose. To su: *Konvencija o zaštiti materinstva*,⁶⁶ *Konvencija o državljanstvu udatih žena*,⁶⁷ *Konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahteva u inostranstvu*,⁶⁸ *Konvencija o pristanku na brak, o minimalnoj starosti za sklapanje braka i registrovanju brakova*,⁶⁹ *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena*,⁷⁰ *Konvencija o pravima deteta*,⁷¹ *Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece*,⁷² *Konvencija br. 182 o najgorim oblicima dečijeg rada*,⁷³ *Konvencija o zaštiti dece i saradnji u pogledu međudržavnog usvojenja*.⁷⁴

Konvencija o pravima deteta je svakako najvažniji dokument koji reguliše pravni i društveni položaj dece.⁷⁵ Prvi put se u okviru jednog međunarodnog doklumenta daje definicija deteta, te je navedeno da je dete svako ljudsko biće koje nije navršilo 18 godina života, ukoliko se na osnovu zakona koji se odnosi na dete punoletstvo ne stiče ranije.⁷⁶ Ovom konvencijom utvrđuju se prava i obaveze roditelja i države prema deci. Država se obavezuje na poštovanje

⁶⁵ Članovi 23. i 24. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima

⁶⁶ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 103 1952. godine. Jugoslavija ratifikovala 1955. godine - "Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori" br. 9/1955.

⁶⁷ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 1040 (XI) 1957. godine. Jugoslavija ratifikovala 1958. godine - "Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/1958.

⁶⁸ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a 1956. godine. Jugoslavija ratifikovala 1960. godine - "Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori", br. 2/1960.

⁶⁹ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 1763 A (XVII) 1962. godine. Jugoslavija ratifikovala 1964. godine - "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 13/1964.

⁷⁰ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 34/180 1979. godine. Jugoslavija ratifikovala 1981. godine - "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 11/1981.

⁷¹ Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 44/25 1989. godine. Jugoslavija ratifikovala 1990. godine - "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 15/1990.

⁷² Usvojena u Haškoj akademiji za međunarodno privatno pravo 1980. godine, Jugoslavija ratifikovala 1991. godine - "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/1991.

⁷³ Usvojena na Generalnoj konferenciji Međunarodne organizacije rada u Ženevi 1999. godine. Jugoslavija ratifikovala 2003. godine - "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 2/2003.

⁷⁴ Konvencija zaključena 1993. godine na Haškoj akademiji za međunarodno privatno pravo, stupila na snagu 1995. godine. Srbija ratifikovala 2013. godine - "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 12/2013.

⁷⁵ Do 1998. godine ovu Konvenciju ratifikovalo je ukupno 191 država u svetu.

⁷⁶ Član 1. Konvencije o pravima deteta

prava roditelja i neophodnu pomoć u ostvarivanju tog prava.⁷⁷ Tako je utvrđeno da će država uložiti najveće napore da se obezbedi priznavanje principa da oba roditelja imaju zajedničku odgovornost u podizanju i razvoju deteta. Posebno se naglašava uloga porodice u životu deteta i razvoju njegove ličnosti. Naglašeno je da prevashodnu odgovornost za podizanje i razvoj deteta imaju upravo roditelji odnosno zakonski staratelji, u zavisnosti od slučaja, te da je najbolji interesi deteta njihova osnovna briga.⁷⁸ U okviru čitavog korpusa dečijih prava koja se garantuju Konvencijom, uspostavljen je jedan poseban, temeljni princip na kojem počivaju gotovo svi njeni članovi, a to je najbolji interes deteta (eng. - *the best interest of the child*), koji je vremenom postao novi pravni pojam i standard koji se primenjuje na globalnom nivou. Ovaj kriterijum od prvenstvenog je značaja prilikom preduzimanja svih aktivnosti koje se tiču dece i on obavezuje sve organe i institucije koje vode postupke i učestvuju u njima.⁷⁹ Od posebnog značaja za temu ovog rada je član 9. Konvencije u kojem se govori o mogućim postupcima zaštite prava dece. Tako se država obavezuje da obezbedi takve uslove u kojima dete neće biti odvojeno od svojih roditelja protiv njihove volje, osim u slučaju kada je to, u skladu sa zakonom i konkretnim postupkom, neophodno u najboljem interesu deteta (npr. ako se radi o zlostavljanju ili zanemarivanju deteta, kao i kada roditelji žive odvojeno).⁸⁰ Posebno se naglašava mogućnost kako roditelja tako i dece da učestvuju u sudskom postupku i iznesu svoje mišljenje.⁸¹ Garantuje se pravo deteta, koje je odvojeno od jednog ili oba roditelja, na redovno održavanje ličnih odnosa i neposredne kontakte sa oba roditelja, ukoliko to nije u suprotnosti sa interesima deteta.⁸² U okviru posebnog člana Konvencije naglašava se pravo deteta koje je sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje da participira u postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, shodno njegovim godinama i zrelošću. U tom cilju detetu se pruža mogućnost da bude saslušano u svim sudskim i administrativnim postupcima. Ono može biti saslušano neposredno, kao i preko zastupnika ili odgovarajućeg organa, na onaj način koji je u skladu sa procesnim pravilima nacionalnog zakona.⁸³

⁷⁷ Član 5. ibidem

⁷⁸ Član 18. ibidem

⁷⁹ Član 3. ibidem

⁸⁰ Član 9. stav 1. ibidem

⁸¹ Član 9. stav 2. ibidem

⁸² Član 9. stav 3. ibidem

⁸³ Član 12. stavovi 1. i 2. ibidem

Svakako da Konvencija o pravima deteta nije prvi dokument koji štiti prava deteta, ali joj se mora priznati da je ona prvi put na jedan sveobuhvatan način regulisala položaj deteta u društvu i dala značajan doprinos zaštiti dečijih prava.⁸⁴

3.2. REGIONALNI AKTI - AKTI SAVETA EVROPE

Pored globalnog i univerzalnog sistema zaštite ljudskih prava koji važi u svetu, na regionalnom nivou takođe su formirane međunarodne organizacije u oblasti zaštite ljudskih prava. Najdirektniji i najvažniji za naše zakonodavstvo svakako je sistem zaštite ljudskih prava uspostavljen nakon drugog svetskog rata u okviru Saveta Evrope, koji predstavlja najširu evropsku organizaciju u oblasti ljudskih prava, čiji su osnovni ciljevi poštovanje ljudskih prava, unapređenje parlamentarne demokratije i uspostavljanje vladavine prava.

Najznačajniji dokument o ljudskim pravima koji je usvojila ova organizacija je *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*.⁸⁵ Kada je u pitanju porodičnopravna materija, Konvencijom se između ostalog garantuje: pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života, doma i prepiske, pravo muškarcima i ženama odgovarajućeg uzrasta da stupaju u brak i zasnivaju porodicu u skladu sa nacionalnim propisima koji uređuju tu oblast, te obezbeđenje uživanja prava i sloboda bez diskriminacije po bilo kom osnovu.⁸⁶ Kada su postupci ostvarivanja prava u pitanju svakako je veoma važan, a posebno za ovaj rad bitan, član 6. Konvencije. U okviru ovog člana garantuje se svakom licu, prilikom utvrđivanja građanskih prava i obaveza ili osnovanosti bilo kakve krivične optužbe protiv njega, pravo na pravično suđenje i javnu raspravu u razumnom roku pred nezavisnim i nepristrasnim, zakonom ustanovljenim sudom.⁸⁷ Ovo pravo, ostvaruje se i u okviru postupka izvršenja, koji je sastavni deo sudskog postupka, shodno stanovištu Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, o čemu će biti više reči u narednom poglavlju rada. Dakle, za izvršni postupak u kojem se sprovode odluke iz porodičnih odnosa,

⁸⁴ Pre Konvencije o pravima deteta na globalnom nivou značajni dokumenti bili su Ženevska deklaracija o pravima deteta iz 1924. godine i Deklaracija o pravima deteta koju su usvojile OUN 1959. godine. Oba akta značajna su zbog samih temelja i ideja o posebnoj zaštiti i prednosti interesa deteta.

⁸⁵ Konvencija usvojena 1950. godine u Rimu, potpisana tada od strane 13 država članica Saveta Evrope. Do danas Konvenciju ratifikovalo 47 zemalja uključujući i našu zemlju koja je to učinila 2003. godine nakon prijema u članstvo Saveta Evrope - "Službeni list Srbije i Crne Gore - Međunarodni ugovori" br. 9/2003.

⁸⁶ Članovi 8., 12. i 14. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda.

⁸⁷ Član 6. stav 1. ibidem

posebno je značajno da bude efikasan i blagovremen, te da organ koji ga sprovodi radnje preduzima pravično, nezavisno i nepristrasno u skladu sa zakonom.

Značajno je napomenuti da su uz Konvenciju u međuvremenu usvajani protokoli, kojima je vršeno noveliranje, odnosno izmena i dopuna određenih prava, kako bi se ona unapredila i obezbedila njihova adekvatna primena i zaštita.⁸⁸

Savet Evrope je pored navedene Konvencije, usvojio još nekoliko međunarodnih akata koji su značajni međunarodni izvori porodičnog prava. Jedan od značajnih međunarodnih ugovora je *Evropska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o staranju o deci i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja*.⁸⁹ Pored ove konvencije, postoji još nekoliko značajnih dokumenata koje naša država nije ratifikovala, ali su u određenoj meri pojedini članovi istih sadržani u opštim normama koje uređuju oblast porodičnog prava kod nas. U te akte spadaju: Evropska konvencija o usvajanju dece (1967.), Evropska konvencija o pravnom statusu dece rođene izvan braka (1975.), Evropska konvencija o ostvarivanju prava dece (1996.), Konvencija za zaštitu ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u odnosu na primenu biologije i medicine (1997.), Evropska konvencija o državljanstvu (1997.), Konvencija o kontaktima koji se odnose na decu (2002.).

Sve navedene konvencije imaju karakter međunarodnih ugovora sa obavezujućom pravnom snagom. Pored njih, Komitet ministara i Parlamentarna skupština Saveta Evrope usvojili su određen broj rezolucija i preporuka, koje ne podležu ratifikaciji i nemaju za države članice obavezujući pravni karakter, već nude određene smernice, uputstva i rešenja u određenim oblastima porodičnog prava. One svakako imaju određenu moralnu i političku težinu, te je praksa da ih države članice poštuju i uvažavaju.⁹⁰

Za temu ovog rada značajno je pomenuti da u okviru Saveta Evrope postoji posebno telo - Evropska komisija za efikasnost pravosuđa (CEPEJ), a u okviru ove komisije posebna radna grupa za postupak izvršenja, koja je nadležna za promovisanje standarda Saveta Evrope koji se

⁸⁸ Do sada je usvojeno ukupno 16 Protokola kojima je izmenjen i dopunjen tekst Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.

⁸⁹ Usvojena od strane Saveta Evrope u Luksemburgu 1980. godine a ratifikovana od strane naše zemlje 2001. godine - "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 1/2001.

⁹⁰ Više o rezolucijama i preporukama u porodičnom pravu videti u: Draškić M., 2006., Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP "Službeni glasnik", str. 34.

odnose na izvršenje sudskih odluka u građanskim, privrednim i upravnim stvarima.⁹¹ Navedena komisija donela je niz smernica 2009. godine koje se odnose na načela i ciljeve izvršenja. U njima je između ostalog navedeno: da se države članice ohrabruju da prate izvršni postupak, kontrolišu upravljanje sudom i preduzimaju odgovarajuće mere kako bi obezbedile procesnu jednakost strana u postupku; zakonski okvir za izvršenje ne treba da bude bespotrebno produžen; da izvršni dužnik treba da ima mogućnost da preduzima radnje kojima osporava izvršne mere u razumnom roku, ali to ne treba da dovede do neopravdanog zastoja ili odlaganja postupka izvršenja; uvođenje ubrzanog i hitnog postupka izvršenja u predmetima u kojima odlaganje može da prouzrokuje nenadoknadivu štetu; prioritet uvek treba davati postizanju sporazuma između strana u postupku kako bi se koordinisali rokovi izvršenja; da postupak izvršenja ne sme biti osujećen ili odložen zbog navoda izvršnog dužnika o nepropisnom postupanju izvršitelja, osim u slučaju intervencije suda; značaj komunikacije između učesnika izvršnog postupka; transparentnost rada suda i izvršitelja. Naglašava se takođe da svim zainteresovanim stranama za koje postoji verovatnoća da će biti uključene u izvršni postupak (policiji, veštacima, prevodiocima, tumačima, organima lokalne samouprave, agentima za osiguranje od rizika, stručnjacima u oblasti brige o deci itd.) treba da bude obezbeđen potreban pravni status za pružanje pomoći izvršitelju i da budu blagovremeno dostupni u slučaju da je njihova pomoć potrebna u izvršenju neke presude. Posebno je važno da socijalni radnici budu na raspolaganju prilikom izvršenja koje obuhvata decu ili druga ugrožena lica.⁹²

3.3. PRESUDE EVROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA

Evropski sud za ljudska prava ustanovljen je Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda kao stalni organ zaštite ljudskih prava.⁹³ Nadležnost suda proteže se u dva pravca.⁹⁴ Njegova osnovna nadležnost je donošenje odluka o pitanjima tumačenja i primene

⁹¹ Izvor sajt CEPEJ-a, <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/enforcement>

⁹² Smernice CEPEJ-a usvojene decembra 2009. godine, *GUIDELINES FOR A BETTER IMPLEMENTATION OF THE EXISTING COUNCIL OF EUROPE'S RECOMMENDATION ON ENFORCEMENT*, dostupne na sajtu - <https://rm.coe.int/16807473cd>

⁹³ Članom 19. Evropske konvencije uspostavljen je sud koji je u početku paralelno sa Evropskom komisijom vršio nadzor nad primenom Konvencije. Protokolom broj 11 uz Konvenciju koji je stupio na snagu 1998. godine sud dobija stalnu nadležnost obaveznu za sve države članice.

⁹⁴ Članom 32. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda definisana je nadležnost suda:

Konvencije u slučajevima kada je reč o međudržavnoj predstavi ili pojedinačnoj predstavi, u kojima se tvrdi da je došlo do povrede prava ustanovljenih samom Konvencijom i protokolima uz nju. Druga nadležnost suda je savetodavna i podrazumeva donošenje savetodavnih mišljenja o pravnim pitanjima koja se tiču tumačenja Konvencije i protokola koji su njen sastavni deo. Međudržavnu predstavku može podneti svaka država ugovornica ovom sudu i ukazati na određenu povredu odredbi Konvencije ili protokola uz nju za koju smatra da se može pripisati nekoj drugoj državi ugovornici.⁹⁵ Pojedinačnu predstavku može podneti svaki pojedinac, nevladina organizacija ili grupa lica, koji tvrde da su žrtve povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili protokolima uz nju, učinjene od strane neke države ugovornice.⁹⁶

Postupak će se pokrenuti tek kada sud utvrdi da su iscrpljeni svi unutrašnji pravni lekovi, u skladu sa opštepriznatim načelima međunarodnog prava u roku od 6 meseci od dana kada je povodom konkretnog predmeta doneta pravosnažna odluka.⁹⁷ Kada predstavku proglasi prihvatljivom, sud ima dve mogućnosti: da se stavi na raspolaganje stranama u sporu u cilju postizanja prijateljskog poravnanja ili da nastavi ispitivanje predmeta u saradnji sa strankama i preduzima potrebnu istragu. Ukoliko je predstavka ispunila sve uslove za prihvatanje, a nije usledilo poravnanje, sudsko veće može da pozove stranke da dostave dalje dokaze i pismene izjave, te može da odluči da li će zakazati ročište ili će se voditi samo pismena rasprava. Rasprave pred sudom su javne, izuzev kada se u posebnim okolnostima odluči drugačije. O ročištu se sastavlja zapisnik koji potpisuju predsednik suda i sekretar. Nakon donošenja presude, u određenom roku (3 meseca) stranka može da zahteva da se predmet iznese pred Veliko veće, s tim da će Kolegijum Velikog veća prihvatiti zahtev ukoliko se predmet tiče nekog značajnog pitanja vezanog za tumačenje Konvencije ili pitanja od opšte važnosti. Po prihvaćenom zahtevu, Veliko veće odlučiće o predmetu presudom. U određenim slučajevima, predsednik veća može na zahtev podnosioca predstavke ili po sopstvenoj inicijativi da odobri stranci besplatnu pravnu pomoć.

1. Nadležnost Suda se proteže na sve predmete koji se tiču tumačenja i primene ove Konvencije i protokola uz nju, a koji su mu upućeni na osnovu članova 33, 34, 46. i 47.

2. U sporovima oko nadležnosti odlučuje Sud. - "Službeni list SCG - Međunarodni ugovori" br. 9/2003.

⁹⁵ Član 33. ibidem

⁹⁶ Član 34. ibidem

⁹⁷ Član 35. ibidem

Presuda po podnetoj predstavi obavezuje stranke u postupku i postaje pravnosnažna kada stranke izjave da neće zahtevati da se predmet iznese pred Veliko veće. Pravnosnažna presuda se objavljuje i ima karakter izvršnog naslova, a države koje su kršile ljudska prava su u obavezi da preduzmu određene mere i obezbede pravna sredstva kojima će se ubuduće povreda prava onemogućiti. Sud može zahtevati da te države izmene zakonodavstvo ili praksu. Komitet ministara je ovlašćen da nadzire izvršenje pravnosnažnih presuda Evropskog suda za ljudska prava.⁹⁸ Evropski sud za ljudska prava nema nadležnost da pojedinoj državi potpisnici Konvencije naredi preduzimanje određene konkretne radnje, kao što ne može izmeniti niti ukinuti presudu nacionalnog suda. Ukoliko konstatuje da država članica ne želi da sprovede pravnosnažnu presudu, on će uputiti predmet Komitetu ministara radi razmatranja mera koje treba preduzeti.⁹⁹ U slučaju da utvrdi prekršaj Konvencije ili protokola uz nju, a unutrašnje pravo države ugovornice omogućava samo delimičnu odštetu, ovaj sud može pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj strani.¹⁰⁰ Uz odgovarajuće postupanje Komiteta ministara, sud je u praksi razvio dva načela koja se odnose na izvršenje presuda. Prvo je načelo integralne restitucije, a drugo slobode izbora sredstava za izvršenje presude koju uživaju države potpisnice.¹⁰¹

Konvencija, kao međunarodni ugovor i normativni akt, utvrdila je osnovne postulate i principe u pogledu zaštite ljudskih prava, ali na razvoj same sadržine tih odredbi i na njihovu konkretizaciju uticala je pre svega praksa Evropskog suda za ljudska prava, kao organa nadležnog za primenu Konvencije.¹⁰² Upravo sama sudska praksa, odnosno judikati ovog suda, postali su na neki način osnovni modeli i formule razvoja instituta prava garantovanih Konvencijom i vremenom uticali na zakonodavstvo i praksu sudova zemalja potpisnica Konvencije, te tako i kada je reč o porodičnim odnosima. Prema izveštaju o radu Evropskog suda za ljudska prava iz 2017. godine, od početka rada ovaj sud je zaprimio ukupno 845.976 predstavi, a doneo je ukupno 798.610 presuda. U 46.195 slučajeva je utvrđena povreda prava zajamčenih Konvencijom, a u najvećem broju slučajeva konstatovana je povreda člana 6 - prava na pravično suđenje i to u gotovo 40% predmeta. U postupcima vezanim za porodične odnose,

⁹⁸ Postupak uređen čl. 38 - 46. ibidem

⁹⁹ U skladu sa članom 46. ibidem

¹⁰⁰ Član 41. ibidem

¹⁰¹ Više o navedenim načelima izvršenja videti u: Popović D., 2018., *"Izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava"*, Zbornik radova: Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima, Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 20.

¹⁰² Popović D., 2011. „*Uticao Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda na srpsko zakonodavstvo i sudsku praksu*“, Pravni zapisi br. 2, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd, str.344

pored navednog člana, značajan broj presuda odnosi se na povredu člana 8 - prava na poštovanje privatnog i porodičnog života.¹⁰³

Za potrebe ovog naučnog rada biće izdvojeno nekoliko odluka Evropskog suda za ljudska prava koje su vezane za porodičnopravnu materiju i odnos roditelja i deteta.

Paula i Aleksandra Marks protiv Belgije¹⁰⁴ - Postupak je pokrenula Paula Marks smatrajući da je njeno pravo na poštovanje porodičnog života bilo povređeno time što belgijsko pravo nije predviđalo da se materinstvo vanbračnog deteta utvrđuje samim rođenjem i što se utvrđivanjem vanbračnog materinstva na osnovu priznanja nije mogla uspostaviti potpuna pravna veza majke i deteta, te se nije uopšte mogao formirati ni pravni odnos između majčinih srodnika i deteta. U takvoj situaciji dete Aleksandra Marks nije imala pravo zakonskog nasleđivanja srodnika po majci, majku je moglo da nasledi samo na osnovu sudske odluke koja treba da ga postavi u položaj naslednika, a testamentom majke moglo bi da nasledi najviše tri četvrtine naslednog dela koje bi dobilo da je rođeno u braku. Dakle, vanbračno dete moglo je steći položaj i prava bračnog deteta samo nakon procedure usvajanja. Sud je utvrdio da je došlo do povrede prava na poštovanje porodičnog života, s obzirom da Konvencija ne pravi razliku između bračne i vanbračne porodice, te da poštovanje porodičnog života podrazumeva postojanje pravnih mehanizama u domaćem pravu koji će obezbediti da svako dete od trenutka svog rođenja uživa mogućnost potpune integracije u svoju porodicu.

Kron i drugi protiv Holandije¹⁰⁵ - Predstavku sudu podneli su Katarina Kron, njen vanbračni partner Ali Zeruk i njihov sin Samir M'Halem-Dris tvrdeći da se ne može pravno utvrditi da Samirov otac nije Omar M'Halem-Dris, još uvek formalno suprug majke u vreme njegovog rođenja, nego Ali Zeruk, vanbračni partner njegove majke, te da takva okolnost predstavlja povredu prava na poštovanje porodičnog života, prema članu 8. Konvencije. Sud je konstatovao da porodični život ne može biti određen samo bračnim vezama, već može obuhvatiti i razne druge porodične veze u kojima stranke žive zajednici koja ne predstavlja formalni brak. Zaključeno je da između Samira i njegovog prirodnog oca postoji takva veza koja ulazi u pojam

¹⁰³ Podaci preuzeti iz izveštaja o radu Evropskog suda za ljudska prava u periodu 1959.-2017. godine - OVERVIEW 1959-2017. ECHR, koji je dostupan na sajtu: https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf

¹⁰⁴ *Case of Paula and Alexandra Marckx v. Belgium*, No. 6833/74 od 24.10.1978., izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57534%22%7D>

¹⁰⁵ *Case Kroon and Others v. The Netherlands*, No. 18535/91 od 20.09.1994., izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57904%22%7D>

"porodičnog života", te je u konkretnom slučaju postojala obaveza Holandije da pravno obezbedi formiranje kompletnih porodičnih veza između Samira i njegovog biološkog oca Zeruka, a da je propuštanjem toga učinjena povreda prava na poštovanje porodičnog života podnosioca predstavke.

Jusuf protiv Holandije¹⁰⁶ - Evropskom sudu za ljudska prava se obratio gospodin Jusuf smatrajući da je žrtva povrede prava na poštovanje porodičnog života, koja je učinjena tako što mu nije dozvoljeno od strane holandskih vlasti da prizna dete S. čiji je on biološki otac. Naime, tokom njegove vanbračne zajednice sa gospođom R. rodila se devojčica S., te je od strane lokalnog okružnog suda gospodin Jusuf imenovan za pomoćnog staratelja S., budući da je majka po zakonu sama vršila roditeljsko pravo. Nakon godinu dana zajedničkog života gospodin Jusuf i gospođa R. su se razdvojili, a R. je odbila da se saglasi sa izjavom gospodina Jusufa o priznanju očinstva. Nakon smrti u testamentu koji je sačinila, R. je izrazila želju da jedan od njene braće bude postavljen za staratelja ćerke, a kod drugog brata da živi, te da gospodina Jusuf više ne održava kontakte sa detetom, budući da nije imao sigurno boravište u Holandiji u kojoj je živeo bez dozvole boravka i bez posla, te da nije imao sredstava za život. Prema njenom mišljenju, njegovo nastojanje da stekne roditeljsko pravo u odnosu na S., bilo je motivisano isključivo željom da na taj način stekne roditeljsko radnu i boravišnu dozvolu, te ostvari pravo na socijalna primanja. On je nastavio da viđa devojčicu svake treće sedmice u mesecu na osnovu dogovora sa porodicom majke, ali su pokušaji da okonča postupak priznavanja deteta ostali bez uspeha. Evropski sud za ljudska prava je bio stanovišta da je nesporno biološko očinstvo podnosioca predstavke, da je postojao porodični život u vreme dok su živeli zajedno, kao i nakon toga u stalnim kontaktima koji su održavali otac i ćerka. Holandsko pravo predviđalo je da saglasnost za priznanje očinstva, nakon majčine smrti, može dati isključivo holandski sud, koji je procenio da će interesi deteta biti bolje zaštićeni ako ono nastavi da živi u porodici u koju je smeštena nakon majčine smrti. Budući da interesi deteta treba da imaju prevagu, a da podnosilac predstavke nikada nije samostalno vodio brigu o detetu, nije nagovestio da bi to želeo niti uverljivo dokazao da bi to mogao da čini na odgovoran način, konstatovano je da u ovom slučaju nije došlo do povrede prava na porodični život.

¹⁰⁶ *Case of Yousef v. The Netherlands*, No. 33711/96 od 05.02.2003., izvor sajt: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:\[%22001-5434%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#%22itemid%22:[%22001-5434%22]})

Jakupović protiv Austrije¹⁰⁷ - Podnosilac predstavke se žalio na povredu prava na poštovanje porodičnog života od strane austrijskih vlasti, budući da je razdvojen od majke, brata, ućuha i polusestri, a otac nestao tokom rata u Bosni i Hercegovini. 1995. godine nadležna austrijska lokalna policijska uprava donela je rešenje kojim je podnosiocu predstavke, koji je tada imao 16 godina, zabranila boravak u Austriji u trajanju od 10 godina, uzimajući u obzir krivične postupke i presude koje su već protiv njega donete, ocenjujući da je njegov dalji boravak u Austriji suprotan javnom interesu. Uprava za javnu bezbednost Austrije je odbila njegovu žalbu, a isto je postupio i Upravni sud Austrije 1997. godine, te je nakon toga podnosilac predstavke deportovan u Sarajevo, gde je i rođen, a odakle se sa 11 godina zajedno sa majkom i bratom preselio u Austriju. U ovom predmetu sud je konstatovao da Evropska konvencija o ljudskim pravima ne poznaje generalno pravo stranaca da uđu ili žive na teritoriji druge države, da ugovornice imaju legitimno pravo da kontrolišu ulazak i boravak stranaca na svojoj teritoriji, održavaju javni red, te da deportuju strance koji su počinili krivičnih dela. Međutim, tesnom većinom glasova (4 za i 3 protiv) konstatovano je da su austrijske vlasti prešle dopustivu granicu polja slobodne procene, uzimajući u obzir, između ostalog, činjenicu da bi dete sa 16 godina bilo deportovano u zemlju u kojoj su se tek završili oružani sukobi, u kojoj ono nema nikakvih bližih srodnika, čime bi ozbiljno bilo narušeno njegovo pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života.

Sofija Gudrun Hansen protiv Turske¹⁰⁸ - U predstavci je navedena povreda člana 8. Konvencije, s obzirom na nepreduzimanje adekvatnih mera kako bi se obezbedilo ostvarivanje kontakta dece i majke. Sofija je kao majka dve ćerke V. i A. živela u zajednici sa suprugom i ocem devojčica gospodinom Halilom na Islandu. Nakon prestanka bračne zajednice, suprug se seli za Tursku, čiji je državljanin, vodeći na letovanje i dve ćerke, uz saglasnost majke devojčica. Dva meseca kasnije gospodin Halil obaveštava bivšu suprugu da se devojčice neće više vraćati na Island i od tada odbija svako komunikaciju sa njom. Narednih 6 godina podnosilac predstavke je preko 100 puta pokušavala da ostvari svoje pravo na kontakt sa ćerkama, putujući u Tursku, ali bez uspeha, s obzirom da je njen bivši suprug konstantno izbegavao da se povinuje sudskim odlukama kojima je uređen način viđanja dece. Majka je za to vreme svega 4 puta uspela da se

¹⁰⁷ *Case of Jakupovic v. Austria*, No. 36757/97 od 06.05.2003., izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-22061%22%7D>

¹⁰⁸ *Case of Sophia Gudrun Nahsen v. Turkey*, No. 36141/97 od 23.12.2003., izvor sajt: <http://echr.ketse.com/doc/36141.97-en-20030923/>

sretne sa ćerkama, jer je otac svaki put uspeo da sakrije devojčice pre nego što se pojavi sudski izvršitelj sa majkom. Protiv oca devojčica su vođeni brojni krivićni postupci zbog toga, ali je on bio uglavnom simbolićno kaŕnjavan. Obe devojćice su odbijale svaki kontakt sa majkom navodeći da ih je ona napustila, da nije pokazivala interes za njih i da one ŕele da ostanu da ŕive sa ocem u Turskoj. Postupci pred turskim sudovima su obustavljeni nakon punoletstva dece. Evropski sud za ljudska prava je zakljućio da postoji odgovornost Turske za povredu prava na poštovanje privatnog i porodićnog ŕivota, ocenivši da su devojćice bile izloŕene stalnom pritisku javnosti i medija za vreme trajanja sudskih postupka, te da su turske vlasti propsutile da angaŕuju socijalne sluŕbe, psihologe ili dećije psihijatere kako bi se ostvario kontakt podnosioca predstavke sa ćerkama i ostvarila saradnja između roditelja i dece. Sud je zakljućio da devojćicama zapravo nikada nije bila data stvarna prilika da razviju svoj odnos sa majkom u mirnom okruŕenju i da slobodno izraze svoja osećanja prema njoj, bez ikakvog spoljnog pritiska. Sud je dosudio podnosiocu predstavke i određen iznos na ime materijalne i nematerijalne ŕtete.

Salgueiro da Sliva Muta protiv Portugalije¹⁰⁹ - Podnosilac predstavke ŕalio se na povredu pravila o zabrani diskriminacije (ćlan 14. Konvencije) u vezi prava na poštovanje porodićnog ŕivota. Podnosilac predstavke otac je devojćice M, koju je dobio u braku sa C.D.S. Nakon razvoda roditelji su se sporazumeli da devojćica ŕivi sa majkom, uz stalne lićne kontakte sa ocem. Majka je međutim odbijala da poŕtuje sporazum odrŕavanju lićnih kontakata oca i deteta, te je podnosilac predstavke zatraŕio izmenu sudske odluke o poveravanju deteta, ŕto je lokalni sud i prihvatio, procenjujući između ostalog, da je otac u boljoj poziciji da detetu obezbedi normalan ŕivot i redovno odrŕavanje kontakata sa majkom i bakom. Nakon izvesnog vremena majka je otela devojćicu i pokrenula postupak za ponovnu izmenu odluke o poveravanju deteta. Apelacioni sud u Lisabonu poverava vrŕenje roditeljkog prava ponovo majci, opravdavajući svoju odluku i ćinjenicom da otac deteta ŕeli da ŕivi u zajednici sa drugim muŕkarcem, ŕto se ne moŕe prihvatiti kao najzdravije i najbolje okruŕenje za psiholoŕski, socijalni i mentalni razvoj deteta, ali da dete treba da ima kontakt sa ocem. Evropski sud za ljudska prava utvrdio je postojanje razlike u tretmanu podnosioca predstavke i majke deteta, koja je bila zasnovana na njegovoj seksualnoj orijentaciji, te je na taj naćin doŕlo do diskriminacije.

¹⁰⁹ *Case of Salgueiro da Silva Mouta V. Portugal*, No. 33290/96 od 21.12.1999., izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%22itemid%22:%22001-58404%22>}}

Z. i ostali protiv Ujedinjenog Kraljevstva¹¹⁰ - Podnosioci su u predstavi naveli da su lokalne vlasti propustile da preduzmu adekvatne zaštitne mere s obzirom na teško zapuštanje i zlostavljanje kojem su kao deca bili izloženi u roditeljskom domu, čime su povređeni članovi: zabrana mučenja, nečovečnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (član 3. Konvencije), pravo na poštovanje porodičnog života i pravo na delotvoran pravni lek (član 13. Konvencije). Četvoro dece je živelo sa svojim roditeljima, ali u toku 5 godina konstantno su bili pod nadzorom službe socijalnog stžaranja, u okviru kojeg je zabeleženo drastično zapuštanje dece, njihovo zaključavanje u prljave spavaće sobe, bez razvijanja elementarnih higijenskih navika, uzimanje hrane iz korpi za otpadke, neredovan odlazak u školu, zlostavljanje dece. Nakon navedenog perioda, deca su smeštena u hraniteljske porodice i pokrenuti su postupci usvajanja. U toku tih postupaka decu je pregledao i psihijatar, konstatujući da je to najteži slučaj zapuštanja i emocionalnog zlostavljanja koje je on sreo u profesionalnoj karijeri i da su nastala ozbiljna psihološka oštećenja kod najmanje troje dece. Evropski sud za ljudska prava konstatovao je da je nehuman i ponižavajući tretman kome su deca bila izložena od strane svojih roditelja, a koji je bio poznat lokalnim vlastima, nesumnjivo doveo do teških posledica po njihovu dobrobit. Po mišljenju suda, zakonska dužnost da zaštite decu bila je na socijalnim službama koje su imale na raspolaganju različite mogućnosti, a među njima svakako i uklanjanje dece iz roditeljskog okruženja. Na taj način, usled propusta sistema socijalne zaštite, nastale su trajne i neizbrisive posledice za zdravlje i razvoj dece. Dosuđen je i iznos od 320.000 funti na ime naknade materijalne i nematerijalne štete.

Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda državna zajednica Srbija i Crna Gora ratifikovala je 2003. godine.¹¹¹ Tim činom preuzeta su prava i vrednosti utvrđene ovim aktom, obaveze njenog poštovanja i inkorporiranja u nacionalno zakonodavstvo, te prihvaćena jurisdikcija Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Dakle, od tog momenta sva lica koja smatraju da im je naša država, sada Republika Srbija kao pravni sukcesor, povredila određeno pravo zajemčeno Konvencijom, imaju mogućnost obraćanja Evropskom sudu za ljudska prava, ukoliko su naravno ispunjeni uslovi za podnošenje predstavke. Do 2018. godine Evropski sud za ljudska prava je doneo ukupno 648 presuda u kojima je konstatovana povreda

¹¹⁰ *Case of Z. and Others v. The United Kingdom*, No. 29392/95 od 10.05.2001., izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59455%22%7D>

¹¹¹ "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 1/2001

prava garantovanih Konvencijom od strane Republike Srbije i njenih organa.¹¹² Značajan deo njih se odnosi na povredu članova 6. i 8. Konvencije, o kojima je već bilo reči u ovom radu, te će biti izdvojeno nekoliko njih koji su u vezi sa tematikom ovog rada.

Jevremović protiv Srbije¹¹³ - Podnositeljke predstavke Ina Jevremović i njena majka Ljiljana Jevremović su se žalile na povredu prava na suđenje u razumnom roku, prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, prava na delotvoran pravni lek i zabranu diskriminacije. Podnositeljke predstavke su se prvenstveno žalile na dužinu postupka, koji je trajao gotovo sedam godina pred sudovima u Srbiji. Predmet postupka u Srbiji bio je utvrđivanje očinstva. Ina Jevremović je u predstavi navela da domaći pravni sistem ne obavezuje tužene u navedenim sporovima da postupe u skladu sa sudskom naredbom kojom se upućuju na DNK test. Podnositeljke predstavke su se žalile na diskriminaciju od strane sudova u Srbiji, a kao razlog za to su navele da je tuženi popularna i poznata slavna ličnost, uticajna u društvu sa jakim vezama. Ina Jevremović je posebno navela da je usled nedostatka materijalnih sredstava i nedavanja izdržavanja ustanovljena astma, a uz to se žalila i na duševnu patnju. Njena majka je uz prethodno navela da je izgubila prilike za posao zbog postupka koji se vodio godinama, te da je i ona trpela duševnu patnju. Njena majka je uz prethodno navela da je kao posledica postupka koji se vodio godinama, a koje je izazvao navodni biloški otac njenog deteta, izgubila prilike za posao, te da je i ona takođe trpela duševnu patnju. U ovom postupku Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je utvrdio povredu člana 6. stav 1. Konvencije (prava na suđenje u razumnom roku) s obzirom da je postupak trajao više od tri godine i četiri meseca, zatim povredu člana 8. Konvencije (prava na poštovanje privatnog i porodičnog života) s obzirom da je Ina Jevremović bila za vreme trajanja postupka u stanju produžene neizvesnosti u vezi sa njenim identitetom, zatim povredu člana 13. u vezi sa članom 6. stav 1. Konvencije (prava na delotvorni pravni lek), dok je u preostalom delu predstavku proglasio neprihvatljivom. U pogledu nematerijalne štete Uni Jevremović je dosuđeno 5.000 evra, a Ljiljani Jevremović 1.000 evra.

V.A.M. protiv Srbije¹¹⁴ - U ovom slučaju podnositeljka predstavke se žalila na povredu istih članova Konvencije kao i u prethodnom slučaju koji je naveden. V.A.M. je pokrenula

¹¹² Podaci preuzeti iz izveštaja o radu Evropskog suda za ljudska prava u periodu 1959.-2017. godine

¹¹³ *Case of Jevremovic v. Serbia*, No. 3150/05 od 17.07.2007., izvor sajt: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-81688%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-81688%22]})

¹¹⁴ *Case of V.A.M. v. Serbia*, No. 39177/05 od 13.03.2007. godine, izvor sajt: [https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:\[%22001-79769%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/tur#{%22itemid%22:[%22001-79769%22]})

parnični postupak u februaru 1999. godine kojim je tražila razvod braka od supruga, D. M., kako bi dobila isključivo starateljstvo nad ćerkom S. M. i pravo na izdržavanje deteta. Raskid braka V. A. M. i činjenica da joj suprug nije dozvoljavao kontakt sa ćerkom nastao je, kako ona tvrdi, usled njenog oboljenja HIV-om. Odluka domaćeg suda da se V. A. M. dodeli privremeno vršenje roditeljskog prava nad S. M. je poništena po žalbi u novembru 2006. godine, a poseban parnični postupak protiv oca njenog deteta D. M. je u momentu podnošenja predstavke bio još u toku. Uprkos činjenici da je sud doneo rešenje o privremenoj meri na osnovu kojeg V. A. M. ima pravo da viđa svoje dete dva puta mesečno, ona to nije mogla da ostvari skoro osam godina. Činjenica je da rešenje o privremenoj meri kojom se utvrđuje pravo na viđanje deteta nije zvanično uručeno D. M.. V. A. M. se žalila zbog dužine i pravičnosti parničnog postupka, koji je do tada trajao osam godina i što nije bila u mogućnosti da viđa svoje jedino dete i ostvaruje svoja roditeljska prava. U ovom slučaju Evropski sud za ljudska prava u Strazburu je utvrdio povredu prava na suđenje u razumnom roku, prava na delotvoran pravni lek, te prava na poštovanje privatnog i porodičnog života, posebno kada je reč o trajanju parničnog postupka i neizvršenja privremene mere o viđanju deteta. Ostatak predstavke je proglašen nedopuštenim. Na ime nematerijalne štete sud je V. A. M. dosudio 15.000 evra i nam ime troškova postupka 4.350 evra. Sud je posebno u svojoj odluci istakao da nadležne institucije i organi u Srbiji nisu iskazali marljivost u rešavanju postupka, te da su za sve vreme trajanja postupka propuštali da iskoriste proceduralna sredstva koja su na raspolaganju kako bi obavezali D. M. da učestvuje u postupku. Ova odluka na neki način bila je presedan za naše zakonodavstvo, s obzirom da je utvrđeno jasno da u Srbiji tada nije postojao delotvoran pravni lek u vezi povrede prava na suđenje u razumnom roku.¹¹⁵

Tomić protiv Srbije¹¹⁶ - Podnositeljka predstavke, gospođa Tomić, je podnela predstavku maja 2006. godine. Ona se pozivala na povredu člana 6. stav 1., člana 8. i člana 13. Konvencije, žaleći se zbog neizvršenja pravnosnažne sudske odluke donete u njenu korist o poveravanju na negu i vaspitanje njenog deteta. Naime, u periodu od marta 2005. godine do kraja

¹¹⁵ Zakonom o Ustavnom sudu RS ("Službeni glasnik RS" br. 109/2007) definisana je ustavna žalba kao pravno sredstvo koje se može koristiti u cilju zaštite prava na suđenje u razumnom roku, a svojstvo delotvornog pravnog leka u tu svrhu priznao joj je i Evropski sud za ljudska prava presudom *Vinčić i drugi protiv Srbije* (No. 44698/06 od 01.12.2009. godine). Danas postoji poseban propis - Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku ("Sl. Glasnik RS", br. 40/2015) koji uređuje zaštitu ovoga prava garantovanog Konvencijom. Više o ovoj temi videti u: Vavan Z., 2015., *Efikasnost u sudskim postupcima kao imperativ zaštite prava*, Pravni život, časopis za pravnu teoriju i praksu, br. 12, tom III, str. 723-737, Udruženje pravnik Srbije Beograd.

¹¹⁶ *Case of Tomić v. Serbia*, No. 25959/06, od 26.06.2007. godine, izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81195%22%7D>

2006. godine nekoliko puta je pokušano sprovođenje izvršenja radi predaje deteta podnositeljki predstavke, ali bez uspeha, obzirom da je otac deteta opstruisao sam postupak, a da nije usledio adekvatan mehanizam zaštite od državnih organa, suda i centra za socijalni rad. Za to vreme, dve godine majka nije viđala dete. U međuvremenu otac deteta pokreće novi postupak radi preinačenja presude u vezi vršenja roditeljskog prava i pravnosnažnom presudom od marta 2007. godine ocu se dodeljuje dete na staranje, sa obrazloženjem, između ostalog, da je dete prilikom saslušanja izjavilo da želi da ostane sa ocem, za koga je veoma vezana, te da se otuđila od majke. U ovom predmetu sud u Strazburu je utvrdio da je usled neizvršenja odluke domaćeg suda povređeno pravo na pravično suđenje, pravo na poštovanje porodičnog i privatnog života, kao i pravo na delotvoran pravni lek, s obzirom da podnositeljka predstavke nije imala adekvatno pravno sredstvo kojim bi ubrzala izvršenje presude. U svojoj odluci sud je naložio Republici Srbiji da isplati podnositeljki predstavke po osnovu nematerijalne štete iznos od 10.000 evra i po osnovu troškova koje je podnositeljka imala pred domaćim organima 950 evra.

Felbab protiv Srbije¹¹⁷ - Podnosilac predstavke se žalio na neizvršenje pravnosnažne sudske odluke o viđanju dece. Naime, kontakt između njega i dece nije bio formalno ostvaren 8 godina, s obzirom da rešenje o izvršenju o ostavriivanju kontakta sa decom nije sprovedeno. Uprkos činjenici da je podnosilac predstavke imao sporadične neformalne kontakte sa svojom decom, njegovo pravo nije nikada izvršeno i ostvareno.

Sud je u ovom postupku utvrdio da su podnosiocu povređena prava na pravično suđenje, na poštovanje porodičnog života i na delotvorno pravno sredstvo, te je Republika Srbija obavezana da mu isplati 4.000 evra u dinarskoj protivvrednosti na ime nematerijalne štete. Evropski sud za ljudska prava je u odluci naveo da domaće vlasti nisu preduzele sve neophodne mere kako bi se sprovelo izvršenje. Sa stavom sudskog veća nije se složila jedna sudija te je u izdvojenom mišljenju navela da podnosilac u konkretnom slučaju nije bio dovoljno aktivan, uzimajući u obzir navode zastupnika Srbije da je podnosilac nastavio da ima neformalne kontakte sa decom, da podnosilac nije bio u kontaktu sa Centrom za socijalni rad, izjavu majke dece da podnosilac nije pokazao nikakvu inicijativu da se viđa sa decom, te da je i centar za socijalni rad predložio okončanje postupka izvršenja. U ovom postupku Evropski sud za ljudska prava pokazao je jedan strogo formalni pristup u radu, s obzirom da je u prvi plan stavio legitimni interes podnosioca

¹¹⁷ *Case Felbab v. Serbia*, No. 14011/07, od 14.04.2009. godine, izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-92169%22%7D>

predstavke, a ne „najbolji interes dece“, što bi u oblasti porodičnih odnosa svakako trebalo da bude presudno.

Krivošej protiv Srbije¹¹⁸ - U ovom predmetu podnositeljka predstavke Ana Krivošej se žalila sudu na neizvršenje pravnosnažnog rešenja o održavanju kontakta sa detetom. Naime, nakon razvoda braka sa N.C. 2002. godine, njihovo zajedničko dete O.C. dodeljeno je ocu na staranje, uz obavezu podnositeljke da plaća alimentaciju i pravo da viđa dete. Kako bivši suprug nije poštovao njeno pravo da održava lične kontakte sa detetom, podnositeljka predstavke je pokrenula izvršni postupak radi viđanja deteta februara 2003. godine. Podnositeljka predstavke je samo na kratko mogla da vidi dete u prostorijama centra za socijalni rad, rešenje o izvršenju se nije izvršavalo, a u periodu od oktobra 2004. godine do oktobra 2008. godine spis predmeta se izgubio u sudu. Sudski izvršitelj koji je postupao u tom predmetu je dobio otkaz a predmet je nakon toga nađen zaturen ispod njegovog stola u sudu. Dakle, izvršenje u ovom hitnom postupku nije bilo sprovedeno više od pet godina, najviše zbog opstrukcije oca i nepostupanja suda. Osim činjenice da su spisi bili izgubljeni četiri godine, podnositeljka predstavke nije bila u kontaktu sa detetom od septembra 2007. godine s obzirom da je bilo potrebno više od dve godine da se ustanovi nova adresa N.C. U ovom, postupku Evropski sud za ljudska prava u Strazburu utvrdio je povredu prava na pravično suđenje - suđenje u razumnom roku i povredu prava na poštovanje porodičnog života. Na ime naknade nematerijalne štete podnositeljki sud je dosudio 7.300 evra.

Iz navedenih presuda Evropskog suda za ljudska prava, koje su donete protiv Republike Srbije, uočava se pre svega neažurnost i ne preduzimanje adekvatnih mera koje su na raspolaganju od strane samih ovlašćenih institucija i organa, koje imaju ne samo formalnu, već i moralnu obavezu da zaštite prava porodice i deteta.

Da bi se dala relevantna ocena rada kompletnog sistema i uočio problem, neophodno je sagledati unutrašnji pravni okvir koji reguliše porodičnopravne odnose.

Kada je reč o *unutrašnjim izvorima* prava porodičnopravnih odnosa, svakako je tu na prvom mestu najviši pravni akt - Ustav, zatim osnovni zakon koji uređuje oblast porodičnog prava - Porodični zakon, a za temu ovog naučnog rada posebno značajan normativ koji uređuje

¹¹⁸ Case *Krivošej v. Serbia*, No. 42559/08, od 13.04.2010. godine, izvor sajt: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-98264%22%7D>

postupak izvršenja - Zakon o izvršenju i obezbeđenju. Pored formalnih pravnih izvora, važnu ulogu u formiranju i razvoju porodičnih odnosa svakako su imali nauka, sudska praksa i običaji.

3.4. USTAV

Pravna nauka definisala je ustav kao "najviši pravni akt jedne zemlje, koji institucionalizira postojanje i funkcionisanje političke vlasti, uređuje osnovne društveno-ekonomske i političke odnose, obezbeđuje određenu sferu slobode i prava čoveka i predstavlja sredstvo ograničenja nosilaca političke vlasti".¹¹⁹ Kao najviši opšti pravni akt, osnovni je izvor i temelj na kojem počivaju i sa kojim moraju biti usklađeni svi drugi opšti i pojedinačni pravni akti u državi.

Kada su u pitanju porodični odnosi, važeći Ustav Republike Srbije sadrži određeni broj načela u vidu osnovnih pravila za primenu u porodičnom pravu, a koja se svakako posebno razrađuju i konkretizuju u zakonima.¹²⁰ Većina ovih načela nalazi se u drugom delu Ustava, koji uređuje ljudska i manjinska prava i slobode, te će biti izdvojeno nekoliko najznačajnijih.

*Ravnopravnost polova*¹²¹ - jedno od osnovnih načela Ustava kojim država garantuje ravnopravnost žena i muškaraca i razvoj politike jednakih mogućnosti.

*Zabrana diskriminacije*¹²² - načelo kojim se garantuje jednakost svih pred Ustavom i zakonom i pravo na jednaku zakonsku zaštitu. Zabranjuje se svaki vid diskriminacije neposredne ili posredne, po bilo kom osnovu, te između ostalog i po osnovu pola.

*Pravo na zaključenje braka i ravnopravnost supružnika*¹²³ - utvrđuje da svako ima pravo da slobodno odluči o zaključenju i raskidanju braka, da se brak zaključuje na osnovu slobodno datog pristanka muškarca i žene pred državnim organom, da njegovo zaključenje, trajanje i raskid

¹¹⁹ Fira A., 2007., *Ustavno pravo Republike Srbije*, I knjiga - Opšta teorijska pitanja ustavnog prava i istorija srpske ustavnosti, Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad, str. 23.

¹²⁰ Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS", br. 98/06 - proglašen 08. novembra 2006. godine u Narodnoj skupštini, nakon što je usvojen na sednici u septembru i nakon potvrđivanja na republičkom referedumu u oktobru iste godine.

¹²¹ Član 15. ibidem

¹²² Član 21. ibidem

¹²³ Član 62. ibidem

počivaju na ravnopravnosti oba pola, te da se odnosi u braku i porodici uređuju zakonom. Prvi put je Ustav izjednačio brak i vanbračnu zajednicu, u skladu sa zakonom.

*Sloboda odlučivanja o rađanju*¹²⁴ - definiše pravo na slobodno odlučivanje o rađanju dece, te da država podstiče roditelje da se odluče na rađanje dece i pomaže u tome.

*Prava deteta*¹²⁵ - pravilo koje je po prvi put našlo mesto u Ustavu, a po kojem deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti. Naglašavaju se posebno statusna prava deteta: pravo na lično ime, upis u matičnu knjigu rođenih, pravo da sazna svoje poreklo i očuva svoj identitet. Proklamuje se i zaštita dece od fizičkog, psihičkog, ekonomskog i svakog drugog oblika iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja, kao i ravnopravnost dece rođene izvan braka sa decom rođenom u braku.

*Prava i dužnosti roditelja*¹²⁶ - načelo kojim se propisuje sadržina roditeljskog prava, a to je pravo i dužnost roditelja da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu u čemu su ravnopravni. Roditeljima mogu biti oduzeta ili ograničena sva ili pojedina prava samo odlukom suda, ukoliko je to u najboljem interesu deteta.

*Posebna zaštita porodice, majke, samohranog roditelja i deteta*¹²⁷ - garantuje posebnu zaštitu porodici, majci, samohranom roditelju i deci u skladu sa zakonom. Majke uživaju posebnu zaštitu pre i posle porođaja. Garantuje se posebna zaštita deci o kojoj se roditelji ne staraju i koja su ometetna u fizičkom ili psihičkom razvoju. U pogledu zasnivanja radnih odnosa, posebno se naglašava zaštita dece, da ona ne mogu zasnovati radni odnos pre navršene 15. godine života, niti mogu da rade na poslovima koji su štetni po njihovo zdravlje ili moral pre navršene 18. godine života.

*Zdravstvena zaštita*¹²⁸ - načelo po kojem deca, trudnice, majke tokom porodiljskog odsustva, samohrani roditelji sa decom do sedme godine i stari, ostvaruju pravo na zdravstvenu zaštitu iz javnih prihoda, ukoliko je ne ostvaruju na drugi način.

¹²⁴ Član 63. ibidem

¹²⁵ Član 64. ibidem

¹²⁶ Član 65. ibidem

¹²⁷ Član 66. ibidem

¹²⁸ Član 67. ibidem

*Socijalna zaštita*¹²⁹ - utvrđuje pravo građana i porodica, kojima je neophodna društvena pomoć radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća. Omogućuje stvaranje uslova za zadovoljavanje osnovnih životnih potreba, na socijalnu zaštitu čije se pružanje zasniva na načelima socijalne pravde, humanizma i poštovanja ljudskog dostojanstva.

3.5. ZAKONI

Najvažniji opšti formalni akt koji uređuje materiju porodičnog prava i svakako na taj način predstavlja izvor odnosa roditelja i dece jeste Porodični zakon. Kada je u pitanju postupak zaštite prava iz odnosa roditelja i dece, pored Porodičnog zakona, za temu ovog rada posebno je značajan Zakon o izvršenju i obezbeđenju. Pored navedenih, postoji nekoliko opštih akata koji predstavljaju dopunske izvore prava porodičnih odnosa, s obzirom na to da primarno uređuju neke druge pravne odnose, ali ipak sadrže određena pravila vezana za odnose u porodici.

3.5.1. Porodični zakon

Porodični zakon Republike Srbije (u daljem tekstu: PZ) predstavlja osnovni izvor porodičnog prava u našem pravnom sistemu.¹³⁰ Ovim opštim aktom uređuju se pitanja braka, odnosa u braku i vanbračnoj zajednici, odnosa deteta i roditelja, usvojenja, hraniteljstva, starateljstva, izdržavanja, imovinskih odnosa u porodici, zaštite od nasilja u porodici, postupaka u vezi sa porodičnim odnosima i ličnog imena.¹³¹

U okviru osnovnih odredbi, sadržani su opšti principi na kojima počiva porodični sistem Srbije. Ove odredbe, između ostalog, garantuju porodici, detetu i majci posebnu zaštitu države. Kada su u pitanju deca, određena je dužnost svakog lica da se rukovodi najboljim interesom

¹²⁹ Član 68. ibidem

¹³⁰ Porodični zakon RS, "Službeni glasnik RS", broj 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015 - Usvojen je u Narodnoj skupštini 17. februara 2005. godine, a primenjuje se od 01. jula 2005. godine. Zakon sadrži ukupno 363 člana i podeljen je na dvanaest delova. Prvi deo sadrži osnovne odredbe (čl. 1.-14.), drugi deo uređuje pitanja braka (čl. 15.-41.), treći deo odnose deteta i roditelja (čl. 42.-87.), četvrti deo usvojenje (čl. 88.-109.), peti deo hraniteljstvo (čl. 110.-123.), šesti deo starateljstvo (čl. 124.-150.), sedmi deo izdržavanje (čl.151.-167.), osmi deo imovinske odnose (čl.168.-196.), deveti deo zaštitu od nasilja u porodici (čl. 197.-200.), deseti deo postupke u vezi sa porodičnim odnosima (čl. 201.-341.), jedanaesti deo lično ime (čl. 342.-356.) i dvanaesti deo čine prelazne i završne odredbe (čl. 357.-363.).

¹³¹ Član 1. ibidem

deteta u svim aktivnostima koje se njih tiču, obavezuje država da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja i svake vrste eksploatacije, kao i da sama poštuje, štiti i unapređuje prava deteta. Deci koja su rođena van braka garantuju se jednaka prava kao i deci rođenoj u braku. Roditelji su ravnopravni u vršenju roditeljskog prava, koje pripada majci i ocu zajedno i zabranjuje se njegoa zloupotreba. Izdržavanje se definiše kao pravo i dužnost članova porodice određenih zakonom a imovinski odnosi u porodici, osim zakonom mogu se urediti i sporazumno. Utvrđeno je pravo na zaštitu od nasilja u porodici, kao i da poslove zaštite porodice, pomoći porodici i poslove starateljstva vrši centar za socijalni rad.¹³²

Za temu ovog naučnog rada kao izvor značajan je treći deo ovog zakona koji uređuje odnos deteta i roditelja, kao i pojedini članovi sedmog, osmog, devetog i desetog dela koji se odnose na izdržavanje, imovinske odnose, zaštitu od nasilja u porodici i pojedine postupke u vezi sa porodičnim odnosima. U skladu sa tim, biće ukazano na ove odredbe u daljem delu teksta.

U okviru odredaba koje regulišu porodični status deteta,¹³³ definisano je da je majka deteta žena koja ga je rodila. Dakle, odnos koji nastaje između njega i majke uspostavlja se prirodnim putem, rođenjem deteta. Materinstvo takođe može biti utvrđeno i pravnosnažnom sudskom odlukom, ukoliko kao majka deteta nije upisana u matičnu knjigu žena koja je rodila dete. Za oca deteta rođenog u braku, zakon smatra muža majke deteta,¹³⁴ a ukoliko je dete rođeno van braka muškarac čije je očinstvo utvrđeno priznanjem, odnosno pravnosnažnom sudskom odlukom. Ukoliko pak roditelji ne mogu ostvariti začće deteta prirodnim putem, to se može učiniti uz biomedicinsku pomoć. Kod takvog načina, majkom deteta se smatra žena koja ga je rodila, a ne žena koja je eventualno darovala jajnu ćeliju. Ocem deteta smatra se muž majke ili njen vanbračni partner, pod uslovom da je za biomedicinski postupak dao pismeni pristanak. Takođe, ne može se utvrđivati očinstvo muškarca koji je darovao semene ćelije pri biomedicinskom postupku.

¹³² Članovi 2., 5., 6., 7., 8., 9., 10. i 12. ibidem

¹³³ Članovi 42. - 58. ibidem

¹³⁴ Presumpcija iz rimskog prava o očinstvu deteta rođenog u braku - "*Pater is est quem nuptiae demonstrant*" - više o ovoj temi: Stojčević D., Romac A., 1989., *Dicta est regulae iuris*, Savremena administracija Beograd, str. 375.

U istom delu zakona posebnim odredbama regulisano je pitanje deteta pod roditeljskim staranjem, te se posebno uređuju prava deteta i roditeljsko pravo.¹³⁵ Tako su definisana sledeća prava deteta: *poreklo* - da zna ko su mu roditelji; *život sa roditeljima* - da živi sa njima i da se oni o njemu staraju; *lične odnose* - sa roditeljem sa kojim ne živi; *razvoj* - obezbeđenje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova za svoj pravilan i potpun razvoj; *obrazovanje* - u skladu sa svojim sposobnostima, željama i sklonostima; *poslovnu sposobnost* - preduzimanje određenih pravnih poslova u skladu sa zakonom; *mišljenje i slobodno izražavanje* - slobodno izražavanje mišljenja u skladu sa godinama i zrelošću (npr. sa 10 godina može izraziti mišljenje u sudskom i upravnom postupku u kome se odlučuje o njegovim pravima).

S druge strane, utvrđena je dužnost deteta da roditeljima pomaže u skladu sa svojim godinama i zrelošću, te tako ukoliko stiče zaradu ili ima prihode od imovine, da delimično podmiruje potrebe svog izdržavanja, odnosno izdržavanja roditelja i maloletne braće i sestara ukoliko ih ima.

Roditeljsko pravo izvedeno je iz same obaveze roditelja, te je propisano da postoji u onoj meri koja je potrebna za zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta.¹³⁶ Sadržinu roditeljstva čini pravo i dužnost roditelja da se staraju o detetu. Staranje o detetu, prema zakonu, obuhvata: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje, te upravljanje i raspolaganje imovinom deteta.¹³⁷ Roditeljsko pravo se vrši zajednički i sporazumno ukoliko vode zajednički život. Ukoliko pak ne žive zajedno sporazumno mogu vršiti roditeljsko pravo samo ako sud proceni da je to u najboljem interesu deteta.¹³⁸ Jedan roditelj samostalno vrši roditeljsko pravo ukoliko je drugi roditelj nepoznat, nije živ ili je potpuno lišen poslovne sposobnosti i na osnovu odluke suda.¹³⁹ Preventivni i korektivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava obavlja organ starateljstva.¹⁴⁰ Roditelj može biti potpuno ili delimično lišen roditeljskog prava ukoliko zloupotrebljava prava, grubo zanemaruje ili nesavesno vrši dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.¹⁴¹ Prestanak roditeljskog prava utvrđen je u slučajevima kada: dete navrší 18. godina

¹³⁵ Članovi 59.-87.

¹³⁶ Član 67. ibidem

¹³⁷ Član 68. stav 2. ibidem

¹³⁸ Član 75. ibidem

¹³⁹ Član 77. ibidem

¹⁴⁰ Članovi 79. i 80. ibidem

¹⁴¹ Članovi 81. i 82. ibidem

života; stekne potpunu poslovnu sposobnost pre punoletstva; dete bude usvojeno; roditelj bude potpuno lišen roditeljskog prava; smrću roditelja ili deteta.¹⁴²

U sedmom delu zakona koji definiše izdržavanje, za ovaj rad značajan izvor predstavljaju odredbe koje se odnose na izdržavanje deteta, majke deteta, roditelja i drugih srodnika. Garantuje se pravo maloletnom detetu na izdržavanje od roditelja, kao i od krvnih srodnika u pravoj ushodnoj liniji, u slučaju da roditelji nisu živi ili nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje, te utvrđuje supsidijarna dužnost deteta da delimično podmiruje potrebe svog izdržavanja od sopstvene zarade ili imovine, u odnosu na prethodno navedene obaveze roditelja i krvnih srodnika.¹⁴³

Punoletnom detetu garantuje se pravo na izdržavanje od strane roditelja (odnosno krvnih srodnika ukoliko roditelji nisu živi ili nemaju dovoljno sredstava za život) ukoliko je nesposobno za rad, a nema dovoljno sredstava za izdržavanje, sve dok takvo stanje traje, kao i ono koje se redovno školuje, srazmerno mogućnostima izdržavaoca, najkasnije do 26. godine života.¹⁴⁴ Obaveza roditelja da izdržavaju punoletno dete koje se nalazi na redovnom školovanju zavisi od njegove imovine, kao i imovine samih roditelja. Ova obaveza roditelja ne može se izjednačiti sa obavezom izdržavanja maloletnog deteta. Dakle, neće nastati obaveza roditelja da izdržava punoletno dete koje se redovno školuje ukoliko ono ima prihode i imovinu i ukoliko bi roditeljima izdržavanjem bila dovedena u pitanje egzistencija.¹⁴⁵

S druge strane, ukoliko je roditelj nesposoban za rad i nema dovoljno sredstava za izdržavanje, ima pravo na izdržavanje od strane punoletnog deteta ili drugog krvnog srodnika u pravoj nishodnoj liniji, kao i od strane maloletnog deteta koje stiče zaradu ili ima prihode od imovine, srazmerno njegovim mogućnostima.¹⁴⁶ Dakle, da bi roditelj bio izdržavan od strane

¹⁴² Član 84. ibidem

¹⁴³ Član 154. ibidem

¹⁴⁴ Član 155. ibidem

¹⁴⁵ U praksi je bilo postavljeno pitanje da li se postdiplomske studije mogu smatrati redovnim školovanjem i da li postoji obaveza roditelja da u takvoj situaciji izdržava dete koje nije navršilo 26. godina života. Sud nije takvu vrstu školovanja smatrao redovnom i nužnom u kojoj bi roditelj imao obavezi izdržavanja. - videti presudu VS Vojvodine, Rev. 190/83 od 26.05.1983. godine, objavljeno u *Sudskoj praksi*, br. 10/83, knjiga VIII, sveska 2, odluka br. 132.

¹⁴⁶ Član 156. ibidem

deteta potrebno je da su kumulativno ispunjena dva uslova: da je nesposoban za rad i da nema dovoljno sredstava za izdržavanje ili ih ne može ostvariti iz svoje imovine.¹⁴⁷

Izdržavanje može biti određeno u fiksnom mesečnom iznosu ili u procentu (15-50%) od redovnih mesečnih primanja dužnika izdržavanja, a kod izdržavanja deteta visina iznosa treba da omogući najmanje takav nivo životnog standarda koji uživaju roditelji, dužnici izdržavanja.¹⁴⁸

U osmom delu Porodičnog zakona regulisani su imovinski odnosi u porodici. Kada su u pitanju imovinski odnosi deteta i roditelja, garantuje se pravo deteta da samostalno upravlja i raspolaže imovinom koju stekne radom, dok roditelji imaju pravo i dužnost da upravljaju i raspolažu sa imovinom deteta koju ono nije steklo radom.¹⁴⁹ Propisano je da roditelji mogu raspolagati nepokretnom i pokretnom imovinom velike vrednosti samo uz prethodnu ili naknadnu saglasnost organa starateljstva. Dete i roditelj imaju pravo stanovanja na stanu čiji je vlasnik drugi roditelj deteta, ukoliko nemaju pravo svojine na useljivom stanu i ovo pravo traje do punoletstva deteta.¹⁵⁰

Deveti deo zakona uređuje zaštitu od nasilja u porodici. Nasilje u porodici PZ određuje kao "ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice".¹⁵¹ Navode se u istoj odredbi i pojedini slučajevi nasilja u porodici ali ne taksativno, već samo, kako je i definisano "naročito", primera radi. Predviđene su mere zaštite protiv nasilja u porodici, koje imaju privremeni karakter, s obzirom na to da mogu trajati najduže godinu dana. Tako sud može odrediti jednu ili više mera zaštite kojima se privremeno zabranjuje ili ograničava održavanje ličnih odnosa sa drugim članom porodice i to: iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, useljenje u porodični stan ili kuću, zabranu približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabranu pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice, zabranu daljeg uznemiravanja člana porodice.¹⁵²

¹⁴⁷ U domaćoj praksi sudova raspravljano je o pravnoj situaciji u kojoj usled izdržavanja dece roditelji nisu u mogućnosti da izdržavaju svoje roditelje. Najviši sud u Srbiji je bio stanovišta da se "zakonska obaveza izdržavanja roditelja isključuje ukoliko roditelji nisu u mogućnosti da zbog obaveze izdržavanja dece doprinose izdržavanju svojih roditelja" - odluka VSS Rev. 825/05 od 25.10.2006. godine, Bilten Okružnog suda u Beogradu, broj 74/06..

¹⁴⁸ Član 162. ibidem

¹⁴⁹ Članovi 192. i 193. ibidem

¹⁵⁰ Član 194. ibidem

¹⁵¹ Član 197. ibidem

¹⁵² Član 198. ibidem

Sudski postupci u vezi sa porodičnim odnosima regulisani su u desetom delu Porodičnog zakona. S obzirom na to da su oni integralni deo sadržine ovog naučnog rada, biće posebno obrađeni naknadno.

3.5.2. Zakon o izvršenju i obezbeđenju

*Zakon o izvršenju i obezbeđenju*¹⁵³ kao izvor posebno je važan za odnos roditelja i dece, s obzirom da uređuje pitanja prinudnog sprovođenja izvršenja sudskih odluka koje proističu iz porodičnih sporova. Poseban deo ovog normativa - glava 5. u okviru njegovog četvrtog dela nosi naziv "Izvršenje odluka u vezi s porodičnim odnosima". Pored odredbi koje su grupisane u navedenom delu zakona, u postupcima izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece primenjuju se i druga opšta pravila vezana za postupak izvršenja, naročito kada je reč o namirenju novčanih potraživanja, izvršenju radnje koju može preduzeti samo izvršni dužnik i sl.

Odredbe ovog zakona koje su od značaja za odnos roditelja i deteta biće posebno obrađene u centralom delu rada, u okviru 5. poglavlja.

3.5.3. Ostali relevantni zakoni

U našem pravnom sistemu postoji nekoliko zakona kojima se primarno uređuju konkretni društveni odnosi koji nisu porodični, ali oni na određen način dopunjuju porodičnopravne odnose i uređuju određene postupke u vezi sa njima. Najznačajniji zakoni koji se smatraju dopunskim izvorima porodičnog prava su:

- **Zakon o obligacionim odnosima**¹⁵⁴ - reguliše, između ostalog, odredbe o naknadi materijalne i nematerijalne štete koja može nastati u okviru odnosa roditelja i dece, rokove zastarelosti u vezi njih, kao i pitanje odgovornosti za drugog, te u njenom okviru odgovornost za maloletnike.

¹⁵³ "Sl. glasnik RS", br. 106/2015, 106/2016 - autentično tumačenje i 113/2017 - autentično tumačenje

¹⁵⁴ "Službeni list SFRJ", br. 29/1978, 39/1985, 57/1989 i "Službeni list SRJ", br.31/1993

- **Zakon o matičnim knjigama**¹⁵⁵ - uređuje vrstu i sadržinu matičnih knjiga koje predstavljaju službenu evidenciju o ličnom stanju građana, koje se odnose na rođenje, sklapanje braka i smrt. U skladu sa tim, u našem pravnom sistemu postoje tri vrste matičnih knjiga: matična knjga rođenih, matična knjiga venčanih i matična knjiga umrlih. Izvodi iz ovih evidencija predstavljaju javne isprave koje mogu biti dokaz u okviru konkretnog porodičnog spora iz kojeg bi mogla poteći izvršna isprava.
- **Zakon o parničnom postupku**¹⁵⁶ - veoma bitan izvor, s obzirom da se supsidijarno primenjuje u porodičnopravnim sporovima. PZ, kao njihov *lex specialis*, ne reguliše pojedina opšta procesna pitanja parničnog postupka, kao i pitanja koja se mogu u toku postupka javiti a koja navedenim aktom nisu regulisana.
- **Zakon o vanparničnom postupku**¹⁵⁷ - svoju ulogu u porodičnim odnosima ima u okviru odredbi kojima se uređuje: lišenje poslovne sposobnosti, proglašenje nestalog lica za umrlo, dokazivanje smrti, produženje roditeljskog prava, davanje dozvole za stupanje u brak i sticanje poslovne sposobnosti.
- **Zakon o opštem upravnom postupku**¹⁵⁸ - značajan je obzirom da se određena porodičnopravna pitanja rešavaju u upravnom postupku. Za njega važi takođe, kao i za ZPP, uloga supsidijarnog propisa koji se primenjuje u porodičnim odnosima na ona pitanja koja nisu regulisana PZ-om.
- **Zakon o državljanstvu Republike Srbije**¹⁵⁹ - uređuje i pojedine pojmove važne za porodičnopravne odnose, poput državljanstva deteta, kao i sticanja državljanstva stranog državljanina ili državljanke nakon sklapanja braka sa osobom koja ima državljanstvo Republike Srbije.
- **Zakon o socijalnoj zaštiti**¹⁶⁰ - uređuje postupke za ostvarivanje prava porodice i pojedinca u socijalnoj zaštiti i korišćenje usluga socijalne zaštite, kao i delatnost centra za socijalni rad, kao osnovnog nosioca kompleksne pravne zaštite porodice koji ima zadatak da vrši stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava, te u tom smislu i važnog i

¹⁵⁵ "Sl. glasnik RS", br. 20/2009, 145/2014 i 47/2018

¹⁵⁶ "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US i 55/2014

¹⁵⁷ "Sl. glasnik SRS", br. 25/82, 48/88 i "Sl. glasnik RS", br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014, 6/2015 i 106/2015 - dr. zakon

¹⁵⁸ "Sl. glasnik RS", br. 18/2016

¹⁵⁹ "Sl. glasnik RS", br. 135/2004, 90/2007 i 24/2018

¹⁶⁰ "Sl. glasnik RS", br. 24/2011

neizostavnog učesnika porodičnog spora i izvršnog postupka u kojem se rešava i štiti pravo deteta.

- **Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom**¹⁶¹ - predstavlja važan izvor porodičnog prava kojim se uređuje finansijska podrška porodici sa decom radi: poboljšanja uslova za zadovoljavanje osnovnih potreba dece, usklađivanja rada i roditeljstva, posebnog podsticaja i podrške roditeljima da ostvare željeni broj dece, poboljšanja materijalnog položaja porodica sa decom, porodica sa decom sa smetnjama u razvoju i invaliditetom i porodica sa decom bez roditeljskog staranja.
- **Krivični zakonik**¹⁶² - u okviru posebne glave zakona obrađena su krivična dela protiv braka i porodice. U ovom delu su posebno izdvojena i sankcionisana, pored ostalih i sledeća krivična dela: vanbračna zajednica sa maloletnikom, oduzimanje maloletnog lica, promena porodičnog stanja, zapuštanje i zlostavljanje maloletnog lica, nasilje u porodici, nedavanje izdržavanja, kršenje porodičnih obaveza i rodoskrvnuće. Određen broj izvršnih postupaka u vezi sa porodičnim odnosima sprovodi se upravo u cilju sprečavanja i ponavljanja krivičnih dela prema deci i drugim članovima porodice.
- **Zakon o javnom beležništvu**¹⁶³ - određuje nadležnost javnih beležnika za sklapanje određenih pravnih poslova koji se tiču porodice i njenih članova, poput bračnog ugovora, ostavinskog postupka, raznih ugovora između članova porodice koji mogu biti u formi javnobeležničkog zapisa.¹⁶⁴

¹⁶¹ "Sl. glasnik RS", br. 113/2017 i 50/2018

¹⁶² "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016

¹⁶³ "Sl. glasnik RS", br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015

¹⁶⁴ Dosta polemike u stručnoj javnosti je izazvao član 82. stav 1. tačka 2.ovog zakona u vezi sa članom 161. stav 3. PZ-a, po kojem se sporazumi o zakonskom izdržavanju zaključuju u obliku javnobeležničkog zapisa. Postavlja se pitanje ko u tom slučaju ceni najbolji interes deteta ukoliko je predmet sporazuma izdržavanje dece, s obzirom da u ovom postupku ne učestvuje sud.

3.6. OBIČAJI, PRAVNA NAUKA I SUDSKA PRAKSA

Pored prethodno navedenih i analiziranih normativnih izvora porodičnih odnosa, u našem pravu, koje pripada grupi evropsko-kontinentalnih pravnih sistema, postoje i neformalni izvori poput običaja, pravne nauke i sudske prakse, koji su svakako imali uticaj na normiranje odnosa između roditelja i dece.

Običaj - predstavlja nepisano pravilo ponašanja u vidu društvene norme, koja je nastala usled dugotrajnog ponavljanja određenog ponašanja u istoj ili sličnoj situaciji, tako da je uticala da se u jednom društvu stvori svest o njegovoj obaveznosti. Pojedine nauke poput istorije, antropologije i etnologije običaje smatraju samostalnim izvorom prava koji se formirao pre nastanka države i prava.¹⁶⁵ O značaju običajnog prava u okviru građanskih odnosa i njegovoj sistematizaciji pisao je Valtazar Bogišić u *Paštrovskim ispravama*, gde su obrađeni pojedini instituti iz porodičnih odnosa, poput porodice zadruga, uže porodice, njene podele i srodstva izvan kuće.¹⁶⁶ Nekoliko ustanova su se do skoro primenjivale u pojedinim, uglavnom ruralnim delovima naše zemlje, ali su vremenom iščezli, poput porodične zadruga, miraza, pobratimstva i sl.¹⁶⁷ Činjenica je da su običajne norme, koje su se primenjivale u okviru porodičnih odnosa, dale ogroman doprinos i uticale na nastanak određenog broja pravila koja su dobila porodičnopravni okvir. Tako, na primer, prilikom sklapanja braka postoji svečana forma, običaj kumovanja, podizanja i vaspitanja dece, brige i izdržavanja do određenog stepena zrelosti i sl.

Pravna nauka - Savremena pravna nauka, koja se bavi proučavanjem i analizom važećih pravnih normi, studijama i stručnim raspravama o pravnim pojmovima, danas ne predstavlja formalni izvor prava. Mišljenja istaknutih pravnika u rimskom pravu imala su obavezan karakter pred sudovima, u skladu sa ovlašćenjima princepsa, vladara u ono vreme.¹⁶⁸ I pored činjenice da stavovi, kritike, predlozi i sugestije koje iznosi pravna nauka nemaju formalno obaveznu pravnu snagu, one su svakako od velikog uticaja na kreiranje zakonodavne materije. Učešćem u određenim radnim grupama koje formiraju Vlada i Ministarstvo pravde, nauka daje značajan doprinos prilikom izrade nacрта pojedinih pravnih akata i noveliranja zakonskih odredbi kojima

¹⁶⁵ Pavković N., 2001., *Pravni običaj kod Južnih Slovena*, Zbornik etnografskog muzeja u Beogradu, str. 352.

¹⁶⁶ Božić I., Pavićević B., Sindik I., 1959., *Paštrovske isprave XVI-XVIII vijeka*, Državni arhiv Narodne Republike Crne Gore, Istorijaska građa knjiga 1, Cetinje.

¹⁶⁷ Više o ovoj temi u: Šarkić N., Počuča M., 2016., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd i JP "Službeni glasnik", str.45

¹⁶⁸ Detaljnije u: Stojčević D., 1977., *Rimsko pravo*, Savremena administracija, Beograd, str. 37

se uređuje određena pravna oblast, pa tako i porodičnopravni odnosi. Javne debate, okrugli stolovi i naučni skupovi koje organizuju naučne ustanove i stručne organizacije mesto su kreiranja novih i osavremenjivanja postojećih formalnih izvora prava.

Sudska praksa - predstavlja kreativan i značajan činilac pravnog poretka jedne države. Za razliku od anglosaksonskog prava, u kojem sudske odluke - precedenti predstavljaju izvor prava, u evropsko-kontinentalnom pravu, sudske odluke nemaju takvu formalnu važnost. Za pravni sistem kojem pripadamo, važi maksimuma *res judicata jus facit inter partes*. Dakle, presuda se uvek donosi na osnovu zakona, odnosi se samo na konkretan slučaj i obavezuje samo stranke u sporu.

Pravna nauka različito tumači značaj sudske prakse kao izvora u našem pravu. Tako imamo stav da sudska praksa nije izvor prava, obzirom da sudovi ne stvaraju pravo već primenjuju.¹⁶⁹ Drugo stanovište je da ona po pravilu nije izvor prava, ali da u slučaju pravnih praznina deluje kao posredni izvor prava.¹⁷⁰ Treći pak sudske praksu vide kao supsidijarni izvor prava, koji se koristi kada se ne može primeniti zakon.¹⁷¹ Činjenica je da sudska praksa postoji u obliku pravnosnažnih sudskih odluka, kao i pravnih shvatanja i načelnih pravnih stavova. Pravnosnažne sudske odluke se donose u formi presuda ili rešenja od strane sudija pojedinca ili sudskog veća. Pravna shvatanja usvaja sudsko odeljenje Vrhovnog kasacionog suda iz određene pravne oblasti, a načelne pravne stavove na opštoj sednici tog suda.¹⁷²

Načelni pravni stavovi koje viši sudovi u svom redovnom radu usvoje i koje primenjuju u svojim odlukama, svakako predstavljaju smernice za niže sudove, koje će oni prihvatiti i postupati u skladu sa njima. Takve odluke će oni uvažiti ne samo zbog potrebe ujednačavanja sudske prakse, već i iz jednog prostog opštekorisnog razloga, da njihova odluka po konkretnom pitanju ne bi bila suprotna stavu neposedno višeg suda, te iz tog razloga ukinuta ili preinačena. Značaj sudske prakse ogleda se takođe i prilikom primene određenog propisa i pravnih standarda, kada je usled nedovoljne preciznosti ili praznine pravne norme neophodno kreativno rastumačiti i odrediti primenu pravila.

¹⁶⁹ Perović S., 1980., *Obligaciono pravo*, Privredna štampa, Beograd, str.37; Radišić J., 1998., *Obligaciono pravo*, Savremena administracija, Beograd, str.13

¹⁷⁰ Marković I., 1927., *Građansko pravo*, Geca Kon, Beograd, str. 56

¹⁷¹ Gams A., 1967., *Uvod u građansko pravo*, Naučna knjiga, Beograd, str.77; Košutić B., 1973., *Sudska presuda kao izvor prava*, Savremena administracija Beograd, str.137.

¹⁷² U skladu sa članovima 43. i 44. Zakona o uređenju sudova, op.cit.

Za porodičnopravne odnose karakteristični pravni standardi, koji su u sudskoj praksi precizirani i tek u direktnoj primeni uobličeni kako bi ispunili svoju svrhu, su: najbolji interes deteta, opravdani razlozi, ozbiljna i trajna poremećenost bračnih odnosa, očigledna nepravda itd.¹⁷³ Kada je u pitanju izvršni postupak iz porodičnog odnosa, aktuelno pitanje po kojem je Vrhovni kasacioni sud zauzimao stav bilo je pitanje nadležnosti subjekta koji sprovodi izvršenje radi naplate zakonskog izdržavanja. Sam Zakon o izvršenju i obezbeđenju¹⁷⁴ usled svoje nepreciznosti po ovom pitanju doveo je do prakse da ovu vrstu prinudne naplate sprovode i javni i sudski izvršitelji, te da se i drugostepene odluke sudova po pitanju nadležnosti razlikuju. Vrhovni kasacioni sud je usvojio zaključak da je to isključiva nadležnost suda, kako bi se po ovom pravnom pitanju praksa ujednačila, o čemu će biti više reči u narednom delu rada.¹⁷⁵

¹⁷³ Draškić M., 2006., Porodično pravo i prava deteta, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP "Službeni glasnik", str. 38

¹⁷⁴ Zakon o izvršenju i obezbeđenju, op. cit.

¹⁷⁵ Zaključak VKS od 27. juna 2017. godine - [http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak% 20-27-06-17.pdf](http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak%20-27-06-17.pdf). Ovakav stav suda izazvao je dosta polemika u stručnoj javnosti, obzirom da se postavlja pitanje da li će sudski izvršitelj efikasnije sprovesti naplatu ove vrste klasičnog novčanog potraživanja u odnosu na javnog izvršitelja?

4. UPOREDNOPRAVNA ANALIZA IZVRŠENJA SUDSKIH ODLUKA

IZ ODNOSA RODITELJA I DETETA

Pitanje porodičnopravnih odnosa od posebnog je značaja za svaki pravni sistem. Postojanje adekvatnog normativnog susprata i efikasnog sistema zaštite porodice i dece, međunarodni je standard koji propisuju univerzalni akti najvažnijih globalnih i regionalnih organizacija, o kojima je već bilo reči u ovom radu.

Sistemi izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa delimično se razlikuju u pogledu normativnih rešenja, te tako i samog postupka sprovođenja postupka. Dakle, jedinstven i univerzalni način sprovođenja izvršenja odluka iz porodičnih odnosa na međunarodnom nivou ne postoji.

Istraživanje koje je sprovedeno pre nekoliko godina od strane istraživačkog instistuta u Hagu (Holandija) - "T.M.C. Asser Instituut", u pojedinim evropskim zemljama koje su u tom momentu bile članice Evropske unije, ukazalo je da ova vrsta izvršnog postupka uglavnom ne podleže posebnim pravilima, već se sprovodi po opštim pravilima izvršenja, koja važe i u ostalim građanskim postupcima.¹⁷⁶ Ovakav postupak u porodičnopravnoj praksi nije se u potpunosti pokazao kao adekvatan, s obzirom na posebnost prirode odnosa koji nastaju u porodici, naročito kada su deca u pitanju. S toga je, na osnovu navedenog istraživanja, sasvim opravdano zauzeto stanovište po kojem je nužno postojanje posebnih mehanizama zaštite prava iz porodičnih odnosa, što se u pojedinim zemljama, poput Švedske i Belgije, pokazalo kao dobro rešenje u praksi.¹⁷⁷ Na kvalitet sistema izvršenja sudskih odluka u porodičnim odnosima, prema navedenom istraživanju, utiče nekoliko osnovnih faktora: prilagođenost mehanizama izvršenja prirodi porodičnih odnosa i ponašanja članova porodice; specijalizovana znanja i veštine sudija i drugih nadežnih organa koji postupaju u ovim predmetima; postojanje smernica za postupanje nadležnih organa u cilju pravilne procene najvažnijih faktora – mišljenja i najboljeg interesa deteta; mogućnosti postizanja sporazuma između roditelja u postupku izvršenja; obezbeđivanje efikasnosti postupka izvršenja i

¹⁷⁶ Više o ovom istraživanju videti u: Arsić J., Banić M., 2018., *Analiza problema u zaštiti najboljeg interesa deteta u izvršenju sudskih odluka u porodičnim stvarima*, Zbornik stručnih analiza pravnih akata u oblasti ljudskih prava, Kuća ljudskih prava Beograd, str. 235.-251.

¹⁷⁷ ibidem, str. 246.

kvaliteta samih sudskih odluka koje kao izvršne isprave predstavljaju polaznu osnovu izvršnog postupka.¹⁷⁸

Postoje određene razlike u okviru nacionalnih zakonodavstava u pogledu izbora adekvatne mere i sredstva izvršenja, da li je ona prepuštena inicijativi stranke ili je utvrđuje isključivo sud. Značajno pitanje je i usmerenost zakonodavstva na dobrovoljno izvršenje i usaglašavanje različitih stavova stranaka. Razlike postoje i u pogledu procesnih subjekata kao aktivnih učesnika ove vrste izvršnog postupka. Takođe, ono što izdvaja pojedine sisteme izvršenja jeste primena u većoj ili manjoj meri direktnih prinudnih mehanizama zaštite prilikom sprovođenja izvršenja odluka koje se odnose na decu. Tako se u pojedinim državama prednost daje tzv. indirektnim metodama izvršenja, među kojima je posebno značajna medijacija, kao primarna metoda rešavanja sporova.¹⁷⁹

Zajednička praksa u većini zemalja koje su bile obuhvaćene istraživanjem jesta ta da se pre donošenja odluke o upotrebi prinudnih mera prilikom sprovođenja izvršenja, podstakne primena konstruktivnih načina rešavanja sporova mirnim putem. Na taj način postupak medijacije dobija sve veći značaj u toku izvršnog postupka u mnogim zemljama, a prevashodno u cilju zaštite interesa deteta.¹⁸⁰ Razumljivo, njena primena nije obavezna i ograničena je na određene postupke u kojima nije nužno odmah primeniti prinudu, kao kada su na primer ugroženi život i razvoj deteta. U pojedinim zemljama, poput Švedske,¹⁸¹ medijacija predstavlja prvi korak u postupku izvršenja odluka iz porodičnih odnosa i tek ukoliko se ne postigne sporazum, sud nastavlja sprovođenje izvršenja primenom drugih sredstava, ili kao što je to slučaj u Finskoj, da se čak i nakon neuspešno sprovedenog postupka medijacije, sudu dostavi izveštaj na osnovu koga on može odrediti novi pokušaj sprovođenja medijacije.¹⁸²

U većini nacionalnih zakonodavstava posebna pažnja se posvećuje mišljenju i volji deteta, pri čemu se mišljenje deteta vrednuje i uzima u obzir u zavisnosti od njegovog uzrasta. U tom smislu, praksa izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa u većini evropskih država ukazuje da

¹⁷⁸ T.M.C. Asser Institut, Izveštaj - *Comparative study on enforcement procedures of family rights*, JLS/C4/2005/06, Synthesis report str. 138-142., Izveštaj je dostupan na sajtu - https://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/study_family_rights_synthesis_report_en.pdf

¹⁷⁹ Arsić J., Banić M., 2018., op. cit., str. 247

¹⁸⁰ ibidem

¹⁸¹ T.M.C. Asser Institut, *Comparative study on enforcement procedures of family rights, Annex 28 National Report Sweden*, dostupno na - http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/sweden_en.pdf

¹⁸² T.M.C. Asser Institut, *Comparative study on enforcement procedures of family rights, Annex 11 National Report Finland*, dostupno na - http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/finland_en.pdf

mišljenje deteta starosti iznad 12 godina, pa čak i mlađeg, ukoliko stepen zrelosti po proceni to omogućava, po pravilu može značajno uticati na tok i rezultat izvršnog postupka.¹⁸³

Značajno je svakako naglasiti da su sudovi dužni sve vreme, od pokretanja konkretnog izvršnog postupka do njegovog okončanja, da vode računa o najboljem interesu deteta. Promena određenih relevantnih okolnosti od momenta donošenja rešenja o izvršenju do momenta sprovođenja izvršenja, može dovesti do obustave postupka.

Činjenica je da u većini evropskih država još uvek postoje problemi i prostor za unapređenje sprovođenja izvršenja sudskih odluka koje se tiču odnosa roditelja i dece, te da one u tom cilju pokušavaju da uspostave pravila koja će biti adekvatna i efikasna za primenu u ovim posebno osetljivim građanskopravnim odnosima.

4.1. DRŽAVE BIVŠE ČLANICE SFRJ

Sve do raspada bivše države Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (u daljem tekstu: SFRJ) na jedinstvenom pravnom području pitanje izvršenja sudskih odluka regulisao je Zakon o izvršnom postupku iz 1978. godine.¹⁸⁴ Prema ovom normativu, izvršenje i obezbeđenje svih sudskih odluka koje su podložne izvršenju, bilo je u isključivoj nadležnosti suda. Dakle, sud je donosio rešenje o izvršenju i imao ovlašćenje da ga sprovodi.

Nakon raspada SFRJ, novonastale države su preuzele tradicionalna normativna rešenja ovog akta, koji je na taj način još izvesno vreme nastavio da egzistira u okviru građanskopravnih odnosa. Međutim, pored normativnih rešenja, nasleđene su i manjkavosti sistema izvršenja sudskih odluka. Problemi koji su u praksi vremenom nastajali u gotovo svim državama bivše SFRJ, odnosili su se na dugo trajanje, preteranu formalnost postupka i ogroman broj predmeta u ovoj vrsti referade sudova. Postupak izvršenja je, usled odsustva efikasnosti i funkcionalnosti, vremenom postao jedan od najvećih problema pravosuđa, te tako i samog pravnog sistema u kojem ne postoji sigurnost uživanja i zaštite utvrđenog prava. Neadekvatan normativni okvir svakako nije jedini razlog nefunkcionisanja sistema izvršenja sudskih odluka, problem je znatno složeniji. Neizvesne, nestabilne i nepovoljne društvene prilike, problem platnog prometa,

¹⁸³ Arsić J., Banić M., 2018., op. cit., str. 248.

¹⁸⁴ "Sl. list SFRJ", br. 20/78, 6/82, 74/87, 57/89, 20/90, 27/90 i 35/91

katastrofalno stanje u službenim evidencijama nepokretnosti, nedovoljan broj sudija koji su postupali u izvršnim predmetima, neadekvatna obučenosť i profesionalna edukovanost sudskih izvršitelja, odsustvo stimulatívne zarade, a usled toga i slaba motivisanost ovih lica za efikasno sprovođenje izvršenja, ključni razlozi su bili nefunkcionalnosti i neefikasnosti takvog sistema izvršenja sudskih odluka.¹⁸⁵

Takvo stanje sistema izvršenja uslovalo je nužno reformisanje pravosuđa u gotovo svim bivšim republikama savezne države SFRJ. Svaka država je preduzela posebne korake u prevazilaženju navedenog problema. Oni su se u početnim fazama odnosili uglavnom na noveliranje normativnog okvira u cilju povećanja efikasnosti pod isključivo sudskom ingerencijom u svim vrstama i fazama postupka. U većini ovih država reformisan je postupak izvršenja u pogledu ovlašćenih lica koja sprovode postupak izvršenja, te je uvedena nova privatna pravnička profesija - (vansudski) javni izvršitelj, sa primarnim ciljem da se sudovi rasterete "nesudećih" predmeta iz referade građanskog izvršnog postupka.

Važno je pomenuti i da je na nužnost reformisanja pravosudnog sistema na ovim prostorima značajno uticala Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, koju su u međuvremenu samostalne države ratifikovale, te prihvatile u okviru nje ingerenciju Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu. Većina presuda protiv zemalja bivše SFRJ uglavnom se odnosila na povredu čl. 6. Konvencije - prava na pravično suđenje i u okviru navedenog člana prava na suđenje u razumnom roku.¹⁸⁶ Stanovište koje je Evropski sud za ljudska prava zauzeo po pitanju izvršnog postupka u svojim presudama bilo je konstatovanje obaveze svake države da obezbedi sistem izvršenja koji će omogućiti brz i efikasan izvršni postupak.

Države su se odlučile da problem, koji neminovno opterećuje sudove i kompletan pravni sistem, reše reformisanjem pravosudnog sistema. U tom kontekstu, u narednom delu rada

¹⁸⁵ Zoroska- Kamilovska T., 2013., *Reforme sistema izvršenja u državama regiona, konceptualne sličnosti i razlike, kontroverze i dileme*, u zborniku radova: "Harmonizacija građanskog prava u regionu", Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 448.

¹⁸⁶ Postoji nekolicina presuda protiv bivših država SFRJ u kojima je konstatovana da je usled neblagovremenog i neefikasnog sprovođenja izvršenja sudskih odluka povređen čl. 6. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda: *Omerović v. Croatia*, Application No. 36071/03, Judgment of 1 June 2006; *Bulović v. Serbia*, Application No. 14145/04, Judgment of 1 April 2008; *Atanasović and others v. FYR Macedonia*, Application No. 13886/02, Judgment of 22.12.2005, *Jelčić v. Bosnia and Hercegovina*, Application No. 41183/02, Judgment of 31 October 2006; *Bijelić v. Montenegro and Serbia*, Application No. 11890/05, Judgment of 28 April 2009 i dr.

ukazaćemo na postojeće pravne okvire bivših članica SFRJ, kojima se uređuju izvršenja sudskih odluka u oblasti porodičnih odnosa.

4.1.1. Slovenija

Republika Slovenija je prva od bivših članica SFRJ novelirala oblast građanskog izvršnog postupka *Zakonom o izvršbi in zavarovanju* 1998. godine.¹⁸⁷ Navedenim aktom izvršena je delimična reforma sistema izvršenja sudskih odluka uvođenjem profesije javnog (privatnog) izvršitelja. Navedena lica samostalno obavljaju svoju delatnost a imenuje ih ministar pravde za područje određenog okružnog suda. Zakonodavac je na ovaj način želeo pre svega da rastereti sud određenog dela nadležnosti kada je reč o sprovođenju izvršnih radnji.¹⁸⁸ Zakon je ovlastio javne izvršitelje da preduzimaju radnje u cilju sprovođenja izvršenja samo na pokretnim stvarima. Sud donosi odluku po predlogu za izvršenje a nakon toga dostavlja javnom izvršitelju na sprovođenje. Postupci sprovođenja izvršenja na ostalim sredstvima izvršenja ostali su u nadležnosti suda, te tako i kada je reč o odlukama iz porodičnih odnosa. Nije propisano da javni izvršitelj mora imati završen pravni fakultet, te je na neki način izostala profesionalizacija nove pravosudne profesije.

Većina pravnih teoretičara Slovenije smatra da je ovakva reforma izvršenja kontroverzna, s obzirom na to da nije donela očekivane rezultate, te da bi bolje rešenje bilo da se kompletan postupak izvršenja, počev od donošenja odluke do postupka sprovođenja i okončanja, delegira ili isključivo sudovima ili isključivo javnim izvršiteljima.¹⁸⁹

U okviru dvadesetog poglavlja navedenog zakona, propisana su posebna pravila za izvršenje u vezi sa zaštitom i obrazovanjem dece i ličnim kontaktima sa decom.¹⁹⁰ Izvršni postupak pokreće jedan od roditelja podnošenjem predloga za izvršenje, a sprovodi sud i to

¹⁸⁷ "ZIZ (Uradni list RS, št. 51/98 z dne 17. 7. 1998)" - zakon dostupan na sajtu: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/77820/>

¹⁸⁸ Članovi 280.-298., ibidem

¹⁸⁹ Rijavec V., 2009., *The Recovery of Debts Secured by Mortgage or Pledge in Slovenia, in Acces to Justice and the Judiciary*, u zborniku: "Towards New European Standards of Affordability, Quality and Efficiency of Civil", Intersentia, Antwerp – Oxford – Portland, str. 222.; Galić A., 2008., *International Encyclopedia of Laws, Civil Procedure*, suppl. 49., The Hague: Kluwer Law International, str. 62–63, 185–186.

¹⁹⁰ "Izvršba v zadevah glede varstva in vzgoje otrok ter glede osebnih stikov z otroki", članovi 238. a-g. Zakona o izvršbi in zavarovanju, op. cit.

izricanjem novčanih kazni dužniku ili oduzimanjem deteta i predaje roditelju kojem je povereno na obrazovanje i zaštitu.¹⁹¹ Postupak izvršenja se sprovodi prema pravilima da dugovanu radnju može izvršiti isključivo izvršni dužnik. Međutim, dete se može oduzeti od bilo kog lica kod kojeg se nalazi i kojem je povereno na čuvanje i predato roditelju, prema odluci suda.¹⁹² Izvršenje se sprovodi u prisustvu profesionalnog radnika centra za socijalni rad, kojeg je sud odredio i uz asistenciju policije ukoliko je to neophodno.

Kod izvršenja radi održavanja ličnih kontakata sa detetom, ukoliko dužnik ne preda dete dobrovoljno, sud mu izriče novčanu kaznu, a ukoliko ni nakon izrečene novčane kazne ne omogući drugom roditelju viđanje deteta, izricanje kazni može se nastaviti sve dok ukupna izrečena kazna ne dostigne desetostruki iznos njene gornje granice. U posebnim slučajevima, ukoliko izricanje novčanih kazni ostane bez uspeha, a u interesu deteta je da uspostavi kontakt sa drugim roditeljem sa kojim ne živi, sud može odrediti oduzimanje i predaju deteta drugom roditelju. Dakle, sud je ovlašćen da vršenje roditeljskog prava prenese na drugog roditelja sa kojim dete ne živi u cilju zaštite najboljeg interesa deteta. Prilikom donošenja odluke sud će uvažiti i mišljenje deteta. Ukoliko dete izjavi da ne želi da se viđa sa drugim roditeljem sa kojim ne živi ili ako se pokaže da postupak izvršenja nije u najboljem interesu deteta, na predlog stranaka u postupku ili centra za socijalni rad, postupak izvršenja se može odložiti na tri meseca.¹⁹³

4.1.2. Hrvatska

Republika Hrvatska je prva od osamostaljenja, u odnosu na ostale bivše republike SFRJ, donela novi normativ koji je regulisao postupak građanskog izvršenja sudskih odluka. *Ovršni zakon* donet je 1996. godine i nekoliko puta noveliran sa pokušajima dejudicijalizacije i privatizacije postupka sprovođenja izvršenja, pre svega putem učešća i delegacije određenih nadležnosti profesiji javnog beležnika.¹⁹⁴ Institut javnog izvršitelja uveden je tek 2010. godine

¹⁹¹ Član 238 č., ibidem

¹⁹² Čl. 238 e, ibidem

¹⁹³ 238 f., Ibidem

¹⁹⁴ Više o ovoj temi: Dika M., 2007., *Građansko ovršno pravo, I knjiga, Opće građansko ovršno pravo*, Narodne novine, Zagreb, str. 5.

donošenjem novog *Ovršnog zakona*.¹⁹⁵ U skladu sa ovim aktom, javnim izvršiteljima, kao privatnoj pravničkoj profesiji, delegirani su gotovo svi postupci sprovođenja izvršenja, izuzev postupaka koji su ostali u sudskoj nadležnosti: izvršenja radi predaje deteta roditelju, izvršenja radi ostvarivanja susreta i druženja roditelja sa detetom, kao i određivanja izvršenja na osnovu strane sudske odluke, domaće ili strane arbitražne odluke. Pored ovog zakona usvojena su još dva opšta akta vezana za izvršni postupak. *Zakon o javnim ovršiteljima*¹⁹⁶ koji je regulisao pitanja organizacije i ovlašćenja i načina rada javnih izvršitelja i *Zakon o providbi ovrhe na novčanim sredstvima*,¹⁹⁷ kojim je postupak izvršenja na novčanim sredstvima delegiran Finansijskoj agenciji, Hrvatskoj narodnoj banci i drugim poslovnim bankama.

Novine u oblasti izvršnog postupka, pre svega kada je reč o novoj pravničkoj profesiji javnog izvršitelja, nisu bile najbolje prihvaćene u naučnoj, stručnoj i široj javnosti. Smatrano je da država na taj način priznaje da nije u stanju da putem sudova sprovodi postupak prinudnog izvršenja, te da će njegova privatizacija značajno povećati troškove postupka što će opet pogoditi same građane.¹⁹⁸

Primena Zakona o ovrsi iz 2010. godine odlagana je gotovo dve godine i na kraju ovaj normativ nije ni zaživeo, ostao je samo u formi usvojenog a neprimenjenog akta. Hrvatska je 2012. godine donela novi i sada važeći *Ovršni zakon*¹⁹⁹ kojim se odustalo od sistema privatnog izvršenja. Sprovođenje izvršenja je ovaj zakon delegirao opštinskim sudovima, dok je postupak izvršenja na novčanim sredstvima ostao u nadležnosti Finansijske agencije.²⁰⁰

Pitanje odnosa između roditelja i dece u okviru sudskih postupaka, uređeno je Obiteljskim zakonom,²⁰¹ Zakonom o parničnom postupku²⁰² i već pomenutim Ovršnim zakonom.

¹⁹⁵ Ovršni zakon, "Narodne novine Republike Hrvatske", br. 139/10 - dostupan na sajtu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_12_139_3528.html

¹⁹⁶ Zakonom o javnim ovršiteljima, "Narodne novine Republike Hrvatske", br. 139/10, 150/11 i 70/12, dostupan na sajtu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_12_139_3529.html

¹⁹⁷ Zakon o provedbi ovrhe na novčanim sredstvima, "Narodne novine Republike Hrvatske", br. 91/10, dostupan na sajtu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_91_2570.html

¹⁹⁸ Zoroska- Kamilovska T., op. cit., str. 461

¹⁹⁹ Ovršni zakon, "Narodne novine Republike Hrvatske" br. 112/12, 25/13, 93/14, 55/16, 73/17, dostupan na sajtu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2012_10_112_2421.html

²⁰⁰ Od 01. jula 2018. godine u Hrvatskoj je stupio na snagu novi Zakon o providbi ovrhe na novčanim sredstvima kojim je novelirana ova oblast izvršenja, uglavnom u pogledu finansijskih naknada i rokova. Zakon dostupan na sajtu: <https://www.zakon.hr/z/346/Zakon-o-provedbi-ovrhe-na-nov%C4%8Danim-sredstvima>

²⁰¹ Obiteljski zakon, "Narodne novine Republike Hrvatske" br. 103/15, dostupan na sajtu: <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon>

Ovršni zakon ne sadrži posebne odredbe o oduzimanju i predaji deteta, kao i o održavanju ličnog odnosa sa detetom. U ovim postupcima primenjuju se članovi koji generalno uređuju izvršni postupak i situacije do kojih tom prilikom može doći. Tako na primer, član 16. koji uređuje novčano kažnjavanje, čl. 48. koji ovlašćuje sudskog izvršitelja da može udaljiti lice koje ometa sprovođenje izvršnih radnji, te zatražiti pomoć i asistenciju policije radi realizacije izvršenja; član 173. vezan za naplatu zakonskog izdržavanja,²⁰³ član 262. koji utvrđuje obavezu koju može izvršiti samo dužnik itd.

Postupci izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece uređeni su Obiteljskim zakonom. Ovaj normativ uređuje postupke: predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom i izdržavanja.²⁰⁴ Prema opštim odredbama, sud u ovim postupcima donosi rešenje o izvršenju i sprovodi izvršne radnje.

Izvršenje radi predaje deteta sprovodi se na osnovu: plana o zajedničkom vršenju roditeljskog prava odobrenog od strane suda, odluke suda s kojim roditeljem će dete stanovati, odluke suda o privremenoj meri s kojim roditeljem ili drugom osobom će dete stanovati i odluke suda o merama za zaštitu ličnih prava i dobrobiti deteta.²⁰⁵ Sredstva izvršenja koja se primenjuju u ovoj vrsti izvršnog postupka su: novčana kazna (do 30.000 kuna - što je približno iznosu od oko 4.000 evra) kazna zatvora (u trajanju od jednog dana do šest meseci) i prinudno oduzimanje i predaja deteta.²⁰⁶ Ova sredstva primenjuju se protiv dužnika ili drugih lica kod kojih se dete nalazi, a koja protivno odluci suda ne žele predati dete ili preduzimaju radnje u cilju njegovog skrivanja i onemogućavanja sprovođenja izvršenja. Za preduzimanje konkretnih izvršnih radnji ovlašćeni su, pored suda, centar za socijalnu skrb i policija, odnosno policijski službenik za mlade.²⁰⁷ Sam način postupanja i saradnje navedenih organa prilikom sprovođenja izvršenja regulisani su *Pravilnikom o načinu postupanja i saradnji suca, stručnog radnika centra za socijalnu skrb i policijskog službenika za mladež prilikom prisilnog oduzimanja i predaje*

²⁰² Zakon o parničnom postupku, "Narodne novine Republike Hrvatske" br. 53/91, 91/92, 58/93, 112/99, 88/01, 117/03, 88/05, 02/07, 84/08, 123/08, 57/11, 148/11, 25/13, 89/14, dostupan na sajtu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2011_12_148_2993.html

²⁰³ Ovaj član propisuje, između ostalog, da se radi prinudne naplate novčanog iznosa za izdržavanje deteta izuzima od izvršenja samo 1/4 prosečne neto plate. - član 173. st.1. Obiteljskog zakona, op. cit.

²⁰⁴ Članovi 509.-528. ibidem

²⁰⁵ Član 513. ibidem

²⁰⁶ Član 514. ibidem

²⁰⁷ Član 516. ibidem

deteta.²⁰⁸ Ovim aktom predviđeno je da sud koordinira sledećim radnjama u toku postupka: provera da li su ispunjeni uslovi za sprovođenje prinudnog oduzimanja i predaje deteta; povezivanje lica koja učestvuju u postupku; usaglašavanje o vremenu i mestu izvršenja; održavanje koordinacijskog sastanka pre samog sprovođenja postupka radi međusobne razmene informacija koje su bitne za uspešnu realizaciju izvršenja, na kojem će se usaglasiti pojedinačni zadaci osoba koja učestvuju u postupku, razmotriti raspoložive informacije o detetovom fizičkom i psihičkom stanju, razmotriti da li je potrebna asistencija doktora medicine odnosno ekipe hitne medicinske pomoći, kao i druge aktivnosti koje imaju za cilj uspešno sprovođenje izvršenja.²⁰⁹ Članom 10. Pravilnika je predviđeno da sudske radnje oduzimanja i predaje deteta sprovodi izvršni sudija, koji može pojedine radnje poveriti sudskom izvršitelju. Ovde nisu konkretno navedene radnje na koje se misli i jasno razgraničena uloga sudija i sudskog izvršitelja. Stručni radnik centra za socijalni rad, u skladu sa članom 14. Pravilnika, savetuje sudiju i sudskog izvršitelja pre i za vreme sprovođenja izvršnih radnji o najprikladnijem načinu postupanja i pristupa detetu, te preduzima nužne mere pomoći i podrške detetu i drugim učesnicima izvršnog postupka. Član 18. predviđa da bi policijski službenik za mlade koji učestvuje u postupku trebao da bude istog pola kao i dete koje se prinudno oduzima.

Sud će pre donošenja odluke o ostvarivanju ličnih odnosa sa detetom održati ročište na kojem će saslušati stranke kako bi se utvrdile činjenice i procenile okolnosti, te posebno omogućilo detetu da izrazi svoje mišljenje. Nakon saslušanja, ukoliko je to neophodno, sud može odložiti izvršenje za trideset dana i naložiti stručni razgovor sa detetom ili predložiti strankama postupak porodične medijacije radi sporazumnog rešavanja spora, a u međuvremenu, dok to traje, posebnom odlukom precizirati održavanje ličnih odnosa.²¹⁰ Ukoliko se dete koje je navršilo 14. godina života protivi održavanju ličnih odnosa sa roditeljem ili drugom osobom koja na osnovu izvršne isprave ima pravo ostvarivanja ličnih odnosa sa detetom, nakon razgovora sa stručnim licem po nalogu suda, sud će odbiti predlog za izvršenje.²¹¹ Kod ove vrste izvršnog postupka primenjuju se ista sredstva izvršenja kao i kod predaje deteta, izuzev prinudnog oduzimanja

²⁰⁸ Pravilnik usvojilo Ministarstvo pravosuđa Republike Hrvatske maja 2016. godine, dostupan na sajtu: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2016_05_48_1267.html

²⁰⁹ Član 6. Pravilnika, ibidem.

²¹⁰ Član 522. Obiteljskog zakona, op.cit.

²¹¹ Član 525. ibidem

deteta koje je izostavljeno iz važećeg zakona, uprkos predlozima nauke i struke u Hrvatskoj.²¹² Članovima 418. Obiteljskog zakona posebno su propisane mere kojima se obezbeđuje izvršenje odluke o održavanju ličnih odnosa sa detetom, te je propisano da sud može odrediti osobu koja će pomagati u sprovođenju odluke ili sporazuma o ostvarivanju ličnih odnosa deteta i roditelja, kao i odrediti obavezu polaganja jemstva roditelja sa kojim dete stanuje. Članom 419. predviđene su mere kojima se osigurava povratak deteta ili sprečava njegovo protivpravno odvođenje od strane roditelja sa kojim ne živi, obaveza predaje pasoša roditelja koji ima pravo ostvarivanja ličnih odnosa sa detetom za vreme ostvarivanja tih odnosa sudu koji je odredio meru, polaganje jemstva u novcu od strane roditelja koji ima pravo ostvarivanja ličnih odnosa sa detetom, određivanje zabrane otuđenja ili opterećenja imovinskih prava roditelju koji ima pravo ostvarivanja ličnih odnosa sa detetom uz zabeležbu i upis zabrane u javne knjige, obaveza roditelja koji ima pravo ostvarivanja ličnih odnosa da se redovno javlja zajedno sa detetom mesno nadležnom centru za socijalni rad, određivanje mesta gde se lični odnosi ostvaruju i zabrana odlaska deteta iz države u kojoj se lični odnosi ostvaruju.

Postupak izvršenja radi naplate zakonskog izdržavanja pokreće dete, odnosno njegov zakonski zastupnik, a sprovodi se na zaradi i svim redovnim novčanim primanjima i novčanim sredstvima koja poseduje dužnik na računu. Ova vrsta prinudne naplate ima prioritet u odnosu na ostala izvršenja u skladu sa članom 527. Obiteljskog zakona.

Kao i kod većine bivših republika SFRJ, tako je i u Hrvatskoj kada su u pitanju izvršni postupci iz porodičnih odnosa, najveći problem dugo trajanje i neefikasnost postupaka.²¹³ Pojedini autori izvore problema vide u: nedostatku posebnih i konkretnijih odredbi postupka izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece, zatim u neograničenoj slobodi preseljenja roditelja sa kojim dete živi, kao i u detetovom odbijanju susreta sa drugim roditeljem sa kojim ne živi.²¹⁴

Kao jedna od mogućnosti unapređenja izvršenja odluka iz odnosa roditelja i dece sve više

²¹² Više o tome: Pavić M., Šimović I., Čulo Margaletić A., 2017., *Postupak ovrhe radi ostvarivanja osobnih odnosa roditelja i djece kao pretkazivač povrijede prava iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, posebni broj/2017, str. 178.

²¹³ Šimović, I., Majstorović, I., 2017., *Povreda prava na obiteljski život u postupcima međunarodne otmice djece: o značenju načela žurnog postupanja*. Hrvatska pravna revija 17/11, Zagreb, str. 1.-9.

²¹⁴ Rešetar B., 2011., *Pravna zaštita prava na susrete i druženje u obiteljskom pravu*, doktorska disertacija. Pravni fakultet u Osijeku Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera - dostupna na sajtu: https://www.academia.edu/11841510/PRAVNA_ZA%C5%A0TITA_PRAVA_NA_SUSRETE_I_DRU%C5%BDENJE

se pominje mogućnost rešavanja spora putem alternativnih metoda, kao što je medijacija.²¹⁵

4.1.3. Bosna i Hercegovina

U Bosni i Hercegovini, državi sa dva entiteta, faktički postoje i dva različita pravna sistema. Pitanje porodičnih odnosa, te postupka izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece različito je uređeno. Ono što je zajedničko za oba pravna područja jeste da dejudicijalizacija i privatizacija postupka izvršenja nisu sprovedeni. Dakle, postupak izvršenja sudskih odluka ostao je u isključivoj nadležnosti sudova.

U **Federaciji Bosne i Hercegovine** izvršni postupci iz porodičnih odnosa sprovode se u skladu sa *Zakonom o izvršnom postupku Federacije BiH*²¹⁶ iz 2003. godine i *Obiteljskim zakonom Federacije BiH*.²¹⁷ Slično kao i u Hrvatskoj, Zakon o izvršnom postupku nije posebno uređio postupke izvršenja iz porodičnih odnosa. Postoje određene, tipične odredbe koje se mogu primeniti u ovim postupcima i vezane su za postupanja suda i sudskih izvršitelja u određenim slučajevima, poput udaljenja lica koje ometa izvršenje, naplata novčane kazne, obaveza preduzimanja radnje koju može izvršiti samo izvršni dužnik i sl. Konkretno izvršne radnje, ovlašćenja i položaj učesnika izvršnog postupka u okviru porodičnih odnosa reguliše Obiteljski zakon Federacije BiH. U okviru sedmog dela ovog normativa, članovima od 357. do 379. uređeni su postupci: izvršenje radi predaje deteta roditelju sa kojim će dete živeti, izvršenje radi održavanja ličnih odnosa i neposrednih kontakata deteta sa roditeljem, izvršenje radi izdržavanja i mere obezbeđenja izdržavanja. Kod oduzimanja deteta, ukoliko se dužnik ili treće lice protivi i ne postupa po nalogu suda, sredstva izvršenja koja se mogu primeniti su novčana kazna i kazna zatvora.²¹⁸ Zakon dalje propisuje da sud može pozvati organ starateljstva da bude prisutan prilikom sprovođenja izvršenja, dok asistencija policije nije predviđena.²¹⁹ Dosta skromno i u jednoj rečenici uređen je postupak održavanja ličnih odnosa sa detetom, na taj način što se

²¹⁵ Pavić M., Šimović I., Čulo Margaletić A., op. cit., str. 185.

²¹⁶ Zakon o izvršnom postupku Federacije BiH, "Službene novine Federacije BiH", br. 32/03 i 33/06 - dostupan na sajtu: http://www.oss.ba/dokumenti/Zakon_o_izvršnom_postupku_FBIH.pdf

²¹⁷ Obiteljski zakon Federacije BiH, "Službene novine Federacije BiH", br. 35/05 i 31/14 - dostupan na sajtu: <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25hrv.pdf>

²¹⁸ Član 366. ibidem

²¹⁹ Član 368. ibidem

primenjuju iste odredbe koje uređuju postupak oduzimanja deteta.²²⁰ Ukoliko roditelj koji je dužan izdržavati dete, na osnovu sudske odluke ili sklopljenog sporazuma pred organom starateljstva, ne izvršava svoje obaveze duže od tri meseca, organ starateljstva će na predlog drugog roditelja ili po službenoj dužnosti predložiti mere osiguranja sredstava za privremeno izdržavanje.²²¹ U ove mere spadaju privremena i prethodna mera radi izdržavanja. Mere određuje i sprovodi sud, ukoliko se oceni verovatnim da bi bez donošenja mera postojala opasnost za lične i druge važne interese deteta ili opasnost da bi bez te mere dužnik mogao sprečiti ili znatno otežati ostvarivanje izdržavanja.²²²

Pravna regulativa u **Republici Srpskoj** za nijansu se razlikuje u odnosu na drugi entitet u Bosni i Hercegovini po pitanju postupka izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa. Naime, postupak izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece delimično je regulisan *Zakonom o izvršnom postupku Republike Srpske*²²³ i *Porodičnim zakonom Republike Srpske*.²²⁴ Utisak je da je po ovom veoma važnom pravnom pitanju procesna regulativa zaista skromna. Sam Zakon o izvršnom postupku u okviru svega tri člana uređuje postupak predaje deteta, dok postupci izvršenja radi održavanja ličnih odnosa sa detetom i zakonskog izdržavanje nisu predmet ovog normativa. Kod postupka predaje deteta određeno je da se vodi računa o zaštiti interesa deteta u najvećoj meri i ostavlja kratak rok dužniku (tri dana) da preda dete roditelju ili drugom licu, odnosno organizaciji kojoj je dete povereno na čuvanje i vaspitanje. Ukoliko dužnik to ne učini sprovodi se izvršenje novčane kazne. U situaciji kada se izvršenje ne može sprovesti, dakle, niti nakon izricanja i izvršenja odluke o novčanoj kazni, navedeni normativ predviđa da se ono sprovodi oduzimanjem deteta od lica kod kojeg se ono nalazi i predajom deteta roditelju, odnosno drugom licu ili organizaciji kojoj je povereno na čuvanje i vaspitanje. U postupku izvršenja učestvuje organ starateljstva, dok učešće policije nije predviđeno.²²⁵ Održavanje ličnih odnosa sa detetom posebno nije uređeno ni članovima Porodičnog zakona, već je samo jednom odredbom u okviru vršenja roditeljskog prava određeno da "ako dete ne živi u zajednici sa oba roditelja,

²²⁰ Član 369. ibidem

²²¹ Član 372. ibidem

²²² Član 375. ibidem

²²³ Zakon o izvršnom postupku Republike Srpske, "Sl. glasnik Republike Srpske", br. 59/03, 85/03, 64/05, 118/07, 29/10, 57/12, 67/13 i 98/14 . dostupan na sajtu: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon_o_izvršnom_postupku_RS.pdf

²²⁴ Porodični zakon Republike Srpske, " Sl. glasnik Republike Srpske", br. 54/02 i 41/08 - dostupan na sajtu: https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/porodicni_zakon_RS.pdf

²²⁵ Član 227. Zakon o izvršnom postupku Republike Srpske, op. cit.

roditelji će se sporazumeti o načinu održavanja ličnih odnosa sa detetom (posete i sl.), a ako do takvog sporazuma ne dođe odluku o tome donosi organ starateljstva".²²⁶

Problemi sa efikasnošću izvršenja sudskih odluka postoje u kompletnoj državi BiH i već nekoliko godina unazad razmišlja se o rasterećenju sudova od izvršne referade, putem privatizacije profesije izvršitelja ili putem osnivanja javne agencije za naplatu, dok bi u nadležnosti sudova svakako ostali predmeti izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa.²²⁷

4.1.4. Crna Gora

Republika Crna Gora je novelirala oblast izvršenja *Zakonom o izvršenju i obezbjeđenju* 2011. godine.²²⁸ Ovim aktom uveden je sistem privatnog izvršenja u građanskopravnim odnosima. Sud je ostao isključivo nadležan za odlučivanja i sprovođenje izvršenja sudskih odluka radi predaje i oduzimanja deteta, vraćanja zaposlenog na rad i sudskih odluka po kojima je izvršni dužnik dužan da učini određenu radnju koju umesto njega po zakonu ili pravnom poslu ne može da učini drugo lice. U svim ostalim izvršnim postupcima nadležan je javni izvršitelj.²²⁹ Zakonodavac je u Crnoj Gori učinio korak više kada su u pitanju samostalnost i nadležnosti javnog izvršitelja. Naime, on ne samo što sprovodi izvršenja, već ih i određuje donošenjem rešenja o izvršenju, čime preuzima deo sudijske funkcije i uloge u pravosuđu.²³⁰

Navedeni Zakon je, u okviru XXII glave, definisao i konkretno uredio samo jednu vrstu odluka iz odnosa roditelja i dece, a to je predaja i oduzimanje deteta. Donošenje odluke i sprovođenje ove vrste izvršenja, kao što je već naglašeno, u isključivoj je nadležnosti suda. Tako, rešenjem o izvršenju sud ostavlja rok dužniku od tri dana od dana dostavljanja rešenja da preda dete roditelju ili drugom licu, odnosno ustanovi, pod pretnjom izricanja novčane kazne. Ukoliko

²²⁶ Član 93. Porodičnog zakona Republike Srpske, op. cit.

²²⁷ Zaključci sa okruglog stola održanog u Sarajevu februara 2018. godine u organizaciji Visokog sudskog i tužiteljskog vijeća BiH, na kojem je tema bila "*Unapređenje izvršnog postupka u Bosni i Hercegovini odabirom efikasnog sredstva izvršenja*", izveštaj dostupan na sajtu: <https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/07022018/07022018-vijest1.html>

²²⁸ Zakon o izvršenju i obezbjeđenju, "Službeni list Republike Crne Gore", br. 36/2011 - dostupan na sajtu: <http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag=%7B50DFCDF6-39ED-48A3-96E6-231C862F2AE6%7D>

²²⁹ Članovi 3. i 4. Zakona o izvršenju i obezbjeđenju, ibidem

²³⁰ Ovakvo zakonsko rešenje izazvalo je dosta polemike u stručnoj javnosti. Više o tome u: Račić R., 2012. *Novi Zakon o izvršenju i obezbjeđenju Crne Gore*, Zbornik radova IX tradicionalnog međunarodnog naučnog skupa, "Pravnički dani Prof. dr Slavko Carić - Savremene tendencije razvoja pravnih sistema država u regionu", Novi Sad, str. 344.

se izvršenje nije moglo sprovesti izricanjem i naplatom novčane kazne izvršenje se sprovodi oduzimanjem deteta od lica kod kojeg se ono nalazi, uz učešće organa starateljstva u tom postupku. U slučaju da su ugroženi život, zdravlje ili psihofizički razvoj deteta, sud može bez prethodno ostavljenog roka za predaju i izricanja novčane kazne, sprovesti postupak oduzimanja deteta.²³¹

Ostali izvršni postupci koji mogu nastati u okviru porodičnih odnosa, konkretno odnosa roditelja i deteta, nisu posebno regulisani ovim ali ni drugim opštim aktima. *Porodični zakon*²³² Crne Gore iz 2007. godine posebno uređuje u okviru devetog dela još nekoliko postupaka u okviru porodičnih odnosa, između ostalog i postupak izdržavanja, ali kod izvršenja navedeno je u okviru tri člana samo izvršenje radi predaje i oduzimanja deteta, dok postupci radi održavanja ličnih odnosa sa detetom i drugi slučajevi nisu posebno regulisani.

4.1.5. Makedonija

Republika Makedonija je 2005. godine novelirala i značajno promenila postupak izvršenja u građanskopravnoj materiji donošenjem *Zakona za izvršavanje*.²³³ Postupak sprovođenja izvršenja gotovo svih sudskih odluka ovim zakonom delegiran je isključivo izvršiteljima, kao licima sa javnim ovlašćenjima. U nadležnosti suda ostao je jedino postupak izvršenja radi predaje deteta. Javni izvršitelji su u svim ostalim postupcima ovlašćeni da donose odluke i sprovede izvršenja. Uvođenjem javnih izvršitelja kao posebne privatne profesije, do tada malo poznate na prostoru bivše SFRJ, Makedonija je učinila inovativni i dejudikativni korak u izvršnom postupku. Taj korak imao je i svoje pozitivne efekte prema zvaničnim izveštajima i analizama o primeni navedenog zakona.²³⁴

Novi i sada važeći *Zakon za izvršavanje*²³⁵ Makedonija je donela 2016. godine, ali po

²³¹ Članovi 239. i 241. Zakona o izvršenju i obezbeđenju, op. cit.

²³² Porodični zakon, "Službeni list Republike Crne Gore", br. 1/2007

²³³ Zakon za izvršavanje, "Služben vesnik na Republika Makedonija", br. 35/05 - dostupan na sajtu: <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izvrshuvane-20-04-2011-prechisten-tekst.pdf>

²³⁴ U periodu od 2006. godine do 2009. godine procenat realizovanih izvršnih postupaka je bio duplo veći i period naplate se dvostruko smanjio u odnosu na rezultate prethodno važećeg sudskog postupka - više o tome: Zoroska-Kamilovska T., 2013. op. cit., str. 460.

²³⁵ Zakon za izvršavanje, "Služben vesnik na Republika Makedonija", br. 72/2016 - dostupan na sajtu: <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izvrshuvane-12-04-2016.pdf>

pitanju nadležnosti za sprovođenje izvršenja nije bilo značajnijih normativnih izmena.

Postupci izvršenja sudskih odluka koji mogu nastati iz porodičnih odnosa nisu posebno regulisani navedenim aktima koji uređuju izvršni postupak. Ono što je izvesno jeste da naplatu alimentacije sprovodi javni izvršitelj, s obzirom da je u pitanju postupak klasične naplate novčanog potraživanja, kao i određene radnje koje se tiču činjenja, nečinjenja i trpljenja.

Zakonom koji uređuje oblast porodičnopravnih odnosa - *Zakon za semejstvoto*,²³⁶ regulisano je u okviru posebnih sudskih postupaka, izvršenje radi predaje deteta. U okviru člana 280. ovog akta određuje se da je sud nadležan za donošenje odluke i sprovođenje izvršenja radi predaje deteta. Izvršne radnje koje se preduzimaju u okviru ove vrste postupka su novčana kazna i kao krajnja mera prinudno oduzimanje deteta. Članom 281. predviđeno je da u postupku izvršenja učestvuje i centar za socijalni rad.

Postupak izvršenja radi održavanja ličnih odnosa sa detetom nije posebno regulisan, dok je kao pravo i obaveza roditelja posebno regulisano u okviru poglavlja II i V normativa koji uređuje porodične odnose, gde je navedeno, između ostalog, da centar za socijalni rad obavlja nadzor nad vršenjem roditeljskog prava i preduzima sve mere u cilju zaštite ličnosti, prava i interesa deteta.²³⁷ Da problemi u okviru ove vrste porodičnih odnosa postoje pokazao je i broj žalbi ombudsmanu u oblasti dečijih prava, gde se većina žalbi odnosila upravo na pravo deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi.²³⁸

²³⁶ Zakon za semejstvoto, "Služben vesnik na Republika Makedonija", br. 153/2014 - dostupan na sajtu: <https://www.uvmk.gov.mk/files/zakoni/zakon%20za%20semejstvo.pdf>

²³⁷ Članovi 83. i 84. Zakona za semejstvo, ibidem.

²³⁸ Ristov A., Kočkovska K., 2012., *Kratak pregled zakonodavstva u Republici Makedoniji i Konvencije o pravima djeteta i trenutni pravci razvoja makedonskog Porodičnog zakona*, Zbornik radova. "Prava djeteta i ravnopravnost polova - između normativnog i stvarnog", Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu", str. 128.

4.2. DRŽAVE ANGLOSAKSONSKOG PRAVNOG SISTEMA, ENGLESKA I VELS

U zemljama anglosaksonskog pravnog sistema važi princip nedeljivosti sudske nadležnosti i sudske prinude, te se postupak izvršenja smatra prirodnim produžetkom donošenja sudskih presuda.²³⁹ Donošenje odluke o izvršenju, kao i sam postupak sprovođenja izvršenja u nadležnosti su suda koji je doneo izvršnu ispravu. U ovom pravnom sistemu, sam postupak izvršenja sprovode izvršne sudije, kojima u poslu pomažu sudski službenici sa uglavnom administrativno tehničkom ulogom.

Na primerima Engleske i Velsa biće ukazano na pojedine specifičnosti postupka izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, kada su u pitanju postupci u vezi prava dece.²⁴⁰

Za ove pravne sisteme važi pravilo *judge made law* - sudija stvara pravo. Međutim u poslednjih nekoliko godina, usvojeno je dosta nove legislative, tako da se veći deo pravnih normi po pitanju porodične zaštite i zaštite dece posebno, može naći u okviru samih zakona.²⁴¹ Činjenica je, pak, da obrazloženje odluke višeg suda i pravna shvatanja koja usvaja odlučujući o određenoj relevantnoj činjenici, predstavlja precedent za sve niže sudove i sam sud u kojem je odluka doneta.

Osnovni zakonski izvori porodičnopravnih odnosa su: *Children Act* (Zakon o deci) iz 1989. godine,²⁴² *Adoption and Children Act* (Zakon o usvojanju dece) iz 2006. godine,²⁴³ *Matrimonial Causes Act* (Zakon o braku) iz 1973. godine²⁴⁴ i *Family Law Act* (Porodični zakon) iz 1996. godine.²⁴⁵

U porodičnim sporovima u kojima se odlučuje o pravima deteta postupaju okružni sudovi ili posebna porodična odeljena višeg suda. Navedeni sudovi ovlašćeni su da sprovode i postupke prinudnog izvršenja.

²³⁹ Zoroska- Kamilovska T., 2013. op. cit., str. 451.

²⁴⁰ U ovom delu komparativnog prikaza korišćen je materijal iz Izveštaja T.M.C. Asser Institut, *Comparative study on enforcement procedures of family rights, Annex 29 National Report United Kingdom a England*, dostupno na - http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/united_kingdom_a_england_en.pdf

²⁴¹ Ibidem, str. 5

²⁴² *Children Act* - dostupan na sajtu: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>

²⁴³ *Adoption and Children Act* - dostupan na sajtu: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/38/contents>

²⁴⁴ *Matrimonial Causes Act* - dostupan na sajtu: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18/contents>

²⁴⁵ *Family Law Act* - dostupan na sajtu: http://www.bclaws.ca/civix/document/id/lc/statreg/11025_01

Prilikom izvršenja sudovi primenjuju institut *contempt of court*.²⁴⁶ Ovo izvršno sredstvo predstavlja vrstu sankcije za nepoštovanje suda, koja se izriče za nepoštovanje tokom suđenja i nepoštovanje sudskih odluka u vidu novčane kazne ili kazne zatvora. Ovaj institut se primenjuje kao sredstvo i u postupcima izvršenja iz porodičnih odnosa, naročito kada je reč o izvršenju radi predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom i naplate zakonskog izdržavanja. U Engleskoj je, uz ovo sredstvo, nedavno kao izvršno sredstvo za nepoštovanje sudskih odluka uvedena i obaveza neplaćenog rada za opšte dobro u maksimalnom trajanju od 200 sati.²⁴⁷ Mere koje takođe mogu biti primenjene u okviru postupka izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa u ovim zemljama su *transfer of resident* i *imprisonment of the parent*. Svrha primene ovih mera, prebacivanja prebivališta i zatvaranja roditelja, nije represija, već disciplinovanje učesnika postupka. One su uspostavljene prvenstveno radi preventivnog dejstva, kako bi se sudska odluka poštovala i zaštitio interes deteta. Posebna prinudna mera koja se može primeniti u ovom pravnom sistemu je smanjenje novčanog iznosa zakonskog izdržavanja koji se izmiruje roditelju sa kojim dete živi, ukoliko on opstruiše i onemogućava kontakt deteta sa drugim roditeljem koji plaća alimentaciju.²⁴⁸

Dete u porodičnim postupcima pred sudom dobija status stranke putem instituta zastupnika interesa deteta. Zastupnik deteta se postavlja kako bi se zaštitila njegova prava i izbegla instrumentalizacija od strane jednog roditelja. Jedan od osnovnih zadataka zastupnika deteta jeste podnošenje konstruktivnih podnesaka sudu, kako bi se otklonile negativne pojave u sudskom postupku i on usmerio ka rešenju koje će biti u najboljem interesu deteta.

Pored činjenice da anglosaksonski nacionalni propisi jasno ističu i podržavaju primenu sredstva prinude u vidu krivičnih sankcija, u praksi se pokazalo da su nadležni organi koji sprovode izvršni postupak naklonjeniji mirnom rešavanju problema putem posredovanja. Postupak medijacije primenjuje se često u okviru porodičnopravnih odnosa i veoma je značajno da država i lokalni okruzi podstiču institut posredovanja u rešavanju ove vrste spora. Postoji i posebna telefonska linija koja je namenjena za medijaciju u porodičnim odnosima. Ova usluga je

²⁴⁶ T.M.C. Asser Institut, op.cit., str.8

²⁴⁷ Žagar A., 2013., *Ovrha radi ostvarivanja susreta i druženja roditelja sa djetetom*, Zagrebačka pravna revija br. 21, str. 102.

²⁴⁸ T.M.C. Asser Institut, *Comparative study on enforcement procedures of family rights*, JLS/C4/2005/06, Synthesis report, str. 57.

namenjena parovima kojima je potrebno posredovanje u vezi bilo kog porodičnog spora, posebno u sporovima koji se tiču dece.²⁴⁹

Dodatna mogućnost suda i posebna specifičnost pravnog sistema Engleske jeste donošenje sudskog naloga kojim se roditeljima određuje obaveza pohađanja edukacije, savetovanja ili obavezne stručne pomoći radi ostvarivanja ličnih odnosa sa detetom.

Prilikom jednog istraživanja, koje je sprovedeno pre desetak godina u Engleskoj, anketirane su stranke koje su učestvovala u porodičnim sporovima pred sudovima. Većina anketiranih roditelja žalila se na efikasnost izvršnog postupka koji sprovodi sud u okviru odnosa roditelja i dece, te da je neophodno izvršiti modifikaciju istog i razmisliti o uvođenju dodatnih metoda koji će u perspektivi unaprediti ovu vrstu izvršenja.²⁵⁰

4.3. POLJSKA

Pravni sistem Poljske pripada evropsko-kontinentalnom pravu. Za sporove iz porodičnih odnosa stvarno nadležan je sud za starateljstvo, kao posebno odeljenje za porodicu i maloletnike pri okružnom sudu.²⁵¹ U samom postupku izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa učestvuju sud za starateljstvo, sudski službenici za nadzor, policija i staratelj okružnog centra za pomoć porodici.

Nadležnosti suda za starateljstvo utvrđene su *Zakonom o porodici i starateljstvu*, koji je na snazi u Poljskoj od 1965. godine.²⁵² U skladu sa navedenim aktom, sud za starateljstvo je nadležan da: odlučuje o odobrenju vršenja roditeljskog autoriteta²⁵³ ocu čije je očinstvo prethodno utvrđeno; odlučuje o osnovnim pitanjima vezanim za dete kada roditelji ne mogu da se sporazumeju; pruža pomoć roditeljima, ukoliko je to neophodno, kako bi ispravno vršili

²⁴⁹ Izveštaj T.M.C. Asser Institut, op. cit., str. 10.

²⁵⁰ Izveštaj T.M.C. Asser Institut, op. cit., str. 11.

²⁵¹ O izvršenju sudskih odluka u porodičnopravnim odnosima u Poljskoj postoji izveštaj T.M.C. Asser Instituta, *Comparative study on enforcement procedures of family rights, Annex 23 National Report Poland*, koji će biti korišćen u ovom delu rada, a koji je dostupan na - http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/finland_en.pdf

²⁵² "Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz.U. 1964 Nr 9 poz. 59" - zakon dostupan na sajtu: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf>

²⁵³ Poljsko pravo ne poznaje institut roditeljskog prava već "roditeljski autoritet" - član 92. Zakona o porodici i starateljstvu - ibidem

roditeljski autoritet; nalaže uklanjanje deteta od lica koje nije ovlašćeno da bude sa njim; promeni deo presude o razvodu braka, kojom je odlučeno i o načinu vršenja roditeljskog autoriteta, u slučaju promenjenih okolnosti i ukoliko je to potrebno radi zaštite interesa deteta; određuje roditeljski autoritet jednom roditelju, dok drugom roditelju ograničava obaveze i prava prema detetu kada roditelji nisu u braku ili kada su u braku ali žive odvojeno; donosi odluke ukoliko je ugrožena dobrobit deteta, a posebno obavezuje roditelje i maloletnika na određeno ponašanje, definiše određena ograničenja u aktivnostima, utvrđuje aktivnosti koje roditelji mogu da rade bez dozvole suda, donosi odluku o slanju deteta u ustanovu ili stručnu organizaciju za negu i obrazovanje, kao i odluku o smeštaju u hraniteljsku porodicu ili drugu instituciju; suspenduje roditeljski autoritet i da ga ponovo uspostavi ukoliko je smetnja otklonjena; uskrati roditeljski autoritet ukoliko postoji konstantan problem sa njim ili ako roditelji zlostavljaju ili na očigledan način zanemaruju svoje dužnosti prema detetu i ako se ne zanimaju za njihovo dete dok je ono privremeno smešteno u određenu ustanovu; utvrđuje prava i obaveze hraniteljske porodice ili druge ustanove u koje je dete smešteno.

Prilikom donošenja odluke o razvodu braka, ukoliko postoje deca, sud može jednom roditelju poveriti vršenje roditeljskog autoriteta, a ograničiti drugom roditelju određena prava u njegovom odnosu prema detetu, te utvrditi visinu zakonskog izdržavanja deteta.

Sudovi za starateljstvo takođe imaju ovlašćenja da odlučuju o pitanjima starateljstva, te tako mogu uspostaviti staratelja ukoliko roditelji deteta nisu potpuno poslovno sposobna lica, ukoliko im je oduzet ili ograničen roditeljski autoritet, kao i kada su nepoznati ili nisu živi.

Na osnovu *Zakona o socijalnoj zaštiti Poljske*,²⁵⁴ izvršni službenik okruga i centra za pomoć porodici mogu postupati po nalogu suda u pogledu smeštanja deteta u hraniteljsku porodicu ili drugu adekvatnu instituciju i vršiti kontrolu o tome kako se brine o detetu.

Policija može pružiti asistenciju prilikom izvršenja sudske odluke službenicima suda, u slučaju kada je neophodno odvojiti, odnosno oduzeti lice koje je pod roditeljskim autoritetom ili starateljstvom.

²⁵⁴ "Ustawa o pomocy społecznej, z dnia 12 marca 2004 r" - zakon dostupan na sajtu: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091751362/U/D20091362Lj.pdf>

Aktom ministarstva pravde o pravima i dužnostima sudskih službenika za proveru i nadzor, garantuje se brzo izvršenje sudskih odluka, kao i prava i interesi maloletnika koji učestvuju u postupku.²⁵⁵ Službenik suda obavestiće o datumu oduzimanja deteta pod roditeljskom aktivnošću sve učesnike postupka. On će o svojim radnjama sastaviti službenu belešku koju će priključiti u spis predmeta. Ukoliko je to neophodno može da zahteva pomoć određenih institucija. Na osnovu sudske odluke, službenik može prisustvovati ostvarivanju kontakta između roditelja i deteta, tzv. viđanju deteta, te izvršiti proveru da li se poštuje odluka suda u pogledu realizacije i trajanja. Sudski službenik može takođe i obustaviti postupak ukoliko je to u najboljem interesu deteta.

Sud je ovlašćen da u postupku održavanja kontakta sa detetom, kao i u pogledu zakonskog izdržavanja izrekne novčanu kaznu dužniku, ukoliko postupa suprotno odluci.

Pravo deteta da bude saslušano, garantovano je poljskim ustavom, u kojem se nalaže nadležnim javnim organima i odgovornim licima da prilikom odlučivanja o pravima deteta, ukoliko je to moguće, daju prednost mišljenju deteta.²⁵⁶ Međutim, ne postoji obaveza suda za starateljstvo da u toku postupka sasluša svako dete, već to zavisi isključivo od njegovog uzrasta i zrelosti. Zakon koji reguliše parnični postupak nalaže da dete treba zaštititi od kontakta sa sudom koji može imati štetna dejstva po dete, tako da u većini slučajeva psiholozi u sudskim postupcima decu saslušavaju izvan zgrade suda. Izjava deteta koja se na takav način pribavi se ne tretira kao dokaz već samo kao saznanje. U slučajevima donošenja odluke o prebivalištu deteta kod vršenja roditeljskog autoriteta, dete ima pravo da izrazi svoje mišljenje koje sud uzima u obzir pod uslovom da je dete dostiglo dovoljan stepen razvoja. U takvim slučajevima, prevashodno bi roditelji trebali da donesu odluku zajedno, ali ukoliko ne postignu sporazum odluku će doneti sud za starateljstvo.

²⁵⁵ Ministar pravde donosi navedeni akt na osnovu Zakona o sudskom uređenju i nadležnostima - "*Ustawa o kuratorach sadowych, z dnia 27 lipca 2001. r.*" - dostupan na sajtu: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010981071/T/D20011071L.pdf>

²⁵⁶ Ustav Poljske - "*Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej, z dnia 2 kwietnia 1997 r.*", dostupan na sajtu: <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>

4.4. MAĐARSKA

Postupak izvršenja u Mađarskoj regulisan je *Zakonom o izvršenju* iz 1994. godine.²⁵⁷ Zakon predviđa nezavisno sudsko izvršenje koje se ostvaruje preko nezavisnih sudskih izvršitelja koji se udružuju u izvršiteljske Komore. Izvršitelji su samostalni u svom radu, imaju pravo na honorar i naknadu troškova u svom radu na osnovu posebno utvrđene tarife. Uslovi za bavljenje profesijom sudskog izvršitelja su navršene 24. godine života, nekažnjavanost, viša stručna školska sprema, dve godine radnog iskustva kao pomoćnik izvršitelja i položen ispit za sudskog izvršitelja. Biraju se na osnovu javnog konkursa koji raspisuje Komora.

Kada su u pitanju postupci izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa posebno će biti izdvojena dva oblika izvršenja, po pitanju samostalnog vršenja roditeljskog prava - predaje deteta i održavanja ličnog kontakta sa detetom.

Ukoliko je sud doneo odluku o poveravanju deteta samo jednom roditelju koji će samostalno vršiti roditeljsko pravo i drugi roditelj kod koga se dete nalazi ne postupi u skladu sa njom, prvi roditelj u svojstvu poverioca može zatražiti prinudno izvršenje. Sud će pozvati dužnika da dobrovoljno postupi po odluci i ostaviti određen rok, te poslati rešenje nadležnom sudskom izvršitelju, poveriocu i dužniku. Sudski izvršitelj će nakon toga pozvati poverioca da ga izvesti da li je postupak dobrovoljno izvršen i upozoriti dužnika da će se u slučaju nepostupanja po odluci suda postupak nastaviti na trošak dužnika.²⁵⁸ Rešenjem će pozvati organ starateljstva da izradi nalaz i mišljenje o okruženju u kojem dete boravi u roku od 15 dana. Organ starateljstva pozvaće dužnika da dobrovoljno preda dete drugom roditelju i ponudiće pomoć u koordinaciji ove akcije. Ukoliko dužnik ne postupi dobrovoljno po rešenju ni nakon ovog postupka, sudski izvršitelj će o tome izvestiti sud koji će doneti odluku o načinu izvršenja.

Sud može izreći novčanu kaznu ili odrediti postupak prinudnog izvršenja uz asistenciju policije.²⁵⁹ Sud je u obavezi da donese odluku kojom će odrediti najefikasniji način izvršenja, uzimajući u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja.²⁶⁰ Novčana kazna se može izricati neograničen broj puta, sve dok dužnik ne postupi po rešenju. Naravno, predviđeni su i pravni

²⁵⁷ Zakon o izvršenju Republike Mađarske - "*A bírósági végrehajtásról 1994. évi LIII. törvény*" - dostupan na sajtu: http://eger.hu/public/uploads/Vht_2012_51ab098c3809a.pdf

²⁵⁸ Čl. 172. ibidem

²⁵⁹ Čl. 174. ibidem

²⁶⁰ Čl. 177. ibidem

lekovi, prigovor na rad sudskog izvršitelja i žalba protiv rešenja o izvršenju.²⁶¹

Ukoliko je sud odredio sprovođenje izvršenja putem asistencije policije, sudski izvršitelj će odrediti datum izvršenja i obavestiti poverioca, dužnika, organ starateljstva i policiju. Prilikom izvršenja, dete se predaje poveriocu, a u slučaju njegovog odsustva ovlašćenom licu ili organu starateljstva. Ukoliko je postupak izvršenja ostao bez uspeha, npr. dužnik ili dete nisu zatečeni na licu mesta, sudski izvršitelj će odrediti sledeći datum i o tome obavestiti sve aktere kao i prethodni put, izuzev dužnika, kako bi se predupredila mogućnost da skloni ili odvede dete na drugu lokaciju. Mesto izvršenja je uvek prebivalište deteta, odnosno dužnika, ali svakako da ono može biti i na drugim mestima gde se dete nalazi. Sudski izvršitelj je ovlašćen da pregleda nepokretnosti dužnika ili trećeg lica kako bi sproveo izvršenje, a ako je to neophodno može prinudno otvoriti određen prostor u prisustvu policije. Takođe, dužnik i svako treće lice koje ometa izvršenje može biti prinudno udaljeno iz prostora u kojem se sprovodi izvršenje. Kod ove vrste izvršenja veoma je važna uloga organa starateljstva, koji ima dužnost da podstiče i ohrabruje dužnika da dobrovoljno postupi po rešenju o izvršenju.

Kod održavanja ličnih odnosa sa detetom postupak izvršenja se razlikuje u pogledu procesnih subjekata koji ga sprovode. Mađarsko pravo ne koristi termin odnos sa detetom, već "kontakt", koji je regulisan Porodičnim zakonom i definiše ga kao pravo deteta, pravo i dužnost roditelja nerezidenta, te dužnost roditelja koji živi sa detetom da garantuje nesmetani kontakt između drugog roditelja i deteta.²⁶² Sprovođenje ove vrste izvršenja, za razliku od srpskog zakonodavstva, u nadležnosti je organa starateljstva. Održavanje kontakta sa detetom može biti uređeno sporazumom roditelja ili odlukom suda.

Ukoliko roditelj sa kojim dete živi ne postupa u skladu sa sporazumom ili odlukom suda i ne omogućava kontakt deteta i drugog roditelja, drugi roditelj u ulozi poverioca može podneti predlog za izvršenje radi održavanja kontakta sa detetom organu starateljstva. Ova vrsta postupka uređena je mađarskim Porodičnim zakonom i Zakonom o zaštiti dece. Ukoliko organ starateljstva utvrdi da je osnovan predlog, određuje sprovođenje izvršenja. Upozoriće stranu koja ne omogućava kontakt da izvrši svoju obavezu u određeno vreme i na način utvrđen sporazumom ili

²⁶¹ Čl. 217. i 218. ibidem

²⁶² Izveštaj - T.M.C. Asser Institut, *Comparative study on enforcement procedures of family rights, Annex 15 National Report Hungary*, dostupno na sajtu - http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/hungary_en.pdf

odlukom suda i pozvati je da zaustavi otuđenje deteta od drugog roditelja, uz podsećanje da će snositi sve zakonske posledice svojih postupaka. Ukoliko dužnik ipak ne postupi po ovom upozorenju, organ starateljstva može primeniti meru izricanja novčane kazne dužniku ili sprovesti izvršni postupak radi ostvarenja kontakta uz asistenciju policije. Najčešće se u praksi izriče novčana kazna, dok se postupak izvršenja uz asistenciju policije veoma retko primenjuje.²⁶³

Organ starateljstva može odrediti kontrolu kontakta posebnog centra za zaštitu dece i inicirati stavljanje deteta pod posebnu zaštitu.²⁶⁴ Navedene mere će se preduzeti ukoliko roditelji međusobno ne komuniciraju, odnosno ukoliko je došlo do sukoba i smetnji u njihovom odnosu koji se odrazio i na viđanje deteta. Kontrola kontakta od strane centra za zaštitu dece predstavlja postupak u okviru kojeg se vrše pripreme sastanka između roditelja i deteta i za isti obezbeđuje neutralna lokacija, a sve u cilju uspostavljanja dogovora roditelja oko načina viđanja deteta. Stavljanje deteta pod posebnu zaštitu predstavlja postupak u kojem se određuje zaštita ugroženom detetu čiji se normalan razvoj ne može garantovati u okviru porodice.²⁶⁵ U okviru ovog postupka dete se ne odvaja od porodice, već je samo pod posebnom zaštitom, na taj način što se o kontaktu njega i roditelja sa kojim ne živi bavi službenik centra za zaštitu dece, koji ima osnovni zadatak da pomogne porodici u uspostavljanju normalnog i redovnog kontakta.

U nadležnosti organa starateljstva je i pokretanje postupka "medijacije za dobrobit deteta".²⁶⁶ Ukoliko se ona odredi, obustavlja se izvršni postupak. Medijaciju mogu inicirati roditelji ili organ starateljstva uz njihovu saglasnost. Ukoliko se postigne saglasnost oba roditelja, organ starateljstva će ih obavestiti o datumu i mestu postupka, te suspendovati izvršni postupak na četiri meseca. Ako jedna strana ne saraduje i posredovanje ostane bez uspeha, druga strana može zahtevati nastavak postupka izvršenja. U toku postupka medijacije može i samo dete biti saslušano ukoliko je navršilo 12 godina, kao i svako dete koje je sposobno da formira i izrazi svoje stavove u vezi sa svim odlukama koje mogu uticati na njega. Ukoliko se roditelji usaglase i posredovanje bude uspešno, posrednik će o tome izvestiti organ starateljstva. Oduzimanje deteta od roditelja koji živi sa njim i njegova predaja drugom roditelju, predstavlja krajnju meru koju može preduzeti organ starateljstva u postupku izvršenja. Ova mera se može inicirati ukoliko

²⁶³ str. 7, ibidem

²⁶⁴ Centar za zaštitu dece postoji u svakoj opštini sa preko 40.000 stanovnika u Mađarskoj - izvor: ibidem

²⁶⁵ str. 7, ibidem

²⁶⁶ str. 7, ibidem

roditelj sa kojim dete živi kontinuirano otuđuje dete od drugog roditelja, ne poštuje rešenje o kontaktu sa detetom i na taj način ugrožava njegov normalan razvoj.²⁶⁷ U situaciji kada dete starije od 14 godina života ne želi da ostvaruje kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi, organ starateljstva će obustaviti izvršni postupak i strane će se uputiti na medijaciju.

Prema rezultatima istraživanja koje je sprovedno pre par godina u Mađarskoj, veliki je broj sudskih postupka iz porodičnih odnosa u vezi sa predajom deteta.²⁶⁸ Stručna javnost je saglasna u oceni da se u tim postupcima ne radi isključivo o borbi za dete, već su sukobi motivisani materijalnim interesima ili vrsti emotivne osvete, a interesi deteta u drugom planu. Takođe, javlja se problem da roditelj koji ima pravo da viđa dete i ostvaruje kontakt sa njim određenih datuma, ne vrati dete roditelju sa kojim dete inače živi. Problem se javlja i kada se dete kontinuirano otuđuje od roditelja sa kojim ne živi, te kada dođe do izvršenja ono samo se sakriva ili ne želi da vidi drugog roditelja, a u takvim situacijama ne postoje predviđene mere prinude protiv deteta. Dakle, u svim ovim situacijama gunitnik je dete, kojem je često neophodna i pomoć psihologa.

U Mađarskoj se kao dobro rešenje pokazala pomoć koju pruža organ starateljstva putem kontrole kontakta. Ova služba, kao neutralna treća strana pomaže roditeljima da putem nje kontaktiraju, a sve u cilju zaštite interesa deteta kako bi ono moglo da ostvaruje redovan kontakt sa oba roditelja. Medijacija, kao noviji institut, se još uvek ne koristi u punom kapacitetu, ali pojedina iskustva su pokazala da se putem posrednika, jedne neutralne strane, može doći do kompromisnog rešenja i ostvariti rezultat koji je u interesu porodice i deteta.

²⁶⁷ str. 8, ibidem

²⁶⁸ *Comments as to the practice of the law with respect to decisions on custody, including orders on the place of residence of the child*, str. 8, ibidem

5. IZVRŠENJE SUDSKIH ODLUKA IZ ODNOSA RODITELJA I DETETA U SRBIJI

Postupci izvršenja gotovo svih sudskih odluka koje se odnose na porodičnopravne odnose, usled same prirode postupka, posebno su osetljivi i zahtevni. Često predstavljaju najteži vid postupka izvršenja. Emocije koje po prirodi prožimaju porodične odnose mogu veoma negativno uticati na preduzimanje konkretnih sudskih radnji u ovoj vrsti postupka. Zato je od izuzetne važnosti da se postupci izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, koji su neretko veoma složeni, hitno i blagovremeno sprovode, uz efikasnu koordinaciju svih aktivnosti koje preduzimaju sud i ostali akteri ovog postupka.

Naredni deo rada posvećen je analizi normativnog supstrata koji uređuje postupak izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece.

5.1. NORMATIVNA ANALIZA

5.1.1. Načela postupka

Načela određenog sudskog postupka predstavljaju osnovne principe ili metode po kojima je taj postupak organizovan i na osnovu kojih postupaju sud i drugi procesni subjekti. Za temu ovog rada značajno je navesti osnovne principe parničnog i izvršnog postupka u skladu sa kojima sud i ostali relevantni učesnici preduzimaju konkretne izvršne radnje kako bi se sprovela sudska odluka iz odnosa roditelja i dece.

Odnos između parničnog i izvršnog postupka veoma je složen i višeslojan. Parnični i izvršni postupak predstavljaju sastavni deo sudskog građanskog postupka. U parničnom postupku se raspravlja i meritorno odlučuje o sporovima iz građanskopravnih odnosa, a u izvršnom postupku se prinudno izvršavaju sudske odluke i sudska poravnanja iz parničnog postupka. Dakle, osnovna razlika između ova dva postupka je u činjenici da parnični postupak

podrazumeva raspravu i odlučivanje o subjektivnim građanskim pravima dok se izvršni postupak svodi na prinudnu realizaciju istih.²⁶⁹

Često ovi postupci predstavljaju samo različite stadijume u realizaciji subjektivnog građanskog prava u konkretnom slučaju, na taj način što izvršenje sledi nakon sprovedenog parničnog postupka gde nije izvršena obaveza u paricionom roku. Sa druge strane, tokom izvršnog postupka može doći do upućivanja stranaka na parnicu. S toga, uprkos činjenici da su u pitanju dva različita postupka, često u okviru njih dođe do ukrštanja i preplitanja. Sam Zakon o izvršenju i obezbeđenju u okviru izvršnog postupka upućuje na primenu zakona kojim se uređuje parnični postupak,²⁷⁰ te je od značaja i za ovaj rad navesti osnovne odredbe parničnog postupka.

5.1.1.1. Opšta načela parničnog postupka

Načela parničnog postupka, u odnosu na sistematiku i njihovu ulogu u procesnom pravu, dele se na organizaciona i funkcionalna.²⁷¹ U skladu sa navedenom podelom, organizaciona su sledeća načela: zakonitosti, nezavisnosti suda i sudije, javnosti, ravnopravnosti i prava na pravni lek. U funkcionalna načela spadaju: načelo dispozicije i oficijelnosti, raspravno i istražno načelo, načelo obostranog saslušanja stranaka (kontradiktornosti), načelo okončanja postupka u razumnom roku, načelo poučavanja neuke stranke, načelo neposrednosti i posrednosti, načelo savesnog korišćenja procesnih prava i načelo usmenosti i pismenosti.

Kratko će biti izložena opšta načela parničnog postupka koja su značajna za postupak izvršenja.

Načelo zakonitosti podrazumeva obavezu suda da prilikom suđenja primenjuje isključivo pravila koja se nalaze u opštim pozitivnopravnim aktima. Dakle, sud sudi na osnovu zakona i drugih propisa koje je dužan poznavati (*jura novit curia*). Ovo pravilo ne podrazumeva potpunu

²⁶⁹ Bodiroga N., 2017., *Novi izvršni postupak*, Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd, str. 17.

²⁷⁰ Član 39. ZIO, op. cit.

²⁷¹ Poznić B. i Rakić-Vodinelić V., 2015., *Građansko procesno pravo*, Sedamnaesto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 159.

vezanost suda opštim aktom. Prema stanovištu terorije, sud je vezan društvenim shvatanjima i pravilima životnog iskustva ili bar logike i celishodnosti.²⁷²

Načelo nezavisnosti suda i sudije u osnovi je ustavna garantija, "svako ima pravo da nezavisan, nepristrasan i zakonom već ustanovljen sud, pravično i u razmnom roku, javno raspravi i odluči o njegovim pravima i obavezama, osnovanosti sumnje koja je bila razlog za pokretanje postupka, kao i optužbama protiv njega".²⁷³ Nezavisnost suda rezultat je i podele državne vlasti na tri grane: zakonodavnu, izvršnu i sudsku. Sudija je nezavisan u postupanju i donošenju odluke.²⁷⁴

Načelo javnosti podrazumeva pravilo po kojem je sudska delatnost dostupna javnosti, osim u slučajevima zaštite interesa nacionalne bezbednosti, javnog reda i morala, kao i radi zaštite interesa maloletnika ili privatnosti učesnika u postupku, u skladu sa zakonom.²⁷⁵

Načelo ravnopravnosti garantuje pravo svakog lica na jednako uživanje i vršenje materijalnih subjektivnih prava i na jednaku zaštitu svojih prava u sudskom postupku. Procesnopravna jednakost obuhvata jednake uslove dostupnosti pravosuđa radi zaštite prava i podjednak procesnopravni tretman u parničnom postupku.²⁷⁶

Pravo na pravni lek predstavlja takođe ustavni princip, koji utvrđuje da "svako ima pravo na žalbu ili drugo pravno sredstvo protiv odluke kojom se odlučuje o njegovom pravu, obavezi ili na zakonu zasnovanom interesu".²⁷⁷ Kroz ovaj princip izražava se višestepenost i mogućnost kontrole prvostepene sudske odluke.

Načelo dispozicije u parničnom postupku označava mogućnost stranke da disponira svojim pravom u okviru istog. Dakle, ono podrazumeva isključivo pravo stranaka da odluče da li žele da pokrenu parnični postupak, da utiču na tok i okončanje postupka.

²⁷² Poznić B. i Vodinelic-Rakić V., 2015., op. cit., str. 161.

²⁷³ Član 32. stav 1. *Ustava RS*, op.cit.

²⁷⁴ Član 1. stav 1. *Zakona o sudijama* "Sl. glasnik RS" br. 116/2008 58/2009 - odluka US, 104/2009, 101/2010, 8/2012 - odluka US, 121/2012, 124/2012 - odluka US, 101/2013, 111/2014 - odluka US 117/2014, 40/2015, 63/2015 - odluka US, 106/2015, 63/2016 - odluka US i 47/2017

²⁷⁵ Član 32. stav 3. *Ustava RS*, op. cit.

²⁷⁶ Poznić B. i Vodinelic-Rakić V., 2015., op. cit., str. 165.

²⁷⁷ Član 36. stav 2. *Ustava RS*, op.cit.

Načelo oficijelnosti predstavlja pravilo po kojem se odstupa od načela dispozicije. Zakon o parničnom postupku utvrđuje da sud neće dozvoliti raspolaganja stranaka suprotna prinudnim propisima, javnom poretku, pravilima morala i dobrim običajima.²⁷⁸ Posebna odstupanja od načela dispozicije čine izuzetke od pravila da je sud prilikom odlučivanja vezan tužbenim zahtevom. Konkretno, u porodičnim odnosima kada sud odlučuje o razvodu ili poništaju braka, odlučiće i o vršenju roditeljskog prava i kada nije traženo.²⁷⁹

Raspravno i istražno načelo podrazumevaju načine prikupljanja činjenične građe u parničnom postupku. Opšte je pravilo parničnog postupka da sud ne prikuplja činjenice i dokaze po službenoj dužnosti već na predlog parničnih stranaka. Međutim, u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima sud može utvrđivati i one činjenice koje nisu sporne među strankama, a takođe može istražiti činjenice koje ni jedna stranka nije iznela.²⁸⁰

Načelo obostranog saslušanja stranaka (kontradiktornosti) jeste najstariji princip građanskog postupka.²⁸¹ On utvrđuje obavezu suda da omogući svakoj stranci u postupku izjašnjavanje o zahtevima, predlozima i navodima protivne strane.²⁸²

Načelo okončanja postupka u razumnom roku i procesne ekonomije definiše princip po kojem je sud u obavezi da o zahtevima i predlozima stranaka odluči u razumnom roku, odnosno da postupak sprovede bez odugovlačenja, u skladu sa određenim vremenskim okvirom i sa što manje troškova.²⁸³ Pored obaveze suda koja je definisana u samom Zakonu o parničnom postupku, u Srbiji je 2015. godine donet poseban akt kako bi se sudski zaštitilo i predupredilo nastajanje povrede prava na suđenje u razumnom roku - *Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku*.²⁸⁴ Pravo na razumni rok trajanja sudskog postupka nije konkretno vremenski utvrđeno i definisano numeracijom u okviru međunarodnih i unutrašnjih propisa. Praksa Evropskog suda za ljudska prava utvrdila je parametre na osnovu kojih se ono ocenjuje, a to su: ponašanje stranaka, složenost spora, aktivnost suda, specifične okolnosti spora.

²⁷⁸ Član 3. stav 3. *Zakona o parničnom postupku*, "Sl. glasnik RS" br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014 i 87/2018 (u daljem tekstu: ZPP)

²⁷⁹ Član 226. PZ

²⁸⁰ Član 205. PZ

²⁸¹ Poznić B. i Vodinelić-Rakić V., op. cit., str. 174.

²⁸² Član 5. stav 1. ZPP

²⁸³ Član 10. stavovi 1. i 2. ZPP

²⁸⁴ "Sl. glasnik RS", br. 40/2015

Načelo poučavanja neuke stranke podrazumeva obavezu suda da pouči stranku o procesnim pravima u određenom sporu koja joj po zakonu pripadaju, kao i o pravnim posledicama koje mogu nastati usled propuštanja određene radnje. Ovaj princip nije posebno izdvojen i definisan, ali on se svakako nalazi u nekoliko odredbi Zakona o parničnom postupku, kao što su na primer: vraćanje podneska na ispravku stranci koja nema advokata, poučavanje tuženog na posledice propuštanja odgovora na tužbu, poučavanje stranke o pravu na pravni lek, poučavanje svedoka na posledice neopravdanog izostanka, pravu na naknadu troškova i sl.

Načela neposrednosti i posrednosti predstavljaju pravila koja se primenjuju u različitim stadijumima sudskog postupka. Neposrednost je jedan od osnovnih metoda rada prvostepenog suda. Sud odlučuje o tužbenom zahtevu, kao što je već u radu naglašeno, po pravilu na osnovu usmenog, neposrednog i javnog raspravljanja.²⁸⁵ U drugostepenim postupcima više je zastupljeno načelo posrednosti. Posrednost postoji i u onim slučajevima kada sud ima jedan sastav prilikom prikupljanja gradiva a drugi prilikom odlučivanja.²⁸⁶

Načelo savesnog korišćenja procesnih prava jeste pravilo po kojem su, sa jedne strane, stranke dužne da u okviru sudskog postupka savesno koriste zakonom priznata subjektivna građanska prava, a sa druge sudovi dužni da spreče i kazne svaku zloupotrebu prava u postupku.²⁸⁷ Za kršenje ovog pravila i upotrebu procesnih ovlašćenja protivno cilju zbog kojih su propisana, zakonom je predviđena novčana kazna za fizička i pravna lica.²⁸⁸

Načela usmenosti i pismenosti podrazumevaju pravilo po kojem procesne radnje učesnika parničnog postupka mogu biti usmene i pismene. Usmene radnje se preduzimaju izlaganjem na pripremnom ročištu (ukoliko je predviđeno) i ročištu za glavnu raspravu. Pismene radnje realizuju se predajom podnesaka sudu.

²⁸⁵Član 4. stav 1. ZPP

²⁸⁶Poznić B. i Vodinelic-Rakić V., 2015., op. cit., str. 179.

²⁸⁷Član 9. stavovi 1. i 2. ZPP

²⁸⁸Članom 186. ZPP predviđena novčana kazna za fizička lica je od 10.000 do 150.000 dinara i 30.000 do 1.000.000 dinara za pravna lica.

5.1.1.2. Načela izvršnog postupka

Izvršni postupak kao deo građanskog procesnog prava uređen je posebnim normama i principima po kojima postupaju sud, javni izvršitelji i ostali akteri istog. Na osnovu ovih pravila uređen je postupak prinudnog ostvarenja potraživanja fizičkih i pravnih lica.

Kao što je u radu prethodno navedeno, postoji tesna veza izvršnog i parničnog postupka, te su tako i pojedina načela zajednička, s tim da se primenjuju u različitom obimu, shodno vrsti i karakteru radnje koja se u određenom procesu preduzima.

Osnovna načela na kojima se zasniva aktuelni izvršni postupak, izuzev par posebno utvrđenih u okviru osnovnih odredbi, prožimaju se kroz veći broj članova važećeg Zakona o izvršenju i obezbeđenju (u daljem tekstu: ZIO), a da ih on sam posebno ne izdvaja i reguliše. Dakle, osnovne metode izvršnog postupka nije jednostavno definisati, s obzirom na to da nisu grupisani u jednom delu zakonskog teksta.

Načela koja predstavljaju opšta pravila izvršnog postupka i kojima je uređen postupak izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece biće izdvojena u daljem delu rada.

Načelo ustavnosti jeste opšteprihvaćen polazni princip svih postupaka koji se sprovode u našem pravnom sistemu. Ustav kao najviši pravni akt u hijerarhiji propisa, utvrđuje pravilo po kojem svi zakoni i drugi opšti akti doneti u Republici Srbiji moraju biti saglasni sa njim.²⁸⁹ Opšti akt kojim se uređuje postupak izvršenja, kao i svi drugi propisi koji se primenjuju u okviru njega, moraju biti u potpunosti usaglašeni sa ustavnim odredbama, kao i potvrđenim međunarodnim ugovorima i opšteprihvaćenim pravilima međunarodnog prava koja su sastavni deo pravnog poretka Republike Srbije. Ustavna podloga, tako, predstavlja i temelj svih pravila koja se primenjuju u izvršnom postupku i osnovnih prava i obaveza njegovih učesnika.

Načelo zakonitosti predstavlja jedno od osnovnih pravila svakog opšteg akta koje se izvodi i nadovezuje na načelo ustavnosti. Ono razrađuje princip ustavnosti po kojem svi opšti akti moraju biti usaglašeni sa Ustavom, na taj način što svi akti niže pravne snage od zakona moraju biti zasnovani na zakonu. Dakle, sve odluke koje donose sud i javni izvršitelji u toku izvršnog postupka moraju biti zasnovane na važećim odredbama ZIO. Tako i sve radnje koje se

²⁸⁹Član 194. stav 3. Ustava RS, op. cit.

preduzimaju u postupku sprovođenja izvršenja, ne samo od strane suda i javnih izvršitelja, već i stranaka, organa starateljstva, policije i ostalih aktera, moraju biti sprovedene u skladu sa njegovim odredbama.

Načelo formalnog legaliteta jeste jedno od osnovnih načela izvršnog postupka koje predviđa da su sud i javni izvršitelji prilikom odlučivanja o predlogu za izvršenje vezani izvršnom i verodostojnom ispravom, kao i da sud nije ovlašćen da ispituje zakonitost i pravilnost izvršne isprave.²⁹⁰ Za razliku od drugih načela koja se u manjoj ili većoj meri prepliću u građanskim postupcima, načelo formalnog legaliteta specifično je i jedinstveno za izvršni građanski postupak. Zakonodavac je nastojao da kroz ovaj princip obezbedi pravnu izvesnost i pravnu sigurnost u pogledu isprava koje predstavljaju osnov za izvršenje. Formalni legalitet, prema zakonskoj odredbi, ne dopušta mogućnost preispitivanja, menjanja ili prilagođavanja sudske odluke u izvršnom postupku. Ovaj princip proizilazi iz same prirode izvršnog postupka, s obzirom na činjenicu da postupak izvršenja, po pravilu, nije proces u kojem se utvrđuje postojanje potraživanja. On predstavlja postupak u kojem se već utvrđeno potraživanje namiruje prinudnim putem. Iz tog razloga se ni sud ni javni izvršitelj ne upuštaju u ispitivanje sadržine osnova za izvršenje.²⁹¹

Međutim, postoje određena odstupanja od ovog pravila koja je praksa razvila i koja su prihvatljiva. Neka od njih vezana su i za samu temu ovog rada. Kod izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, sudija koji sprovodi izvršenje radi oduzimanja deteta, ovlašćen je da oduzme dete od svakog lica ili ustanove gde se to dete trenutno nalazi i da ga preda roditelju ili drugom licu koje je označeno u izvršnoj ispravi.²⁹² Pored izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, odstupanja od načela formalnog legaliteta javljaju se i kod vraćanja zaposlenog na rad, s obzirom da se kao izvršni dužnik pored tuženog iz izvršne isprave (poslodavac) može pojaviti i odgovorno lice kod poslodavca, koje nije u izvršnoj ispravi označeno kao izvršni dužnik.²⁹³ Takođe, odstupanja postoje kod utvrđivanja činjenica u izvršnom postupku usled smetanja državine,²⁹⁴

²⁹⁰ Član 5. ZIO

²⁹¹ Stanković G., Palačković D. i Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, JP Službeni glasnik Beograd, str. 63.

²⁹² Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str.762.

²⁹³ Stanković G., Palačković D. i Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 67.

²⁹⁴ Bodiroga N., 2018., *Odnos parničnog i izvršnog postupka*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, str. 52.

kao i u slučajevima proširene pravnosnažnosti dejstva presude kada se kod iseljenja koristi formulacija "ispražnjen stan od svih lica i stvari", pri čemu se dakle, ne navode konkretno lica stvari koje treba iseliti.²⁹⁵

Načelo pravnog interesa predstavlja tipično načelo građanskog postupka koje ukazuje na pravilo da prinudno izvršenje ne može pokrenuti lice koje ne može dokazati postojanje pravnog interesa. Ono se jednostavno dokazuje izvršnom ispravom, te tako kod izvršenja iz porodičnih odnosa - sudskom odlukom o samostalnom vršenju roditeljskog prava, odlukom o obavezi zakonskog izdržavanja i sl. Ukoliko se u toku samog izvršnog postupka dokaže da ne postoji pravni interes, na primer izvršna isprava se preinači, ukine ili poništi, sud će u skladu sa promenjenim okolnostima svoju odluku izmeniti, odnosno prilagoditi.

Načelo univerzalne primene pravila izvršnog izvršnog postupka nije posebno utvrđeno pravilo Zakonom o izvršenju i obezbeđenju. Međutim, činjenica je da se opšta pravila izvršnog postupka primenjuju u brojnim drugim propisima koji uređuju određene procesnopravne postupke.²⁹⁶ Tako je u okviru devetog dela Porodičnog zakona koji uređuje zaštitu od nasilja u porodici, predviđen čitav niz mera koje se mogu sprovesti prema pravilima izvršnog postupka, kao što je mera iseljenja, odnosno useljenja u određeni porodični stan.²⁹⁷ Pravila izvršnog postupka mogu se primeniti i u carinskim, poreskim, finansijskim propisima, kao i u okviru prekršajnog i krivičnog prava.

Načelo srazmernog namirenja je posebno izdvojeno u zakonskom tekstu kao dužnost javnog izvršitelja da prilikom izbora sredstava i predmeta izvršenja radi namirenja novčanog potraživanja, vodi računa o srazmeri između visine obaveze izvršnog dužnika i sredstva i vrednosti predmeta izvršenja.²⁹⁸ Kroz ovaj princip vodi se računa o srazmeri između prava izvršnog poverioca i obaveze izvršnog dužnika. Dakle, da se naplata novčanog potraživanja sprovede na takav način kako se izvršnom dužniku ne bi nanela šteta, koja nije nužna u konkretnom slučaju. Suština ovog pravila je u zaštiti prava izvršnog dužnika. Stav teorije je da bi

²⁹⁵ Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str.761.

²⁹⁶ ibidem., str.764.

²⁹⁷ Član 198. stav 2. PZ

²⁹⁸ Član 56. ZIO

ovaj princip ipak mogao biti ograničen u slučaju zloupotrebe prava, kao i da bi se njegovo dejstvo trebalo odnositi i na postupanje suda, a ne samo na javne izvršitelje.²⁹⁹

Načelo dispozicije jeste jedno od temeljnih načela građanskog procesnog prava, te tako i izvršnog postupka. Ono utvrđuje pravo izvršnog poverioca da disponira svojim pravom u skladu sa izvršnom, odnosno verodostojnom ispravom. To znači da on ima pravo da: odluči da li želi da pokrene izvršni postupak, odluči u kojem obimu će tražiti namirenje potraživanja - u celosti ili delimično, predloži sredstvo i predmet izvršenja kao i njihovu promenu i dopunu, predloži javnog izvršitelja koji će sprovoditi izvršenje ukoliko nije u pitanju predmet koji je u isključivoj nadležnosti suda, odluči da li će se sporazumeti sa izvršnim dužnikom oko dugovane činidbe i odluči da li će odustati od potraživanja. Osim navedenog, u dispoziciji izvršnog poverioca je predlaganje da mu se dosudi stvar nakon drugog nadmetanja ili da se pristupi prodaji neposrednom pogodbom, kao i predlaganje zamene obaveze na predaju određenih ili zamenljivih stvari novčanom obavezom.³⁰⁰ U skladu sa ovim načelom kod odnosa roditelja i dece, izvršni poverilac (roditelj, dete, organ starateljstva) pokreće postupak izvršenja radi predaje i oduzimanja deteta, viđanja deteta, zakonskog izdržavanja, iseljenja i druge postupke izvršenja koji mogu nastati iz porodičnih odnosa.

Načelo oficijelnosti, kao što je to slučaj i u parničnom postupku, predstavlja princip odstupanja od načela dispozicije. Oficijelnost postupanja u izvršnom postupku se javlja u nekoliko slučajeva. Tako na primer, postupak izvršenja po službenoj dužnosti pokrenuće postupajući sud koji je doneo odluku o novčanom kažnjavanju izvršnog dužnika koji nije postupio po odluci suda. Takođe, zakonski zastupnik maloletnog lica pokrenuće postupak izvršenja na osnovu izvršne isprave, kako bi zaštitio najbolji interes deteta. Javno pravobranilaštvo, kao zakonski zastupnik i organ koji obavlja poslove pravne zaštite i imovinskih prava i interesa Republike Srbije, autonomne pokrajine, jedinica lokalne samouprave i drugih državnih organa i organizacija, ima obavezu da pokrene izvršni postupak na osnovu izvršne isprave koja je doneta u korist zastupane strane.³⁰¹ Oficijelnost se javlja i u obavezi suda da

²⁹⁹ Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str.765.

³⁰⁰ ibidem, str.766.

³⁰¹ Na osnovu člana 11. *Zakona o javnom pravobranilaštvu*, "Sl. glasnik RS", br. 55/2014

jednom započeti postupak sprovodi do kraja, što podrazumeva pravilo da se izvršnim radnjama pristupa kada se donese rešenje o izvršenju, bez posebnih predloga stranaka.³⁰²

Raspravno načelo ili kako se još naziva načelo kontradiktornosti, odnosno obostranog saslušanja stranaka primenjuje se u izvesnoj meri u izvršnom postupku. U određenim slučajevima i mogućim stadijumima postupka stranke imaju mogućnost da iznose činjenice i dokaze o kojima će sud odlučivati. Samo izvršenje nije prevashodno proces u kojem se ravnopravno odlučuje o pravima i obavezama stranaka, već postupak prinudnog preduzimanja radnji u cilju realizacije prava utvrđenog izvršnom ispravom.³⁰³ Izvršni dužnik saznaje da je protiv njega pokrenut izvršni postupak tek donošenjem rešenja o izvršenju, a kada se ono donosi na osnovu izvršne isprave, tek nakon sprovedene prve izvršne radnje, s obzirom da se izvršenje sprovodi pre pravosnažnosti rešenja o izvršenju.³⁰⁴ Na taj način, pre donošenja odluke drugoj strani se ne dopušta prilika da se izjasni o predlogu za izvršenje, a razlog ovakvog principa pravda se potrebom iznenađivanja izvršnog dužnika.³⁰⁵ Princip kontradiktornosti se ograničeno primenjuje u izvršnom postupku, a najviše dolazi do izražaja u postupku po pravnim lekovima.³⁰⁶

Načelo hitnosti utvrđeno je kao osnovni princip po kojem je postupak izvršenja i obezbeđenja hitan, te da u njemu nije dozvoljen zastoj. Sud i javni izvršitelj su dužni da o zahtevu ili predlogu stranke odluče u roku od osam dana, a odluku otpreme u roku od pet dana. Rok u kojem su stranke dužne da postupe po odluci suda ili javnog izvršitelja ne može biti duži od osam dana, ukoliko zakon nije predvideo drukčiji rok.³⁰⁷ Nepoštovanje rokova od strane suda predstavlja disciplinski prekršaj.³⁰⁸

Načelo efikasnosti podrazumeva realizaciju prava koje je utvrđeno određenom izvršnom ili verodostojnom ispravom u kratkom roku na učinkovit i delotvoran način u izvršnom postupku. Efikasnost u postupanju jedan je od preduslova ostvarivanja prava na suđenje u razumnom roku. Zakonodavac definiše kao posebnu obavezu predsednika suda da pazi na ostvarivanje navedenog

³⁰² Poznić B., 1979., *Predmet i načela Zakona o izvršnom postupku*, Zbornik radova: Izvršenje sudskih odluka, Republički sekretarijat za pravosuđe i opštu upravu SR Srbije i Republički zavod za javnu upravu SR Srbije, Beograd, str. 32.

³⁰³ Bodić N., 2018., *Odnos parničnog i izvršnog postupka*, op.cit., str.54.

³⁰⁴ Član 133. stav 1. ZIO

³⁰⁵ Keča R., Knežević M., 2016., *Građansko procesno pravo*, Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, JP Službeni glasnik, Beograd, str. 526.

³⁰⁶ Poznić B. i Vodinić-Rakić V., 2015. op. cit., str. 589.

³⁰⁷ Član 15. ZIO

³⁰⁸ Član 16. ZIO

prava.³⁰⁹ Dakle, izvršni poverilac bi trebao da omogućiti brzo ostvarenje prava izvršnog poverioca. Međutim, načelo efikasnosti se ne svodi samo na skraćenje roka izvršenja i ono ne sme prerasti u sopstvenu suprotnost, nauštrb prava izvršnog dužnika niti trećih lica, već prvenstveno mora obezbediti brzu i efikasnu zaštitu.³¹⁰

Načelo ekonomičnosti jeste princip koji se direktno nadovezuje na hitnost i efikasnost preduzimanja procesnih radnji u postupku izvršenja. Ono naglašava dužnost suda u nastojanju da se izvršni postupak sprovede tako da se štedi vreme, izdaci i trud subjekata koji u njemu učestvuju.³¹¹ Dakle, izvršne radnje bi trebalo preduzimati bez odlaganja i na takav način da one proizvedu najmanje moguće troškove i budu što jednostavnije za učesnike izvršnog postupka, a opet svrsishodne i učinkovite.

Načelo usmenosti i pismenosti spada u osnovne odredbe ZIO, na osnovu koje sud i javni izvršitelji postupaju, po pravilu, na osnovu podnesaka i drugih pismena, ali mogu i da saslušaju stranku ili učesnika u postupku izvan ročišta radi razjašnjenja pojedinih pitanja ili izjašnjenja o predlogu stranke.³¹² Načelo usmenosti se veoma retko i restriktivno primenjuje u postupku izvršenja. ZIO je predvideo da se ročište može održati u slučaju zasnivanja založnog prava na nepokretnostima i pokretnim stvarima po sporazumu stranaka, kod izvršenja odluka u vezi s porodičnim odnosima i odlučivanja o predlogu za određivanje privremene mere.³¹³ Kada su porodični odnosi u pitanju, ročište se može održati kod sprovođenja izvršenja radi predaje deteta i održavanja ličnih odnosa sa detetom ukoliko je to u najboljem interesu deteta.³¹⁴ Izvršnim postupkom dominira načelo pismenosti. Podnošenje predloga za izvršenje, donošenje rešenja o izvršenju, izjavljivanje pravnog leka, slanje podnesaka stranaka i ostalih učesnika, čine osnovne i uobičajene procesne radnje jednog izvršnog postupka.

Načelo javnosti i načelo tajnosti se kao tipična načela svakog sudskog postupka primenjuju i u okviru izvršenja shodno njegovoj vrsti i karakteru. Javnost izvršnog postupka se ostvaruje kroz mogućnost prisustvovanja određenim izvršnim radnjama prilikom sprovođenja izvršenja, kao što su popis stvari (dva punoletna lica), zatim objavljivanje na oglasnoj tabli i sajtu

³⁰⁹ Član 17. ZIO

³¹⁰ Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str.775

³¹¹ Poznić B., 1979., *Predmet i načela Zakona o izvršnom postupku*, op. cit., str. 33

³¹² Član 14. stav 1. ZIO

³¹³ Član 14. stav 2. ZIO

³¹⁴ Član 371. stav 2. ZIO

suda ročišta za javno nadmetanje, kao i samoučešće na javnom nadmetanju. Princip tajnosti se primenjuje kao izuzetak. U postupcima iz porodičnih odnosa javnost je isključena.³¹⁵ U postupku izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i deteta, konkretno kada je u pitanju izvršenje odluke oduzimanjem maloletnog deteta, radi zaštite interesa maloletnog deteta, ali i roditelja, postupajući sudija može isključiti javnost. Tajnost se ogleda i u činjenici da podaci iz sudskih spisa predstavljaju službenu tajnu, te su u obavezi svi učesnici postupka, kojima su ti podaci dostupni, da je čuvaju.³¹⁶

Načelo dvostepenosti predstavlja jedno od osnovnih principa koje garantuje Ustav i procesni zakoni. Pravo na pravni lek protiv odluke kojom se odlučuje o pravu, obavezi ili zakonom zasnovanom interesu garantuje se svakom licu.³¹⁷ Dvostepenost u sudskim postupcima postoji i radi garancije zaštite od mogućih grešaka prvostepenog suda. Pravni lekovi u izvršnom postupku su žalba i prigovor. Žalbom se pobija rešenje prvostepenog suda ili javnog izvršitelja, ako zakonom nije određeno da žalba nije dozvoljena ili da se takvo rešenje pobija prigovorom, dok se prigovor podnosi protiv rešenja donetog o predlogu za izvršenje na osnovu verodostojne isprave, protiv drugih rešenja prvostepenog suda ili javnog izvršitelja.³¹⁸

Načelo zaštite izvršnog dužnika jeste pravilo u kojem je sadržana posebna zaštita prava izvršnog dužnika u postupku izvršenja. Ovo načelo inkorporirano je u nekoliko odredbi samog zakona koji reguliše izvršni postupak. Njegova suština je u očuvanju socijalne granice i humanosti.³¹⁹ Cilj preduzimanja izvršnih radnji jeste namirenje izvršnog poverioca, a ne egzistencijalno uništenje i onesposobljenje izvršnog dužnika.³²⁰ U tom kontekstu, pored niza pravila o kojima je u prethodnom delu bilo reči (zakonitost, kontradiktornost, dvostepenost, srazmera) zakonodavac je predvideo da je javni izvršitelj dužan da izvršne radnje, posebno pretraživanje stana i poslovne ili druge prostorije izvršnog dužnika ili odeće koju on nosi na sebi, preduzme s dužnom pažnjom prema ličnosti izvršnog dužnika i članovima njegovog domaćinstva.³²¹ Pored toga, ograničen je obim izvršenja na pojedinim predmetima izvršenja. Tako, kada su u pitanju nepokretnosti, ne može biti predmet izvršenja poljoprivredno zemljište

³¹⁵ Član 206. stav 1. PZ

³¹⁶ Član 206. stav 2. PZ

³¹⁷ Član 36. stav 2. Ustava RS

³¹⁸ Član 24. stavovi 1. i 2. ZIO

³¹⁹ Poznić B., 1979., *Predmet i načela Zakona o izvršnom postupku*, op. cit., str. 31.

³²⁰ Poznić B. i Vodinić-Rakić V., 2015. op. cit., str. 587.

³²¹ Član 142. stav 1. ZIO

zemljišta površine do 10 ari, ukoliko nije u pitanju obezbeđenje ugovornom hipotekom ili založnom izjavom.³²² Kod pokretnih stvari, predviđeno je da predmet izvršenja ne mogu biti: odeća, obuća i drugi predmeti za ličnu upotrebu, posteljne stvari, posuđe, deo nameštaja koji je neophodan izvršnom dužniku i članovima njegovog domaćinstva, šporet, frižider i peć za grejanje; hrana i ogrev koji su izvršnom dužniku i članovima njegovog domaćinstva potrebni za tri meseca; gotov novac izvršnog dužnika koji ima stalna mesečna primanja do mesečnog iznosa koji je zakonom izuzet od izvršenja, srazmerno vremenu do narednog primanja; ordenje, medalje, ratne spomenice i druga odlikovanja i priznanja, lična pisma, rukopisi i drugi lični spisi i porodične fotografije izvršnog dužnika; pomagala koja su osobi sa invaliditetom ili drugom licu s telesnim nedostacima neophodna za obavljanje životnih funkcija; kućni ljubimac.³²³ Prodajna cena nepokretnih i pokretnih stvari takođe je zakonom ograničena u pogledu početne cene, kako bi se izvršni dužnik zaštitio od obezvređivanja stvari.³²⁴ Kod izvršenja na novčanim potraživanjima izvršnog dužnika, ne mogu biti predmet izvršenja primanja na osnovu zakonskog izdržavanja, naknade štete zbog narušenja zdravlja, novčane rente zbog potpune ili delimične nesposobnosti za rad i novčane rente za izdržavanje koje je izgubljeno usled smrti dužnika izdržavanja; primanja na osnovu novčane naknade za telesno oštećenje prema propisima o invalidskom osiguranju; primanja koja se ostvaruju prema propisima o socijalnoj zaštiti; primanja na osnovu privremene nezaposlenosti; primanja na osnovu dodatka na decu; primanja na osnovu stipendije i pomoći učenicima i studentima i potraživanja čiji je prenos zakonom zabranjen.³²⁵ Izvršenje na zaradi ili plati, naknadi zarade, odnosno naknadi plate i penziji, može da se sprovede u visini do dve trećine, odnosno do njihove polovine, ukoliko je njihov iznos jednak ili manji od minimalne zarade utvrđene zakonom.³²⁶ Dakle, suština ovog načela je u obezbeđenju egzistencije izvršnog dužnika.

Načelo vremenskog redosleda i prioriteta predstavljaju principe koji ukazuju na posebnost izvršnog postupka u pogledu rešavanja predmeta i preduzimanja izvršnih radnji. Naime, pravilo je da se predmeti u izvršnom postupku uzimaju u rad prema redosledu prijema,

³²² Član 164. ZIO

³²³ Član 218. ZIO

³²⁴ Članom 178. stavovima 1. i 2. ZIO predviđeno je da početna cena nepokretne stvari na prvom javnom nadmetanju ne može biti ispod 70% a na drugom ispod 50% od procenjene vrednosti, isto pravilo važi i kod pokretnih stvari – član 242. ZIO.

³²⁵ Član 257. ZIO

³²⁶ Član 258. stav 1. ZIO

ukoliko priroda potraživanja ili posebne prilike ne nalažu odstupanje.³²⁷ U postupku izvršenja važi pravilo „*prior tempore, potior iure*“, te ukoliko više izvršnih poverilaca ima novčano potraživanje prema istom izvršnom dužniku i na istom predmetu izvršenja, oni se namiruju redosledom kojim su stekli pravo na namirenje.³²⁸ To znači da u postupku izvršenja izvršna isprava koja je ranije doneta ima prioritet u odnosu na druge izvršne isprave prema istom izvršnom dužniku. Međutim, postoje određena odstupanja od pravila vremenskog redosleda postupanja i namirenja. Tako, na primer, kod porodičnih odnosa, prilikom plenidbe potraživanja izvršnog dužnika prvo se namiruju potraživanja na osnovu zakonskog izdržavanja koja budu dokazana izvršnom ispravom i prijavljena do donošenja zaključka o prenosu potraživanja.³²⁹

Načelo novčanog kažnjavanja jeste pravilo sadržano u osnovnim odredbama ZIO, koje se primenjuje kod nepoštovanja suda i javnog izvršitelja. Predviđeno je da sud izriče novčanu kaznu stranci, učesniku u postupku ili drugom licu koje svojim ponašanjem vređa sud, javnog izvršitelja, stranke i druge učesnike u postupku.³³⁰ Sud će izreći novčanu kaznu izvršnom dužniku koji otuđuje, skriva, oštećuje ili umanjuje svoju imovinu ili preduzima radnje koje mogu naneti nepopravljivu ili teško popravljivu štetu izvršnom poveriocu, koji sprečava sud ili javnog izvršitelja da preduzmu pojedine radnje izvršenja ili obezbeđenja, ponaša se protivno rešenju o obezbeđenju, ometa rad organizacije za prinudnu naplatu, poslodavca ili bilo koga ko izvršava rešenje o izvršenju na osnovu izvršne ili verodostojne isprave, sprečava ili ometa pregled nepokretnosti ili popis pokretnih stvari ili procenu njihove vrednosti.³³¹ Takođe, izvršnom dužniku, kao i dužniku izvršnog dužnika, banci, poslodavcu izvršnog dužnika, Agenciji za privredne registre, Centralnom registru hartija od vrednosti, Republičkom geodetskom zavodu i organu starateljstva može da se izrekne novčana kazna ako ne postupe po nalogu ili zabrani suda ili javnog izvršitelja, a banci i ako ne postupi po nalogu ili zabrani organizacije za prinudnu naplatu.³³² Sud izriče novčanu kaznu na sopstvenu inicijativu ili na predlog izvršnog poverioca ili javnog izvršitelja.³³³ Izvršnom dužniku novčana kazna može da se zameni merom zatvora, koja se izvršava prema zakonu kojim se uređuje izvršenje krivičnih sankcija. Ukoliko javni, odnosno

³²⁷ Član 18. stav 1. ZIO

³²⁸ Član 18. stav 2. ZIO

³²⁹ Član 269. stav 1. ZIO

³³⁰ Član 38. stav 1. ZIO

³³¹ Član 131. stav 1. ZIO

³³² Član 131. stav 2. ZIO

³³³ Član 131. stav 3. ZIO

sudski izvršitelj obavesti sud da ne može da se sprovede izvršenje novčane kazne, sud koji je izrekao novčanu kaznu odmah donosi rešenje kojim svakih 1.000 dinara novčane kazne zamenjuje jednim danom mere zatvora, a najviše do 60 dana.³³⁴ Kod izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, novčana kazna je predviđena kao jedno od sredstava izvršenja. Ona se može odrediti i sprovesti prema licu koje protivno nalogu suda odbija da preda dete, licu koje otežava ili sprečava predaju deteta, licu kod koga se dete nalazi ili licu od čije volje zavisi predaja deteta.³³⁵

Načelo primene zakona kojim se uređuje parnični postupak sastavni je deo osnovnih odredaba važećeg i svih prethodnih zakona koji su regulisali izvršni postupak. Zakon o izvršenju i obezbeđenju tako predviđa shodnu primenu Zakona o parničnom postupku,³³⁶ koji predstavlja centralni i bazični normativ građanskog procesnog prava, čiji je deo i izvršni postupak. Na taj način sud i javni izvršitelji u postupku izvršenja mogu primenjivati pravila parničnog postupka ukoliko neko pitanje i procesna situacija to zahteva.

5.1.1.3. Posebna načela uređenja odnosa roditelja i deteta

Pored opštih načela parničnog i izvršnog postupka, odnosi između roditelja i deteta zasnivaju se na posebnim principima koje utvrđuje Ustav Republike Srbije a konkretizuje Porodični zakon. Ona predstavljaju temelj samog odnosa i opšte vrednosti koje bi trebalo da egzistiraju u okviru njega.

Prava i dužnosti deteta - Svako dete uživa ljudska prava primerena uzrastu i duševnoj zrelosti. Dete ima pravo na lično ime, upis u matičnu knjigu rođenih, da sazna svoje poreklo i očuva svoj identitet, zaštitu od psihičkog, fizičkog, ekonomskog i svakog drugog iskorišćavanja ili zloupotrebljavanja.³³⁷ Dete ima pravo na život sa roditeljima i održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi, zatim pravo na obezbeđenje najboljih mogućih životnih i zdravstvenih uslova koji omogućavaju pravilan i potpun razvoj, kao i pravo na obrazovanje i

³³⁴ Član 132. stav 4. ZIO

³³⁵ Član 373. stavovi 1. i 2. ZIO

³³⁶ Član 39. ZIO

³³⁷ Član 64. Ustava RS

slobodno izražavanje mišljenja.³³⁸ Pored navedenih prava, Porodični zakon utvrđuje i obavezu deteta da pomaže roditeljima u skladu sa svojim godinama i zrelošću, te ukoliko stiče zaradu ili ima prihode od imovine, da delimično podmiruje potrebe svog izdržavanja, odnosno izdržavanja roditelja i maloletnog brata odnosno sestre.³³⁹

Prava i dužnosti roditelja - ustavno je pravo i dužnost roditelja da izdržavaju, vaspitavaju i obrazuju svoju decu i u tome su ravnopravni. Sva ili pojedina prava roditeljima mogu biti oduzeta ili ograničena samo odlukom suda, ukoliko je to u najboljem interesu deteta.³⁴⁰ Obaveza roditelja da se staraju o deci dodatno je razarađena Porodičnim zakonom gde je utvrđeno da staranje obuhvata: čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje, upravljanje i raspolaganje imovinom deteta.³⁴¹ Roditelji čuvaju i podižu dete tako što se staraju o njegovom životu i zdravlju. Vaspitavanje deteta trebalo bi da se bazira na odnosu zasnovanom na ljubavi, poverenju i uzajamnom poštovanju. Dužnost roditelja je da obezbede osnovno školovanje detetu, a o njegovom daljem obrazovanju dužni su da se staraju prema svojim mogućnostima. Roditelji su zakonski zastupnici deteta u svim pravnim poslovima i u svim postupcima koji su izvan granica poslovne i procesne sposobnosti deteta.³⁴²

Posebna zaštita porodice, majke i deteta - Porodica, kao osnovna ćelija društva, uživa posebnu zaštitu države, te svako lice ima pravo na poštovanje svog porodičnog života.³⁴³ Poslove zaštite porodice i pomoć porodici vrši organ starateljstva - centar za socijalni rad. Majka deteta uživa posebnu zaštitu koja je utvrđena kako u Ustavu tako i nizu odredbi Porodičnog zakona, a koja se pravda interesom društva da zaštiti društvenu grupu koja obezbeđuje rađanje i podizanje dece, a time i biološku reprodukciju samog društva.³⁴⁴ Obaveza svakog pojedinca je da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta. Država je u obavezi da preduzima sve potrebne mere za zaštitu deteta od zanemarivanja, fizičkog, seksualnog i emocionalnog zlostavljanja i svake vrste eksploatacije, kao i da poštuje, štiti i unapređuje prava

³³⁸ Članovi od 59.- 65. PZ

³³⁹ Član 66. PZ

³⁴⁰ Član 65. Ustava RS

³⁴¹ Član 68. stav 2. PZ

³⁴² Članovi 69. - 72. PZ

³⁴³ Član 2. ibidem

³⁴⁴ Draškić M., 2006., *Porodično pravo i prava deteta*, op. cit., str. 159.

deteta.³⁴⁵ Jednaka prava imaju dete rođeno u braku i van braka, a usvojeno dete jednaka prava prema usvojiteljima kao prema roditeljima.³⁴⁶

Najbolji interes deteta - međunarodni i opšti princip koji predstavlja instrument zaštite dece i njihovih interesa. Na međunarodnom nivou uspostavljen je Konvencijom Organizacije ujedinjenih nacija o pravima deteta iz 1989. godine.³⁴⁷ Pravo na najbolji interes deteta predstavlja opšti princip koji u najširem smislu vodi ostvarivanju dobrobiti deteta. Konvencijom ovaj princip nije precizno definisan, već se načelno utvrđuje će "u svim postupcima koji se tiču dece, bez obzira da li ih preduzimaju javne ili privatne ustanove socijalnog staranja, sudovi, administrativni organi ili zakonodavna tela, najbolji interes deteta biti od prvenstvenog značaja".³⁴⁸ Kada je porodični odnos u pitanju, navedeni akt propisuje da oba roditelja imaju prevashodnu odgovornost za podizanje i razvoj svoje dece, pri čemu je njihova osnovna briga najbolji interes deteta.³⁴⁹ Porodični zakon ne izdvaja najbolji interes deteta kao posebno načelo, ali je ono svakako integrisano u njega kroz pojedine odredbe koje se odnose na prava i položaj deteta. Tako je u okviru osnovnih odredbi utvrđeno da je "svako dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta u svim aktivnostima koje se tiču deteta".³⁵⁰ Dalje, samo pravo deteta da živi sa oba roditelja, kao i pravo deteta da održava lične odnose sa roditeljem sa kojim ne živi, kada je to u njegovom najboljem interesu, može biti ograničeno samo sudskom odlukom.³⁵¹ Takođe, kod zajedničkog i samostalnog vršenja roditeljskog prava, usvojenja, hraniteljstva, starateljstva, raspolaganja imovinom deteta i svim postupcima pred sudom i organom uprave u kojima učestvuje dete, princip najboljeg interesa deteta jeste osnovno pravilo po kojem se postupa. Dakle, sadržina najboljeg interesa deteta nije definisana, a samim tim ni ograničena taksativno u zakonskom tekstu. Na takav način, ovo načelo se suštinski razvija i oblikuje sudska praksa. Tako je na primer, Vrhovni kasacioni sud u jednoj od presuda naveo da je „najbolji interes deteta pravni standard koji se ceni prema okolnostima svakog konkretnog slučaja“, navodeći pri tom elemente za procenu najboljih interesa deteta „uzrast i pol deteta, njegove želje i osećanja, s

³⁴⁵ Član 6. stavovi 2. i 3. PZ

³⁴⁶ Član 6. stav 5. PZ

³⁴⁷ Konvencija je usvojena rezolucijom 44/25 Generalne Skupštine Ujedinjenih Nacija od 20. novembra 1989. godine, a naša država ju je ratifikovala već naredne godine Zakonom o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima deteta, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori, br. 15/1990 i Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori, br. 2/97.

³⁴⁸ ibidem, član 3. stav 1.

³⁴⁹ ibidem, član 18. stav 1.

³⁵⁰ Član 6. stav 1. PZ

³⁵¹ Članovi 60. stav 2. i 61. stav 2. PZ

obzirom na uzrast i zrelost, potrebe za vaspitanje, u vezi stanovanja, ishrane, odevanja, zdravstvene brige i sposobnosti roditelja da zadovolji utvrđene potrebe deteta“.³⁵²

5.1.2. Izvršne isprave iz odnosa roditelja i dece

Izvršna isprava predstavlja osnov za pokretanje izvršnog postupka i donošenje rešenja o izvršenju, odnosno materijalno pravno ovlašćenje za vođenje ove vrste građanskog postupka. Ona je pojedinačni pravni akt državnog organa, odnosno organizacije ili pojedinca kojima su poverena javna ovlašćenja, a kojim se na autoritativan i verodostojan način utvrđuje postojanje potraživanja, njegova dospelost i legitimacija stranaka.³⁵³

Izvršna isprava je uvek pojedinačni i kvalifikovan pravni akt, autoritativan i verodostojan, s obzirom da potiče od suda ili drugog ovlašćenog subjekta. Ona mora u sebi da sadrži određenu kondemnaciju kojom će se izvršnom dužniku naložiti određeno aktivno ili pasivno ponašanje.

ZIO je taksativno predvideo vrste izvršnih isprava, a to su: izvršna sudska odluka i sudsko poravnanje koji glase na davanje, činjenje, nečinjenje ili trpljenje; izvršna odluka doneta u prekršajnom ili upravnom postupku i upravno poravnanje koji glase na novčanu obavezu ako posebnim zakonom nije drukčije određeno; izvod iz Registra zaloge i izvod iz Registra finansijskog lizinga; ugovor o hipoteci i založna izjava; plan reorganizacije u stečajnom postupku čije je usvajanje rešenjem potvrdio sud; javnobeležničke isprave koje imaju snagu izvršne isprave; sporazum o rešavanju spora putem posredovanja, koji ispunjava uslove određene zakonom kojim se uređuje posredovanje u rešavanju sporova, kao i isprava koja je drugim zakonom određena kao izvršna isprava.³⁵⁴

Sudska odluka iz porodičnog spora, predstavlja izvršnu ispravu, te se na osnovu nje može sprovesti postupak prinudnog izvršenja. Ona može biti doneta u formi presude kojom se rešava spor nakon sprovedene rasprave ili odluke o postignutom sporazumu stranaka, odnosno o sudskom poravnanju. Takođe, pojedine situacije u okviru porodičnih odnosa mogu da zahtevaju

³⁵² Presude Vrhovnog kasacionog suda: Rev. 713/2016 od 18.05.2016. godine. Isto je presudio i u predmetu Rev. 2345/2015, od 15.12.2015. godine

³⁵³ Poznić B. i Rakić-Vodinić V., *Građansko procesno pravo*, op. cit., str. 580.

³⁵⁴ Član 41. ZIO

hitnu reakciju suda, te se odluka može doneti u vidu privremene mere, kako bi se otklonila opasnost po određeno lice ili više njih.

Sudska odluka sama po sebi ne predstavlja izvršnu ispravu, ukoliko nije podobna za prinudno izvršenje, odnosno ukoliko ne sadrži određenu činidbu. Dakle, u njoj mora da bude utvrđena konkretna obaveza izvršnog dužnika koja se sastoji u davanju, činjenju, nečinjenju ili trpljenju. Sudska odluka koja predstavlja izvršnu ispravu podobna je za izvršenje, te da se na osnovu nje donese rešenje o izvršenju, samo ukoliko sadrži podatke o izvršnom poveriocu, izvršnom dužniku, predmet, vrstu i obim ispunjenja obaveze.³⁵⁵

Uzimajući u obzir činjenicu da se ovaj rad bazira na sudskim odlukama iz odnosa roditelja i dece, one će svakako biti centralna tematika ovog poglavlja. Pored ove vrste izvršnih isprava koje donosi sud, biće ukazano i na druge pojedine akte iz porodičnih odnosa koji imaju svojstvo izvršne isprave i koje donose drugi posebno ovlašćeni subjekti.

5.1.2.1. Sudski sporovi iz kojih proističu sudske odluke iz odnosa roditelja i deteta

Postupci u porodičnim sporovima uređeni su Porodičnim zakonom koji predstavlja kodifikaciju materijalnog i procesnog prava u oblasti porodičnih odnosa. U okviru njegovog desetog dela, uređeno je šest posebnih parničnih postupaka u kojima se rešavaju sporovi iz oblasti porodičnih odnosa, njih čine: postupak u bračnom sporu, postupak u sporu o materinstvu i očinstvu, postupak u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava, postupak u sporu za poništenje usvojenja, postupak u sporu za izdržavanje i postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici.³⁵⁶

I pored činjenice da je predviđena supsidijarna primena Zakona o parničnom postupku, postupci u vezi sa porodičnim odnosima u pojedinim elementima odstupaju od opštih parničnih pravila utvrđenih njegovim odredbama.³⁵⁷ Njihova zajedničke procesne specifičnosti ogledaju se u sledećem: sudski postupak je hitan ako se odnosi na dete ili roditelja koji vrši roditeljsko pravo; tužba se ne dostavlja tuženom na odgovor; postupak se po pravilu sprovodi i okončava na najviše

³⁵⁵ Član 47. ZIO

³⁵⁶ Članovi 201.-289. PZ

³⁵⁷ Član 202. ibidem

dva ročišta; sud prvo ročište zakazuje tako da se održi u roku od 15 dana od dana prijema tužbe ili predloga, a u postupku u sporu za zaštitu od nasilja u porodici (s tim da je taj rok kraći i iznosi 8 dana u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za izdržavanje); dužnost drugostepenog suda da donese odluku u roku od 30 dana od dana kada mu je dostavljena žalba (u postupku u sporu za zaštitu od nasilja u porodici, u sporu za zaštitu prava deteta i u sporu za izdržavanje taj rok iznosi 15 dana);³⁵⁸ u postupcima za uređenje porodičnih odnosa pored raspravnog, važi i istražno načelo, što znači da sud može utvrđivati i one činjenice koje nisu sporen među strankama, te može samostalno istraživati činjenice koje nijedna stranka nije predložila;³⁵⁹ u ovim postupcima isključena je javnost;³⁶⁰ sud o troškovima postupka odlučuje po slobodnoj oceni, vodeći računa o razlozima pravičnosti;³⁶¹ revizija je uvek dozvoljena u postupcima u vezi sa porodičnim odnosima, osim ako PZ nije drugačije odredio.³⁶²

Izvršne isprave koje mogu nastati u okviru postupaka iz porodičnih odnosa a koje kao izvršni naslov donosi sud, pored presude kojom se okončava parnica, mogu se javiti sudsko poravnanje i rešenja o privremenim merama. O ovim aktima, kao izvršnim ispravama na osnovu kojih se mogu pokrenuti izvršni postupci, biće reči u daljem tekstu.

5.1.2.1.1. Bračni spor

Bračni spor podrazumeva parnični postupak koji nastaje, po pravilu, između supružnika i za predmet može da ima postojanje, punovažnost ili prestanak braka.³⁶³

PZ u bračnom sporu predviđa da je mesna nadležnost suda određena zakonom kojim se uređuje parnični postupak.³⁶⁴ Shodno takvoj odrednici, kada je u pitanju opšta mesna nadležnost, tužba se podnosi sudu na čijem području tuženi ima prebivalište. Ukoliko tuženi nema prebivalište u Republici Srbiji niti u nekoj drugoj državi, opšte mesno nadležan je sud na čijem području on ima boravište, a ako tuženi pored prebivališta ima i boravište u nekom drugom

³⁵⁸ Član 204. i članovi 280.stav 3. i 285. stav 3. ibidem

³⁵⁹ Član 205. PZ

³⁶⁰ Član 206. ibidem

³⁶¹ Član 207. ibidem

³⁶² Član 208. ibidem

³⁶³ Poznić B. i Rakić-Vodinić V., 2015., op. cit., str. 547.

³⁶⁴ Član 209. PZ

mestu, a prema okolnostima može da se pretpostavi da će tu duže vreme da boravi, opšte mesno nadležan je i sud boravišta tuženog.³⁶⁵ Pored suda opšte mesne nadležnosti, za suđenje u bračnom sporu nadležan je i sud na čijem području su supružnici imali poslednje zajedničko prebivalište, odnosno sud na čijem području tužilac ima prebivalište.³⁶⁶

U zavisnosti od predmeta bračnog spora, razlikuju se tri vrste tužbe kojima se pokreće postupak u ovoj pravnoj stvari. To su: tužba za utvrđenje postojanja ili nepostojanja braka, tužba za poništaj braka i tužba za razvod braka.³⁶⁷

Tužba za utvrđenje postojanja ili nepostojanja braka je deklarativna (utvrđujuća) vrsta tužbe koja se podnosi u cilju donošenja pozitivne ili negativne deklarativne presude kojom se otklanja neizvesnost, pri čemu mora da postoji određeni pravni interes tužioca, odnosno tužilje.³⁶⁸ Pored bračnih partnera, u skladu sa PZ ovu tužbu mogu podneti i sva druga lica koja imaju pravni interes da bude utvrđeno postojanje ili nepostojanje braka, kao i javni tužilac.³⁶⁹

Tužba za poništaj braka je konstitutivne (preobražajne) prirode, s obzirom na činjenicu da za cilj ima donošenje presude o prestanku braka. Razlozi za poništenje braka mogu biti ništave ili rušljive prirode. Dakle, poništenjem brak prestaje usled ništavosti ili rušljivosti. PZ kao razloge za ništavost braka navodi: istopolnost supružnika, nepotvrđnost izjava volja supružnika, ukoliko brak nije sklopljen pred matičarem, ukoliko nije sklopljen radi ostvarivanja zajednice života supružnika, ako je sklopljen za vreme trajanja ranijeg braka jednog supružnika, ukoliko ga je sklopilo lice nesposobno za rasuđivanje, ako su ga međusobno sklopili krvni, adoptivni ili tazbinski srodnici između kojih nije dozvoljeno sklapanje braka i ukoliko je sklopljen između staratelja i štićenika.³⁷⁰ Tužbu za poništaj braka usled ništavosti, pored supružnika, mogu podneti i lica koja imaju pravni interes i javni tužilac.³⁷¹ Ukoliko je brak sklopilo maloletno lice bez

³⁶⁵ Član 39. Zakona o parničnom postupku

³⁶⁶ Član 48. ibidem

³⁶⁷ Postupak za razvod braka može se pokrenuti i predlogom za sporazumni razvod braka u onim situacijama kada ne postoje sporna pitanja između stranaka. Član 210. stav 2. PZ

³⁶⁸ U skladu sa članom 194. stav 2. Zakona o parničnom postupku

³⁶⁹ Član 211. PZ

³⁷⁰ Članovi 31.- 36. ibidem.

³⁷¹ Član 212. stav 1. ibidem

dozvole suda ili ukoliko je bilo mana volje prilikom njegovog sklapanja, u smislu zablude o ličnosti ili je on sklopljen pod prinudom, brak je rušljiv.³⁷²

Tužba za razvod braka je takođe konstitutivni (preobražajni) akt kojim se pokreće bračni spor radi donošenja odluke o prestanku bračne zajednice. Ovu vrstu tužbe mogu podneti supružnici, dok naslednici supružnika mogu samo nastaviti već započeti postupak radi utvrđivanja osnova za razvod braka.³⁷³ Tužba, pored zahteva za razvod, može sadržati i druge zahteve radi ostvarivanja prava iz porodičnih odnosa, poput zahteva za vršenje roditeljskog prava nad zajedničkim maloletnim detetom, zahteva za održavanje ličnih odnosa drugog supružnika sa detetom, zahteva za zakonsko izdržavanje deteta, meru radi zaštite od nasilja u porodici i sl.

Bračni sporovi se po pravilu okončavaju presudom.

Sud ne može okončati bračni spor donošenjem presude zbog propuštanja, niti presudom na osnovu priznanja ili odricanja.³⁷⁴ Dužnost suda je da presudom odluči o vršenju roditeljskog prava, ukoliko postoje zajednička maloletna deca parničnih stranaka, čak i u onim situacijama kada njegovo vršenje nije bilo obuhvaćeno tužbenim zahtevom ili roditelji nisu postigli sporazum. Presudom sud može odlučiti o potpunom ili delimičnom lišenju roditeljskog prava, te takođe u svojoj odluci odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici.³⁷⁵

Supružnici mogu, kao što je već navedeno, zaključiti sporazum o razvodu braka. Ukoliko imaju zajedničku maloletnu decu, ovaj akt mora da sadrži i pismeni sporazum o vršenju roditeljskog prava, a ukoliko postoji zajednička imovina i sporazum o deobi zajedničke imovine.³⁷⁶ Vršenje roditeljskog prava može imati oblik zajedničkog ili samostalnog vršenja vršenja. U sporazumu o zajedničkom vršenju roditeljskog prava roditelji se saglašavaju o zajedničkim obavezama, dužnostima i pravima prema detetu, kao i o prebivalištu deteta. Sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava trebao bi da sadrži dogovor roditelja o: poveravanju zajedničkog deteta jednom roditelju, visini doprinosa za zakonsko izdržavanje deteta

³⁷² Članovi 37.- 39. ibidem

³⁷³ U skladu sa članovima 219. i 220. stavovi 1. i 2. ibidem

³⁷⁴ Član 224. ibidem

³⁷⁵ Član 226. ibidem

³⁷⁶ U skladu sa članom 40. stavovi 1. i 2. ibidem

i o načinu održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim ono ne živi.³⁷⁷ Ukoliko sud proceni da je takav sporazum u najboljem interesu deteta, uneće ga u izreku presude.³⁷⁸

Alternativno rešavanje bračnog spora, prema pravilima Porodičnog zakona, realizuje se u okviru postupka posredovanja. Ovaj metod se sastoji iz postupka za pokušaj mirenja i postupka za pokušaj sporazumnog okončanja spora - nagodbe.³⁷⁹

Sam postupak posredovanja se realizuje uz parnični postupak, dakle postupak u bračnom sporu koji je pokrenut tužbom jednog od supružnika. On se neće sprovesti u slučajevima da: jedan od supružnika ne pristane na posredovanje; jedan od supružnika je nesposoban za rasuđivanje; nepoznato boravište supružnika i ukoliko jedan ili oba supružnika žive u inostranstvu.³⁸⁰

Postupak mirenja se sprovodi samo u bračnom sporu koji je pokrenut tužbom za razvod braka, a njegova svrha je da se poremećeni odnos supružnika reši bez konflikta i bez razvoda braka. Ukoliko postupak mirenja nije uspeo, posredovanje može biti sprovedeno putem postupka nagodbe, koja se još sprovodi u sporu za razvod braka i u okviru bračnog spora koji je pokrenut tužbom za poništaj braka.

Svrha postupka nagodbe je da se poremećeni odnos i spor supružnika reši bez konflikta nakon razvoda ili poništenja braka, uz nastojanje da stranke postignu sporazum o vršenju roditeljskog prava ukoliko imaju dece, kao i sporazum o deobi zajedničke imovine ukoliko ona postoji.³⁸¹ Ako supružnici u postupku posredovanja postignu sporazum o vršenju roditeljskog prava i deobi zajedničke imovine, smatraće se da je nagodba uspeła. Takav sporazum unosi se u izreku presude, samo ukoliko sud proceni da je on u najboljem interesu deteta.³⁸²

Porodičnim zakonom je predviđeno da posredovanje po pravilu sprovodi sud. Međutim, ovaj postupak može biti poveren i drugoj ustanovi ili ovlašćenom licu - posredniku. Propisana je dužnost sudije koji vodi postupak posredovanja da preporuči strankama psiho-socijalno savetovanje, a ukoliko one pristanu taj postupak se poveravana nadležnoj ustanovi (organ

³⁷⁷ Članovi 75. -78. ibidem

³⁷⁸ Član 225. stav 1. ibidem

³⁷⁹ Prema članu 229. ibidem

³⁸⁰ Član 230. ibidem

³⁸¹ Član 241. ibidem

³⁸² Član 243. stavovi 1. i 4. ibidem

starateljstva, savetovalište ili neka druga specijalizovana ustanova za posredovanje u porodičnim odnosima).³⁸³

Republika Srbija je 2014 godine usvojila *Zakon o posredovanju u rešavanju sporova*.³⁸⁴ Ovim normativom uređeni su pojam, načela, postupak i pravno dejstvo posredovanja u rešavanju sporova, uslovi za obavljanje posredovanja, prava i dužnosti posrednika i program obuke posrednika. U skladu sa njim, posrednik je fizičko lice koje na nezavisan, neutralan i nepristrasan način posreduje između strana u spornom odnosu, te mora da ispunjava sledeće uslove: da je poslovno sposobno; državljanin Republike Srbije; završena osnovna obuka za posrednika; visoka stručna sprema; da nije osuđivano na безусловnu kaznu zatvora za krivično delo koje ga čini nedostojnim za obavljanje poslova posredovanja; dozvola za posredovanje i upisano u Registar posrednika.

Posredovanje u porodičnim odnosima je u naš pravni sistem uvedeno na osnovu Preporuke Saveta Evrope o porodičnoj medijaciji.³⁸⁵ Ovim aktom preporučeno je državama članicama Saveta Evrope da uvedu ili unaprede, odnosno ojačaju već postojeću porodičnu medijaciju kao odgovarajući način rešavanja porodičnih sporova. U porodičnim odnosima posredovanje može biti veoma važno sredstvo sa velikom ulogom, posebno kada je reč o razvodu braka gde postoje i zajednička maloletna deca. U takvim slučajevima deca često prolaze kroz veoma traumatičan period. Kao glavni razlog za takvo stanje kod dece, uglavnom je odsustvo životnog iskustva i razumevanja u želji da dobiju odgovor na pitanje - zašto se njihovi roditelji razdvajaju? Razvod roditelja kod dece može da izazove i strah od napuštanja.³⁸⁶ S toga je veoma važno da postupak razvoda bude što bezbolniji za dete i same roditelje, te da ukoliko ne postoji mogućnost sporazuma, sud koji vodi postupak predoči strankama mogućnost posredovanja i mirnog rešavanja spora, a sve u cilju zaštite najboljeg interesa deteta.

Postupak posredovanja (medijacije) ima veliki značaj u pojedinim stranim zakonodavstvima, gde je uveden kao obavezan uslov za vođenje sudskog postupka.³⁸⁷ U našoj

³⁸³ Član 232. stavovi 2. i 3. ibidem

³⁸⁴ "Sl. glasnik RS" br. 55/2014

³⁸⁵ Preporuka br. R (98) I Komiteta ministara Saveta Evrope državama članicama o porodičnoj medijaciji. Dostupna na sajtu: http://www.medijacija.org/wp-content/uploads/2018/04/5_2_Preporuke-Saveta-Evrope-o-porodicnoj-medijaciji.pdf

³⁸⁶ Draškić M., 2006., *Porodično pravo i prava deteta*, op. cit., str. 134

³⁸⁷ Više o tome: Kovaček - Stanić G., 2014., *Porodično pravo*, op. cit., str. 179.

zemlji, iako je usvojen normativ o posredovanju pre nekoliko godina i kao alternativni način rešavanja spora posredovanje predviđeno odredbama Porodičnog zakona, još uvek je njegova primena gotovo zanemarljiva. Kao razlozi za takvo stanje mogli bi se navesti nedovoljna afirmisanost ovog metoda u javnosti, nezainteresovanost nosilaca sudskih funkcija za primenu medijacije u praksi, ali utisak je i nedovoljna preciznost u okviru odredbi PZ-a. Ovim aktom jeste predviđeno, kao što je već prethodno navedeno, da sud može poveriti posredovanje nadležnom organu starateljstva, bračnom ili porodičnom savetovalištu, odnosno drugoj ustanovi koja je specijalizovana za posredovanje u porodičnim odnosima, međutim sam postupak nije preciziran, odnosno nije konkretno uređen.

Medijacija bi u porodičnim sporovima, mogla da ima ogroman potencijal, uzimajući u obzir činjenicu da sudski sporovi ostavljaju veoma negativne posledice na sve članove porodice, a naročito decu. U tom postupku bi strane putem pregovora koji se vode uz pomoć i posredovanje trećih lica (medijatora) imale mogućnost da zajednički pronađu konstruktivno i obostrano prihvatljivo rešenje koje neće značiti ni pobedu ni gubitak, već obostrani dobitak.³⁸⁸

Spor za razvod braka jedan je od najčešćih vrsta porodičnih sporova čiji broj iz godine u godinu beleži kontinuirani porast, pogotovo u Vojvodini, gde se u proseku svaki treći zaključeni brak razvede.³⁸⁹ Presuda o razvodu braka može biti izvršna isprava i na osnovu nje se može pokrenuti izvršni postupak ukoliko sadrži određenu kondemnaciju vezanu za izdržavanje deteta ili supružnika, održavanje ličnih odnosa sa detetom ili predaju i oduzimanje deteta.

5.1.2.1.2. Spor o materinstvu i očinstvu

Jedno od osnovnih prava deteta je pravo na poreklo, odnosno da zna ko su mu roditelji. Ovo pravo garantuju Konvencija o pravima deteta, Ustav Republike Srbije i Porodični zakon.³⁹⁰

³⁸⁸ Petrušić N., 2004., *Medijacija kao metod rešavanja pravnih sporova*, Časopis Saveza udruženja pravnika Vojvodine: "Pravo, teorija i praksa", Novi Sad, Vol. 21, br. 3/4, str. 33

³⁸⁹ Prema Statističkom godišnjaku Srbije za 2018. godinu, prosek razvoda brakova u Srbiji iznosi 256,9 razvedenih brakova na 1000 zaključenih. Vojvodina prednjači po broju razvoda, te u njoj taj broj iznosi 320. Podaci preuzeti sa sajta Zavoda za statistiku Republike Srbije <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>

³⁹⁰ Član 7. Konvencije o pravima deteta - "Sl. list SFRJ - Međunarodni ugovori" broj 15/90, član 64. stav 2. Ustava RS - "Sl. glasnik RS" broj 83/06 i član 59. stav 1. PZ

PZ propisuje ko se smatra majkom i ocem deteta. Majka deteta jeste žena koja ga je rodila, a ukoliko nije upisana u matičnu knjigu rođenih kao majka deteta, njeno materinstvo može biti utvrđeno pravnosnažnom sudskom presudom.³⁹¹ Očinstvo zakon definiše u zavisnosti od činjenice da li je dete rođeno u braku ili van braka. Tako se ocem deteta koje je rođeno u braku smatra muž majke deteta, a ukoliko je ono rođeno van braka ocem se smatra muškarac čije je očinstvo utvrđeno priznanjem, odnosno utvrđeno pravnosnažnom sudskom presudom. Ukoliko je dete rođeno u roku od 300 dana od dana prestanka braka ocem se smatra muž majke deteta iz tog braka ukoliko je brak prestao smrću muža i majka nije sklopila novi brak u navedenom roku.³⁹²

Materinstvo i očinstvo, kao pravo i obaveza, mogu biti utvrđeni i osporeni pravnosnažnom sudskom odlukom. Ukoliko dođe do situacije u kojoj postoje nesaglasnosti oko svojstva majke ili oca određenog lica, dakle, oko materinstva i očinstva, može se pokrenuti spor pred nadležnim sudom.

Postupak za utvrđivanje prava materinstva mogu pokrenuti dete, kao i žena koja tvrdi da je majka deteta, s tim da dete tužbu može podneti bez obzira na rok, dok žena koja tvrdi da je majka deteta to može učiniti u roku od godinu dana od dana saznanja da je ona rodila dete, a najkasnije u roku od 10 godina od rođenja deteta.³⁹³ Potrebu za utvrđivanje materinstva mogu prouzrokovati dve različite situacije, da majka nije upisana u matične knjige ili da je upisana pogrešna osoba. Kod prve, nije poznato ko je dete rodio, na primer usled napuštanja po rođenju, te iz tog razloga majka nije upisana. U drugoj situaciji upisana je majka koja nije rodila dete, što može biti obična administrativna greška ili rezultat korišćenja tuđeg identifikacionog dokumenta.³⁹⁴

Pravo na materinstvo ženi koja je upisana u matičnu knjigu kao majka može se osporiti ukoliko je ono utvrđeno usled greške ili zloupotrebe. Zakon je i u ovom slučaju odredio krug lica koji imaju pravo na pokretanje spora i to su: dete, žena koja je upisana u matičnu knjigu rođenih kao majka deteta, žena koja tvrdi da je majka deteta, kao i muškarac koji se po ovom zakonu

³⁹¹ Članovi 42. i 43. stav 1. PZ

³⁹² Član 45. ibidem

³⁹³ Član 249. ibidem

³⁹⁴ Borovac J., 2018., *Utvrđivanje i osporavanje materinstva i očinstva u sudskoj praksi*, Zbornik radova: Porodični zakon - dvanaest godina posle, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd, str. 293.

smatra ocem deteta, ukoliko sazna da nije rodila dete žena koja je upisana u matičnu knjigu rođenih kao majka deteta.³⁹⁵

Do potrebe vođenja parničnog postupka radi utvrđivanja očinstva može doći ukoliko nakon rođenja deteta nije usledilo priznanje očinstva. Pravo na tužbu imaju dete, majka deteta kada sazna da muškarac koga smatra ocem deteta nije priznao očinstvo, kao i muškarac koji tvrdi da je otac deteta, ukoliko sazna da se sa njegovim priznanjem očinstva nisu saglasili majka, odnosno staratelj deteta.³⁹⁶

U postupku osporavanja očinstva prema detetu koje je rođeno u braku pobija se pravna pretpostavka da je muž majke otac deteta. Tužbu radi osporavanja očinstva mogu podneti dete, majka deteta, muž majke ukoliko sazna da on nije otac deteta, muškarac koji tvrdi da je otac deteta, muškarac koji se smatra ocem deteta začetog uz biomedicinsku pomoć ukoliko sazna da dete nije začeto postupkom biomedicinski potpomognutog oplodjenja.³⁹⁷

Kod vanbračnog očinstva, može se podneti tužba radi poništenja izjave o priznanju očinstva. Ovu vrstu tužbe mogu podneti lica koja su dala izjavu, lica koja imaju određeni pravni interes i javni tužilac.³⁹⁸

U zavisnosti od osobenosti svakog konkretnog slučaja, dokazna sredstva kod ovih vrsta sporova mogu biti: pravne pretpostavke o najkraćoj i najdužoj trudnoći, ispitivanje trajanja trudnoće preko savremenih medicinskih metoda, ispitivanje krvnih grupa i faktora, ispitivanje nasledno-bioloških faktora i ispitivanje DNK otiska.³⁹⁹ Medicinska i pravna struka saglasna je u oceni da ispitivanje DNK otiska danas predstavlja najpouzdaniji metod za utvrđivanje i osporavanje materinstva i očinstva, s obzirom da se zasniva na neponovljivoj genskoj konstituciji svakog čoveka i s toga ima jaku dokaznu snagu prilikom utvrđivanja materijalne istine u sudskim postupcima.⁴⁰⁰

³⁹⁵ Član 250. PZ

³⁹⁶ Član 251. ibidem

³⁹⁷ Član 252. ibidem

³⁹⁸ Član 253. ibidem

³⁹⁹ Draškić M., 2016., *Komentar Porodičnog zakona*, JP Službeni glasnik, Beograd

⁴⁰⁰ Pejak Prokeš O. i Veselinović I., 2018., *Sporovi za utvrđivanje i osporavanje materinstva i očinstva - dokazivanje spornog očinstva medicinskim veštačenjem, metodom DNK analize*, Zbornik radova: Porodični zakon - dvanaest godina posle, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd, str. 300.

U svim prethodno navedenim vrstama sporova o materinstvu i očinstvu sud ne može izreći presudu zbog propuštanja, kao ni presudu na osnovu priznanja ili odricanja i stranke ne mogu da zaključe sudsko poravnanje. U ovim sporovima sud donosi posebnu vrstu preobražajne presude. Formalno se tužbom traži utvrđenje, ali nakon donošenja presude, s obzirom na činjenicu da je reč o faktičkom i biološkom odnosu koji nastaje ili prestaje između roditelja i deteta, kod ove vrste parničnog postupka dolazi do preobražaja, odnosno konstituisanja prava. Obaveza suda je da odluči o vršenju roditeljskog prava, o poveravanju deteta jednom od roditelja ili i jednom i drugom, o visini doprinosa za zakonsko izdržavanje i načinu održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim ne živi. Sud može doneti i presudu o potpunom ili delimičnom lišenju roditeljskog prava, a može odrediti i jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici.⁴⁰¹

5.1.2.1.3. Spor za zaštitu prava deteta

U ovoj vrsti spora dete štiti prava koja su mu garantovana PZ-om a nisu zaštićena nekim drugim postupkom. PZ posebno utvrđuje sledeća prava deteta: na saznanje porekla, na život sa roditeljima, na održavanje ličnih odnosa, na razvoj, obrazovanje i mišljenje.⁴⁰²

Osnovni sud je stvarno nadležan za postupanje u sporu u prvom stepenu, a mesna nadležnost može biti opšta i posebna. Dakle, pored suda opšte mesne nadležnosti, koja se utvrđuje na osnovu prebivališta, odnosno boravišta tuženog, mesno nadležan može biti i sud na čijem području dete, kao tužilac, ima prebivalište, odnosno boravište.⁴⁰³ Svrha ovog vida posebne - izabrane mesne nadležnosti je u zaštiti interesa deteta. Na ovaj način se detetu može olakšati procesni položaj, obzirom da se postupak ne mora voditi van prebivališta, odnosno boravišta deteta.

Osim deteta, tužbu za zaštitu prava deteta mogu podneti njegovi roditelji, javni tužilac i organ starateljstva. Sve dečije, zdravstvene i obrazovne ustanove ili ustanove socijalne zaštite, pravosudni i drugi državni organi, udruženja i građani, imaju pravo i dužnost da obaveste javnog

⁴⁰¹ Član 260. PZ

⁴⁰² Članovi 59. do 65. PZ

⁴⁰³ Član 261. PZ

tužioca ili organ starateljstva o razlozima za zaštitu prava deteta.⁴⁰⁴ Dakle, odgovornost u zaštiti dečijih prava zahteva se od svakog pojedinca i ustanove.

Kao i u svim ostalim parničnim postupcima u vezi sa porodičnim odnosima, sudije koje sude u prvom i drugom stepenu moraju biti lica koja su stekla posebna znanja iz oblasti prava deteta Program i način sticanja navedenih kompetencija propisuju ministar pravosuđa i ministar nadležan za poslove porodične zaštite (trenutno Ministarstvo za rad, boračka i socijalna pitanja).⁴⁰⁵ Ovo pravilo, koje je relativna novina u našem zakonodavstvu, od velikog je značaja, s obzirom da se radi o odnosima koji su po svom karakteru lični i zahtevaju pored opštih pravnih znanja i posebna znanja, kao i poseban senzibilitet.⁴⁰⁶

Maloletnik koji ne poseduje poslovnu sposobnost, parnično je nesposobna stranka, te radnje u parničnom postupku u njegovo ime preuzima zakonski zastupnik.⁴⁰⁷ Zastupnici maloletnih lica su oba roditelja, ukoliko jednom od njih nije povereno samostalno vršenje roditeljskog prava i ukoliko nisu lišeni roditeljskog prava. Ako između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi, radi zaštite interesa deteta, može mu se postaviti kolizijski staratelj ili privremeni zastupnik.⁴⁰⁸ Sud može zatražiti od nadležnog organa starateljstva da detetu postavi kolizijskog staratelja po službenoj dužnosti kada posumnja da su interesi suprotstavljeni, a to može učiniti i na zahtev deteta sposobnog za rasuđivanje, koje je starije od 10 godina (kumulativno postavljeni uslovi). Dete starije od 10 godina, koje je sposobno za rasuđivanje, može samo preko drugog lica ili ustanove (organa starateljstva, pravnog lica koje se bavi zaštitom i zbrinjavanjem dece, nevladine organizacije) zatražiti od suda da mu postavi privremenog zastupnika.⁴⁰⁹ Ovde je bitno naglasiti da kolizijskog staratelja postavlja organ starateljstva na zahtev suda, a privremenog zastupnika postavlja sud na zahtev maloletnog deteta.

Kod ove vrste spora sud je uvek dužan da se rukovodi najboljim interesom deteta. Ukoliko proceni da dete u svojstvu stranke nije zastupano na odgovarajući način, sud je u obavezi

⁴⁰⁴ Član 263. stavovi 1. i 3. PZ

⁴⁰⁵ Ovo pravilo propisano je članom 35. stavovima 5. i 6. Zakona o parničnom postupku. Prethodno je Porodični zakon članom 203. to propisivao, međutim u međuvremenu je taj član zakona brisan.

⁴⁰⁶ Kovaček - Stanić G., 2014., Porodično pravo, op. cit., str. 325.

⁴⁰⁷ U skladu sa čl. 75. i 76. ZPP-a

⁴⁰⁸ Prema članu 265. PZ

⁴⁰⁹ Član 265. stavovi 2. i 3. PZ

da mu postavi privremenog zastupnika, kako bi ono imalo pravo na adekvatnu zaštitu garantovanih prava. Na ovaj način posebno je naglašen princip pravičnosti.⁴¹⁰

Porodični zakon je u ovoj vrsti spora uveo posebno pravilo - obavezu obaveštavanja deteta. Ukoliko sud utvrdi da je dete koje učestvuje u sporu sposobno da formira svoje mišljenje, u obavezi je da se stara da ono blagovremeno dobije sva neophodna obaveštenja, kao i da omogući detetu da neposredno izražavanje mišljenja. Sud je dužan da njegovom mišljenju posveti dužnu pažnju u skladu sa njegovim godinama i zrelošću, osim ukoliko bi to bilo u suprotnosti sa njegovim najboljim interesom.⁴¹¹ Ukoliko je dete zastupano od strane kolizijskog staratelja, koji proceni da je ono sposobno da formira svoje sopstveno mišljenje, on takođe ima sličnu obavezu kao i sud.⁴¹²

Svoje mišljenje dete može neposredno izraziti u sudu, ali po pravilu to se ne sprovodi u sudnici već u posebno prilagođenoj prostoriji. Ono se može saslušati i u nekoj drugoj sredini u kojoj se dobro oseća, kao što su vrtić ili škola. Prilikom utvrđivanja mišljenja, detetu bi se morala postavljati jasna i nedvosmislena pitanja, koja ono može da razume i da nedvosmisleno zaključi kakve bi eventualne posledice mogle nastati u konkretnom slučaju. To svakako ne znači da bi dete trebalo navoditi na davanje mišljenja koje odgovara njegovoj trenutnoj situaciji, već da ono odražava njegove stvarne potrebe i interese.⁴¹³

U ovom postupku, kao i u ostalim postupcima u vezi sa porodičnim odnosima, usled samog karaktera i specifičnosti, važe posebna pravila kod kojih dolazi do odstupanja od uobičajenih principa parničnog postupka. Tako na primer, u ovim postupcima dozvoljeno je odstupanje od načela dispozicije, te je moguće primeniti istražno načelo. To znači da sud može utvrđivati i one činjenice koje stranke nisu navodile, kao i one koje među njima nisu sporne. Sud će istražno načelo primeniti kod ove vrste spora pre svega u cilju zaštite najboljeg interesa deteta.

Princip javnosti koji važi za opšti parnični postupak u ovim postupcima ne važi, s obzirom da je javnost isključena. Na taj način štiti se privatnost učesnika postupka i njihovih ličnih odnosa.

⁴¹⁰ Poznić B., Rakić-Vodinelić V., 2015., Građansko procesno pravo, op. cit., str. 561.

⁴¹¹ Član 266. PZ

⁴¹² Član 267. PZ

⁴¹³ Milutinović Lj., 2018., *Mišljenje deteta kao kriterijum za utvrđivanje najboljeg interesa deteta*, Bilten Vrhovnog kasacionog suda br. 1/2018, Intermex Beograd, str. 259

Načelo hitnosti u postupku radi zaštite prava deteta posebno je naglašeno, te je predviđeno da se prvo ročište zakazuje u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sud, a ukoliko je nakon prvostepene presude izjavljena žalba, drugostepeni sud je dužan da donese odluku u roku od petnaest dana od dana prijema tog pravnog leka.⁴¹⁴

Sud je dužan da, pre nego što donese odluku o zaštiti prava deteta, zatraži nalaz i stručno mišljenje od organa starateljstva, porodičnog savetovališta ili druge ustanove specijalizovane za posredovanje u porodičnim odnosima.⁴¹⁵ Nalaz i stručno mišljenje u organu starateljstva sačinjava voditelj slučaja u pisanom obliku.⁴¹⁶ Dakle, cilj je da se donese odluka koja će biti stručna i pravična, kako bi se zaštitio najbolji interes deteta.

Kao što je već naglašeno u prethodnom delu rada, za ove postupke je specifično da se ne može se izreći presuda zbog propuštanja, presuda na osnovu priznanja ili odricanja i stranke ne mogu da zaključe sudsko poravnanje.⁴¹⁷

Presudom u sporu za zaštitu prava deteta sud može odlučiti i o vršenju odnosno lišenju roditeljskog prava i odrediti jednu ili više mera zaštite od nasilja u porodici, o čemu će biti više reči u narednom delu rada.

5.1.2.1.4. Spor za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava

Roditeljsko pravo je suštinski izvedeno iz obaveze roditelja prema detetu. Sadržinu ovog prava čine: staranje o detetu, čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, izdržavanje, upravljanje i raspolaganje imovinom deteta.⁴¹⁸

Sama činjenica da je dete rođeno nije dovoljna za zasnivanje pravnog odnosa roditeljstva, odnosno uspostavljanje međusobnih prava i obaveza, s obzirom da se rođenjem stvara jedan

⁴¹⁴ U skladu sa članom 269. PZ

⁴¹⁵ Član 270. PZ

⁴¹⁶ U skladu sa članom 62. Pravilnika o organizaciji, normativima i standardima rada Centra za socijalni rad - "Sl. glasnik RS", br. 59/08, 37/10 39/2011 - dr. pravilnik i 1/2012 - dr. pravilnik

⁴¹⁷ Član 271. PZ

⁴¹⁸ Članovi od 68.-74. PZ

prirodni, biološki odnos za koji je, da bi bio priznat kao pravni, potrebno da postoje i određene pravne činjenice utvrđene zakonom.⁴¹⁹

Roditeljsko pravo može da vrši u dva oblika, zajednički ili samostalno.

Roditeljsko pravo, koje po pravilu pripada ocu i majci, vrše zajednički i sporazumno oba roditelja u pogledu svih prethodno navedenih prava i dužnosti koja čine njegovu sadržinu. Zajedničko vršenje roditeljskog prava karakteristično je za roditelje koji vode zajednički život, odnosno ako su u bračnoj ili vanbračnoj zajednici.⁴²⁰ Ukoliko su u braku, roditelji automatski stiču roditeljsko pravo u vreme rođenja deteta.⁴²¹ Ako između roditelja deteta ne postoji bračna zajednica, roditeljsko pravo majka stiče rođenjem deteta automatski, a otac nakon utvrđenog očinstva, putem priznanja ili u okviru sudskog postupka. Roditelji koji vode zajednički život, bili oni u braku ili ne, roditeljsko pravo vrše zajednički i sporazumno.

Važeći Porodični zakon po prvi put je uveo u naš pravni sistem mogućnost zajedničkog vršenja roditeljskog prava kada roditelji ne žive zajedno, ukoliko zaključe sporazum o zajedničkom vršenju roditeljskog prava, pod uslovom da je taj sporazum, prema oceni suda, u najboljem interesu deteta.⁴²² U pravnoj teoriji pojedinih evropskih zemalja se u ovakvim slučajevima, gde je moguće da dete ima podeljeno boravište, govori o novom obliku porodice, takozvanoj binuklearnoj porodici, u okviru koje se oba roditelja faktički staraju o detetu koje u stvari ima dva doma.⁴²³

Dakle, zajedničko vršenje roditeljskog prava je moguće nakon razvoda braka i u drugim situacijama kada roditelji ne vode zajednički život, uz uslov da postoji pisani sporazum između njih o zajedničkom vršenju roditeljskog prava. Na osnovu ovog sporazuma roditelji se međusobno saglašavaju u zajedničkom vršenju roditeljskih prava i dužnosti, uz obavezan uslov da je ono u najboljem interesu deteta. U okviru ovog sporazuma navodi se i mesto prebivališta deteta.⁴²⁴ Ovim putem se omogućava realizacija kompromisa i sloboda dogovaranja o svim

⁴¹⁹ Cvejić Jančić O., 2004., *Porodično pravo, knjiga 2 - roditeljsko i starateljsko pravo*, Centar za izdavačku delatnost, Univerzitet u Novom Sadu, str. 1.

⁴²⁰ Prema članu 75. stav 1. PZ

⁴²¹ Kovaček-Stanić G., 2014., *Porodično pravo*, op. cit., str. 327.

⁴²² Član 75. stav 2. PZ

⁴²³ Ahrons C. R., 1984., *The Binuclear Family: Parenting Roles and Relationships*, Parent Child Relationship Post-Divorce, Kopenhagen, str. 54.-79.

⁴²⁴ Član 76. PZ

pitanjima vezanim za dete na onaj način koji će najviše odgovarati roditeljima i biti u najboljem interesu deteta. Dete u takvim situacijama može da živi kod oba roditelja i da ima podeljeno boravište, s tim da se mora naglasiti koja je adresa prebivališta deteta u cilju njegove pravne sigurnosti.

Samostalno vršenje roditeljskog prava javlja se u slučajevima kada pravo roditeljstva pripada samo jednom roditelju. Jedan roditelj vrši roditeljsko pravo u slučajevima propisanim PZ-om: "kada je drugi roditelj nepoznat, ili je umro, ili je potpuno lišen roditeljskog prava odnosno poslovne sposobnosti; kada samo on živi sa detetom, a sud još nije doneo odluku o vršenju roditeljskog prava; na osnovu odluke suda kada roditelji ne vode zajednički život, a nisu zaključili sporazum o vršenju roditeljskog prava; na osnovu odluke suda kada roditelji ne vode zajednički život, a zaključili su sporazum o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava, ali sud proceni da taj sporazum nije u najboljem interesu deteta i na osnovu odluke suda kada roditelji ne vode zajednički život ako zakluče sporazum o samostalnom vršenju roditeljskog prava i ako sud proceni da je taj sporazum u najboljem interesu deteta".⁴²⁵

U PZ-u ne postoje posebni kriterijumi koje bi sud bio dužan da primenjuje prilikom donošenja odluke o tome da li će dete poveriti na vršenje roditeljskog prava majci ili ocu. Jedini parametar koji je dat i kojeg sud mora da se pridržava u postupcima poveravanja deteta jednom roditelju je najbolji interes deteta.⁴²⁶ Kao kriterijumi koji se pominju u stranoj pravnoj teoriji i praksi porodičnih odnosa, prilikom odlučivanja o samostalnom vršenju roditeljskog prava, u obzir se uzimaju sledeći važni elementi: prednost majke, primarnost osobe koja odgaja dete, raspoloživo vreme za provođenje sa detetom, vreme provedeno sa roditeljem dok traje postupak, integritet u porodicu, stabilnost sredine, religijska pripadnost, zlostavljanje i zanemarivanje, alkoholizam i narkomanija, mentalna nestabilnost, krivikletstvo i druge lažne izjave, mešanje u posete, česta promena boravišta, odlasci iz zemlje, seksualne veze van braka, homoseksualnost,

⁴²⁵ Član 77. PZ

⁴²⁶ U ranijim domaćim propisima "osetljiv uzrast deteta" i pol deteta su imali velik značaj, te se određena prednost davala majkama prilikom odlučivanja o samostalnom vršenju roditeljskog prava. - više o tome: Kovaček-Stanić G., 1994., *Istraživanje sudske prakse u Vojvodini u periodu 1987-1989.*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, str. 62.-85.

odnos sa očuhom ili maćehom i njihovom decom, pomoć baba i deda i drugih srodnika i želja deteta.⁴²⁷

Dakle, na osnovu ocene svih navedenih relevantnih okolnosti sud može, pored odluke o zajedničkom vršenju roditeljskog prava, doneti odluku da dete poveri na samostalno vršenje roditeljskog prava majci, ocu, trećem licu ili ustanovi. Prema dosadašnjoj sudskoj praksi, u skladu sa zvaničnim statističkim podacima, najčešće je dete na vršenje roditeljskog prava poveravano majci.⁴²⁸ U prilog tome govori i podatak da je prema poslednjem popisu stanovništva iz 2011. godine u Republici Srbiji po pitanju samostalnog vršenja roditeljskog prava broj majki sa decom bio je četiri puta veći u odnosu na broj očeva, majki sa decom je bilo ukupno 291522, a očeva 76435.⁴²⁹

Kao osnovni kriterijum i pravni standard prilikom odlučivanja o poveravanju dece, najbolji interes deteta nije konkretno definisan i preciziran, već se on određuje spram različitih objektivnih činjenica i okolnosti koje važe za konkretan slučaj. Najopštije bi se najbolji interes deteta mogao iskazati kao potreba da ono živi u porodici u kojoj će moći neprekidno da se razvija od bića koje je zavisno od svojih roditelja do samostalne, zrele i odgovorne individue u ličnom, ekonomskom i socijalnom smislu, te da živi u porodičnoj atmosferi koja je optimalna za njegov sveukupni razvoj.⁴³⁰ Pojedine okolnosti koje mogu biti od značaja za sud prilikom donošenja odluke o samostalnom vršenju roditeljskog prava su: želje roditelja i želja deteta u vezi sa vršenjem roditeljskog prava, stambene, zdravstvene i imovinske prilike roditelja, mogućnosti roditelja da odgaja dete, ponašanje i karakterne osobine roditelja, uzrast deteta itd.⁴³¹

U situacijama kada dođe do prekida zajednice života roditelja koji imaju zajedničko dete, a ne postoji mogućnost dogovora oko zajedničkog vršenja roditeljskog prava, najbolje je kako za

⁴²⁷ Atkinson J., 1984., *Criteria for Deciding Child Custody in the Trial and Appellate Court*, Family Law Quarterly, Vol. XVIII, No 1, str. 8-36., u: Kovaček-Stanić G., 1994., op cit., str. 53-55.

⁴²⁸ Prema Statističkom godišnjaku iz 2006. godine majkama je povereno na samostalno vršenje roditeljskog prava u procentima 77% dece, a očevima 19%, ostatak drugim licima ili ustanovama. Ovaj izveštaj je naveden, s obzirom da nakon toga u svim narednim izveštajima nisu obrađivani ovi podaci. Izvor - Statistički godišnjak Srbije za 2006. godinu, Republički zavod za statistiku, Beograd 2006., dostupan na sajtu: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2006/pdf/G20062001.pdf>

⁴²⁹ Podatak preuzet iz Statističkog godišnjaka Srbije za 2018. godinu, Republički zavod za statistiku Beograd, str.50., Publikacija dostupna na sajtu: <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>

⁴³⁰ Draškić M., 2006., Porodično pravo i prava deteta, op. cit., str. 259.

⁴³¹ Živković M., 1991., Poveravanje dece na čuvanje i vaspitanje u međunarodnom privatnom pravu, Institut za pravna i društvena istraživanja, Niš, str. 22-30.

dete tako i roditelje, postići sporazum između majke i oca o samostalnom vršenju roditeljskog prava. On bi morao da sadrži dogovor roditelja o poveravanju zajedničkog deteta jednom od njih, visinu doprinosa za izdržavanje deteta i način održavanja ličnih odnosa deteta sa drugim roditeljem.⁴³² Na osnovu ovog sporazuma vršenje roditeljskog prava prenosi se na onog roditelja kome je dete povereno.

Roditelju koji na osnovu navedenog sporazuma ne vrši roditeljsko pravo, ostaju i dalje pravo i dužnost da izdržava dete, kao i da sa detetom održava lične odnose, te da zajednički i sporazumno sa drugim roditeljem kojem je dete povereno na brigu i staranje odlučuje o pitanjima koja bitno utiču na život deteta. Pitanja koja bitno utiču na život deteta prema PZ-u su naročito: "obrazovanje deteta, preduzimanje većih medicinskih zahvata nad detetom, promena prebivališta deteta i raspolaganje imovinom deteta velike vrednosti".⁴³³

U cilju zaštite prava deteta i njegovih interesa od postupaka roditelja, sud može izreći meru lišenja roditeljskog prava. Lišenje roditeljskog prava može biti potpuno ili delimično.

Roditelj koji zloupotrebljava prava ili grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava može biti potpuno lišen roditeljskog prava. PZ je taksativno naveo šta se smatra zloupotrebom roditeljskog prava: "fizički, seksualno ili emocionalno zlostavlja dete; izrabljuje dete sileći ga na preterani rad, ili na rad koji ugrožava moral, zdravlje ili obrazovanje deteta, odnosno na rad koji je zabranjen zakonom; podstiče dete na vršenje krivičnih dela; navikava dete na odavanje rđavim sklonostima ili na drugi način zloupotrebljava prava iz sadržine roditeljskog prava".⁴³⁴ Grubim zanemarivanjem dužnosti iz sadržine roditeljskog prava podrazumeva se kada roditelj: napusti dete; uopšte se ne stara o detetu sa kojim živi; izbegava da izdržava dete ili da održava lične odnose sa detetom sa kojim ne živi, odnosno ako sprečava održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim dete ne živi; s namerom i neopravdano izbegava da stvori uslove za zajednički život sa detetom koje se nalazi u ustanovi socijalne zaštite za smeštaj korisnika ili na drugi način grubo zanemaruje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava".⁴³⁵ Ukoliko sud donese odluku o potpunom lišenju roditeljskog prava, tom roditelju ostaje samo obaveza da izdržava dete a lišeno je svih ostalih roditeljskih prava i dužnosti

⁴³² Član 78. stav 1. PZ

⁴³³ Član 78. stavovi 3.i 4. PZ

⁴³⁴ Član 81. stav 2. PZ

⁴³⁵ Član 81. stav 3. PZ

Mera delimičnog lišenja roditeljskog prava se izriče u slučajevima kada roditelj nesavesno vrši prava ili dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.⁴³⁶Kao i kod poptunog lišenja roditeljskog prava, odlukom o delimičnom lišenju sud lišava roditelja jednog ili više roditeljskih prava i dužnosti, izuzev dužnosti da izdržava dete. Dakle, roditelj može biti lišen prava na čuvanje, podizanje, vaspitavanje, obrazovanje, zastupanje, upravljanje i raspolaganje imovinom deteta, prava na održavanje ličnih odnosa sa detetom i prava da odlučuje o pitanjima koja bitno utiču na život deteta.⁴³⁷

Poptuno i delimično lišenje roditeljskog prava predstavljaju mere privremenog karaktera, te roditeljsko pravo može biti vraćeno kada prestanu razlozi zbog kojih je mera ustanovljena.

U sporu za vršenje odnosno lišenje roditeljskog prava shodno se primenjuju pravila koja važe u postupku za zaštitu prava deteta o kojima je bilo reči u prethodnom poglavlju rada. Ovaj postupak može se voditi kao glavni, odnosno samostalni ili kao adhezioni, u okviru bračnog spora i spora za zaštitu prava deteta. Važno je naglasiti da je pre donošenja odluke sud dužan posvetiti pažnju mišljenju deteta u skladu sa njegovim godinama i zrelošću.⁴³⁸

Odluka suda o vršenju roditeljskog prava zavisi od činjenice da li su roditelji zaključili sporazum ili ne. Ukoliko postoji sporazum roditelja o zajedničkom ili samostalnom vršenju roditeljskog prava, on se unosi u izreku presude samo ukoliko sud proceni da je taj sporazum u najboljem interesu deteta. U suprotnom, odluku o svim pitanjima koja se odnose na dete, kao što su: vršenje roditeljskog prava, visina doprinosa za izdržavanje, načinu održavanja ličnih odnosa deteta sa drugim roditeljem, donosi sud. Ukoliko se nakon donošenja sudske odluke dete ne nalazi kod roditelja koji treba da vrši roditeljsko pravo, sud će narediti da mu se dete odmah preda.⁴³⁹ Ovakva odluka suda predstavlja izvršnu ispravu i može biti prinudno sprovedena.

⁴³⁶ Član 82. stav 1. PZ

⁴³⁷ U skladu sa članom 82. stavovima 3. i 4. PZ

⁴³⁸ U skladu sa članom 65. PZ

⁴³⁹ Član 272. PZ

5.1.2.1.5. Spor za poništenje usvojenja

Usvojenje (adopcija) predstavlja pravni način formiranja porodičnog odnosa, prvenstveno roditeljskog odnosa, između tuđeg maloletnog deteta (usvojenika) i punoletnog poslovno sposobnog lica (usvojitelja). Na ovaj način nastaje trajna veza između usvojitelja i svih njegovih srodnika, sa jedne strane, i usvojenika i svih njegovih potomaka sa druge strane.⁴⁴⁰ Dakle, odnos koji nastaje između usvojitelja i usvojenika sličan je ili isti odnosu koji se razvija između roditelja i njihove biološke dece, a koji je prožet svim pravima i dužnostima koje postoje između njih. Na ovaj način nastaje jedan oblik socijalnog roditeljstva.⁴⁴¹

U četvrtom delu PZ-a posebno su definisani uslovi za zasnivanje, dejstva i prestanak usvojenja kao instituta, dok je sam postupak usvojenja uređen u okviru desetog dela kojim su obuhvaćeni postupci u vezi sa porodičnim odnosima.

Usvojenje se zasniva odlukom organa starateljstva, a sam postupak zasnivanja usvojenja koji sprovodi navedeni organ uprave, može pokrenuti sam organ starateljstva, odnosno nadležni centar za socijalni rad po službenoj dužnosti, zatim budući usvojitelji i roditelji, kao i staratelj deteta.⁴⁴²

Da bi zasnivanje usvojenja bilo punovažno potrebno je da se ispune uslovi koji su propisani zakonom u pogledu usvojenika, usvojitelja i forme usvojenja.⁴⁴³

Prestanak usvojenja, dakle, moguć je jedino poništenjem u sudskom postupku. U ovoj vrsti parničnog postupka reč je preobražajnom, odnosno konstitutivnom obliku pravne zaštite, s

⁴⁴⁰ Draškić M., 2006., Porodično pravo i prava deteta, op. cit. str. 207

⁴⁴¹ Kovaček- Stanić G., 2014., Porodično pravo, op. cit. str. 367

⁴⁴² U skladu sa članom 88. i 311. PZ

⁴⁴³ Tako je između ostalog predviđeno: da se dete može usvojiti samo ako je to u njegovom najboljem interesu; da se samo maloletno dete može usvojiti, nakon navršanih tri meseca života, koje nije steklo potpunu poslovnu sposobnost, koje nema žive roditelje, čiji roditelji nisu poznati ili je nepoznato njihovo boravište, čiji su roditelji potpuno lišeni roditeljskog prava ili poslovne sposobnosti i dete čiji su se roditelji saglasili sa usvojenjem; usvojiti može samo lice koje je pripremljeno za usvojenje po posebnom programu koji propisuje resorni ministar, osim ako ne usvaja supružnik ili vanbračni partner roditelja odnosno usvojioca deteta; da se usvojenjem između usvojenika i njegovih potomaka i usvojitelja i njihovih srodnika zasnivaju jednaka prava i dužnosti kao između deteta i roditelja odnosno drugih srodnika; da usvojenjem prestaje roditeljsko pravo bioloških roditelja, osim ako dete ne usvaja supružnik ili vanbračni partner roditelja deteta; da prestaju prava i dužnosti deteta prema njegovim srođnicima, te prava i dužnosti srodnika prema njemu; da ono prestaje poništenjem, ako je ništavo ili rušljivo i da se ne može raskinuti. - Članovi 89-102. PZ

obzirom na to da se spor vodi radi ostvarenja promene materijalnopravnog odnosa između usvojitelja i usvojenika, odnosno radi prestanka pravno formiranog roditeljskog odnosa.

Postupak za poništenje usvojenja može pokrenuti usvojitelj, usvojenik, roditelj odnosno staratelj usvojenika, kao i lica koja imaju pravni interes da usvojenje bude poništeno i javni tužilac. Tužba se može podneti ukoliko nije ispunjen neki od uslova koji su navedeni u članovima od 89. do 103. PZ-a.⁴⁴⁴

Presudom o poništenju usvojenja, koju donosi osnovni sud, poništava se rešenje organa starateljstva pred kojim je zasnovano usvojenje. Nakon prijema presude organ starateljstva donosi rešenje o poništenju rešenja o novom upisu rođenja usvojenika.⁴⁴⁵ Ovo rešenje dostavlja se matičaru kako bi se izvršila izmena u matičnoj knjizi rođenih. Dakle, kada je pravnosnažnom presudom suda poništeno rešenje o usvojenju, prestaje postojati i osnov za izvršen novi (važeci) upis rođenja usvojenika, te se u okviru presude nalaže organu starateljstva da po službenoj dužnosti donese rešenje o poništenju rešenja o novom upisu rođenja usvojenika. Ovim rešenjem osnažuje se prvi upis rođenja usvojenika, te se između deteta čije je usvojenje poništeno i njegovih bioloških roditelja koji su se saglasili sa usvojenjem ponovo uspostavlja roditeljski odnos i sva prava i dužnosti koja važe između roditelja i dece.⁴⁴⁶ Ukoliko roditelji takvog maloletnog deteta nisu živi ili su nepoznati, ili je nepoznato njihovo boravište ili su potpuno lišeni roditeljskog prava, dete se stavlja pod starateljstvo i određuje mu se staratelj.⁴⁴⁷

5.1.2.1.6. Spor za izdržavanje

Za pojam izdržavanja u praksi se često koristi naziv alimentacija, a objašnjenje bi se moglo tražiti u korenu tog izraza, koji potiče od latinske reči *alere*, što u prevodu znači - hraniti.

Izdržavanje predstavlja humanu, etičku i pravnu obavezu lica koja se nalaze u određenom srodničkom i građanskopravnom odnosu.⁴⁴⁸ Ono je institut redovnog obezbeđenja određenog

⁴⁴⁴ Član 275. stav 1. PZ

⁴⁴⁵ Član 276. stav 2. PZ

⁴⁴⁶ Babić I., 2014., Komentar Porodičnog zakona, op. cit., str. 725

⁴⁴⁷ U skladu sa članom 124. PZ

⁴⁴⁸ Počuča M., Šarkić N., 2016., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Union i Službeni glasnik – četvrto izdanje, Beograd, str. 275.

obima materijalnih sredstava za podmirenje najnužnijih, egzistencijalnih potreba lica koje samo ne može obezbediti sredstva za život niti ih može pribaviti radom, kao i za podmirenje širih potreba neobezbeđenog lica, u granicama imovinskih mogućnosti dužnika obaveze izdržavanja.⁴⁴⁹ Zadovoljenje nužnih potreba za biloški i duhovni razvoj primalac izdržavanja može primati u naturalnom obliku ili, kako je to najčešće u praksi, u novcu.

Kao pravo i obaveza izdržavanje može nastati na osnovu nekoliko izvora, a to su: zaveštanje - legat;⁴⁵⁰ ugovor o doživotnom izdržavanju;⁴⁵¹ neformalni obligacioni ugovor gde se jedna strana obavezuje da će drugoj strani davati izdržavanje; naknada materijalne štete - rente, ukoliko pogine lice koje je izdržavalo ili redovno pomagalo drugo lice, kao i lice koje je po zakonu imalo pravo zahtevati izdržavanje od poginulog i ima pravo na naknadu štete koju trpi gubitkom izdržavanja, odnosno pomaganja;⁴⁵² kao i na osnovu Porodičnog zakona.

Izdržavanje koje uređuje PZ jeste zakonsko izdržavanje koje je regulisano imperativnim normama i koje postoji između članova porodice i drugih srodnika. Ovim aktom posebno su uređeni: izdržavanje supružnika, izdržavanje vanbračnog partnera, izdržavanje majke deteta i izdržavanje deteta roditelja i drugih srodnika.⁴⁵³

Zakonsko izdržavanje predstavlja dužnost i pravo lične prirode a imovinskog karaktera koje se ne može menjati sporazumom između poverioca i dužnika izdržavanja, niti se može prenositi na druga lica pravnim poslovima *inter vivos* ni *mortis causa*.⁴⁵⁴ Odricanje od prava na izdržavanje nije moguće i ukoliko do njega dođe ono neće proizvoditi pravno dejstvo.⁴⁵⁵ Potraživanje zakonskog izdržavanja ne može prestati prebijanjem, ono ne može da zastari kao pravo, s obzirom da je reč o obliku ličnog subjektivnog prava, ali može da zastari kao

⁴⁴⁹ Cvejić Jančić O., 2004., Porodično pravo, Knjiga 2 - roditeljsko i starateljsko pravo, op. cit., str.136

⁴⁵⁰ "Zaveštalac može jednu ili više stvari ili prava ostaviti nekom određenom ili odredivom licu, ili naložiti nasledniku da iz onoga što mu je ostavljeno da neku stvar ili pravo nekom licu, ili mu isplati sumu novca, ili ga oslobodi kakvog duga, ili ga izdržava ili, uopšte u njegovu korist nešto učini ili se uzdrži od kakvog činjenja, ili da nešto trpi." - član 141. stav 1. Zakona o nasleđivanju, "Sl. glasnik RS", br.46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015

⁴⁵¹ "Ugovorom o doživotnom izdržavanju obavezuje se primalac izdržavanja da se posle njegove smrti na davaoca izdržavanja prenese svojina tačno određenih stvari ili kakva druga prava, a davalac izdržavanja se obavezuje da ga, kao naknadu za to, izdržava i da se brine o njemu do kraja njegovog života i da ga posle smrti sahrani." - član 194. stav 1. Zakona o nasleđivanju - op. cit.

⁴⁵² Na osnovu člana 194. Zakona o obligacionim odnosima, "Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93 i "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja

⁴⁵³ Sedmi deo PZ-a, članovi 151-167.

⁴⁵⁴ Babić I., 2014., Komentar Porodičnog zakona, op. cit., str. 368

⁴⁵⁵ Prema članu 8. stav 2. PZ

potraživanje povremenog davanja u roku od tri godine od dana dospelosti svakog pojedinačnog iznosa, odnosno obroka.⁴⁵⁶ S obzirom da je reč o ličnom pravu, ono je neprenosivo i ne može biti predmet ugovora u pravnom prometu. Zakonsko izdržavanje ima prioritet prilikom naplate u odnosu na ostala potraživanja u postupku izvršenja.⁴⁵⁷ Kao novčano sredstvo izuzeto je iz izvršenja, dakle, primanje po osnovu zakonskog izdržavanja ne može biti predmet izvršenja.⁴⁵⁸

Uzimajući u obzir tematiku rada u daljem tekstu ovog poglavlja biće ukazano na zakonsko izdržavanje koje nastaje u odnosima deteta i roditelja. Između deteta i roditelja postoji pravo i obaveza izdržavanja. Naime, dete ima pravo na izdržavanje od strane roditelja, odnosno zajednička je obaveza oba roditelja da izdržavaju svoje maloletno i pod određenim zakonskim uslovima punoletno dete. Dakle, oba roditelja, ukoliko su živa, bez obzira na činjenicu koji od njih vrši roditeljsko pravo, u obavezi su da izdržavaju dete. Obaveza izdržavanja usvojenog deteta važi i za usvojitelja, s obzirom da se usvojenjem zasniva pravni odnos srodstva koji postoji između roditelja i deteta. Pravo i dužnost roditelja da izdržava dete nije uslovljeno činjenicom da li je ono rođeno u braku ili ne.

Zakonom je utvrđeno pravo maloletnog deteta na izdržavanje od strane roditelja, kao i od drugih krvnih srodnika u pravoj ushodnoj liniji ukoliko roditelji nisu živi ili nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje.⁴⁵⁹ Roditelj je dužan da izdržava dete u skladu sa svojim mogućnostima iz sopstvene imovine ili prihoda. Ovu dužnost on ima uvek, makar i po cenu žrtvovanja određenih sopstvenih potreba radi obezbeđenja nužnih potreba i interesa deteta. Oni su dužni to da čine po cenu odricanja od vlastitog egzistencijalnog minimuma, te da ulažu posebne napore za pribavljanje potrebnih materijalnih sredstava kako bi ispunili obavezu izdržavanja maloletnog deteta.⁴⁶⁰ Ukoliko roditelj ne živi u porodičnoj zajednici sa detetom, on svoju obavezu izdržavanja ispunjava po pravilu isplatom određenog mesečnog novčanog iznosa. Sa druge strane, ukoliko roditelji nemaju dovoljno materijalnih sredstava, a dete koje je navršilo 15 godina života svojim radom stiče prihode, ono je dužno da delimično podmiruje potrebe svog izdržavanja od sopstvene zarade. Takođe, ukoliko maloletno dete poseduje imovinu veće

⁴⁵⁶ U skladu sa članom 341. tačka 5., članom 373. stav 3. i članom 372. stav 1. Zakona o obligacionim odnosima

⁴⁵⁷ Prilikom prodaje nepokretnosti (čl. 199. ZIO) i pokretnih stvari (čl. 253. ZIO) prvenstveno se namiruju potraživanja na osnovu zakonskog izdržavanja.

⁴⁵⁸ U skladu sa članom 257. ZIO

⁴⁵⁹ Član 154. stav 1. i stav 2. PZ

⁴⁶⁰ Draškić M., 2006., Porodično pravo i prava deteta, op. cit., str. 341

vrednosti, roditelji mogu, uz saglasnost organa starateljstva, otuđiti ili opteretiti istu radi izdržavanja deteta.⁴⁶¹

Kada maloletno dete zaključi brak na osnovu dozvole suda i na taj način stekne poslovnu sposobnost, prestaje obaveza roditelja da ga izdržava, ali ukoliko je dete stupilo u vanbračnu zajednicu, to ne oslobađa roditelje obaveze da doprinose njegovom izdržavanju.⁴⁶² Obaveza roditelja da izdržava maloletno dete prestaje, pored navedene činjenice sklapanja braka, nastupanjem punoletstva, smrću deteta ili smrću oba roditelja.

Roditelji su dužni, po pravilu, da izdržavaju dete do njegovog punoletstva, odnosno do njegove osamnaeste godine života. Međutim, postoje odstupanja od ovog pravila, te u određenim situacijama postoji obaveza roditelja da izdržavaju i punoletno dete. Porodični zakon predviđa dva takva slučaja, kada je dete nesposobno za rad i kada nastavi nakon punoletstva da se redovno školuje. Navedenim aktom utvrđeno je pravo na izdržavanje od roditelja punoletnog deteta nesposobnog za rad, koje nema dovoljno sredstava za izdržavanje, sve dok takvo stanje traje, kao i pravo punoletnog deteta koje je na redovnom školovanju na izdržavanje od roditelja srazmerno njihovim mogućnostima, a najkasnije do navršene 26. godine života.⁴⁶³

Nesposobnost za rad je pravni standard koji definiše i tumači sudska praksa u zavisnosti od okolnosti svakog konkretnog slučaja. Kod nesposobnosti za rad suština je da usled bolesti, određenog fizičkog ili psihičkog nedostatka lice nije u mogućnosti da pribavi sredstva za život vlastitim radom.⁴⁶⁴ Ova činjenica bi svakako trebala da se utvrdi na osnovu nalaza veštaka medicinske struke u konkretnom slučaju. Obaveza roditelja da izdržava punoletno dete nije primarna, kao što je to slučaj kod maloletnog deteta gde roditelji moraju obezbediti detetu sredstva čak i po ceni ugrožavanja svoje egzistencije. Ovde je reč o supsidijarnoj obavezi roditelja u odnosu na njegove mogućnosti, u skladu sa primanjima i imovinom koju poseduje.

Sudska praksa je ustanovila standard po kojem punoletno dete koje se nalazi na redovnom školovanju ima pravo na izdržavanje od roditelja najkasnije do navršene 26. godine života bez obzira da li se nalazi u formalnom statusu redovnog ili vanrednog studenta.⁴⁶⁵ Sud će takođe

⁴⁶¹ U skladu sa članom 154. stav 3. PZ

⁴⁶² Odluka Vrhovnog suda Vojvodine posl. br. GŽ. 203/84 od 09.05.1984. godine

⁴⁶³ Član 155. stavovi 1. i 2. PZ

⁴⁶⁴ Draškić M., 2006., Porodično pravo i prava deteta, op. cit., str. 342

⁴⁶⁵ Odluka Vrhovnog suda Srbije GŽ. 8423/83

posebno ceniti i situaciju koja može nastati kada dete obnovi godinu na fakultetu i nastavi nakon toga redovno da polaže ispite, a roditelj postavi pitanje nastavka plaćanja izdržavanja, s obzirom da ta situacija ne podrazumeva prestanak redovnog procesa studiranja.⁴⁶⁶ *Zakon o visokom obrazovanju* jasno predviđa u kojim slučajevima studentu prestaje status, a između ostalog navodi se i neupisivanje školske godine.⁴⁶⁷ Dakle, čim se ne upiše naredna školska godina, gubi se pravo na studiranje na prethodno upisanom fakultetu i samim tim može prestati i obaveza roditelja da izdržava to dete. Međutim, taj status se ponovo može aktivirati na istoj ili drugoj visokoškolskoj ustanovi, te je onda jedino merodavno za utvrđivanje obaveze roditelja da li je u pitanju samo manji prekid i nastavak kontinuiteta studiranja ili je reč o zloupotrebi prava na izdržavanje. Ukoliko dete završi studije i prestane obaveza izdržavanja, a nakon toga ono ponovo upiše isti nivo studija drugog usmerenja, na istom ili drugom fakultetu, sudska praksa je stanovišta da se obaveza izdržavanja ne može ponovo uspostaviti.⁴⁶⁸

Kod izdržavanja punoletnog deteta koje se nalazi na redovnom školovanju, obaveza roditelja je takođe uslovljena njegovim materijalnim mogućnostima. Ukoliko bi izdržavanjem punoletnog deteta bila dovedena u pitanje egzistencija roditelja, te posebno ukoliko to dete poseduje sopstvenu imovinu i prihode, obaveza za izdržavanjem deteta nije opravdana. Takođe, nema pravo na izdržavanje ono punoletno dete, čije bi izdržavanje opteretilo roditelje i predstavljalo očiglednu nepravdu za njih.⁴⁶⁹ Nepravda bi bila, na primer, u slučajevima da je dete sposobno za rad a ne želi da radi, da troši novac na kocku ili drugi vid rasipništva, da konzumira alkohol i opojne droge i sl.⁴⁷⁰

PZ predviđa pravo roditelja na izdržavanje od strane deteta. Tako je utvrđeno da "roditelj koji je nesposoban za rad, a nema dovoljno sredstava za izdržavanje, ima pravo na izdržavanje od punoletnog deteta ili drugog krvnog srodnika u pravoj nishodnoj liniji, odnosno od maloletnog deteta koje stiče zaradu ili ima prihode od imovine, srazmerno njegovim mogućnostima, te da sa druge strane on nema to pravo ukoliko bi to predstavljalo očiglednu nepravdu za dete odnosno drugog krvnog srodnika".⁴⁷¹ Ovu dužnost mogu imati bračna, vanbračna i usvojena punoletna

⁴⁶⁶ Odluka Vrhovnog suda Hrvatske Rev. 875/90

⁴⁶⁷ Član 109. stav 1. Zakona o visokom obrazovanju, "Sl. glasnik RS", br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon i 73/2018

⁴⁶⁸ Presuda Vrhovnog kasacionog suda, Rev. 3129/2010 od 01.09.2010. godine

⁴⁶⁹ Član 155. stav 4. PZ

⁴⁷⁰ Babić I., 2014., Komentar Porodičnog zakona, op. cit., str. 406

⁴⁷¹ Prema članu 156. PZ

deca, a ukoliko oni nemaju dovoljno sredstava za izdržavanje ova obaveza prelazi na dalje potomke, odnosno krvne srodnike u pravoj nishodnoj liniji - unuke i praunuke roditelja.

Roditelj i dete, u ulogama poverioca i dužnika izdržavanja, ne mogu se sporazumeti o samom pravu, već mogu sporazumno odrediti jedino visinu i način davanja izdržavanja.⁴⁷² Odredbama PZ-a propisani su kriterijumi za utvrđivanje visine izdržavanja, te se ono određuje prema odgovarajućim potrebama poverioca i realnim mogućnostima dužnika izdržavanja, pri čemu se vodi računa o minimalnoj sumi izdržavanja. Prilikom utvrđivanja potreba poverica vodi se računa o njegovim godinama, zdravstvenom stanju, obrazovanju, imovini, prihodima i drugim okolnostima od značaja za određivanje izdržavanja. Kada je reč o mogućnostima dužnika izdržavanja, vodi se računa o njegovim prihodima, radnom statusu i sticanju zarade, imovini, njegovim ličnim potrebama, obavezama da izdržava druga lica i drugim okolnostima koje su od značaja za određivanje izdržavanja.⁴⁷³

Poverilac izdržavanja ima pravo izbora u pogledu oblika novčane sume, odnosno može da zahteva da visina izdržavanja bude određena u fiksnom mesečnom iznosu ili u procentu od redovnih mesečnih novčanih primanja dužnika.⁴⁷⁴ Ukoliko je izdržavanje određeno u procentu, visina izdržavanja, po pravilu, "ne može biti manja od 15% niti veća od 50% redovnih mesečnih novčanih primanja dužnika izdržavanja, umanjenih za poreze i doprinose za obavezno socijalno osiguranje".⁴⁷⁵ Usled promenjenih okolnosti na strani izvršnog poverioca ili izvršnog dužnika izdržavanja, može se menjati visina zakonskog izdržavanja, sporazumom samih stranaka ili sudskom odlukom.⁴⁷⁶

Obaveza izdržavanja između roditelja i deteta prestaje istekom vremena trajanja izdržavanja, kao i usled smrti poverioca ili dužnika izdržavanja. Takođe, ono može da prestane ukoliko poverilac izdržavanja stekne dovoljno sredstava za izdržavanje, kao i kada dužnik izdržavanja dođe u takvu situaciju da nije više u mogućnosti da izmiruje svoju obavezu ili ona

⁴⁷² Petrušić N, Konstantinović Vilić S, 2014., *Ostvarivanje prava na izdržavanje - (ne)moć države*, Zbornik radova: "Vladavina prava i pravna država u regionu", Istočno Sarajevo, str. 405-418.

⁴⁷³ Član 160. PZ

⁴⁷⁴ Izvršni poverilac se po pravilu opredeljuje za fiksni iznos u onim slučajevima kada izvršni dužnik izdržavanja ne ostvaruje redovne mesečne novčane prihode, npr. ukoliko je u pitanju preduzetnik, a za procentualni, kada dužnik ostvaruje redovna mesečna primanja.

⁴⁷⁵ Član 162. stav 2. PZ

⁴⁷⁶ Član 164. PZ

postane za njega očigledno nepravična, s tim da u oba slučaja obaveza neće prestati ako je poverilac izdržavanja maloletno dete.⁴⁷⁷

Neizvršavanje zakonske obaveze izdržavanja inkriminisano je kao krivično delo koje propisuje Krivični zakonik.⁴⁷⁸ Ono spada u grupu krivičnih dela protiv braka i porodice za koje je u osnovnom obliku kao sankcija predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine, a neće se kazniti učinilac ovog krivičnog dela samo ukoliko iz opravdanih razloga nije ispunjavao svoju zakonsku obavezu.⁴⁷⁹

Ukoliko se ta zakonska obaveza ne izvršava ili nastane spor povodom iste, zaštitu svog prava deca mogu ostvariti u sudskom postupku, te pokrenuti spor za izdržavanje – tzv. alimentacionu parnicu. Alimentaciona parnica predstavlja posebnu vrstu porodičnog spora koja je regulisana PZ-om.⁴⁸⁰

Ovaj parnični postupak može se voditi kao samostalni i kao adhezioni postupak. On ima karakter osnovnog postupka kada je njegov primarni predmet zahtev u vezi sa određivanjem izdržavanja, promenom visine izdržavanja i sl. Ovaj postupak može se voditi i kao adhezioni postupak uz postupak u nekoj od bračnih parnica, paternitetskim i maternitetskim parnicama, parnicama za vršenje roditeljskog prava, lišenje roditeljskog prava i zaštitu prava deteta.

Postupak u sporu za izdržavanje pokreće se tužbom, koja se podnosi mesno nadležnom osnovnom sudu, u skladu sa pravilima opšte mesne ili posebne (izabrane) nadležnosti o kojima je već bilo reči u prethodnom delu rada.

Tužbu po pravilu podnosi roditelj sa kojim dete živi i koji je njegov zakonski zastupnik. Radi potpunije zaštite dece, PZ-om propisano je da tužbu za izdržavanje deteta može podneti i organ starateljstva.⁴⁸¹ Tako organ starateljstva - centar za socijalni rad, može da pokrene i vodi spor za izdržavanje, kao i da predloži povećanje iznosa zakonskog izdržavanja ukoliko roditelj kod kojeg se dete nalazi na čuvanju i vaspitanju iz određenih razloga ne vrši to pravo. Razlozi iz

⁴⁷⁷ Član 167. PZ

⁴⁷⁸ Član 195. Krivičnog zakonika "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016

⁴⁷⁹ Pretpostavlja se da je ovde zakonodavac pod opravdanim razlozima smatrao slučaj gubitka zaposlenja ili neke teže bolesti.

⁴⁸⁰ Članovi 277-282. PZ

⁴⁸¹ Član 278. stav 3. PZ

kojih navedeni roditelj to ne zahteva mogu nastati usled neukosti i nesnalažljivosti, te da na taj način pogoršava položaj svog deteta koje bi moglo da ima bolje uslove za život.⁴⁸² Organ starateljstva podneće tužbu protiv roditelja koji je dužnik izdržavanja i ukoliko je drugi roditelj nepoznat, nije živ ili je potpuno lišen poslovne sposobnosti ili roditeljskog prava. Osim toga, organ starateljstva može da pokrene spor za izdržavanje deteta protiv roditelja deteta smeštenog u hraniteljsku porodicu koji su prestali da ga izdržavaju, kao i onda kada je dete smešteno u ustanovu ili povereno trećem licu, u situaciji kada su roditelji prestali da daju izdržavanje, a zakonski zastupnik deteta nije pokrenuo postupak protiv roditelja.⁴⁸³

Postupak u ovoj vrsti spora naročito je hitan i prvo ročište se zakazuje u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sud.⁴⁸⁴ Dakle, u ovom slučaju, tužba se ne dostavlja tuženom na odgovor, niti se održava pripremno ročište.

U sporu za izdržavanje dolazi do odstupanja od načela dispozicije, dakle sud nije vezan granicama postavljenog tužbenog zahteva, te može dosuditi i izdržavanje u većem ili manjem iznosu u odnosu na predloženi.⁴⁸⁵

Pre i u toku trajanja parničnog postupka radi zakonskog izdržavanja, kao i po njegovom okončanju, sve dok pravnosnažna presuda ne bude izvršena, sud može na predlog tužioca odrediti privremenu meru, kojom se obezbeđuje izdržavanje i time pruža privremena i provizorna zaštita ograničenog vremenskog trajanja, do okončanja postupka u sporu.⁴⁸⁶

Sud je u obavezi da svoju pravnosnažnu odluku po podnetoj tužbi za izdržavanje odmah dostavi organu starateljstva, odnosno centru za socijalni rad u mestu prebivališta, odnosno boravišta poverioca izdržavanja.⁴⁸⁷

I pored postojanja zakonske obaveze roditelja da izdržavaju svoju deci, u praksi se veoma često pokreću sudski sporovi radi ostvarivanja prava deteta na izdržavanje. Istraživanja pokazuju

⁴⁸² Cvejić Jančić O., 2004., Porodično pravo, Knjiga II - roditeljsko i starateljsko pravo, op. cit., str. 140.

⁴⁸³ Stanković G., 2006., *Zaštita prava na izdržavanje u Porodičnom zakonu Republike Srbije*, Novine u porodičnom zakonodavstvu Niš, str. 197

⁴⁸⁴ U skladu sa članom 280. stavovi 1. i 2. PZ

⁴⁸⁵ Član 281. PZ

⁴⁸⁶ Više o privremenim merama: Petrušić N. i Stanković G., 2005., *Privremene mere u režimu novog izvršnog prava Srbije*, Novine u građanskom procesnom pravu, Niš, str. 209-213.

⁴⁸⁷ Član 282. stav 1. PZ

da je sudski postupak ostvarivanja ovog prava neefikasan, uprkos proklamovanom načelu hitnosti. Tokom trajanja sporova za zakonsko izdržavanje, mnoga deca žive u krajnjoj bedi, bez mogućnosti zadovoljenja elementarnih životnih potreba, čemu doprinosi i retka primena privremenih mera, kojima bi se mogla pružiti provizorna zaštita i obezbediti zadovoljenje egzistencijalnih potreba deteta u toku trajanja sudskog postupka.⁴⁸⁸

Presuda iz spora o zakonskom izdržavanju predstavlja izvršnu ispravu, te ukoliko tuženi ne postupi po odluci suda i ne izvrši blagovremeno svoju obavezu uplate iznosa zakonskog izdržavanja, tužilac može pokrenuti izvršni postupak radi naplate iznosa zakonskog izdržavanja podnošenjem predloga za izvršenje mesno nadležnom osnovnom sudu. Predlog za izvršenje, kao zakonski zastupnik maloletnog deteta, podnosi roditelj sa kojim dete živi, odnosno lice kojem je povereno vršenje roditeljskog prava. Pored roditelja, to može učiniti i organ starateljstva. Po podnetom predlogu za izvršenje odluku u obliku rešenja o izvršenju donosi mesno nadležni osnovni sud, koji i sprovodi postupak izvršenja, o čemu će više biti reči u narednom poglavlju rada.

5.1.2.1.7. Spor za zaštitu od nasilja u porodici

Nasilje u porodici teorija definiše kao kontinuiranu primenu fizičke i psihičke sile prema članovima porodice uz ugrožavanje i povređivanje sigurnosti i odnosa poverenja, kao i ispoljavanje kontrole i moći.⁴⁸⁹ Ono može biti izraženo kao aktivno ponašanje, u vidu zlostavljanja, ili kao pasivno u vidu zanemarivanja, a ispoljava se kao fizičko, emocionalno, seksualno, kao manje ozbiljno, srednje ozbiljno, vrlo ozbiljno ili životno ugrožavanje.⁴⁹⁰

Porodični zakon u okviru devetog dela nasilje u porodici utvrđuje kao "ponašanje kojim jedan član porodice ugrožava telesni integritet, duševno zdravlje ili spokojstvo drugog člana porodice, a naročito: nanošenje ili pokušaj nanošenja telesne povrede; izazivanje straha pretnjom ubistva ili nanošenja telesne povrede članu porodice ili njemu bliskom licu; prisiljavanje na

⁴⁸⁸ Petrušić N. i Konstantinović Vilić S., 2014., *Ostvarivanje prava na o izdržavanje - (ne)moć države*, op. cit., str. 407

⁴⁸⁹ Konstantinović Vilić S. i Nikolić Ristanović V., 2003., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Niš, str. 128

⁴⁹⁰ Milutinović Lj., 2012., *Nasilje u porodici*, Pravni informator br. 6, Intermex, Beograd, str. 17

seksualni odnos; navođenje na seksualni odnos ili seksualni odnos sa licem koje nije navršilo 14. godinu života ili nemoćnim licem; ograničavanje slobode kretanja ili komuniciranja sa trećim licima; vređanje, kao i svako drugo drsko, bezobzirno i zlonamerno ponašanje".⁴⁹¹

Sud može odrediti jednu ili više mera zaštite protiv člana porodice koji vrši nasilje, te na taj način privremeno zabraniti ili ograničiti održavanje ličnih odnosa između njega i drugog člana porodice koji je žrtva u tom odnosu. Mere zaštite koje se primenjuju protiv člana porodice koji vrši nasilje mogu biti: "izdavanje naloga za iseljenje iz porodičnog stana ili kuće, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; izdavanje naloga za useljenje u porodični stan ili kuću, bez obzira na pravo svojine odnosno zakupa nepokretnosti; zabrana približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti; zabrana pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada člana porodice i zabrana daljeg uznemiravanja člana porodice".⁴⁹²

U okviru porodične sredine dete može biti žrtva neposrednog ili posrednog nasilja. Kod neposrednog nasilja dete je direktna žrtva, dok je kod posrednog ono svedok nasilja izvršenog nad drugim članom ili članovima porodice.⁴⁹³ U situacijama kada je dete direktna žrtva nasilja, ono može biti izloženo fizičkom, psihičkom i seksualnom nasilju. Ove tri vrste nasilja su tesno povezane, te jedan vid viktimizacije deteta često uključuje elemente preostala dva.⁴⁹⁴

Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, koji je na snazi od 01. juna 2017. godine, uređeno je pitanje postupanja državnih organa i ustanova u sprečavanju nasilja u porodici i pružanju adekvatne zaštite i podrške žrtvama nasilja.⁴⁹⁵ On se primenjuje i na saradnju u sprečavanju nasilja u porodici za krivična dela: proganjanja, silovanja, obljube nad nemoćnim licem, obljube nad detetom, obljube zloupotrebom položaja, nedozvoljene polne radnje, polnog uznemiravanja, podvođenja i omogućavanja vršenja polnog odnosa, posredovanja u vršenju prostitucije, prikazivanja, pribavljanja i posedovanja pornografskog materijala i iskorišćavanja maloletnih lica za pornografiju, navođenja deteta na prisustvovanje polnim radnjama, zapuštanja i

⁴⁹¹ Član 197. stavovi 1. i 2. PZ

⁴⁹² Član 198. stav 2. PZ

⁴⁹³ Milosavljević Đukić I., 2018., *Dete - žrtva porodičnog nasilja*, Zbornik radova: "Porodični zakon - dvanaest godina posle", Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 110

⁴⁹⁴ Stevković Lj., 2006., *Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje*, Zdravlje i žrtve, Viktimološko društvo Srbije, Beograd, str. 23-32

⁴⁹⁵ "Službeni glasnik RS", br. 94/2016

zlostavljanja maloletnog lica, nedavanja izdržavanja, kršenja porodičnih obaveza, rodoskrnuća, trgovine ljudima i drugih krivična dela, ako ona za posledicu imaju nasilje u porodici.⁴⁹⁶

Nadležni državni organi određeni za sprečavanje nasilja u porodici i pružanje zaštite i podrške žrtvama nasilja u porodici, kao i žrtvama krivičnih dela jesu: policija, javna tužilaštva, sudovi opšte nadležnosti, prekršajni sudovi i centri za socijalni rad, kao ustanove. Pored navedenih ustanova i druge ustanove u oblasti dečje, socijalne zaštite, obrazovanja, vaspitanja i zdravstva pružaju pomoć i podršku žrtvama nasilja u porodici, putem informacija, obaveštenja, edukacije, telefonske pomoći i sl.⁴⁹⁷

Na području svakog osnovnog javnog tužilaštva, u skladu sa Zakonom o sprečavanju nasilja u porodici, obrazuje se grupa za koordinaciju i saradnju, koju čine predstavnici osnovnih javnih tužilaštava, policijskih uprava i centara za socijalni rad. Ova grupa "razmatra svaki slučaj nasilja u porodici koji nije okončan pravosnažnom sudskom odlukom u građanskom ili krivičnom postupku, kao i slučajeve u kojima je neophodno pružiti zaštitu i podršku žrtvama nasilja u porodici. Pored toga, ona izrađuje individualni plan zaštite i podrške žrtvi i predlaže nadležnom javnom tužilaštvu mere za okončanje sudskih postupaka".⁴⁹⁸

U slučajevima kada je dete žrtva ili svedok porodičnog nasilja, veoma značajna je uloga organa starateljstva, odnosno centra za socijalni rad. Ova služba odlučuje o ostvarivanju prava socijalne zaštite i obezbeđuje pružanje usluga porodici i pojedincu. U okviru konkretnih ovlašćenja centar procenjuje potrebe i snage korisnika i rizike po njega i planira pružanje usluga socijalne zaštite; sprovodi postupke i odlučuje o pravima na materijalna davanja i o korišćenju usluga socijalne zaštite; preduzima propisane mere, pokreće i učestvuje u sudskim i drugim postupcima; vodi propisane evidencije i stara se o čuvanju dokumentacije korisnika; inicira i razvija preventivne i druge programe koji doprinose zadovoljavanju individualnih i zajedničkih potreba građana, kao i sprečavanju i suzbijanju socijalnih problema u oblasti socijalne zaštite na teritoriji jedinice lokalne samouprave za koju je osnovan i druge poslove u oblasti socijalne zaštite.⁴⁹⁹

⁴⁹⁶ Član 4. Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, op. cit.

⁴⁹⁷ Član 7. ibidem

⁴⁹⁸ Član 25. stav 2. ibidem

⁴⁹⁹ Član 14., 120. i 121. Zakona o socijalnoj zaštiti, "Sl. glasnik RS", br. 24/2011

Dakle, ako dođe do nasilja nad detetom u okviru porodice, nadležni centar za socijalni rad bi trebao da proceni bezbednost i rizik, odnosno da utvrdi stanje i potrebe deteta, kao i funkcionisanje porodice i okruženja u kojem se dete nalazi. U okviru ove procene utvrđuje da li je dete ugroženo, koji se rizici po dete mogu identifikovati i koji resursi upotrebiti kako bi se obezbedila zaštita deteta u okviru porodice. Takođe, proverava se ima li razumnog osnova za sumnju da postoji ozbiljna opasnost za oštećenje zdravlja i razvoja deteta, te koje se usluge i mere zaštite mogu pružiti detetu i porodici.⁵⁰⁰

U sudskim postupcima koji se tiču zaštite prava i interesa deteta centar za socijalni rad se može javiti u sledećim ulogama: u ulozi stranke, kada pokreće parnicu ili se u toku parnice pridružuje stranci kao jedinstveni suparničar; u ulozi umešača, kada se meša u parnicu koju je drugi subjekat pokrenuo; u ulozi zakonskog zastupnika deteta, kada u parnici zastupa dete; u ulozi specifičnog veštaka, kada daje stručni nalaz i mišljenje; u ulozi istražnog organa, kada na zahtev suda prikuplja činjenice i dokaze i ulozi pomoćnog organa suda kada priprema dete za sud, utvrđuje i prenosi sudu mišljenje deteta i kada detetu postavlja koliznog staratelja.⁵⁰¹

Parnični postupak za zaštitu od nasilja u porodici vodi se pred sudom opšte mesne nadležnosti ili sudom na čijem području član porodice prema kome je nasilje izvršeno ima prebivalište, odnosno boravište.⁵⁰² Ovaj postupak može pokrenuti žrtva nasilja lično ili putem zakonskog zastupnika, kao i javni tužilac i organ starateljstva. Inicijalni akti za njegovo pokretanje mogu biti tužba za određivanje mere zaštite od nasilja u porodici ili tužba za produženje mere zaštite od nasilja u porodici.⁵⁰³

Takođe, u okviru ove vrste spora, kao i kod prethodno navedenih, naglašeno je načelo hitnosti.⁵⁰⁴

⁵⁰⁰ Žegarac N., Vujović R., 2011., *Intervencije centra za socijalni rad u zaštiti deteta od zlostavljanja i zanemarivanja*, Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja, primena Opšteg protokola, Centar za prava deteta, Beograd, str. 104

⁵⁰¹ *Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta*, 2016., Centar za prava deteta, Beograd, str. 11

⁵⁰² Član 283. PZ

⁵⁰³ Član 284. PZ

⁵⁰⁴ Prvo ročište se zakazuje tako da se održi u roku od osam dana od dana prijema tužbe u sud, a ukoliko žalba bude izjavljena na prvostepenu odluku, drugostepeni sud je dužan da donese odluku u roku od petnaest dana od dana kada mu je dostavljena žalba. - Član 285. PZ

Odstupanje od načela dispozicije predstavlja pravilo koje je karakteristično za sve porodične sporove, te se primenjuje i kod nasilja u porodici. Sud tako, nije vezan granicama postavljenog tužbenog zahteva, te može odrediti i određenu meru zaštite od nasilja u porodici koja nije postavljena u tužbenom zahtevu ukoliko oceni da se takvom merom postiže adekvatna i najbolja zaštita.⁵⁰⁵

Prilikom donošenja odluke sud može zatražiti od organa starateljstva, ukoliko on nije pokrenuo postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici, da pruži pomoć u pribavljanju potrebnih dokaza i mišljenje o svrsishodnosti određene mere zaštite.⁵⁰⁶ Ukoliko bi centar za socijalni rad bio već učesnik postupka, sud ne može tražiti od istog organa nalaz i mišljenje, s obzirom da on ima direktan interes u postupku, te da postoji sukob interesa.⁵⁰⁷ Tokom izrade nalaza i stručnog mišljenja stručni radnik centra koji je zadužen za konkretan slučaj (voditelj slučaja), dužan je da se rukovodi "najboljim interesom deteta". Ukoliko su elementi procene ovog interesa u suprotnosti jedni sa drugima, potrebno ih je međusobno uporediti i utvrditi rešenje koje će biti najbolje za dete koje je žrtva nasilja. Tako na primer, ukoliko je potrebno realizovati pravo deteta na održavanje ličnih odnosa sa roditeljem koji je izvršio nasilje, a kojim odnosom bi moglo biti povređeno pravo na sigurnost.⁵⁰⁸ U zavisnosti od okolnosti i kompleksnosti konkretnog slučaja mogla bi se odrediti mera održavanje kontakta - viđanja deteta u kontrolisanim uslovima uz nadzor stručnog lica, zatim mera privremenog prekida kontakta, mera zaštite od nasilja u porodici, delimično ili potpuno lišenje roditeljskog prava.⁵⁰⁹

Nakon što sud donese presudu u sporu za zaštitu od nasilja u porodici, istu dostavlja centru za socijalni rad gde žrtva nasilja i lice protiv koga je mera zaštite određena imaju prebivalište odnosno boravište, u cilju vođenja evidencije.⁵¹⁰

⁵⁰⁵ Član 287. PZ

⁵⁰⁶ Član 286. PZ

⁵⁰⁷ Vrhovni kasacioni sud, odlučujući o reviziji tuženog izjavljenoj protiv presude Apelacionog suda u Novom Sadu Gž2 261/2015, našao je da je revizija osnovana, te je doneo Rešenje o usvajanju iste i ukidanju presude Apelacionog suda, iz razloga što „odluku o osnovanosti tužbenog zahteva sud ne može da donese na osnovu nalaza i mišljenja Centra za socijalni rad koji je u toj parnici istovremeno i tužilac i koji je postavio tužbeni zahtev čije usvajanje predlaže“ - Rešenje Vrhovnog kasacionog suda, Rev 2190/2015, od 10.12.2015.godine

⁵⁰⁸ Milosavljević Đukić I., 2018., *Dete - žrtva porodičnog nasilja*, op. cit., str. 113.

⁵⁰⁹ *Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta*, 2016., op. cit., str. 34

⁵¹⁰ Član 289. stavovi 1. i 2. PZ

Pravnosnažna presuda iz spora koji je vođen radi zaštite od nasilja u porodici, predstavlja izvršnu ispravu na osnovu koje se može pokrenuti postupak izvršenja. Stvarno nadležan za donošenje rešenja o izvršenju u ovoj pravnoj stvari jeste osnovni sud, koji i sprovodi izvršni postupak. Izvršne radnje koje sud može sprovesti razlikovaće se u zavisnosti od sadržine kondemnacije koja je u odluci suda iskazana. Samo neke od izvršnih radnji mogu biti iseljenje lica koje je izvršilo nasilje, predaja i oduzimanje deteta, održavanje ličnih odnosa sa detetom, naplata novčane kazne itd.

5.1.2.2. Odluke stranih sudova

Izvršna isprava u postupcima izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece može biti i odluka stranog suda. Da bi mogla proizvoditi pravno dejstvo u našem, domaćem pravnom sistemu, ona mora proći postupak priznanja. Strana sudska odluka mora biti pravnosnažna i izvršna prema pravu zemlje iz koje potiče da bi mogla biti priznata.

Odluka domaćeg suda kojom se izdaje dozvola o priznanju i sprovođenju strane sudske odluke naziva se egzekvatura presude.⁵¹¹ Egzekvaturu presude sud može dati u potpunosti ili parcijalno, odnosno delimično. Delimično priznanje može se odrediti u onim situacijama kada je jedan deo odluke ili stranog suda moguće priznati i sprovesti dok drugi deo nije usled nekompatibilnosti unutrašnjih propisa ili socijalnih standarda.

Priznanje strane sudske odluke sprovodi se u okviru vanparničnog postupka uz shodnu primenu ZPP-a, a *Zakonom o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja*⁵¹² propisana je procedura i vrste pravnih akata koje mogu da se priznaju i proizvode pravno dejstvo. Pored tog posebnog postupka priznanja, o priznanju i izvršenju strane sudske odluke može se odlučivati kao o prethodnom pitanju u okviru izvršnog postupka.⁵¹³

Pod stranom sudskom odlukom, osim presude suda, smatra se i poravnanje zaključeno pred sudom, kao i odluka drugog organa koja je u državi u kojoj je donesena izjednačena sa

⁵¹¹ Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 833.

⁵¹² "Sl. list SFRJ", br. 43/82 i 72/82 - ispr., "Sl. list SRJ", br. 46/96 i "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakon

⁵¹³ U skladu sa članom 46. stav 3. ZIO

sudskom odlukom.⁵¹⁴ Svakako da i u ovom slučaju važi pravilo kondemncije, dakle strana sudska odluka koju je potrebno izvršiti mora u sebi sadržati obavezu izvršnog dužnika na određeno davanje, činjenje, nečinjenje ili trpljenje.

Nakon sprovedenog postupka egzekviture, strana sudska odluka izvršava se prema pravilima ZIO, koji u okviru posebne odredbe uređuje izvršenje strane izvršne isprave. U skladu sa ovom odredbom strana izvršna isprava izvršava se isto kao domaća, ako glasi na privatnopravno potraživanje i ukoliko je priznata pred domaćim sudom. Takođe, utvrđeno je da izvršni poverilac može podneti predlog za izvršenje odluke koja nije priznata pred domaćim sudom, te da u tom slučaju sud koji je nadležan da donese rešenje o izvršenju može odlučiti o priznanju strane izvršne isprave kao o prethodnom pitanju.⁵¹⁵

I pored činjenice da su postupak priznanja i postupak izvršenja strane sudske odluke dva različita procesa i dve odvojene faze u realizaciji prava, izvršenje zapravo predstavlja krajnji cilj samog postupka priznanja odluke stranog suda, s obzirom da se u okviru njega prinudno ostvaruje potraživanje i obezbeđuje uživanje prava.

Prilikom izvršenja strane sudske odluke iz odnosa roditelja i dece mogu se javiti određena ograničenja i poteškoće, usled kojih nije moguće sprovesti odluku onako kako glasi, te stranke u postupku mogu biti uskraćene za određeni obim prava koji im je utvrđen stranom izvršnom ispravom. Tu pre svega treba pomenuti razlike koje postoje u materijalnim i procesnim aktima koji uređuju porodične odnose. Tako na primer, pored činjenice da je određena strana odluka formalno validna za priznanje, nju nije moguće izvršiti ukoliko je iznos zakonskog izdržavanja manji ili veći u odnosu na procentulani iznos koji je utvrđen našim Porodičnim zakonom.⁵¹⁶ Takođe, kada je reč o naplati ove vrste novčanog potraživanja iz porodičnih odnosa, razlike se mogu javiti i kod ograničenja na zaradi i drugim stalnim primanjima, ograničenjima na stvarima pogodnim za izvršenje i sl.

Domaći sud mora sprovesti izvršni postupak prema pravilima koja su utvrđena ZIO, a jedno od osnovnih načela, kao što je već navedeno u jednom od prethodnih poglavlja rada,

⁵¹⁴ Član 86. stav 2. i 3. Zakona o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, op. cit.

⁵¹⁵ Član 46. ZIO

⁵¹⁶ Ukoliko je, na primer, odlukom stranog suda naloženo izvršnom dužniku da na ime izdržavanja deteta uplaćuje 10% zarade, što je manje u odnosu na procenat koji je propisan našim Porodičnim zakonom (15-50%), ili 60% što prevazilazi domaći standard.

predstavlja načelo formalnog legaliteta. Ono je zapravo standard koji ne dozvoljava da se u okviru izvršnog postupka tumači, prepravljaju ili menja izvršna isprava. Dakle, ona se izvršava onako kako glasi. Upravo tu i može nastati problem, ukoliko strana izvršna isprava utvrđuje drugačiji obim prava u odnosu na onaj koji garantuju domaće norme, te tako izvršni poverilac može ostati delimično ili potpuno uskraćen za namirenje svog potraživanja.

Kao jedno od mogućih rešenja ovog problema, makar u regionalnom okruženju, mogla bi da posluži Evropska izvršna isprava, koja je kao izvršna isprava i bila predviđena prethodnim Zakonom o izvršenju i obezbeđenju,⁵¹⁷ a koja ne postoji u važećem ZIO. Ona je kao isprava uvedena u zemljama Evropske unije sa ciljem olakšanja pravnog prometa u građanskopravnim odnosima kada su u pitanju nesporne stvari i odnosi se samo na novčana potraživanja.⁵¹⁸

Ova vrsta izvršne isprave će svakako pun kapacitet i značaj ostvariti momentom ulaska Srbije u Evropsku uniju. Do tog momenta koji dosta neizvestan, bilo bi dobro prilagoditi sistem izvršenja stranih odluka kako stranke u izvršnom postupku ne bi ostale uskraćene za nivo i obim garantovanih prava.

5.1.2.3. Druge izvršne isprave koje uređuju odnos roditelja i dece

Pored odluka koje donosi sud, na koje je ukazano u prethodnom delu i koje jesu osnovna tematika ovog rada, izvršne isprave koje mogu na osnovu ZIO predstavljati osnov za pokretanje izvršnog postupka su i *sporazum o rešavanju spora putem posredovanja*, koji ispunjava uslove određene zakonom kojim se uređuje posredovanje u rešavanju sporova, kao i *javnobeležničke isprave* koje imaju snagu izvršne isprave.⁵¹⁹

S obzirom na njihovu normativnu determinisanost, uprkos činjenici da nisu odluke koje potvrđuje i donosi sud, biće urađena kratka analiza značaja i potencijala u funkciji izvršnih isprava.

⁵¹⁷ Član 13. tačka 6. Zakona o izvršenju i obezbeđenju iz 2011., op. cit.

⁵¹⁸ Više o tome videti u: Janevski A., Zoroska T., 2009., *Evropska izvršna isprava za nesporna potraživanja*, zbornik radova, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, str. 31.; Šarkić N., Počuča M., 2014., *Evropski izvršni naslov*, Pravni život, Beograd, br. 12/2014, str. 387-400.; Mihelčić G., 2013., *Europski ovršni nalog – nova vrsta ovršne isprave*, Javni bilježnik, Zagreb, br. 39/2013, str. 25.

⁵¹⁹ Član 41. tačke 6. i 7. ZIO

O značaju i ulozi medijacije u porodičnim sporovima već je bilo reči u prethodnom delu rada. Sam PZ je utvrdio šta obuhvata postupak posredovanja u porodičnim sporovima i ko je ovlašćen da ga sprovodi. Jasno je iz navedenog da sporazumi koji tim putem nastanu predstavljaju integralni deo presude iz porodičnog spora te na taj način stiču izvršnost. Dakle, roditelji ne mogu putem ovlašćenog medijatora napraviti sporazum o pojedinim pitanjima koja se odnose na vršenje roditeljskog prava, npr. održavanje kontakta sa detetom roditelja koji ne živi sa njim, boravak deteta u inostranstvu, iznos zakonskog izdržavanja i slično, a da takav sporazum može da proizvodi pravna dejstva i predstavlja samostalnu izvršnu ispravu mimo sudske presude. Sa druge strane, Zakon o posredovanju utvrđuje da sporazum o rešavanju spora putem posredovanja može imati snagu izvršne isprave ako sadrži izjavu dužnika kojom pristaje da poverilac na osnovu sporazuma o rešavanju spora putem posredovanja, nakon dospelosti potraživanja može pokrenuti postupak prinudnog izvršenja (klauzula izvršnosti) i ukoliko su potpisi strana i posrednika overeni od strane suda ili javnog beležnika.⁵²⁰ Isključivo ovlašćenje i nadležnost suda u izdavanju izvršnih isprava koje se tiču porodičnih odnosa roditelja i dece, može se pravdati činjenicom da je sud nezavisni državni organ koji donosi odluke iz porodičnog prava i obezbeđuje zaštitu i realizaciju prava njenih članova, a posebno vodi računa o pravima dece i njihovom najboljem interesu.

Kada su odnosi između roditelja i deteta u pitanju, zanimljivo je pitanje izvršnosti javnobeležničke isprave, koju ZIO jeste predvideo kao izvršnu ispravu. Naime, Porodičnim zakonom predviđeno je da se sporazumi o zakonskom izdržavanju zaključuju u obliku javnobeležničkog zapisa.⁵²¹ *Zakon o javnom beležništvu* takođe isto utvrđuje i određuje da pravni poslovi sačinjeni u obliku javnobeležničkog zapisa imaju istu dokaznu snagu kao da su sačinjeni u sudu ili pred drugim državnim organom.⁵²² Ovaj zapis ima svojstvo izvršne isprave ako je u njemu utvrđena određena obaveza na činidbu o kojoj se stranke mogu sporazumeti i ako sadrži izričitu izjavu obavezanog lica o tome da se na osnovu te isprave može, radi ostvarenja dugovane činidbe, po dospelosti obaveze neposredno sprovesti prinudno izvršenje.⁵²³

⁵²⁰ Član 27. Zakona o posredovanju u rešavanju sporova, op. cit.

⁵²¹ Član 161. stav 3. PZ

⁵²² Član 82. stav 1 tačka 2. i stav 4. *Zakona o javnom beležništvu*, "Sl. glasnik RS", br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr. zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015

⁵²³ Član 85. stav 1. Zakona o javnom beležništvu, op. cit.

Dakle, tumačeći odredbe navedenih akata, može se izvesti zaključak da bi roditelji koji su se razveli ili ne žive zajedno mogli zaključiti sporazum o zakonskom izdržavanju deteta i overiti ga kod javnog beležnika u formi javnobeležničkog zapisa, te bi takav sporazum mogao imati snagu izvršne isprave i proizvoditi pravna dejstva kao da ona potiče od suda. Ovde se može postaviti pitanje da li je takva pravna radnja u skladu sa međunarodnim i unutrašnjim standardima koji garantuju prava deteta i štite njegov najbolji interes? Od roditelja se očekuje da zaštite ličnost, prava i interes deteta i u tom cilju obezbede najbolje moguće uslove života, odnosno omoguće najmanje takav nivo životnog standarda kakav oni uživaju. Na ovaj način oni bi imali slobodu da sami utvrde potrebe deteta, način isplate, visinu i trajanje izdržavanja, naravno u skladu sa Porodičnim zakonom. Međutim, upitno je da li će to biti u najboljem interesu deteta? Da li je roditelj taj koji konačno utvrđuje najbolji interes deteta? Ukoliko se taj sporazum ne bi realizovao, on bi predstavljao izvršnu ispravu. Problem se tada samo usložnjava, a naročito ukoliko ta izvršna isprava ne obezbeđuje adekvatan nivo životnog standarda detetu, s obzirom da nju nije moguće menjati poštujući princip formalnog legaliteta. Dakle, ovakva zakonska mogućnost je veoma upitna, s obzirom da bi mogla da obesmisli postupak izvršenja i što je najgore, naruši prava deteta. U tom cilju trebalo bi razmisliti o mogućnosti da se ipak pitanje odluke o zakonskom izdržavanju, bar kada su deca u pitanju, prepusti sudu, kao ustanovi koja je dužna da prilikom odlučivanja vodi računa o najboljem interesu deteta.

5.1.3. Postupci izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i deteta

Put od utvrđivanja određenog subjektivnog prava sudskom odlukom do njegove potpune zaštite i uživanja, često ume biti veoma složen i zahtevan, a u pojedinim slučajevima neopravdano dug i iscrpljujući za njegovog nosioca. Okončanje parničnog postupka i donošenje meritorne odluke suda, kojom se obavezuje tuženi da preduzme određenu činidbu u korist tužioca, čak ni nakon nastupanja njene pravnosnažnosti, nije garant ispunjenja zahteva tužioca i realizacije presuđenog.

Nakon što sud svojom odlukom utvrdi postojanje obaveze tuženog, a u ostavljenom (paricionom) roku on ne izvrši svoju obavezu, kako bi realizovalo svoje pravo, lice koje je bilo tužilac u parničnom postupku može pokrenuti postupak prinudnog izvršenja. Pokretanjem građanskog izvršnog postupka, lice koje ima pravo da zahteva određenu tražbinu postaje izvršni poverilac, a lice koje ima obavezu utvrđenu sudskom odlukom, postaje izvršni dužnik.

U tradicionalno korišćenoj terminologiji, izvršni postupak se označava kao egzekutivni postupak. Kao pojam, postupak izvršenja obuhvata sistem pravnih normi koje uređuju odlučivanje o prinudnom izvršenju, proces sprovođenja izvršenja i njegova svojstva, procesni položaj stranaka i drugih subjekata izvršnog postupka, kao i radnje obezbeđenja.⁵²⁴ Izvršenjem se ostvaruje pravo i realni cilj, te na taj način uspostavlja jedinstvo između norme i njene sadržine, između konstatacije i određenog društvenog odnosa, kojima te norme sebe potvrđuju ili osporavaju.⁵²⁵

Osnovni cilj izvršnog postupka jeste realizacija prava utvrđenog u izvršnoj spravi, a primarni zadatak da se to sprovede na što efikasniji i delotvorniji način.

Bitna karakteristika izvršnog postupka je preduzimanje izvršnih radnji koje u sebi sadrže posrednu ili neposrednu prinudu prema izvršnom dužniku, koji nije postupio u skladu sa izvršnom ispravom. Preduzimanjem radnji prinude nastoji se obezbediti potraživanje izvršnog poverioca i realizacija njegovog utvrđenog prava. Te radnje najčešće se sastoje u oduzimanju delova imovine izvršnog dužnika i ograničavanju njegovih konkretno određenih prava u skladu sa sudskom odlukom. U određenim pravnim stvarima, kada je potrebno preduzeti konkretne izvršne radnje radi iseljenja, predaje deteta, oduzimanja stvari, novčanog kažnjavanja, a izvršni dužnik ili treće lice ometa izvršenje, postupak se može obezbediti primenom sile, uz pomoć nadležnog organa Ministarstva unutrašnjih poslova.

Sudske odluke iz porodičnih odnosa nastale kao rezultat parničnih postupaka, o kojima je bilo reči u okviru prethodnog poglavlja rada, koje u sebi sadrže određenu kondemnaciju u vidu davanja ili činjenja, predstavljaju ispravu pogodnu za izvršenje.⁵²⁶ One su izvršne ako su postale

⁵²⁴ Poznić B., Rakić-Vodinec V., 2015., *Građansko procesno pravo*, op. cit., str. 571.

⁵²⁵ Đorđević J., 1979., *Pojam, uloga i značaj izvršenja u pravu*, Zbornika radova: Izvršenje sudskih odluka, Republički sekretarijat za pravosuđe i opštu upravu SR Srbije i Republički zavod za javnu upravu SR Srbije, Beograd, str.15.

⁵²⁶ U skladu sa članom 41. stav 1. tačka 1. ZIO

pravosnažne i ako je protekao rok za dobrovoljno ispunjenje obaveze, koji teče od dana kada je izvršni dužnik primio sudsku odluku, ako zakonom nije drukčije određeno.⁵²⁷ Sud će na predlog stranke izdati potvrdu o izvršnosti u vidu pečata, odnosno pisanog štambilja, koji se stavlja na sudsku odluku i time utvrđuje da ona ima svojstvo izvršnosti, te da se na osnovu nje može pokrenuti izvršni postupak.⁵²⁸

Presuda iz porodičnog spora, koja predstavlja izvršnu ispravu, podobna je za izvršenje ukoliko sadrži podatke o izvršnom poveriocu, izvršnom dužniku, kao i predmet, vrstu i obim ispunjenja obaveze, a ako u izvršnoj ispravi nije određen rok za dobrovoljno ispunjenje obaveze, on iznosi osam dana od dana dostavljanja izvršne isprave izvršnom dužniku.⁵²⁹

5.1.3.1. Specifičnosti postupka

U okviru četvrtog dela Zakona o izvršenju i obezbeđenju, koji se odnosi na izvršenja radi ostvarenja nenovčanih potraživanja, peta glava posvećena je izvršenju odluka u vezi sa porodičnim odnosima.⁵³⁰ Odredbama u ovom delu normativa, regulisani su postupci predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom i izvršenja radi zaštite od nasilja u porodici, zaštite prava deteta i drugih odluka u vezi sa porodičnim odnosima. Dakle, u okviru navedene glave zakona uređen je samo deo izvršnih postupaka koji mogu nastati iz odnosa roditelja i dece. Postupak izvršenja radi naplate zakonskog izdržavanja - alimentacije, kao najčešći postupak u izvršnoj referadi, nije obuhvaćen. Razlog što naplata alimentacije nije obuhvaćena u tom delu zakona može se razumeti činjenicom da je ovde reč o postupcima izvršenja radi ostvarenja nenovčanih potraživanja, a ona svakako predstavlja novčano pravo i obavezu.

Za izvršenje izvršnih isprava u vezi sa porodičnim odnosima, te tako i sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece, predviđena je isključiva nadležnost suda.⁵³¹

Kada je reč o sudskim postupcima u kojima učestvuju deca, na regionalnom nivou, u okviru Saveta Evrope, čiji je član i Srbija, Komitet ministara Saveta Evrope usvojio je *Smernice o*

⁵²⁷ Član 43. stav 1. ZIO

⁵²⁸ Na osnovu člana 44. ZIO

⁵²⁹ Član 47. stav 1. ZIO

⁵³⁰ Članovi od 368.- 380. ZIO

⁵³¹ Član 4. stav 1. ZIO

pravosuđu po meri deteta.⁵³² Predviđeno je da smernice posluže kao praktično sredstvo zemljama članicama u prilagođavanju njihovih pravosudnih i vansudskih sistema konkretnim pravima, interesima i potrebama dece. U okviru ovog dokumenta pravosuđe po meri deteta predstavlja "pre svega pravosuđe koje je dostupno, primereno uzrastu, brzo, marljivo, prilagođeno potrebama i pravima deteta i usredsređeno na te potrebe i prava, uz poštovanje prava deteta, uključujući pravo na ispravan postupak, pravo da učestvuje u postupku i da razume postupak, na poštovanje privatnog i porodičnog života i na integritet i dostojanstvo".⁵³³ U skladu sa ovim smernicama trebalo bi postupati pre, u toku i nakon okončanja svakog sudskog postupka u okviru kojeg se rešava o pravu deteta, te se njihova primena podrazumeva i tokom postupka izvršenja.⁵³⁴

Sam postupak pokretanja izvršenja i donošenja odluke u okviru porodičnih odnosa koji su tema ovog rada, regulisan je opštim odredbama ZIO koje važe generalno za sve izvršne postupke koji se pokreću na osnovu izvršne isprave.

Postupak izvršenja sudske odluke iz odnosa roditelja i dece pokreće se podnošenjem predloga za izvršenje od strane izvršnog poverioca. U ulozi lica čije se potraživanje namiruje odnosno obezbeđuje može biti roditelj kojem je izvršnom ispravom utvrđeno pravo na vršenje konkretnog roditeljskog prava ili dete koje u okviru izvršnog postupka ostvaruje realizaciju garantovanog i dosuđenog prava. Takođe, izvršni postupak može pokrenuti i drugo lice kojem je utvrđeno pravo iz porodičnog odnosa, na primer deda i baba ili drugi srodnici. Ova vrsta izvršnog postupka može se pokrenuti i po službenoj dužnosti, te pored navedenih lica, izvršni poverilac može biti organ starateljstva, odnosno centar za socijalni rad.

Predlog za izvršenje iz porodičnog odnosa mora sadržati identifikacione podatke o izvršnom poveriocu i izvršnom dužniku, pravnosnažnu presudu iz porodičnog spora, potraživanje izvršnog poverioca, sredstvo i predmet izvršenja, i druge podatke koji su potrebni za sprovođenje izvršenja.

Pravnosnažna presuda, koja predstavlja izvršnu ispravu, mora biti snabdevena potvrdom o izvršnosti, a prilaže se u originalu ili overenoj kopiji. Izvršnu ispravu nije potrebno prilagati uz

⁵³² Dokument koji je usvojio Komitet ministara 17. novembra 2010. dostupan na sajtu - http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/pravosudje_po_meri_deteta_2013_sr-latin.pdf

⁵³³ Član 2. tačka c. Smernica o pravosuđu po meri deteta, ibidem

⁵³⁴ Nikolić M., 2016., *Izvršenje sudskih odluka radi ostavrenja nenovčanog potraživanja iz oblasti porodičnih odnosa i vraćanja na rad*, Bilten Vrhovnog kasacionog suda br. 3/2016, Intermex, Beograd, str. 99.

predlog za izvršenje ukoliko se on podnosi sudu koji je u prvom stepenu odlučivao o potraživanju izvršnog poverioca.⁵³⁵

Predlog za izvršenje podnosi se mesno nadležnom osnovnom sudu, a opšte mesno nadležan je sud na čijem području izvršni dužnik ima prebivalište ili boravište.⁵³⁶

5.1.3.1.1. Uloga suda

Osnovni sud odlučuje o predlogu za izvršenje na osnovu izvršne isprave, koja je u ovom slučaju sudska odluka nastala iz odnosa roditelja i dece. U skladu sa poštovanjem pravila formalnog legaliteta, sud je vezan odlukom iz porodičnog spora i nije ovlašćen da ispituje njenu zakonitost i pravilnost.⁵³⁷ O predlogu za izvršenje na osnovu presude iz porodičnog odnosa odlučuje sudija pojedinac u roku od osam dana od dana prijema predloga, te donosi rešenje o izvršenju ili rešenje o odbacivanju ili odbijanju predloga za izvršenje.⁵³⁸

Stvarno nadležan za postupanje u prvom stepenu po podnetom predlogu za izvršenje kod ove vrste izvršnog postupka je osnovni sud, dok o pravnom leku - žalbi protiv rešenja o izvršenju odlučuje viši sud, u veću od troje sudija.⁵³⁹ Ukoliko izvršni dužnik ili izvršni poverilac pobijaju samo deo rešenja o izvršenju, kojim su odmereni troškovi izvršnog postupka, to čine prigovorom.⁵⁴⁰

U rešenju o izvršenju navode se: sud koji ga donosi, izvršni poverilac i izvršni dužnik s identifikacionim podacima (ime, prezime, prebivalište, datum rođenja i jedinstveni matični broj građana), izvršna isprava, potraživanje izvršnog poverioca, sredstva i predmeti izvršenja, uputstvo o pravu na izjavljivanje pravnog leka i drugi podaci koji su potrebni za sprovođenje izvršenja.⁵⁴¹

⁵³⁵ Član 59. ZIO

⁵³⁶ Član 7. ZIO

⁵³⁷ U skladu sa članom 5. ZIO

⁵³⁸ Član 12. stav 1. i član 64. stavovi 1. i 2. ZIO

⁵³⁹ Član 6. stav 1. i član 12. stav 2. ZIO

⁵⁴⁰ Član 73. stav 3. ZIO

⁵⁴¹ Član 66. stav 1. ZIO

Rešenje o izvršenju predstavlja meritorni akt suda kojim se usvaja zahtev izvršnog poverioca istaknut u predlogu za izvršenje i određuje se sprovođenje izvršenja. Ova vrsta formalnog pravnog akta mora sadržati dispozitiv, koji predstavlja odluku o obavezi izvršnog dužnika koju je sud doneo u skladu sa sadržajem predloga za izvršenje, dok obrazloženje dispozitiva nije njegov obavezan element.⁵⁴² Dakle, obavezni elementi ove sudske odluke su: *izvršni naslov*, odnosno ime suda koji je donosi; zatim *uvod* koji sadrži ime i prezime sudije pojedinca, podatke o strankama i podatke o potraživanju, odnosno vrsti obaveze izvršnog dužnika; *dispozitiv*, odnosno odluku suda kojom se određuje obaveza izvršnog dužnika prema izvršnom poveriocu, kao i predmet i sredstvo izvršenja radi realizacije potraživanja i naplate utvrđenih troškova ukoliko su opredeljeni; *potpis sudije* koji donosi rešenje i *pouku o pravnom leku*.

Pored ovlašćenja za donošenje rešenja o izvršenju u ovoj vrsti pravne stvari, u nadležnosti suda je i sprovođenje izvršenja. Dakle, u nadležnosti osnovnog suda je preduzimanje izvršnih radnji putem određenih sredstava i predmeta izvršenja, u cilju sprovođenja izvršenja sudskih odluka nastalih iz odnosa roditelja i dece.

Postupak izvršenja na osnovu izvršne isprave u porodičnim odnosima sprovodi se, prema opštem pravilu ZIO, pre pravnosnažnosti rešenja o izvršenju.⁵⁴³ Ovakav stav zakonodavca opravdava s jedne strane činjenica da žalba protiv rešenja o izvršenju donetog na osnovu izvršne isprave nema suspenzivno dejstvo, odnosno ne odlaže izvršenje. Sa druge strane, pravna teorija navedeni način sprovođenja izvršenja opravdava činjenicom da je postojanje potraživanja već utvrđeno kvalifikovanom pravnosnažnom i izvršnom ispravom, da potraživanje u paricionom roku nije dobrovoljno izvršeno i da je sud proverio i utvrdio postojanje uslova za prinudno izvršenje, te da iz navedenih razloga ne treba odlagati sprovođenje izvršenja, u interesu izvršnog poverioca i objektivnog pravnog poretka.⁵⁴⁴ Od opšteg pravila koje važi za sprovođenje izvršenja na osnovu izvršnih isprava pre pravnosnažnosti rešenja o izvršenju odstupa se samo u onim slučajevima koji su predviđeni zakonom.

⁵⁴² Prema članu 23. stav 3. ZIO

⁵⁴³ Član 133. stav 1. ZIO

⁵⁴⁴ Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 570.

S obzirom na osetljivu prirodu odnosa između roditelja i deteta iz kojeg proističe izvršna isprava, konkretne radnje sprovođenja izvršenja u ovim postupcima preduzima sudija nadležnog osnovnog suda koji bi morao da ima stečena posebna znanja iz oblasti prava deteta, kao što je predviđeno za sudije koje sude porodične sporove.⁵⁴⁵ U pojedinim postupcima izvršenja, naročito kod predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom i nasilja u porodici, postupak izvršenja sudija sprovodi u saradnji sa nadležnim centrom za socijalni rad i po potrebi Ministarstvom unutrašnjih poslova.

Isključiva nadležnost suda u postupcima izvršenja izvršnih isprava iz porodičnih odnosa definisana je već prethodno pomenutim članom 4. stav 1. ZIO. Međutim, tokom primene važećeg normativnog supstrata kojim je regulisan postupak izvršenja, izvesno vreme razlikovala se praksa po pitanju nadležnosti za sprovođenje izvršenja sudskih odluka koje su se odnosile na zakonsko izdržavanje, kao što je već prethodno pomenuto. Ovoj temi biće posvećeno više pažnje u okviru tačke 6.1.3.5. ovog rada.

5.1.3.1.2. Centar za socijalni rad kao organ starateljstva

Centar za socijalni rad predstavlja ustanovu koja vrši javna ovlašćenja u ostvarivanju i obezbeđivanju usluga socijalne zaštite porodici i pojedincima kojima je potrebno pružiti pomoć radi savladavanja socijalnih i životnih teškoća. Pored toga, on se javlja i kao neposredni pružalac pojedinih usluga socijalne zaštite, te predstavlja osnovnog nosioca kompleksne pravne zaštite porodice koji ima zadatak da vrši stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava.⁵⁴⁶

Porodičnim zakonom definisano je da centar za socijalni rad vrši poslove zaštite porodice, pomoći porodici i poslove starateljstva.⁵⁴⁷ Konkretna ovlašćenja centra za socijalni rad u okviru odnosa roditelja i dece, utvrđena su odredbama koje uređuju sudske postupke u vezi sa porodičnim odnosima, koji su obrađeni u prethodnom delu ovog rada.

⁵⁴⁵ Član 35. stav 5. ZPP

⁵⁴⁶ *Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta*, 2016., op. cit., str. 8.

⁵⁴⁷ Član 12. PZ

Zakon o socijalnoj zaštiti načelno uređuje pitanja delatnosti, ciljeva, načela, prava i usluga socijalne zaštite.⁵⁴⁸ U okviru socijalne zaštite porodica zauzima posebno mesto. Socijalna zaštita, u skladu sa navedenim normativom, predstavlja organizovanu društvena delatnost od javnog interesa čiji je cilj pružanje pomoći i osnaživanje za samostalan i produktivan život u društvu pojedinaca i porodica, kao i sprečavanje nastajanja i otklanjanje posledica socijalne isključenosti.⁵⁴⁹ Dakle, centar za socijalni rad kao organ starateljstva jeste ustanova socijalne zaštite kojoj je povereno vršenje javnih ovlašćenja iz oblasti porodičnog prava i socijalne zaštite.

*Pravilnikom o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad*⁵⁵⁰ uređena su pitanja organizacije, načina delovanja i primene standarda u postupcima socijalne zaštite. U skladu sa ovim aktom, centar za socijalni rad donosi odluke o ostvarivanju prava korisnika i pruža usluge korisnicima na osnovu normativa i standarda koje utvrđuje nadležni organ jedinice lokalne samouprave.⁵⁵¹

U vršenju javnih ovlašćenja centar za socijalni rad odlučuje o: ostvarivanju prava na materijalno obezbeđenje; ostvarivanju prava na dodatak za pomoć i negu drugog lica; ostvarivanju prava na pomoć za osposobljavanje za rad; ostvarivanju prava na smeštaj u ustanovu socijalne zaštite; ostvarivanju prava na smeštaj odraslog lica u drugu porodicu; hraniteljstvu; usvojenju; starateljstvu; određivanju i promeni ličnog imena deteta; merama preventivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava i merama korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava.⁵⁵²

Osim navedenih ovlašćenja donošenja odluka, centar za socijalni rad obavlja sledeće poslove: "sprovodi postupak posredovanja - medijacije u porodičnim odnosima (mirenje i nagodba); dostavlja nalaz i stručno mišljenje, na zahtev suda, u parnicama u kojima se odlučuje o zaštiti prava deteta ili o vršenju, odnosno lišenju roditeljskog prava; dostavlja, na zahtev suda, mišljenje o svrsishodnosti mere zaštite od nasilja u porodici koju je tražio drugi ovlašćeni tužilac; pruža pomoć u pribavljanju potrebnih dokaza sudu pred kojim se vodi postupak u sporu za zaštitu od nasilja u porodici; sprovodi postupak procene opšte podobnosti hranitelja, usvojitelja i

⁵⁴⁸ "Sl. glasnik RS", br. 24/2011

⁵⁴⁹ Član 2. ibidem

⁵⁵⁰ "Sl. glasnik RS", br. 59/2008, 37/2010, 39/2011 - dr. pravilnik i 1/2012 - dr. pravilnik

⁵⁵¹ Član 3. Pravilnika o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, op. cit.

⁵⁵² Član 4. stav 1. ibidem

staratelja; vrši popis i procenu imovine lica pod starateljstvom; saraduje sa javnim tužiocem, odnosno sudijom za maloletnike u izboru i primeni vaspitnih naloga; sprovodi medijaciju između maloletnog učinioca i žrtve krivičnog dela; podnosi izveštaj o ispunjenju vaspitnog naloga javnom tužiocu, odnosno sudiji za maloletnike; prisustvuje, po odobrenju suda, radnjama u pripremnom postupku protiv maloletnog učinioca krivičnog dela (saslušanje maloletnog učinioca krivičnog dela, saslušanje drugih lica), stavlja predloge i upućuje pitanja licima koja se saslušavaju; dostavlja mišljenje sudu pred kojim se vodi krivični postupak protiv maloletnika u pogledu činjenica koje se odnose na uzrast maloletnika, činjenica potrebnih za ocenu njegove zrelosti, ispituje sredinu u kojoj i prilike pod kojima maloletnik živi i druge okolnosti koje se tiču njegove ličnosti i ponašanja; prisustvuje sednici veća za maloletnike i glavnom pretresu u krivičnom postupku protiv maloletnog učinioca krivičnog dela; obaveštava sud nadležan za izvršenje zavodske vaspitne mere i organ unutrašnjih poslova kada izvršenje mere ne može da započne ili da se nastavi zbog odbijanja ili bekstva maloletnika; stara se o izvršenju vaspitnih mera posebnih obaveza; proverava izvršenje vaspitne mere pojačanog nadzora od strane roditelja, usvojitelja ili staratelja i ukazuje im pomoć u izvršenju mere; proverava izvršenje vaspitne mere pojačanog nadzora u drugoj porodici i ukazuje pomoć porodici u koju je maloletnik smešten; sprovodi vaspitnu meru pojačanog nadzora od strane organa starateljstva tako što se brine o školovanju maloletnika, njegovom zaposlenju, odvajanju iz sredine koja na njega štetno utiče, potrebnom lečenju i sređivanju prilika u kojima živi; stara se o izvršenju vaspitne mere pojačanog nadzora uz obavezu dnevnog boravaka u ustanovi za vaspitavanje i obrazovanje maloletnika, dostavlja sudu i javnom tužiocu za maloletnike izveštaj o toku izvršenja vaspitnih mera o čijem se izvršenju stara; predlaže sudu donošenje odluke o troškovima izvršenja vaspitnih mera i pokreće sudske postupke kada je zakonom na to ovlašćen".⁵⁵³

Kada su u pitanju postupci izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece, pored navedenih izvora, svakako je primarna primena odredbi ZIO po pitanju učešća i uloge centra za socijalni rad. U zavisnosti od uloge i položaja koji ima u postupku izvršenja i obezbeđenja, razlikuju se i njegove nadležnosti za postupanje i preduzimanje konkretnih radnji. On u ovoj vrsti građanskog postupka može da se nađe u ulozi stranke, zakonskog zastupnika stranke i u ulozi učesnika u postupku, odnosno pomoćnog organa suda.

⁵⁵³ Član 4. stavovi 2. i 3. Pravilnika o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad, op. cit.

Kao stranka u izvršnom postupku, centar za socijalni rad se može javiti u ulozi *izvršnog poverioca ili izvršnog dužnika*.

U onim izvršnim postupcima gde se izvršavaju sudske odluke koje su proistekle iz porodičnih sporova u kojima je centar za socijalni rad učestvovao kao stranka - tužilac, on se može legitimisati kao stranka u ulozi izvršnog poverioca. Kao izvršni poverilac ovlašćen je da zahteva prinudno sprovođenje izvršenja pravnosnažne odluke proistekle iz konkretnog spora povodom odnosa roditelja i dece. Najčešće su to izvršne isprave proistekle iz sporova povodom zaštite prava deteta, zaštite od nasilja u porodici, vršenja i lišenja roditeljskog prava, kao i iz drugih postupaka u kojima je on učestvovao na strani tužioca.

Predlog za izvršenje centar za socijalni rad može podneti i u onim slučajevima kada nije bio aktivna stranka u parnici. Aktivno je procesno legitimisan da, kao izvršni poverilac, pokrene postupak izvršenja radi predaje deteta. ZIO utvrđuje u oviru posebnog člana da organ starateljstva ima legitimaciju za podnošenje predloga za izvršenje radi predaje deteta.⁵⁵⁴ U ovim postupcima on se nalazi u ulozi ovlašćenog predlagača, nezavisno od toga da li je izvršna isprava doneta na njegov zahtev, po tužbi nekog drugog aktivno legitimisanog lica ili je ispravu doneo sud po službenoj dužnosti.⁵⁵⁵

Centar za socijalni rad pokreće postupak izvršenja na osnovu odluke suda o vršenju roditeljskog prava i kad u izvršnoj ispravi nije naložena predaja deteta. Kao izvršni poverilac organ starateljstva može predložiti sudu određivanje privremene mere radi zaštite prava i interesa lica o čijoj se zaštiti stara.

Pored uloge izvršnog poverioca, centar za socijalni rad se u postupku izvršenja može pojaviti i kao izvršni dužnik. U ulozi izvršnog dužnika ovaj organ se može naći ukoliko se postupak izvršenja sprovodi radi naknade štete koju je štićeniku pričinio njegov staratelj tokom obavljanja poslova starateljstva, osim ako ne dokaže da je šteta nastala bez njegove krivice. Krivica postoji ukoliko je štetu prouzrokovao namerno ili grubom nepažnjom. U takvim slučajevima centar za socijalni rad snosi solidarnu odgovornost.⁵⁵⁶ Takođe, u ulozi izvršnog

⁵⁵⁴ Član 369. ZIO

⁵⁵⁵ Vujović R., 2018., *Položaj i ovlašćenja Organa starateljstva u izvršnom postupku*, Zbornik radova: Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima, Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 235.

⁵⁵⁶ Član 141. PZ

dužnika on se može naći ukoliko roditelj kojem je vraćeno roditeljsko pravo, kao izvršni poverilac pokrene postupak izvršenja radi predaje deteta koje se nalazi pod neposrednom starateljskom zaštitom.⁵⁵⁷ Neposredno starateljstvo određuje se onda kada je interes deteta, kao lica pod starateljstvom, da mu se ne postavlja staratelj nego da dužnost staratelja centar za socijalni rad vrši neposredno. U ovim slučajevima, stručnjak organa starateljstva obavlja poslove staratelja. Ova vrsta neposrednog starateljstva moguća je samo uz saglasnost ministarstva nadležnog za porodičnu zaštitu.⁵⁵⁸

Ukoliko se dete nalazi pod neposrednom starateljskom zaštitom, centar za socijalni rad u postupcima izvršenja može učestvovati kao njegov zakonski zastupnik. On može zakonski zastupati kako izvršnog poverioca tako i izvršnog dužnika, te tako, na primer, izvršnog poverioca može zastupati ukoliko predlaže sprovođenje izvršenja radi naplate određenog dela doprinosa roditelja na ime zakonskog izdržavanja deteta koje je pod neposrednim starateljstvom a koje se nalazi u hraniteljskoj porodici ili u ustanovi socijalne zaštite.⁵⁵⁹ Ukoliko je štićenik organa starateljstva, dakle dete označeno kao izvršni dužnik u određenom postupku, centar za socijalni rad po službenoj dužnosti zastupa interese deteta kao stranke u izvršnom postupku.⁵⁶⁰

Pored toga, kada je postavljen za privremenog staratelja detetu bez roditeljskog staranja ili detetu pod roditeljskim staranjem kojem je neophodan privremeni staratelj radi privremene zaštite ličnosti, prava ili interesa,⁵⁶¹ centar za socijalni rad takođe u izvršnom postupku može zastupati dete. Ulogu zakonskog zastupnika deteta u postupcima izvršenja može obavljati i kada je određen za kolizijskog staratelja, o kojem je već bilo reči u prethodnom delu rada.⁵⁶²

Osim navedenih slučajeva, u svim onim situacijama u kojima je organ starateljstva neposredno obavljao funkciju staratelja i pokretao spor pred sudom ili je takav spor bio pokrenut protiv deteta, kao zakonski zastupnik, može zakonski zastupati dete bez obzira da li je ono u postupku izvršenja u ulozi izvršnog poverioca ili izvršnog dužnika.

⁵⁵⁷ Vujović R., 2018., op. cit., str. 236.

⁵⁵⁸ Član 131. PZ

⁵⁵⁹ Vujović R., 2018., *Položaj i ovlašćenja Organa starateljstva u izvršnom postupku*, op. cit., str. 237.

⁵⁶⁰ U skladu sa članom 137. stav. 1. PZ

⁵⁶¹ U skladu sa članom 132. PZ

⁵⁶² Na osnovu člana 265. PZ, kolizijski staratelj zastupa dete ukoliko između deteta i njegovog zakonskog zastupnika postoje suprotni interesi.

Zakonski zastupnik stranke u pomenutim sudskim postupcima jeste ovlašćeni stručnjak organa starateljstva, koji je određen za neposrednog stratelja da obavlja pravne poslove u ime i za račun štíćenika. Kod zastupanja lica pod starateljstvom sud ima posebno ovlašćenje da, ukoliko utvrdi da zakonski zastupnik ovog lica ne pokazuje potrebnu pažnju u zastupanju, o tome obavesti organ starateljstva, odnosno centar za socijalni rad. Ako bi, usled propuštanja zakonskog zastupnika, mogla da nastane šteta za lice pod starateljstvom, sud će da zastane sa postupkom i predloži organu starateljstva da postavi drugog zakonskog zastupnika.⁵⁶³

Osnovna misija centra za socijalni rad, kao učesnika u postupcima izvršenja u kojima se sprovode sudske odluke iz odnosa roditelja i deteta, ogleda se u zaštiti interesa i prava deteta. Njegovo učešće u izvršnom postupku može biti obavezno ili fakultativno.

Kao obavezan učesnik on se javlja u ulozi "pomoćnog organa suda" u postupcima sprovođenja izvršenja sudskih odluka radi predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom, kao i kod izvršenja sudskih odluka radi nasilja u porodici. Njegovo učešće kao pomoćnog organa suda treba da omogući zaštitu najboljeg interesa deteta. U ovim vrstama izvršnih postupaka, koji su posebno osetljivi i po prirodi stvari stresni za dete određenog uzrasta i stepena zrelosti, učešće stručnih lica treba da pomogne detetu da sa što manje psihičkih trauma prođe kroz postupak sprovođenja izvršenja. Ovde je veoma važno da stručna lica organa starateljstva preduzimanjem određenih mera nastoje da omoguće uspostavljanje odnosa bliskosti i poverenja između deteta i roditelja kojem je određeno vršenje roditeljskog prava.⁵⁶⁴ U ovim postupcima izvršenja u ime centra za socijalni rad učestvuje psiholog koji pruža stručnu pomoć sudu.⁵⁶⁵

Pored obaveznog učestvovanja u izvršnom postupku, uloga organa starateljstva - centra za socijalni rad može biti, po oceni suda, i fakultativna.

⁵⁶³ Član 79. stav 4. ZPP

⁵⁶⁴ Stanković G., 2013., *Procesni položaj Centra za socijalni rad kao organa starateljstva u građanskom sudskom postupku*, referat sa stručnog skupa: "Procesni položaj centara za socijalni rad pred sudovima", Divčibare 26. i 27. septembar 2013., str. 17.

⁵⁶⁵ Član 375. ZIO

6.1.3.1.3. Fakultativni učesnici postupka

Osnovne i glavne aktere koji učestvuju u postupku izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa čine sud i stranke.

Stranke u izvršnim postupcima proisteklim iz odnosa roditelja i dece su, jasno, roditelji i deca, a uloga izvršnog poverioca, po pravilu, pripada detetu, dok su sa druge strane roditelji izvršni dužnici. U ulozi izvršnog poverioca i izvršnog dužnika kao što je prethodno navedeno može se naći i organ starateljstva, koji je najčešće i pomoćni organ suda u izvršnom postupku.

Kada se navodi sud, kao jedan od glavnih aktera ove vrste izvršnog postupka, misli se pre svega na izvršnog sudiju koji donosi rešenje o izvršenju i sprovodi postupak izvršenja određivanjem sredstva i predmeta izvršenja, kao i preduzimanjem konkretnih mera i aktivnosti u cilju realizacije prava utvrđenog izvršnom ispravom.

Postupak izvršenja u ovim pravnim stvarima u ime suda može sprovoditi i sudski izvršitelj, ali samo onim u slučajevima za koje ZIO ne propisuje isključivu nadležnost sudije. Pored činjenice da sam ZIO nije posebno regulisao posebne uslove za imenovanje i ovlašćenja sudskih izvršitelja, uglavnom se njegova nadležnost u postupcima izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa ograničava na one postupke koji se vode radi ostvarenja novčanih potraživanja izvršnih poverilaca, a najčešće na naplatu dospelih novčanih iznosa zakonskog izdržavanja putem popisa, procene i prodaje pokretnih stvari izvršnog dužnika.

Pored navedenih osnovnih aktera, u ovim postupcima izvršenja mogu fakultativno učestvovati treća lica, pomoćni organi i sporedni učesnici.⁵⁶⁶ Odluku o njihovom učešću u postupku donosi sud koji sprovodi izvršni postupak. Kao najčešći fakultativni učesnici izdvajaju se centar za socijalni rad, policija i Narodna banka Srbije.

Centar za socijalni rad se kao fakultativni učesnik može naći u ulozi specifičnog veštaka, kada je potrebno da na zahtev suda dostavi nalaz i mišljenje, što se najčešće dešava u postupcima zaštite prava deteta i vršenja roditeljskog prava. U postupcima izvršenja radi predaje i oduzimanja deteta, kao i kod održavanja ličnih odnosa sa detetom, a naročito kod nasilja u porodici, on je neizostavan pomoćni organ suda.

⁵⁶⁶ Više o pomoćnim i sporednim učesnicima izvršnog postupka u: Ujdehag J., Ginzburg S., Popov K., Bengtson B., Milošević M., Bodiroga N., 2014., *Sveobuhvatna analiza sistema izvršenja u Srbiji*, Beograd GIZ, str. 122

Nadležnost i ovlašćenja **policije** uređeni su *Zakonom o policiji*⁵⁶⁷ i *Pravilnikom o načinu obavljanja pojedinačnih policijskih poslova*,⁵⁶⁸ dok u postupcima izvršenja njihovu ulogu definiše sam ZIO. U okviru tri člana Zakona o policiji posebno je definisana policijska pomoć u izvršenjima. Tako je utvrđeno da "ukoliko se pri izvršenju akta državnog organa ili pravnog ili fizičkog lica sa javnim ovlašćenjima, osnovano očekuje otpor, policija će tim organima i licima na njihov pisani zahtev, pružiti pomoć radi omogućavanja bezbednog sprovođenja izvršenja. Dalje se navodi da prilikom pružanja pomoći policijski službenici mogu primeniti policijska ovlašćenja propisana zakonom isključivo radi zaštite života, ljudskih i manjinskih prava i sloboda građana i imovine, zaštite javnog reda, kao i sprečavanja i otkrivanja krivičnih dela i prekršaja, odnosno prikupljanja podataka o tim delima i njihovim učinocima".⁵⁶⁹ O samom angažovanju policije, kao i o obimu i načinu pružanja pomoći u sprovođenju izvršenja odlučuje načelnik policijske stanice, koji o tome obaveštava sud.⁵⁷⁰

Policijski službenik ima pravo da izvrši bezbednosnu proveru, kao i proveru lica na koje se izvršenje odnosi, te ukoliko utvrdi da izvršni dužnik ili drugo lice koje je član domaćinstva poseduje oružje u legalnom posedu, dužan je da privremeno oduzme oružje i druge predmete koji mogu ugroziti bezbednost učesnika postupka.⁵⁷¹

Na samom licu mesta, pre početka sprovođenja izvršenja, policija je dužna da upozori prisutna lica da će upotrebiti sredstva prinude protiv svakog ko bude ometao ili sprečavao izvršenje.⁵⁷²

Pravilnikom o načinu obavljanja pojedinačnih policijskih poslova utvrđeno je da policija, nadležnim organima, fizičkim i pravnim licima radi omogućavanja bezbednog sprovođenja izvršenja, pruža pomoć u izvršenjima pod uslovima i na način propisan zakonom i drugim propisima.⁵⁷³

⁵⁶⁷ "Službeni glasnik RS" br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018 - ovim aktom uređuju se unutrašnji poslovi, organizacija i nadležnost Ministarstva unutrašnjih poslova, policijski poslovi, organizacija i nadležnost Policije, kao i druga pitanja od značaja za rad njihov rad.

⁵⁶⁸ "Službeni glasnik RS" br. 63/2018 i 72/2018 - bliže uređuje način obavljanja pojedinačnih policijskih poslova utvrđenih Zakonom o policiji i drugim zakonima.

⁵⁶⁹ Član 53. stavovi 1. i 3. Zakona o policiji, op. cit.

⁵⁷⁰ Član 54. stav 4. ibidem

⁵⁷¹ Član 55. stavovi 2. i 3. ibidem

⁵⁷² Član 54. stav 5. ibidem

⁵⁷³ Član 19. Pravilnika o načinu obavljanja pojedinačnih policijskih poslova, op. cit.

U okviru drugog dela, devete glave ZIO, članovima 143.-147. definisana je uloga policije u postupcima izvršenja. Uglavnom su pravila utvrđena navedenim odredbama koja se odnose na pružanje pomoći policije u postupcima izvršenja saobrazna pravilima utvrđenim u Zakonu o policiji. Uloga policije u postupku izvršenja svodi se na dostavljanje potrebnih podataka iz svoje evidencije (adrese i lični podaci fizičkih lica, podaci o registraciji motornih vozila i sl.), primenu mera prinude po nalogu suda i izvršitelja kada je to neophodno za sprovođenje izvršenja i preduzimanje mera potrage i objave kada je to neophodno za sprovođenje izvršenja. Ono što je posebno izdvojeno je slučaj da ukoliko se pri izvršenju radnje osnovano očekuje narušavanje javnog reda i mira ili nasilje većeg obima, rukovodilac nadležne organizacione jedinice policije može najkasnije 48 časova pre početka izvršenja radnje pismeno zahtevati od javnog izvršitelja da zastane sa izvršenjem, kako bi se preduzele mere i radnje potrebne za bezbedno izvršenje. Javni izvršitelj dužan je da zajedno sa rukovodiocem nadležne organizacione jedinice policije odredi da se radnja izvrši u roku koji ne može biti duži od deset dana.⁵⁷⁴ Takođe, predviđena je mera za nepostupanje policije, te ukoliko rukovodilac nadležne organizacione jedinice policije ne izvršava obaveze određene zakonom, javni izvršitelj o tome obaveštava ministarstvo nadležno za unutrašnje poslove i nadležnog javnog tužioca, radi vođenja zakonom određenog postupka utvrđivanja odgovornosti.⁵⁷⁵

U ovom delu teksta ZIO navodi se isključivo javni izvršitelj kao lice koje sprovodi izvršni postupak i koje se obraća policiji, ali jasno je sasvim da se ove odredbe o pružanju policijske pomoći odnose i na sud, odnosno one postupke izvršenja koje sprovode izvršni sudija i sudski izvršitelj. U okviru osnovnih načela konkretno je i navedeno da se odredbe do trećeg dela ZIO kojima se uređuju samo ovlašćenja javnih izvršitelja primenjuju i na ovlašćenja suda ako je on isključivo nadležan da sprovodi izvršenje.⁵⁷⁶

Ukoliko je izvršni dužnik u bekstvu ili na neki drugi način izbegava sprovođenje izvršenja a neophodno je njegovo prisustvo, sud može da donese naredbu o izdavanju poternice za njim, te istu dostaviti nadležnom organu policije koji će raspisati poternicu.⁵⁷⁷

⁵⁷⁴ Član 144. stav 3. ZIO

⁵⁷⁵ Član 144. stav 4. ZIO

⁵⁷⁶ Član 4. stav 3. ZIO

⁵⁷⁷ Član 145. ZIO

U onim izvršnim postupcima gde se izvršenje radi namirenja novčanog potraživanja sprovodi na određenoj pokretnoj stvari, kao što je motorno vozilo ili neki drugi predmet koji nije dostupan licu koje sprovodi izvršenje, može se izdati naredba o izdavanju objave koja se dostavlja policiji na izvršenje. Ukoliko policija pronađe predmet izvršenja za kojim je raspisana objava, dužna je da ga privremeno oduzme i obavesti sud odnosno javnog izvršitelja o preuzimanju istog u roku od 24 časa od prijema obaveštenja o oduzetoj stvari.⁵⁷⁸ U postupcima izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa, takva situacija može nastati kada se odredi popis i procena pokretnih stvari radi namirenja iznosa zakonskog izdržavanja, a ne postoji drugo pogodno sredstvo ili predmet izvršenja.

Narodna banka Srbije može biti fakultativni učesnik izvršnog postupka iz porodičnog odnosa u slučajevima kada je neophodno namiriti određeno novčano potraživanje izvršnog poverioca, a gde je kao predmet izvršenja određen račun izvršnog dužnika. Tada postupak izvršenja sprovodi "Odsek za prinudnu naplatu" koji predstavlja poseban organizacioni deo Narodne banke Srbije. Postupajući po nalogu suda ili javnog izvršitelja, ovo odeljenje Narodne banke Srbije nalaže drugim poslovnim bankama da prenesu novčana sredstva sa računa izvršnog dužnika na račun izvršnog poverioca, odnosno na onaj račun koji je označen u rešenju o izvršenju.

Izvršenje se sprovodi na sredstvima neophodnim za namirenje novčanog potraživanja koja se nalaze na dinarskim ili deviznim računima izvršnog dužnika, osim na onim sredstvima koja su izuzeta od izvršenja.⁵⁷⁹

Narodna banka Srbije svoju nadležnost i ovlašćenja vrši na osnovu *Zakona o Narodnoj banci Srbije*⁵⁸⁰, a sam postupak naplate sprovodi se prema pravilima koja uređuju ZIO, *Zakon o platnom prometu*⁵⁸¹ i *Odluka o načinu sprovođenja prinudne naplate s računa klijenta*.⁵⁸²

Nakon prijema rešenja o izvršenju Odsek za prinudnu naplatu Narodne banke Srbije nalaže bankama da blokiraju sve dinarske i devizne račune izvršnog dužnika, da mu ne otvaraju

⁵⁷⁸ Član 146. ZIO

⁵⁷⁹ U skladu sa članom 299. ZIO

⁵⁸⁰ "Sl. glasnik RS", br. 72/2003, 55/2004, 85/2005 - dr. zakon, 44/2010, 76/2012, 106/2012, 14/2015, 40/2015 - odluka US i 44/2018

⁵⁸¹ "Sl. list SRJ", br. 3/2002 i 5/2003 i "Sl. glasnik RS", br. 43/2004, 62/2006, 111/2009 - dr. zakon, 31/2011 i 139/2014 - dr. zakon

⁵⁸² „Sl. glasnik RS“ br. 14/2014 i 76/2016

nove račune i da joj bez odlaganja dostave podatke o stanju sredstava na tim računima. Po prijemu obaveštenja od banaka o stanju sredstava na računima, nalaže se banci kod koje izvršni dužnik ima najviši iznos sredstava na otvorenom dinarskom računu da se nalog za prinudnu naplatu izvrši s tog računa, a ako na njemu nema dovoljno sredstava, izvršenje se nalaže i drugim bankama kod kojih dužnik ima otvorene dinarske račune, i to redom, prema visini sredstava na tim računima, do potpunog izvršenja naloga za prinudnu naplatu. Ukoliko na dinarskim računima nema sredstava za izvršenje naloga za prinudnu naplatu ili ih nema dovoljno, izvršenje se nalaže bankama kod kojih dužnik ima otvorene devizne račune, i to redom, prema visini sredstava na tim računima, do potpunog namirenja.⁵⁸³

Učešće Narodne banke Srbije u postupcima izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece vezano je za one slučajeve u kojima roditelj ne izmiruje obavezu zakonskog izdržavanja te dete radi realizacije utvrđenog prava i u cilju namirenja svog potraživanja pokrene postupak izvršenja na računu roditelja.

Osim navedenih organizacija i ustanova, kao fakultativni učesnici izvršnog postupka mogu se pojaviti:

- *Agencija za privredne registre*, koja dostavlja potrebne podatke i vrši sve upise u okviru svoje nadležnosti, uključujući upise u Registar založnih prava i u Registar sudskih zabrana
- *Republički geodetski zavod - Služba RGZ za katastar nepokretnosti*, koja vrši upise u okviru svoje nadležnosti i dostavlja potrebne podatke
- *Centralni registar, depo i kliring hartija od vrednosti*, koji vrši odgovarajuće upise kod izvršenja na akcijama i hartijama od vrednosti i pruža podatke o zalozi na nematerijalizovanim hartijama od vrednosti
- *Fond za socijalno i penzijsko osiguranje*, koji dostavlja potrebne podatke iz evidencije o osiguranicima i njihovim poslodavcima i preduzima radnje po nalogu suda kod izvršenja na penziji

⁵⁸³ Član 48. stavovi 2.-4. Zakona o platnom prometu, op. cit.

- *Veštaci* čijim se angažovanjem pružaju sudu ili drugom organu koji vodi postupak potrebna stručna znanja koja se koriste prilikom utvrđivanja, ocene ili razjašnjenja pravno relevantnih činjenica
- *Tumači* koji se angažuju radi prevođenja ili tumačenja znakova određenih lica
- *Svedoci* koji svojim iskazom mogu potvrditi postojanje ili nepostojanje određene relevantne činjenice.

5.1.3.1.4. Uloga javnih izvršitelja

Javni izvršitelji predstavljaju relativno novu pravničku profesiju u našem pravnom sistemu, koja je uvedena sa ciljem povećanja efikasnosti izvršnog postupka i rasterećenja sudova velikog broja predmeta u ovoj vrsti referade.

Reforma u pogledu lica ovlašćenih za postupanje u postupcima izvršenja i obezbeđenja izvršena je donošenjem prethodno važećeg *Zakona o izvršenju i obezbeđenju* 2011. godine.⁵⁸⁴ U skladu sa ovim aktom i sve do donošenja trenutno važećeg ZIO, postojao je tzv. paralelni, odnosno dualni sistem sprovođenja izvršenja u kojem je izvršni poverilac imao mogućnost izbora kome će poveriti postupak sprovođenja izvršenja, sudu ili (vansudskom) izvršitelju. Izuzetak su bili samo postupci izvršenja u onim pravnim stvarima kod kojih je zakon propisao isključivu nadležnost suda, odnosno isključivu nadležnost izvršitelja. Isključiva nadležnost suda bila je određena u postupcima sprovođenja izvršenja suskih odluka u vezi sa porodičnim odnosima i radi vraćanja zaposlenog na rad, dok je isključiva nadležnost izvršitelja bila propisana u predmetima naplate novčanih potraživanja nastalih iz komunalnih i sličnih delatnosti.⁵⁸⁵

Važeći ZIO uveo je novi termin ove pravničke profesije - "javni izvršitelj", te je pored jasnije terminološke distinkcije u odnosu na sudskog izvršitelja, naglasio javnu ulogu i javni značaj ove profesije, te se na taj način i otvorila mogućnost za proširenje ovlašćenja ne samo u građanskim izvršnim postupcima već i drugim pravnim oblastima.⁵⁸⁶ Javni izvršitelj ovim aktom

⁵⁸⁴ "Sl. glasnik RS" br. 31/2011, 99/2011 - dr. zakon, 109/2013 - odluka US, 55/2014 i 139/2014

⁵⁸⁵ Član 3. stav 2. i član 252. ibidem.

⁵⁸⁶ Apostolović B., 2018., *Uslovi i postupak imenovanja javnih izvršitelja*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima", JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd, str. 333.

dobija značajno širu nadležnost u postupcima izvršenja u odnosu na sud. Naime, propisana je isključiva nadležnost suda kod zajedničke prodaje nepokretnosti i pokretnih stvari, činjenja, nečinjenja ili trpljenja, izvršenja izvršnih isprava u vezi sa porodičnim odnosima i vraćanjem zaposlenog na rad, dok su javni izvršitelji isključivo nadležni za izvršenje ostalih izvršnih isprava, rešenja o izvršenju na osnovu verodostojnih isprava, rešenja o usvajanju predloga za protivizvršenje i rešenja o izvršenju rešenja o izrečenim sudskim penalima.⁵⁸⁷

Pored proširenja delokruga nadležnosti, pooštreni su i uslovi za imenovanje i obavljanje delatnosti javnih izvršitelja. Tako je predviđeno da se za javnog izvršitelja može imenovati poslovno sposobno lice koje ima državljanstvo Republike Srbije i ispunjava sledeće uslove: diploma pravnog fakulteta, položen ispit za javnog izvršitelja i pravosudni ispit; završena početna obuka i najmanje dve godine radnog iskustva na poslovima pravne struke posle položenog pravosudnog ispita; dostojnost za delatnost javnog izvršitelja; ukoliko je član ortačkog društva da se nad tim društvom ne vodi se stečajni postupak; da se protiv njega ne vodi krivični postupak za krivično delo protiv pravnog saobraćaja ili službene dužnosti, da nije osuđivan za krivično delo na bezuslovnu kaznu zatvora od najmanje šest meseci ili za kažnjivo delo koje ga čini nedostojnim delatnosti javnog izvršitelja.⁵⁸⁸ Pored ovih uslova propisan je i negativni kriterijum, te su posebno navedena lica koja ne mogu biti imenovana za javnog izvršitelja. To su lica koja su razrešena dužnosti javnog izvršitelja ili javnog beležnika, lica kojima je izrečena disciplinska mera brisanja iz imenika advokata, kao i lica koja su razrešena sudijske ili javnotužilačke funkcije i zamenika javnog tužioca.⁵⁸⁹

Zakon je sasvim jasno i razumljivo ulogu u postupcima izvršenja onih sudskih odluka iz porodičnih odnosa koje podrazumevaju ostvarenje nenovčanih potraživanja delegirao sudu, odnosno izvršnom sudiji na sprovođenje. To su postupci izvršenja radi predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom i postupci izvršenja radi zaštite od nasilja u porodici, zaštite prava deteta i drugih odluka u vezi sa porodičnim odnosima. Međutim, ono što otvara prostor za stručnu diskusiju jeste pitanje izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa koje su vezane za ostvarenje novčanih potraživanja, koje sam zakon posebno ne uređuje. To je pre svega pitanje izvršenja sudskih odluka o naplati zakonskog izdržavanja. U samoj praksi, određeno vreme je postojala

⁵⁸⁷ Član 4. stavovi 1. i 2. ZIO

⁵⁸⁸ Član 471. stav 2. ZIO

⁵⁸⁹ Član 471. stav 3. ZIO

dilema o nadležnosti sprovođenja izvršenja ove vrste novčanog potraživanja i sudovi su različito postupali, te su naplatu sprovodili i sud i javni izvršitelji. Ta dilema je otklonjena zaključkom Vrhovnog kasacionog suda u kojem je za ovu vrstu postupka jasno određen sud.⁵⁹⁰

S obzirom da je u pitanju novčano potraživanje, a da se zahteva efikasnost u naplati, kao i motivacija za ekonomičnim i delotvornim sprovođenjem izvršnog postupka, po mišljenju autora ovog rada, ne postoji suštinska prepreka da i ovu vrstu izvršenja sprovodi javni izvršitelj, te bi u tom pravcu moglo da se razmotri ovo pitanje prilikom zakonskih izmena koje su u toku i koje slede.

5.1.3.2. Predaja i oduzimanje deteta

Postupak izvršenja radi predaje i oduzimanja deteta posebno je kompleksan i osetljiv. Njegovo sprovođenje zahteva hitnost, ali i posebno efikasnu koordinaciju suda i ostalih pomoćnih i fakultativnih organa koji učestvuju u postupku. Ovu vrstu izvršenja treba da odlikuje učinkovito sadejstvo svih nužnih aktera postupka kako bi se realizovalo pravo deteta, polazeći od njegovog najboljeg interesa, kao i pravo roditelja na roditeljstvo, odnosno na vršenje roditeljskog prava koje je garantovano zakonom i utvrđeno sudskom odlukom.

Postupak izvršenja u ovoj pravnoj stvari naročito je osetljiv usled emocija koje postoje i vladaju u okviru porodične zajednice, a posebno kada je reč o odnosima roditelja i dece. Taj odnos često poprima slikovito iskazano - formu trougla, u kojem deca i njihovi interesi bivaju skrajnuti, a epicentar porodičnih odnosa i prioritet dobijaju međusobne razmirice između roditelja.

Svrha i cilj ovog postupka je da se omogući predaja deteta roditelju kojem je odlukom suda ono povereno na vršenje roditeljskog prava ili organu starateljstva, odnosno ustanovi kojoj je dete povereno na čuvanje i vaspitanje. Da bi se realizovala prinudna predaja deteta, potrebno je oduzeti dete od roditelja koji onemogućava vršenje roditeljskog prava drugom roditelju i ne postupa po sudskoj odluci.

⁵⁹⁰ Zaključak usvojen na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda dana 27. juna 2017. godine Izvor - sajt Vrhovnog kasacionog suda - [http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak% 20-27-06-17.pdf](http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak%2027-06-17.pdf)

Kao što je već navedeno, ZIO je u okviru pete glave četvrtog dela posebnim članovima regulisao postupak izvršenja odluka u porodičnim odnosima, pri čemu je najviše članova posvećeno upravo postupku predaje deteta. I pored činjenice da rubrum ovog postupka nosi naziv "predaja deteta", on zapravo podrazumeva i postupak oduzimanja deteta.⁵⁹¹

Postupak predaje deteta pokreće se predlogom za izvršenje, koji se podnosi mesno nadležnom osnovnom sudu prema prebivalištu, odnosno boravištu ili sedištu stranke koja je podnela predlog za izvršenje ili prema kojoj se sprovodi izvršenje ili sud na čijem području se nalazi dete.⁵⁹² Dakle, mesna nadležnost je postavljena tako da izvršni poverilac ima pravo izbora, a sve u cilju olakšanja njegovog položaja, efikasnosti i ekonomičnosti samog postupka.

Aktivnu legitimaciju za pokretanje ove vrste izvršnog postupka ima roditelj kojem je sudskom odlukom povereno vršenje roditeljskog prava. Pored roditelja, predlog za izvršenje može podneti i drugo lice ili ustanova kojoj je dete povereno na čuvanje i vaspitavanje, kao i organ starateljstva.⁵⁹³

Izvršni poverilac ne mora u predlogu za izvršenje radi predaje deteta naznačiti sredstvo izvršenja, a ukoliko je ono navedeno, sud nije vezan tim predlogom.⁵⁹⁴ Na ovaj način dolazi do odstupanja od propisane obavezne sadržine predloga za izvršenje i ostavlja se diskreciono ovlašćenje sudu da na osnovu procene svih okolnosti konkretnog slučaja odredi najpogodnije sredstvo izvršenja radi predaje deteta.⁵⁹⁵ Takvo ovlašćenje suda ukazuje na odstupanje od načela dispozicije u uvoj vrsti građanskog izvršnog postupka i naglašavanja načela oficijelnosti.⁵⁹⁶ Dakle, na izvršnom sudiji koji postupa u konkretnom predmetu je da, u skladu sa zakonom, odabere najpogodnije sredstvo izvršenja, koje će biti primereno situaciji u kojoj se dete nalazi i koje će obezbediti efikasnu realizaciju prava deteta i roditelja, utvrđenog izvršnom ispravom. Na taj način sudska odluka bi trebala da obezbedi zaštitu deteta i roditelja kao stranaka u postupku.

⁵⁹¹ Više o sadržini naziva videti u: Šarkić N, Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 523; Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1101.

⁵⁹² Član 368. stav 1. ZIO

⁵⁹³ Član 369. ZIO

⁵⁹⁴ Član 370. ZIO

⁵⁹⁵ Nikolić M., 2016., *Izvršenje sudskih odluka radi ostvarenja nenovčanog potraživanja iz oblasti porodičnih odnosa i vraćanja na rad*, op. cit., str. 100.

⁵⁹⁶ Šarkić N, Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 524.

Prilikom donošenja odluke u izvršnom postupku radi predaje deteta, kao i prilikom preduzimanja izvršnih radnji tokom sprovođenja izvršenja, sud je dužan da vodi računa o zaštiti najboljeg interesa deteta. Najbolji interes deteta kao pravni standard posebno je naglašen u odredbama koje regulišu ovaj postupak izvršenja. Tako je jedan član posvećen ovom pravu deteta, u kom je navedeno da sud posebno vodi računa o tome da se što bolje zaštiti interes deteta, te da u izuzetnim slučajevima može zakazati ročište ukoliko je to u najboljem interesu deteta.⁵⁹⁷

O ovom pravnom standardu već je bilo reči u jednom o prethodnih poglavlja ovog rada. Suština ovog standarda je da sam postupak donošenja sudskih odluka u najboljem interesu deteta predstavlja pravo deteta, a princip "najbolji interes deteta" pravilo tumačenja i pravilo postupka.⁵⁹⁸ Kako u samim pravnim propisima koji regulišu prava deteta nisu sadržani elementi koji čine ovaj princip, odnosno njegove osnovne komponente, tumačenje i procenu najboljeg interesa deteta u konkretnom slučaju vrši sudija koji vodi postupak, u saradnji sa stručnim licima organa starateljstva i uz učešće deteta.⁵⁹⁹ Dakle, izvršni sudija nakon ocene svih subjektivnih i objektivnih okolnosti koji se tiču određenog slučaja, treba da donese odluku i sprovede izvršni postupak predaje u najboljem interesu deteta.

Ovde se mora uzeti u obzir činjenica da izvršni sud nema ovlašćenja da menja sadržinu izvršne isprave, odnosno pravnosnažnu odluku suda koja je proistekla iz porodičnog spora. Naslov koji je doneo izvršnu ispravu na osnovu koje se sprovodi izvršenje radi predaje deteta bio je dužan da prilikom odlučivanja vodi računa o najboljem interesu deteta, te uzme u obzir sve relevantne elemente i okolnosti radi zaštite i obezbeđenja prava deteta.

Sudiji koji sprovodi izvršenje na osnovu prethodno navedene izvršne isprave ostaje obaveza da vodi računa da se postupak predaje deteta sprovede na najefikasniji način koji neće omogućiti stvaranje konfliktne i traumatične situacije koja bi ugrozila bezbednost, zdravlje ili bilo koje drugo pravo deteta. Cilj u ovom izvršnom postupku bi trebao da bude usaglašavanje

⁵⁹⁷ Član 371. ZIO

⁵⁹⁸ Petrušić N, Petrović M, Pejović Milovančević M., Ćuk Milankov D., Jović S., 2015., *Smernice za učešće deteta u građanskim sudskim postupcima i procenu najboljeg interesa deteta*, Centar za prava deteta, Igam, Beograd, str. 40.

⁵⁹⁹ Ibidem, str. 41.

faktičkog sa pravnim stanjem, uz preduzimanje izvršnih radnji na takav način da one budu prilagođene uzrastu deteta i njegovoj psihofizičkoj zrelosti.⁶⁰⁰

Prilikom prinudnog oduzimanja deteta, vodeći računa o njegovom najboljem interesu, izvršni sudija bi trebao da proceni koji je to pristup donošenja odluka i preduzimanja konkretnih radnji u samom postupku najadekvatniji, s obzirom na okolnosti konkretnog slučaja.

U izuzetnim situacijama, ZIO je predvideo da izvršni sudija može zakazati ročište ukoliko je to u najboljem interesu deteta. Održavanje ročišta nije karakteristično za postupak izvršenja, ali ovde je zakazivanje i održavanje ročišta svakako u funkciji zaštite interesa deteta i lakšeg ostvarivanja prava.⁶⁰¹ Sudija može doneti odluku o održavanju ročišta ukoliko, na primer, postoji mogućnost da se kroz neposredan razgovor sa roditeljima odnosno licima kod kojih se dete nalazi, nađe kompromisno rešenje, koje će omogućiti realizaciju utvrđenog prava izvršnom ispravom i isključiti stvaranje traumatične situacije pre svega po dete, a onda i ostale učesnike postupka.

I pored činjenice da ZIO posebno ne propisuje kao uslov posebnu edukovanost izvršnog sudije da sprovodi postupke izvršenja iz porodičnih odnosa, opravdano se čini stanovište u pravnoj literaturi po kojem bi i izvršne sudije, poput parničnih, trebalo da imaju posebnu kvalifikaciju za rad u ovim predmetima.⁶⁰² Prinudno oduzimanje deteta izuzetno je zahtevan i kompleksan izvršni postupak u kojem jedna odluka, doneta u sudu ili na licu mesta, u vezi sa preduzimanjem konkretne izvršne radnje, može pruzrokovati štetne posledice po dete i stranke u postupku. Upravo iz tog razloga bi sudije koje postupaju u postupcima izvršenja iz porodičnih odnosa trebalo da budu posebno obučene i licencirane za rad u ovoj referadi.

Rešenje o izvršenju radi predaje deteta donosi mesno nadležni osnovni sud na osnovu izvršne isprave iz predloga za izvršenje. Ukoliko u izvršnoj ispravi nije određena i naložena predaja deteta, na primer dete je izvršnom ispravom povereno jednom roditelju ali ono i dalje živi u zajednici sa drugim roditeljem koji ne postupa po odluci suda, roditelj kojem je povereno vršenje roditeljskog prava predlogom za izvršenje može pokenuti izvršni postupak radi predaje

⁶⁰⁰ Nikolić M., 2016., *Izvršenje sudskih odluka radi ostvarenja nenovčanog potraživanja iz oblasti porodičnih odnosa i vraćanja na rad*, op. cit., str. 100.

⁶⁰¹ Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit. str. 525.

⁶⁰² Više o tome: Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1110.

deteta i sud će ukoliko su ispunjeni zakonski uslovi u rešenju o izvršenju naložiti stranci prema kojoj se sprovodi izvršenje da dete odmah preda ili preda u određenom roku.⁶⁰³

Predaja deteta može se rešenjem o izvršenju naložiti i svakom drugom licu kod koga se dete zatekne u vreme donošenja rešenja o izvršenju ili u toku sprovođenja izvršenja.⁶⁰⁴ Dakle, rešenjem o izvršenju mogu se u svojstvu dužnika obaveze obuhvatiti i druga lica koja nisu bila navedena u izvršnoj ispravi. Ovde je reč o odstupanju od načela formalnog legaliteta, po kojem je sud prilikom odlučivanja vezan izvršnom ispravom.⁶⁰⁵ Ovakvo odstupanje od pravila je svakako i razumljivo, s obzirom na činjenicu da se tokom celog izvršnog postupka mora štiti najbolji interes i pravo deteta, kao i roditeljsko pravo. Uz ovakvu zakonsku odrednicu sprečava se i mogućnost zloupotrebe izvršnog dužnika, koji bi eventualnim sklanjanjem deteta kod drugih lica mogao sprečiti izvršenje.

Sud procenjujući okolnosti konkretnog slučaja, može ostaviti primeren rok za predaju deteta ili naložiti predaju deteta odmah. Neodložnu predaju deteta sud će odrediti u onim situacijama kada su ugroženi život, zdravlje ili psihofizički razvoj deteta ili je izvršnom ispravom određena predaja nezakonito odvedenog ili zadržanog deteta radi njegovog povratka u stranu državu (građanskopravna otmica dece), ili ponovnog uspostavljanja odnosa staranja ili viđanja roditelja i deteta u stranoj državi.⁶⁰⁶ Dakle, u slučaju da se naloži predaja deteta odmah, pristupa se prinudnom sprovođenju izvršenja, oduzimanju deteta od lica kod kojeg se ono nalazi. Oduzimanje deteta sud će odrediti rešenjem kao krajnju meru, nakon što iscrpi sve mogućnosti mirne predaje deteta.

U postupku radi predaje deteta kao sredstva izvršenja ZIO predviđa: novčanu kaznu, kaznu zatvora i prinudno oduzimanje deteta.⁶⁰⁷ Ova sredstva mogu se određivati i izvršavati prema licu koje odbija da izvrši svoju naloženu obavezu da preda dete, licu koje otežava ili sprečava predaju deteta, licu kod koga se dete nalazi ili licu od čije volje zavisi predaja deteta. Ona se mogu utvrđivati i menjati pojedinačno prema dužniku ili navedenim trećim licima sve dok

⁶⁰³ Član 372. stav 1. ZIO

⁶⁰⁴ Član 372. stav 2. ZIO

⁶⁰⁵ Prema članu 5. stav 1. ZIO

⁶⁰⁶ Član 372. stav 3. ZIO

⁶⁰⁷ Član 373. stav 1. ZIO

se izvršenje ne sprovede.⁶⁰⁸ Sud će pre nego što odredi sredstvo izvršenja izvršiti procenu svih relevantnih okolnosti u konkretnom predmetu.

Novčanu kazna kao sredstvo izvršenja sud može odrediti ukoliko izvršni dužnik ne postupi po izvršnoj ispravi, odnosno ukoliko ne preda dete izvršnom poveriocu u ostavljenom roku. Sud će najčešće ovo sredstvo odrediti roditelju kod kojeg se dete nalazi rešenjem o izvršenju kao uslovnu meru ukoliko dete ne preda u određenom roku drugom roditelju ili ustanovi kojoj je ono povereno.⁶⁰⁹

Predaja deteta od strane izvršnog dužnika jeste činidba koju može preduzeti samo izvršni dužnik, te se novčana kazna u ovom slučaju izriče i izvršava u skladu sa odredbama o izricanju novčane kazne radi preduzimanja radnje koju može preduzeti samo izvršni dužnik.⁶¹⁰ Dakle, shodno odredbi ZIO koja reguliše postupak izvršenja kod radnje koju može preduzeti samo izvršni dužnik, uz određivanje primerenog roka za predaju deteta izriče se i novčana kazna,⁶¹¹ a ukoliko se ne postupi po tom nalogu u ostavljenom roku, sud će po službenoj dužnosti doneti rešenje o izvršenju novčane kazne.⁶¹² U toj situaciji, sud može doneti novo rešenje kojim će odrediti novi primereni rok za predaju deteta i izreći novu novčanu kaznu izvršnom dužniku, u većem iznosu od prethodne, a ukoliko izvršni dužnik ne postupi ni po tom rešenju, sud će doneti novo rešenje o izvršenju novčane kazne. Takav postupak se može ponavljati sve dok izvršni dužnik ne izvrši svoju obavezu.⁶¹³ S obzirom da se ovde obaveza izvršnog dužnika sastoji u predaji deteta i da je potrebno zaštititi njegov najbolji interes, kao i pravo izvršnog poverioca, kontinuirano ponavljanje izricanja novčane kazne bez naznake da postoji pomak ka dobrovoljnom izvršenju, neće biti racionalno niti efikasno sredstvo izvršenja.

Izvršenje radi naplate novčane kazne sprovodi se prema opštim pravilima ZIO koja se odnose na namirenje novčanog potraživanja. Dakle, naplata novčane kazne se može izvršiti na zaradi i drugom stalnom novčanom primanju, zatim na računima izvršnog dužnika, njegovom

⁶⁰⁸ Član 373. stavovi 2. i 3. ZIO

⁶⁰⁹ Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1115.

⁶¹⁰ Član 374. stav 1. ZIO

⁶¹¹ Novčana kazna fizičkom licu izriče se u iznosu od 10.000 do 200.000 dinara, a pravnom licu ili državnom organu u iznosu od 100.000 do 2.000.000 dinara - shodno članu 131. stav 4. ZIO

⁶¹² U skladu sa članom 363. stav 1. ZIO

⁶¹³ Član 363. stavovi 2. i 3. ZIO

novčanom potraživanju, kao i na pokretnim i nepokretnim stvarima. To znači da izvršni postupak naplate novčane kazne u pravnoj stvari radi predaje deteta može sprovoditi i sudski izvršitelj.

Ukoliko se izrečena novčana kazna radi predaje deteta pokaže neefikasnim sredstvom izvršenja, sud svakako ne bi trebao na njemu insistirati i odugovlačiti postupak, već odrediti drugo sredstvo izvršenja. Teško je i za očekivati da će se u situacijama kada ne postoji dobra volja izvršnog dužnika da preda dete kontinuiranim izricanjem novčanih kazni on prinuditi na izvršenje utvrđene obaveze.

ZIO kod ove vrste postupka izričito predviđa da se novčana kazna ne može zameniti kaznom zatvora.⁶¹⁴ Ovakvo stanovište u suprotnosti je sa odredbama o novčanoj kazni iz osme glave drugog dela ZIO gde je ta mogućnost predviđena. Posebnim članom koji baš i nosi naziv "zamena novčane kazne u meru zatvora" utvrđeno je da ukoliko ne može da se sprovede izvršenje novčane kazne, sud koji ju je izrekao odmah donosi rešenje kojim svakih 1.000 dinara novčane kazne zamenjuje jednim danom mere zatvora, a najviše do 60 dana.⁶¹⁵ Kod predaje deteta, dakle, takvo postupanje nije moguće.

Kao sredstvo izvršenja sud može odrediti kaznu zatvora koja se izriče izvršnom dužniku sve dok ne preda dete, a najduže do 60 dana.⁶¹⁶ Kazna zatvora se izvršava shodno odredbama *Zakona o izvršenju krivičnih sankcija*.⁶¹⁷ Shodno ovom propisu, ukoliko se odredi ovo sredstvo izvršenja, sud će pismeno naložiti osuđenom izvršnom dužniku da se određenog dana javi na izvršenje kazne zatvora i obavestiti okružni zatvor o datumu kada osuđeni treba da se javi i uz obaveštenje dostaviti izvršnu odluku sa njegovim ličnim podacima.⁶¹⁸ Ukoliko se izvršni dužnik ne javi na izvršenje kazne u roku od tri dana od dana kada je trebao, sud naređuje dovođenje, a ako se krije ili je u bekstvu, naređuje izdavanje poternice.⁶¹⁹ Kaznu zatvora kao meru sud će odrediti prvenstveno u cilju izdejstvovanja volje i radnje izvršnog dužnika kojom će pristati da preda dete, kako bi se sprečilo prinudno oduzimanje i situacija koja može biti veoma traumatična i stresna po dete. S druge strane, utisak je da će ovo sredstvo izvršenja ostvariti svoju svrhu samo ukoliko se ne izvrši već stavi u izgled i izvršni dužnik pristane da dobrovoljno izvrši obavezu

⁶¹⁴ Član 374. stav 2. ZIO

⁶¹⁵ Član 132. stav 4. ZIO

⁶¹⁶ Član 374. stav 3. ZIO

⁶¹⁷ "Sl. glasnik RS", br. 55/2014

⁶¹⁸ Član 56. ibidem

⁶¹⁹ Članovi 57. i 58. ibidem

predaje. Ukoliko se to ne ostvari, malo je verovatno da će izvršni dužnik pristati da postupi po nalogu suda i sam ode na izdržavanje kazne zatvora, već se može očekivati samo komplikovanje situacije i novi problem po dete, bilo da dođe do prinudnog odvođenja roditelja u zatvor ili pokuša sakrivanje deteta. Dakle, po mišljenju autora, kazna zatvora može biti efikasno sredstvo izvršenja samo ukoliko ona kao uslovno određena dovede do ispunjenja obaveze.

Kod postupka izvršenja radi predaje deteta organ starateljstva je obavezni učesnik i sud je u obavezi da mu dostavi rešenje o izvršenju najkasnije 10 dana pre datuma kada je zakazano sprovođenje izvršenja.⁶²⁰ U ime organa starateljstva u ovom postupku učestvovaće psiholog nadležnog centra za socijalni rad, čija je uloga da pruži stručnu pomoć sudu tokom celog izvršnog postupka, kako u fazi pripreme tako i tokom samog preduzimanja izvršnih radnji.⁶²¹

Psiholog je dužan da prikupi i istraži činjenice od značaja u konkretnoj pravnoj stvari kako bi sprovođenje izvršenja bilo efikasno i u najboljem interesu deteta. Tom prilikom on treba da utvrdi emocionalni status deteta, način njegovog reagovanja na stres i mehanizme preovladavanja, brzinu prilagođavanja na promene, emocionalne odnose njega i lica sa kojim živi i licem kome treba da bude predato i druge činjenice značajne za samo organizovanje radnji izvršenja. Takođe, psiholog je dužan da obavi informativno savetodavni rad sa licem sa kojim dete živi i pokuša da izdejstvuje dobrovoljnu predaju deteta, te ga tom prilikom upozna sa prednostima takvog postupanja kojim bi se izbegle štetne posledice po dete.⁶²² Izvršnom sudiji koji sprovodi izvršenje psiholog može predložiti konkretne i detaljne uslove uređenja prostora u kome se sprovodi izvršenje i način predaje deteta, odnosno koja lica bi trebalo da učestvuju i koji koraci da se preduzmu. Na sudiji koji sprovodi izvršenje je da odabere najadekvatnije rešenje kojim će se omogućiti realizacija utvrđenog prava deteta i izvršnog poverioca, kao i obaveze izvršnog dužnika, uzimajući u obzir najbolji interes deteta.

Nadzor nad stručnim radom organa starateljstva, u skladu sa članom 14. stav 2. Porodičnog zakona vrši ministarstvo nadležno za porodičnu zaštitu - Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. U okviru tog nadzora ono ima ovlašćenja da izdaje

⁶²⁰ Član 375. stav 1. ZIO

⁶²¹ Vujović R., 2018., *Položaj i ovlašćenja organa starateljstva u izvršnom postupku*, op. cit., str. 240.

⁶²² U skladu sa članom 375. stav 3. ZIO

uputstva i naloge u cilju obezbeđivanja neophodne podrške i zaštite konkretnom pojedincu.⁶²³ Navedeno ministarstvo, koje je tada nosilo naziv Ministarstvo rada i socijalne politike, izdalo je 2009. godine *Instrukciju o načinu rada organa starateljstva, odnosno psihologa u postupku izvršenja odluka iz oblasti porodičnog prava – predaja i oduzimanje deteta* (u daljem tekstu: Instrukcija).⁶²⁴ Instrukcija je doneta u cilju ujednačavanja postupanja organa starateljstva u republici Srbiji, radi unapređenja stručnog rada u postupcima prinudnog izvršenja sudskih odluka, koje za predmet imaju predaju i oduzimanje deteta. Takođe, Instrukcija je značajna kako bi se upotpunila primena i poštovanje Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.⁶²⁵ U okviru ove Instrukcije detaljno je regulisan način planiranja izvršnog postupka predaje i oduzimanja deteta i postupanje pre preduzimanja izvršnih radnji, u toku i nakon sprovođenja postupka izvršenja.

Saglasno Instrukciji, psiholog organa starateljstva ima položaj voditelja slučaja i u obavezi je da odmah po zaduživanju predmetom zajedno sa supervizorom izvrši planiranje neophodnih intervencija. Plan intervencija trebalo bi da sadrži: "označavanje lica prema kojima će intervencija biti usmerena; sadržaj svakog neophodnog postupka u intervenciji; kako će se svaki postupak u okviru intervencija realizovati; gde će se realizovati; koliko će trajati; ko će i s kim postupke intervenciji preduzimati; način izveštavanja i integrisanja ishoda svake intervencije; saradnju institucija i pojedinaca koji će biti angažovani u postupka izvršenja".⁶²⁶

Pre samog čina izvršenja predaje ili oduzimanja deteta "voditelj slučaja je dužan da sačini usmerenu procenu i utvrdi: uslove u kojima dete živi; emocionalni status deteta; način reagovanja deteta na stresne situacije i mehanizme prevladavanja; brzinu prilagođavanja na promene; uspostavljene emocionalne odnose deteta i roditelja odnosno lica sa kojim živi i koji treba da preda dete drugom roditelju odnosno licu kojem je odlukom isto povereno; stavove roditelja odnosno lica sa kojim dete živi u odnosu na izvršenje odluke o predaji deteta, kao i mogućnosti da taj roditelj odnosno lice dobrovoljno bez prinude izvrši predaju deteta; rad na

⁶²³ Više o nadzoru ministarstva videti u tekstu: Vulević D., 2010., *Uloga organa starateljstva u postupcima izvršenja odluka iz oblasti porodičnog prava - predaja i oduzimanje maloletnog deteta*, tekst objavljen na sajtu Beogradskog centra za ljudska prava: <http://www.bgcentar.org.rs/uloga-organa-starateljstva-u-postupcima-izvršenja-odluka-iz-oblasti-porodicnog-prava-predaja-i-oduzimanje-maloletnog-deteta/>

⁶²⁴ *Instrukcija o načinu rada organa starateljstva, odnosno psihologa u postupku izvršenja odluka iz oblasti porodičnog prava – predaja i oduzimanje deteta*, Ministarstvo rada i socijalne politike, broj 570-01-00129/2009-14 od 10.3.2009. godine.

⁶²⁵ Svrha instrukcije - uvodni deo, ibidem.

⁶²⁶ Tačka 5. stav 4. Instrukcije, ibidem

motivaciji roditelja odnosno lica sa kojima dete živi za dobrovoljnu predaju deteta; mišljenje i emocionalni odnos deteta sa roditeljem odnosno licem kojem dete treba da bude predato, kao i druge činjenice koje su od uticaja na odlučivanje o organizovanju postupka izvršenja".⁶²⁷ Dakle u ovoj fazi postupka, pre samog sprovođenja izvršenja, od psihologa se očekuje da primenom stručnih metoda i tehnika koje poseduje obezbedi ili barem pokuša da obezbedi uslove da se predaja deteta izvrši dobrovoljno.

Ukoliko ne dođe do dobrovoljne predaje deteta na osnovu prethodno navedenih sredstava izvršenja, pristupa se prinudnom oduzimanju. O vremenu i mestu izvršenja sud će obavestiti izvršnog poverioca, kao lice koje je podnelo predlog za izvršenje i kome treba da se preda dete.⁶²⁸ Pored izvršnog poverioca, sud će svakako obavestiti i psihologa nadležnog centra za socijalni rad, kao i organ nadležne policijske uprave ukoliko je od strane izvršnog dužnika ili trećeg lica kod koga se dete nalazi već pružen otpor ili se on osnovano očekuje. Dakle, po pravilu izvršni dužnik, odnosno lice od koga je potrebno oduzeti dete se ne obaveštava o zakazanom terminu sprovođenja izvršenja. Osnovni razlog za takvu proceduru je interes da se postupak efikasno sprovede i okonča, odnosno da se spreči eventualno odugovlačenja izvršenja, tako što će se dete skrivati, menjati njegova lokacija, manipulirati detetom na dan izvršenja kako bi ono reagovalo suprotno svojim stavovima i sl.

Konkretnu izvršnu radnju prinudnog oduzimanja deteta obavlja sudija mesno nadležnog osnovnog suda u saradnji sa psihologom nadležnog centra za socijalni rad, kao i školom, porodičnim savetovalištem ili drugim specijalizovanim ustanovama za posredovanje u porodičnim odnosima.⁶²⁹ ZIO je nedvosmisleno utvrdio da u ime suda ovu radnju preduzima izvršni sudija koji postupa u konkretnom predmetu, tako da se sprovođenje izvršenja radi oduzimanja deteta ne može poveriti sudijskom pomoćniku niti sudskom izvršitelju.

Obaveze psihologa prilikom sprovođenja ove izvršne radnje taksativno su navedene u važećem ZIO i usklađene sa Instrukcijom. Predviđena je tako, obaveza psihologa da u toku oduzimanja i predaje deteta prati ponašanje i reakcije deteta i izvršnog dužnika, odnosno lica kome se dete oduzima, kao i da utiče na sprečavanje ili smanjenje ponašanja koja mogu izazvati

⁶²⁷ Tačka 6. stav 1. Instrukcije, ibidem.

⁶²⁸ Član 376. stav 1. ZIO

⁶²⁹ Član 376. stav 2. ZIO

sukob ili traumatsko reagovanje deteta. Psiholog treba da savetuje sudiju kako da se oduzimanje i predaja deteta ostvare sa što manje štete po rast i razvoj deteta i da sam preduzima sve potrebne radnje u te svrhe. Svoja zapažanja on unosi u zapisnik o oduzimanju i predaji deteta koji sačinjava izvršni sudija i potpisuje ga.⁶³⁰

Osim navedenog, u skladu sa već pomenutom Instrukcijom, psiholog centra za socijalni rad je u obavezi da se u toku postupka izvršenja, kao i u drugim postupcima kada su deca u pitanju, rukovodi zaštitom najboljeg interesa deteta. Takođe, on bi trebao da uzme u obzir i činjenicu da ukoliko postupak sprovođenja izvršenja predaje i oduzimanja deteta ne bude uspešno sproveden, isti će se ponovo zakazati i pokušati realizovati sve dok je takvo rešenje o izvršenju na snazi. Takav razvoj događaja svakako za posledicu kod deteta može izazvati određenu vrstu psihološke traume i dovesti u rizik njegovo zdravlje, te nesmetan rast i razvoj.⁶³¹

Instrukcijom je takođe utvrđena uloga psihologa nakon samog čina izvršenja predaje ili oduzimanja deteta, te je tako on u obavezi da prati ponašanje i reakcije deteta, roditelja u svojstvu izvršnog poverioca, odnosno lica kojem je dete predato na dalje čuvanje i vaspitanje, kao i roditelja u svojstvu izvršnog dužnika koji je dete predao ili od kojeg je dete oduzeto. Praćenje ponašanja i reakcije bi trebao da vrši najmanje 30 dana od dana samog čina oduzimanja i predaje, s tim da u prvih 7 dana to obavlja svakodnevno. Ukoliko utvrdi da ponašanje i reakcije navedenih lica zahtevaju stručnu podršku, potrebno je da sačini plan pružanja podrške i obezbedi blagovremenu, celovitu i kontinuiranu podršku, u roku od 7 dana.⁶³²

U onim slučajevima kada je rešenjem o izvršenju naloženo da se dete odmah preda, gde nije ostavljen rok za dobrovoljno ispunjenje obaveze izvršnog dužnika, niti se mogu odrediti kao sredstva izvršenja novčana kazna i kazna zatvora, rešenje o izvršenju predaje se licu od koga se dete oduzima pri preduzimanju prve izvršne radnje, a ukoliko to lice nije prisutno na licu mesta, rešenje mu se naknadno dostavlja.⁶³³ To su pre svega one situacije koje su već pomenute u prethodnom delu rada a koje se odnose na slučajeve u kojima su ugroženi život, zdravlje ili psihofizički razvoj deteta ili je izvršnom ispravom određena predaja nezakonito odvedenog ili

⁶³⁰ Član 376. stav 3. ZIO

⁶³¹ Tačka 7. stav 2. Instrukcije

⁶³² Tačka 8. Instrukcije

⁶³³ Član 377. stav 1. ZIO

zadržanog deteta radi njegovog povratka u stranu državu, ili ponovnog uspostavljanja odnosa staranja ili viđanja roditelja i deteta u stranoj državi.

Kod ove vrste izvršnog postupka, gde dolazi do već pomenutog odstupanja od načela dispozicije i formalnog legaliteta, odsutnost izvršnog dužnika, odnosno lica od koga se dete oduzima ne sprečava sprovođenje izvršnih radnji radi predaje deteta licu kojem je izvršnom ispravom povereno vršenje roditeljskog prava.⁶³⁴ Prisustvo izvršnog dužnika nije nužno, s obzirom da se radi o postupku koji je neophodno hitno sprovesti radi realizacije prava i interesa deteta i lica sa kojim će ono živeti.

Ukoliko se dete u roku od 60 dana od dana oduzimanja i predaje ponovo zatekne kod izvršnog dužnika, odnosno lica od kojeg je oduzeto, postupak izvršenja se može ponovo sprovesti na predlog izvršnog poverioca bez donošenja novog rešenja o izvršenju i formiranja novog predmeta.⁶³⁵ Dakle, postupak se sprovodi u skladu sa postojećom izvršnom ispravom i prema rešenju o izvršenju kojem je naložena predaja deteta i koje je prethodno bilo doneto u tom postupku. Sud će na predlog izvršnog poverioca u ovom slučaju, gde je dete odvedeno i zadržano nasilno ili na prevaru od strane izvršnog dužnika, doneti odluku u vidu zaključka i sprovesti ponovo izvršni postupak kao što je već određeno u rešenju o izvršenju.⁶³⁶ Ovakva procedura svakako je normirana u cilju ubrzanja postupka i radi zaštite najboljeg interesa deteta. U slučaju proteka roka od 60 dana, izvršni poverilac bi bio dužan da ponovo podnese predlog za izvršenje, te da sud u skladu sa tim donese novo rešenje o izvršenju, što bi svakako prolongiralo postupak izvršenja i proizvelo dodatne troškove.

Na osnovu svega navedenog, kod ove vrste izvršnog postupka, pored suda koji sprovodi izvršenje, veoma je važna uloga centra za socijalni rad, odnosno psihologa koji je u ovoj instituciji određen za voditelja slučaja u konkretnoj pravnoj stvari. Posebna stručna znanja i veštine koja poseduje, veoma su važna i neophodna kako bi se postupak izvršenja sproveo na najefikasniji mogući način uz maksimalnu zaštitu prava deteta i zaštitu njegovog najboljeg interesa, kao i zaštitu prava na roditeljstvo.

⁶³⁴ U skladu sa članom 377. stav 3. ZIO

⁶³⁵ Član 378. ZIO

⁶³⁶ Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1126.

5.1.3.3. Izvršenje radi održavanja ličnih odnosa sa detetom

Održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi, pravo je deteta garantovano Porodičnim zakonom.⁶³⁷ I pored činjenice da je ovim aktom ono utvrđeno isključivo kao pravo deteta, održavanje ličnih odnosa sa detetom suštinski je i roditeljsko pravo i to ne samo kao prosto izvedeno iz njegove dužnosti u meri koja je potrebna za zadovoljenje prava i interesa deteta, već i radi zadovoljenja emocionalnih potreba samog roditelja.

Jedan od najvažnijih elemenata porodičnog života je održavanje međusobnog kontakta roditelja i deteta. Taj kontakt može da se izgubi nakon prekida zajednice i razdvajanja roditelja, a posebno ukoliko roditelj sa kojim dete živi onemogućava detetu i drugom roditelju viđanje i održavanje ličnih odnosa. Na taj način, ne samo da su ugrožena prava deteta, već i njegov pravilan i normalan psihofizički razvoj.

Ukoliko roditelji ne postignu sporazum o načinu ostvarivanja ovog prava, po pravilu, održavanje ličnih odnosa sa detetom utvrdiće se sudskom odlukom. Sud će prilikom odlučivanja o načinu održavanja odnosa između deteta i roditelja sa kojim ono ne živi, rukovodeći se najboljim interesom deteta, uzeti u obzir sve okolnosti konkretnog slučaja, a posebno uzrast deteta, pol, njegove potrebe, materijalne uslove života i sl.⁶³⁸

Nakon što sud donese odluku o načinu održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim ono ne živi, roditelj kojem je povereno vršenje roditeljskog prava i sa kojim dete živi dužan je da omogući održavanje ličnih odnosa i postupi u skladu sa sudskom presudom. Ukoliko pak, on sprečava održavanje ličnih odnosa deteta i drugog roditelja, može se pokrenuti izvršni postupak. Pored toga, on može biti i lišen roditeljskog prava usled grubog zanemarivanja dužnosti iz sadržine roditeljskog prava.⁶³⁹ Takođe, roditeljskog prava može biti lišen i roditelj koji ne živi sa detetom i ne održava lične odnose sa njim.

Održavanje ličnih odnosa deteta i roditelja sa kojim ono ne živi, odnosno koji ne vrši roditeljsko pravo, podrazumeva neposredne, lične kontakte između njih, viđanje i provođenje

⁶³⁷ Član 61. stav 1. PZ

⁶³⁸ Jović O. S., 2012., *Pravo deteta na kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi*, Zbornik radova „Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu, str. 102–115.

⁶³⁹ U skladu sa članom 81. stav 3. tačka 3. PZ

vremena zajedno.⁶⁴⁰ To konkretno zahteva postojanje određenog plana po pitanju viđanja, uz utvrđen dan i vreme, međusobnih poseta, odlazaka na vikende, praznike, školske raspuste kod drugog roditelja i sl.

Roditelj kome dete nije povereno i koji ne živi sa detetom, ne gubi roditeljsko pravo, bez obzira na razloge prekida porodične zajednice, izuzev ukoliko nije u potpunosti lišen roditeljskog prava kada mu ostaje jedino dužnost da izdržava dete.⁶⁴¹ On zadržava pravo da zajednički sa drugim roditeljem odlučuje o pitanjima koja su od bitnog značaja za razvoj deteta, kao što su pitanja u pogledu školovanja, izbora zanimanja, profesije, načina lečenja, podvrgavanja hirurškoj intervenciji, smeštaja u zdravstvenu ustanovu, odlaska u inostranstvo radi usavršavanja i školovanja i sl.⁶⁴²

Kao lično pravo deteta, održavanje ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim dete ne živi, "može biti ograničeno isključivo sudskom odlukom samo kada je to u najboljem interesu deteta i ako postoje razlozi da se taj roditelj potpuno ili delimično liši roditeljskog prava ili u slučaju nasilja u porodici".⁶⁴³

Kada dete navrši 15. godina života, ukoliko je sposobno za rasuđivanje, može samostalno doneti odluku o održavanju ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi.⁶⁴⁴ Dakle, u tom slučaju, sudska odluka o sprovođenju izvršenja radi održavanja ličnih odnosa zasnivaće se na mišljenju i stavu deteta, te ukoliko ono ne želi da održava lične odnose sa drugim roditeljem prema izvršnoj ispravi, već prema njihovom dogovoru, neće se prinudno sprovoditi izvršni postupak, odnosno ukoliko je on već započet, obustaviće se.⁶⁴⁵

Pored kontakta sa roditeljem, dete ima pravo da održava lične odnose i sa bližim i daljim rođacima, odnosno srođnicima, kao i sa drugim bliskim licima.⁶⁴⁶ To znači da ima pravo da viđa babe, dede i ostale srođnike koji takođe mogu biti aktivno legitimisani učesnici, kako parničnog tako i izvršnog postupka.

⁶⁴⁰ Cvejić Jančić O., 2004., *Porodično pravo - knjiga II, roditeljsko i starateljsko pravo*, op. cit, str. 61.

⁶⁴¹ U skladu sa članom 81. stav 4. PZ

⁶⁴² Cvejić Jančić O., 2004., *Porodično pravo - knjiga II, roditeljsko i starateljsko pravo*, op. cit, str. 62.

⁶⁴³ Član 61. stav 2. i stav 3. PZ

⁶⁴⁴ Član 61. stav 4. PZ

⁶⁴⁵ Videti presudu Apelacionog suda u Novom Sadu, poslovni broj: Gž 2 95/2011, od 16. 02. 2011. godine, sajt Apelacionog suda u Novom Sadu: <https://www.ns.ap.sud.rs/index.php/srl/sudska-praksa/134-gz2-9511>

⁶⁴⁶ Član 61. stav 5. PZ

Izvršna isprava za pokretanje izvršnog postupka radi održavanja ličnih odnosa sa detetom uglavnom je presuda za razvod braka u oviru koje je odlučeno, osim činjenice kome će dete biti povereno i kolika će biti obaveza zakonskog izdržavanja, kako i na koji način će se održavati lični odnosi deteta i roditelja sa kojim ono ne živi. Sud će ovu odluku doneti ukoliko roditelji nisu zaključili sporazum o vršenju roditeljskog prava ili proceni da on nije u najboljem interesu deteta.⁶⁴⁷

ZIO je u okviru četvrtog dela pete glave odredbom 379. regulisao izvršni postupak radi održavanja ličnih odnosa sa detetom. Pojedini pravni autori smatraju da sam naziv odredbe nije adekvatan, s obzirom da nije u skladu sa odredbama Porodičnog zakona koji pravo na održavanje ličnih odnosa definiše kao pravo deteta, a ne drugih lica da održavaju lične odnose sa njim, te bi u tom smislu i naziv odredbe trebalo preformulisati.⁶⁴⁸

Odredba kojom je regulisana ova vrsta izvršnog postupka ima upućujuću sadržinu, te se navodi shodna primena pojedinih članova ZIO i to: 368., 370., 371., 375., 376. i 377.⁶⁴⁹ Navedeni članovi nalaze se u delu zakona kojim je uređen izvršni postupak radi predaje deteta i konkretno se odnose na mesnu nadležnost, predlog za izvršenje, zaštitu interesa deteta, učešće psihologa oragana starateljstva i ostalih pomoćnih organa, pravila o prinudnom oduzimanju i predaji deteta i sprovođenju izvršenja ako je naloženo da se dete odmah preda.

Ovakvo normativno rešenje, gde su odabrane pojedine odredbe koje se shodno primenjuju, deluje veoma skromno, šturo i nepotpuno. Jasno je da sud nije vezan predlogom za izvršenje u smislu sredstva izvršenja, ali su ona na ovaj način potpuno izostavljena, te ostaje potpuno neregulisan odabir koraka koje sud preduzima prilikom sprovođenja prinudnih izvršnih radnji. Na primer, kako postupiti u situaciji kada roditelj sa kojim dete živi prilikom zakazanog sprovođenja izvršenja onemogućava ostvarivanje kontakta, tako što obmanjuje sud i psihologa, izmišlja bolesti i raspoloženja deteta, manipuliše detetom i njegovim reakcijama na drugog roditelja i sl.?

⁶⁴⁷ Član 272. stav 2. PZ

⁶⁴⁸ Tako: Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1127.

⁶⁴⁹ Član 379. ZIO

U ovim postupcima se mogu javiti zaista veoma različite situacije koje su složene i zahtevne za sporovođenje. Upravo iz tog razloga, uzimajući u obzir da je reč o osetljivoj vrsti izvršnog postupka, gde se mora voditi računa o najboljem interesu deteta, nužno je postojanje jasnog normativnog okvira u kojem postupaju sud, psiholog, roditelj i drugi učesnici izvršenja.

Važno je takođe navesti i činjenicu da ponovno spajanje deteta sa roditeljem radi održavanja ličnih odnosa, u slučajevima kada izvesno vreme nisu živeli zajedno niti održavali kontakt, može biti trenutno otežano i neizvodljivo. Ovakva situacija, u kojoj je došlo do emocionalne otuđenosti, može zahtevati preduzimanje pripremnih radnji i mera. U zavisnosti od okolnosti konkretnog slučaja, mere bi podrazumevale preduzimanje kontinuiranih radnji uz učešće stručnih lica i roditelja, sa ciljem uspostavljanja odnosa bliskosti i poverenja deteta i roditelja sa kojim ono ne živi.⁶⁵⁰

5.1.3.4. Izvršenje radi zaštite od nasilja u porodici i zaštite prava deteta

Sudski postupci koji se vode radi zaštite od nasilja u porodici i zaštite prava deteta, veoma su važni za društvo u celini i posebno značajni u očuvanju njegove osnovne ćelije. Nasilje u porodici aktuelan je i ozbiljan problem koji je, čini se, iz godine u godinu, sve izraženiji u našem društvu i pored činjenice da se brojnim aktima pokušalo na isti reagovati.

Akti koji su već prethodno pomenuti u radu, poput Zakona o sprečavanju nasilja u porodici, Krivičnog zakonika i Porodičnog zakona, inkriminirali su ovakvo ponašanje, te predvideli niz sankcija i mera koje se mogu preduzeti u cilju zaštite, a deo tih mera sprovodi sud. Tako, na osnovu mera koje predviđa Porodični zakon, protiv člana porodice koji vrši nasilje, u cilju privremene zabrane ili ograničavanja održavanja ličnih odnosa sa drugim članom porodice, sud može sprovesti postupak iseljenja iz porodičnog stana ili kuće, kao i useljenja u porodični stan ili kuću.⁶⁵¹

Osim navedenih mera, kod nasilja u porodici sud može odrediti i "zabranu približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, zabranu pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili

⁶⁵⁰ Nikolić M., 2016., *Izvršenje sudskih odluka radi ostvarenja nenovčanog potraživanja iz oblasti porodičnih odnosa i vraćanja na rad*, op. cit., str. 103.

⁶⁵¹ U okviru člana 198. stav 2. PZ

mesta rada člana porodice i zabranu daljeg uznemiravanja člana porodice".⁶⁵² Prinudno sprovođenje ovih mera nije posebno predviđeno ZIO-om, ali bi se one mogle svakako svrstati u nezamenljive radnje koje može izvršiti isključivo izvršni dužnik.

ZIO je upućujućim članom predvideo da se u izvršnom postupku radi zaštite od nasilja u porodici, zaštite prava deteta ili izvršenja drugih odluka u vezi s porodičnim odnosima, shodno, u zavisnosti od obaveze izvršnog dužnika, primenjuju odredbe glave zakona kojom se regulišu postupci u vezi sa porodičnim odnosima.⁶⁵³ U skladu sa navedenim pravilom, kada je reč o pravima deteta i njegovoj zaštiti, protiv člana porodice koji vrši nasilje, pored postupka iseljenja, mogu se primeniti i druga predviđena sredstva izvršenja poput novčane kazne, kazne zatvora i prinudnog oduzimanja deteta.

Primarni cilj ove vrste postupka izvršenja u okviru porodičnih odnosa jeste zaštita prava članova porodice, naročito dece, odnosno sprečavanje ponavljanja radnje nasilnika. Sudija sprovodi izvršenje protiv izvršnog dužnika u skladu sa izrečenim merama protiv lica koje je vršilo i /ili vrši nasilje. Sama svrha preduzimanja izvršnih radnji jeste zaustavljanje opasnosti po članove porodice koji su žrtve nasilja i obezbeđenje zaštite njihovog fizičkog i psihičkog integriteta, zdravlja i lične bezbednosti.⁶⁵⁴

U zavisnosti od sadržaja izvršne isprave, obaveza izvršnog dužnika može se sastojati u činjenju ili nečinjenju, odnosno uzdržavanju od preduzimanja određenih radnji.⁶⁵⁵ Obaveza činjenja, na primer, bila bi iseljenje izvršnog dužnika iz porodičnog stana, a nečinjenja odnosno uzdržavanja - mera zabrane približavanja članu porodice na određenoj udaljenosti, pristupa u prostor oko mesta stanovanja ili mesta rada i daljeg uznemiravanja.

U okviru ovog izvršnog postupka dominira načelo hitnosti, te je veoma važno da sud postupi efikasno, te donese odluku koja će biti i pravovremena i svrsishodna. Ovo je posebno značajno kada su deca žrtve nasilja, tada je staranje o njihovom najboljem interesu prioritet.

⁶⁵² *ibidem*.

⁶⁵³ Član 380. ZIO

⁶⁵⁴ Nikolić M., 2016., *Izvršenje sudskih odluka radi ostvarenja nenovčanog potraživanja iz oblasti porodičnih odnosa i vraćanja na rad*, op. cit., str. 104.

⁶⁵⁵ *Ibidem*.

Ukoliko se, na primer, desi slučaj da su usled nasilja izvršenog od strane roditelja sa kojim živi, ugroženi život i zdravlje deteta, dužnost suda je da to dete što pre zaštiti i skloni od nasilnika. U takvoj situaciji rešenje bi bilo ili iseljenje nasilnika ili oduzimanje deteta od njega.

Prilikom iseljenja primenjuju se pravila ZIO koja važe za ispražnjenje i predaju nepokretnosti.⁶⁵⁶ Dakle, lice se iseljava sa svojim stvarima iz stambenog prostora u kojem živi sa žrtvom nasilja. Svrha preduzimanja ove izvršne radnje međutim nije ista kao kod klasičnog iseljenja, gde je nepokretnost glavni predmet i suštinski objekat izvršenja. Ovde se situacija dodatno komplikuje, s obzirom na to da se prostor u kome živi žrtva nasilja i najčešće ostatak porodice oslobađa samo od izvršnog dužnika - nasilnika. U takvim situacijama, kako bi se obezbedila zaštita svih učesnika postupka na licu mesta, neophodno je prisustvo policije, a po potrebi i drugih pomoćnih učesnika izvršnog postupka, kao što su centar za socijalni rad, bravar, itd.

U navedenoj situaciji gde je ugrožen život deteta i kada je potrebno hitno reagovati, ukoliko se sud odluči za sprovođenje izvršenja radi oduzimanja deteta, toj radnji neće prethoditi izricanje novčane kazne ili kazne zatvora, već će se odmah pristupiti prinudnom oduzimanju i sprovesti postupak u skladu sa pravilima koja važe za postupak izvršenja kada je naloženo da se dete odmah preda.⁶⁵⁷ Takođe, prilikom sprovođenja ove vrste izvršnog postupka, neophodna je asistencija policije, centra za socijalni rad i ostalih pomoćnih organa po potrebi.

Kod slučaja nasilja u porodici, postupak izvršenja radi zaštite prava deteta je izuzetno zahtevan i složen, te iziskuje posebno iskustvo i profesionalnost sudije i ostalih pomoćnih stručnih organa koji učestvuju u njemu. Nužno je takođe postojanje jasnih i preciznih pravila sprovođenja izvršnih radnji koja će se primeniti u slučajevima nasilja koji sve češće rezultiraju tragedijama. Stavovi i mišljenja pojedinih pravnih teoretičara čine se potpuno opravdanim kada argumentovano zameraju da ova vrsta izvršnog postupka nije adekvatno regulisana.⁶⁵⁸

Značajno je pomenuti i ulogu privremnih mera u postupcima izvršenja radi zaštite od nasilja u porodici i zaštite prava deteta, o čemu će biti više reči u okviru poglavlja 5.1.3.6.

⁶⁵⁶ Članovi 353.-358. ZIO

⁶⁵⁷ U skladu sa članom 377. ZIO

⁶⁵⁸ Videti: Šarkić N., Nikolić M., 2018., Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju, op. cit., str. 534.; Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1131.

5.1.3.5. Izvršenje radi izdržavanja deteta

Obaveza roditelja da izdržavaju svoju decu, kao što je navedeno u prethodnom delu rada, propisana je Porodičnim zakonom. Navedenim aktom predviđeno je da njeno izbegavanje predstavlja grubo zanemarivanje dužnosti iz sadržine roditeljskog prava pri čemu takav roditelj može biti lišen roditeljskog prava.⁶⁵⁹ Pored toga, njeno neizvršavanje inkriminisano je kao krivično delo protiv braka i porodice za koje je u osnovnom obliku kao sankcija predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do dve godine, a ukoliko su nastupile teške posledice za dete, zatvorom od tri meseca do tri godine.⁶⁶⁰

Postojanje pravnosnažne i izvršne sudske odluke koja obavezuje roditelja na plaćanje određenog novčanog iznosa na ime zakonskog izdržavanja, često nije garant ostvarenja i uživanja prava deteta koja mu pripadaju. Dužnici ovu zakonsku obavezu, koja im je utvrđena presudom, u velikom broju slučajeva zanemaruju i izbegavaju, čak i po cenu krivične odgovornosti i odsluženja kazne zatvora. Razlozi za takvo ponašanje nisu samo ekonomske prirode, već je ono često posledica emotivnih netrpeljivosti i nesuglasica bivših partnera, u konkretnom slučaju roditelja deteta.⁶⁶¹ U takvim slučajevima ne samo da se ugrožava pravo deteta na egzistenciju, već ono pored već jedne traume koju je izazvalo razdvajanje roditelja, doživljava novu.

ZIO nije posebno uredio ovu vrstu izvršnog postupka, ali se on sprovodi prema pravilima izvršenja radi ostvarenja novčanog potraživanja, s obzirom na činjenicu da izdržavanje predstavlja jedan obligacioni, dužničko - poverilački odnos koji je imovinskog karaktera i koji se realizuje, po pravilu, u novcu. Tako, kao redovni i klasični izvršni postupak, on se sastoji iz faze odlučivanja i faze sprovođenja izvršenja, gde se u prvoj fazi, donosi odluka po podnetom predlogu za izvršenje, a u drugoj preduzimaju konkretne izvršne radnje i sprovodi naplata.

Predlog za izvršenje u ime deteta može podneti kao zakonski zastupnik drugi roditelj, sa kojim ono živi i koji vrši roditeljsko pravo, lično ili putem advokata, a to može učiniti i nadležni

⁶⁵⁹ Član 81. stav 3. tačka 3. PZ

⁶⁶⁰ Član 195. stavovi 1. i 3. Krivičnog zakonika "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016

⁶⁶¹ Vavan Z., 2018., *Izvršenje sudskih odluka o izdržavanju dece - aktuelna pitanja i problemi*, Zbornik radova: "Porodični zakon - dvanaest godina posle", Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 369.

centar za socijalni rad, ukoliko je učestvovao kao tužilac u prethodnom sudskom sporu iz kojeg je nastala izvršna isprava.⁶⁶²

U predlogu za izvršenje nije nužno opredeliti sredstvo i predmet izvršenja, već može navesti da će se izvršenje sprovesti na celokupnoj imovini, te će se nakon utvrđivanja imovine izvršnog dužnika zaključkom utvrditi najpogodnije sredstvo i predmet izvršenja kojim će se namiriti potraživanje.

Predlog za izvršenje podnosi se mesno nadležnom osnovnom sud na čijem području izvršni dužnik ima prebivalište ili boravište.⁶⁶³ Nakon donošenja rešenja o izvršenju pristupa se sprovođenju izvršenja.

Zakonsko izdržavanje smatra se prioritarnim potraživanjem, te izvršni poverioci koji potražuju naplatu ovog prava imaju prvenstvo u namirenju u odnosu na ostale izvršne poverioce, čak i u slučajevima kada je izvršenje ostalih izvršnih poverilaca već započeto.⁶⁶⁴

S obzirom da zakonsko izdržavanje predstavlja oblik klasičnog novčanog potraživanja, u okviru izvršnog postupka koriste se ona sredstva i predmeti izvršenja koji su predviđeni zakonom za njegovo namirenje. U skladu sa tim, izvršenje se može sprovesti na: zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima, nepokretnim i pokretnim stvarima, novčanom potraživanju izvršnog dužnika, novčanim sredstvima na računu izvršnog dužnika, sredstvima iz štednog uloga, sredstvima sa tekućeg računa izvršnog dužnika, finansijskim instrumentima, udelima u privrednom društvu, hartijama od vrednosti i potraživanju izvršnog dužnika da mu se preda nepokretnost ili predaju ili isporuče pokretne stvari.⁶⁶⁵

Jedan je od najprikladnijih i najjednostavnijih oblika sprovođenja naplate novčanog potraživanja je izvršenje na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima.⁶⁶⁶ Jednostavnost ovog postupka ogleda se u činjenici da se jednim kratkim, administrativnim postupkom, sprovede izvršna radnja u cilju naplate dugovanja. Pri tome, nema potrebe da se izlazi na teren i sprovede druge izvršne radnje, te se na taj način štedi vreme i izbegavaju dodatni troškovi koji bi nastali u

⁶⁶² Na osnovu člana 278. stav 3. PZ

⁶⁶³ Članovi 6. i 7. ZIO

⁶⁶⁴ Član 292. ZIO

⁶⁶⁵ Postupci izvršenja radi naplate novčanih potraživanja definisani su odredbama koje se nalaze u trećem delu ZIO, članovi 150-338.

⁶⁶⁶ Šarkić N., 1998., *Izvršenje radi naplate novčanog potraživanja*, Pravni život, God. 47, br. 12, str. 181-196.

postupku. Kada se sprovodi izvršenje na ovaj način, konkretne izvršne radnje se sastoje iz donošenja odluke, njenog slanja i postupanja poslodavca izvršnog dužnika po istoj.⁶⁶⁷

Rešenjem o izvršenju sud obavezuje poslodavca izvršnog dužnika da određeni novčani iznos koji je određen u procentima od zarade ili u konkretnoj fiksnoj sumi, u skladu sa izvršnom odlukom, isplaćuje izvršnom poveriocu. Izvršenje na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima ZIO je ograničio, te tako ono može da se sprovede u visini do dve trećine njihovog neto iznosa, a ukoliko izvršni dužnik prima minimalnu zaradu ili penziju, ili je iznos primanja jednak ili manji od visine minimalne zarade ili penzije utvrđene u skladu sa zakonom u Republici Srbiji, izvršenje se sprovodi do polovine tog novčanog primanja.⁶⁶⁸ Takođe, pojedina primanja su izuzeta od izvršenja.⁶⁶⁹

Ukoliko sud koji sprovodi izvršenje ne raspolaže podatkom o zaposlenju izvršnog dužnika, obratiće se Republičkom fondu za penzijsko i invalidsko osiguranje, a u slučaju da je izvršni dužnik bez stalnih mesečnih primanja, određiće drugo najpogodnije sredstvo i predmet izvršenja radi naplate zakonskog izdržavanja.

U cilju pribavljanja podataka o imovini izvršnog dužnika koja bi mogla biti predmet izvršenja, sud se može službenim putem obratiti Republičkom geodetskom zavodu - Službi za katastar nepokretnosti, kako bi se dostavio podatak o nepokretnoj imovini izvršnog dužnika. Od Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno nadležne policijske uprave sud može tražiti podatak o vozilima ili plovilima na ime izvršnog dužnika. Narodnoj banci Srbije, Odseku za prinudnu naplatu Kragujevac, sud se može obratiti radi dostavljanja informacije o dužnikovim tekućim ili štednim računima.

U slučajevima kada je dužnik obaveze zakonskog izdržavanja bez stalnih mesečnih primanja, izvršni postupak se uglavnom nastavlja putem popisa i prodaje njegovih pokretnih

⁶⁶⁷ Videti detaljnije u: Šarkić N. i Vavan Z., 2016., *Postupak izvršenja sudskih odluka na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima*, Pravni život, časopis za pravnu teoriju i praksu, br. 12, tom III, Udruženje pravnika Srbije, Beograd, str. 635-653.

⁶⁶⁸ U skladu sa članom 258. stav 1. ZIO

⁶⁶⁹ Ne mogu biti predmet izvršenja: primanja na osnovu zakonskog izdržavanja, naknade štete zbog narušenja zdravlja, novčane rente zbog potpune ili delimične nesposobnosti za rad i novčane rente za izdržavanje koje je izgubljeno usled smrti dužnika izdržavanja; primanja na osnovu novčane naknade za telesno oštećenje prema propisima o invalidskom osiguranju; primanja koja se ostvaruju prema propisima o socijalnoj zaštiti; primanja na osnovu privremene nezaposlenosti; primanja na osnovu dodatka na decu; primanja na osnovu stipendije i pomoći učenicima i studentima i potraživanja čiji je prenos zakonom zabranjen. - član 257. ZIO

stvari. Izvršne radnje popisa, procene i prodaje pokretnih stvari izvršnog dužnika radi naplate zakonskog izdržavanja, u skladu sa ZIO i zaključkom VKS koji je prethodno naveden u radu, sprovodi sudski izvršitelj. Izvršenje na pokretnim stvarima izvršnog dužnika predstavlja redovno sredstvo izvršenja sa jasnom namenom ostvarenja prodajne cene na osnovu koje se podmiruje dugovanje izvršnog dužnika u celosti ili delimično. Sa druge strane, ovaj način izvršenja predstavlja i jedan vid psihološkog pritiska na izvršnog dužnika da izmiri dugovanje, s obzirom na činjenicu da službeno lice ulazi u njegove lične prostorije i dom i na taj način narušava njegovu privatnost i sigurnost. Upravo ovakve situacije, gde se prinudno ulazi u stan ili drugi objekat izvršnog dužnika radi popisa ličnih stvari, mogu prouzrokovati problem i incident. Za službeno lice suda, sudskog izvršitelja koji sprovodi izvršenje, tada je veoma važno da poseduje ne samo profesionalnu etičnost, već i određene psihološke veštine, kako bi postupak bio pravilno izvršen bez opasnosti po bezbednost i zdravlje njegovih učesnika.

Na žalost, kao ni u prethodnim zakonima koji su uređivali građansku oblast izvršenja, ni u važećem ZIO ne postoje odredbe koje uređuju uslove, položaj i postupanje sudskog izvršitelja. Jasna je intencija zakonodavca za rasterećenje suda od predmeta klasične naplate potraživanja i težnja da se oni delegiraju javnim izvršiteljima čiji je status jasno definisan, ali je prosto činjenica da sudski izvršitelji postupaju još uvek u značajnom broju izvršnih predmeta, a da njihova profesija i dalje ostaje bez posebne regulacije.

Ukoliko se izvršenje sprovodi na pokretnim stvarima koje čine pokućstvo i belu tehniku, dugogodišnja sudska praksa je pokazala da postupak prodaje tih stvari postaje uglavnom epizodno dug i neefikasan. Sa druge strane, ne mogu ni sve pokretne stvari u vlasništvu izvršnog dužnika biti predmet izvršenja, ZIO je taksativno naveo stvari koje se izuzimaju iz popisa.⁶⁷⁰

Neretko izvršni dužnici koji ne izmiruju obavezu zakonskog izdržavanja pokušavaju da opstruišu izvršni postupak, tako što će skloniti ili otuđiti stvari iz čije prodaje bi se moglo eventualno podmiriti potraživanje izvršnog poverioca.

⁶⁷⁰ Ne mogu biti predmet izvršenja: odeća, obuća i drugi predmeti za ličnu upotrebu, posteljne stvari, posuđe, deo nameštaja koji je neophodan izvršnom dužniku i članovima njegovog domaćinstva, šporet, frižider i peć za grejanje; hrana i ogrev koji su izvršnom dužniku i članovima njegovog domaćinstva potrebni za tri meseca; gotov novac izvršnog dužnika koji ima stalna mesečna primanja do mesečnog iznosa koji je zakonom izuzet od izvršenja, srazmerno vremenu do narednog primanja; ordenje, medalje, ratne spomenice i druga odlikovanja i priznanja, lična pisma, rukopisi i drugi lični spisi i porodične fotografije izvršnog dužnika; pomagala koja su osobi sa invaliditetom ili drugom licu s telesnim nedostacima neophodna za obavljanje životnih funkcija i kućni ljubimac. - član 218. ZIO

Najgora situacija po egzistenciju deteta i roditelja koji živi sa njim jeste kada ne postoji pogodno sredstvo za namirenje kojim bi se naplatilo potraživanje od izvršnog dužnika po osnovu zakonskog izdržavanja. To što će izvršni dužnik krivično odgovarati nije satisfakcija detetu, čak naprotiv, može prouzrokovati još veću traumu i dodatno narušiti odnos između njega i roditelja sa kojim ne živi.

Ukoliko nema pogodnih sredstava za naplatu potraživanja sud će obustaviti postupak i na taj način rešiti predmet. U takvim situacijama dete ostaje bez garantovanog prava, a država trenutno bez moći da to promeni.

5.1.3.6. Privremene mere

Privremene mere predstavljaju sredstva obezbeđenja novčanog ili nenovčanog potraživanja, koje se izriču i sprovode zbog postojanja opasnosti da se ono kasnije neće moći realizovati ili da će njegova realizacija biti znatno otežana.⁶⁷¹ Pored uloge u otklanjanju opasnosti od osujećenja ili otežanog budućeg namirenja novčanog ili nenovčanog potraživanja, privremenim merama se otklanja i sprečava nastupanje štete, akti nasilja, šikanoznog i abuzivnog ponašanja, te stvaraju uslovi za nastanak određenih faktičkih situacija, odnosno uslovi za preduzimanje ili eliminisanje konkretnih radnji.⁶⁷²

One pre svega imaju *preventivnu* ulogu u očuvanju i zaštiti prava i interesa izvršnog poverioca. Osim toga preventivne mere imaju i: *konzervacijsku* ulogu koja se ogleda u očuvanju postojeće pravne i faktičke situacije; *regulativnu* ulogu, s obzirom da se njihovim određivanjem može privremeno urediti konkretni pravni odnos u cilju otklanjanja opasnosti; *anticipativnu* ulogu, gde se omogućava delimično ostvarivanje potraživanja dok ne budu stvoreni uslovi za njegovu konkretnu i konačnu realizaciju; i *zaštitnu* ulogu koja se sastoji u privremenoj zaštiti lica i imovine.⁶⁷³

Privremena mera može da se odredi u parničnom, vanparničnom, stečajnom, arbitražnom, krivičnom, upravnom i izvršnom postupku.

⁶⁷¹ Poznić B., Rakić-Vodinelić V., 2015., *Građansko procesno pravo*, op. cit., str. 656.

⁶⁷² Stanković G., Palačković D., Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 1315.

⁶⁷³ *ibid.*, str. 1316.

Kao specifično sredstvo obezbeđenja, privremena mera u izvršnom postupku ima dejstvo pravnosnažnog rešenja o izvršenju.⁶⁷⁴ U okviru šestog dela ZIO koji se odnosi na postupak obezbeđenja, glava pet posvećena je privremenim merama. Predviđeno je da sud može odrediti privremenu meru pre, u toku ili nakon sudskog ili upravnog postupka, sve dok izvršenje ne bude sprovedeno.⁶⁷⁵ Predviđeno je da se pored obezbeđenja potraživanja, privremena mera može odrediti i radi obezbeđenja potraživanja koja se sastoje od zahteva za utvrđenje postojanja, odnosno nepostojanja nekog prava ili pravnog odnosa, povrede prava ličnosti i istinitost, odnosno neistinitost neke isprave ili zahteva za preobražaj nekog materijalnog ili procesnog odnosa.⁶⁷⁶

Prilikom određivanja privremene mere kod novčanih potraživanja izvršni poverilac, pored verovatnoće postojanja potraživanja, mora učiniti verovatnim da će bez privremene mere izvršni dužnik osujetiti ili znatno otežati naplatu potraživanja time što će svoju imovinu ili sredstva otuđiti, prikriti ili na drugi način njima raspolagati. Kod nenovčanih, pored potraživanja, on mora učiniti verovatnim i da bi bez privremene mere ispunjenje njegovog potraživanja bilo osujećeno ili znatno otežano ili da će biti upotrebljena sila ili nastati nenadoknativa šteta.⁶⁷⁷

Kada su u pitanju porodični odnosi između deteta i roditelja, privremena mera se može odrediti u bilo kom sporu koji je iz njih proistekao. Priroda ovih odnosa nameće hitnost u postupanju te je uloga suda da uz primenu načela najboljeg interesa deteta obezbedi adekvatnu zaštitu njegovih prava. Privremene mere u ovim postupcima mogu se izreći u slučaju o nasilja u porodici, kod zakonskog izdržavanja, kao i kod vršenja roditeljskog prava, odnosno radi uređivanja ličnih odnosa roditelja i deteta.

S obzirom da su ovi postupci izvršenja u skladu sa ZIO i stavom VKS o kojem je bilo reči u prethodnom delu rada u nadležnosti suda, konkretne izvršne radnje u ovim postupcima sprovedeće izvršni sudija ili sudski izvršitelj u zavisnosti od sredstva i predmeta izvršenja. U navedenim slučajevima po pitanju nadležnosti dolazi do odstupanja od pravila po kojem privremenu meru sprovodi i izvršava javni izvršitelj.⁶⁷⁸

⁶⁷⁴ Petrović Škero V., 2018., *Privremene mere*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima", Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd, str. 215.

⁶⁷⁵ Član 447. stav 1. ZIO

⁶⁷⁶ *ibid.* stav 2.

⁶⁷⁷ Član 449. stavovi 2. i 3. ZIO

⁶⁷⁸ Član 422. stav 4. ZIO

Na primer, sud će u skladu sa zakonom odrediti privremenu meru kod zakonskog izdržavanja, ukoliko postoji pretpostavljena opasnost da roditelj neće moći da izmiruje svoju novčanu obavezu prema detetu. Takva opasnost postoji ako je protiv tog roditelja već vođen izvršni postupak, ako su njegovi redovni prihodi manji od njegovih zakonskih obaveza i onih utvrđenih pravnosnažnom odlukom suda i ako je prema izvršnom dužniku pokušano izvršenje koje nije uspeo zato što je odbio da pruži podatke o tome gde se nalazi njegova imovina.⁶⁷⁹

S obzirom da je u pitanju novčano potraživanje odrediće se ona mera kojom se postiže svrha obezbeđenja. ZIO je posebno naveo mere koje se mogu primeniti radi obezbeđenja novčanog potraživanja,⁶⁸⁰ a u ovom primeru ona bi se mogla odnositi na zabranu raspolaganja pokretnim i nepokretnim stvarima, kao i novčanim primanjima i potraživanjima.

Kao mera obezbeđenja, privremena mera radi zakonskog izdržavanja može biti određena tokom trajanja bračnog spora, gde je pravo na izdržavanje adhezione prirode ili tokom konkretnog spora za izdržavanje. Suština izricanja privreme mere radi zakonskog izdržavanja tokom trajanja parničnog postupka je u nalogu jednom od roditelja da plaća određeni novčani iznos dok traje porodični spor, onda kada je postalo nužno da se na najefikasniji način zadovolji nastala potreba za izdržavanjem deteta.⁶⁸¹

U postupcima koji se odnose na nenovčano potraživanje ZIO predviđa da se može odrediti svaka mera kojom se postiže svrha obezbeđenja a naročito su nabrojane pojedine koje se mogu preduzeti.⁶⁸² Navedene mere nisu postavljene kao isključive i taksativne, te one ne mogu

⁶⁷⁹ Na osnovu člana 450. ZIO

⁶⁸⁰ Privremene mere koje su predviđene za obezbeđenje novčanog potraživanja su naročito: zabrana izvršnom dužniku da otuđi, odnosno optereti pokretne stvari čiji je vlasnik i, po potrebi, njihovo oduzimanje od izvršnog dužnika i poveravanje na čuvanje izvršnom poveriocu ili drugom licu ili sudskom depozitu; zabrana izvršnom dužniku da otuđi, odnosno optereti nepokretnosti čiji je vlasnik ili druga stvarna prava koja su upisana u njegovu korist na nepokretnostima u katastar nepokretnosti, uz upis zabeležbe zabrane u katastar nepokretnosti; zabrana izvršnom dužniku da isplati potraživanje ili preda stvar izvršnom dužniku i zabrana izvršnom dužniku da primi isplatu potraživanja ili primi stvar i da njima raspolaže; nalog organizaciji za prinudnu naplatu da bankama koje vode račune izvršnog dužnika naloži da novčana sredstva u visini obezbeđenog potraživanja prenesu u depozit javnog izvršitelja; nalog Centralnom registru hartija od vrednosti da upiše zabranu otuđenja i opterećenja akcija izvršnog dužnika i upiše zabranu izvršnom dužniku da koristi pravo glasa iz akcija i raspolaže njime; oduzimanje gotovog novca ili hartija od vrednosti od izvršnog dužnika i njihovo polaganje u sudski depozit, odnosno kod javnog izvršitelja. - član 459. ZIO

⁶⁸¹ Stanković G, 1972., *Privremene mere radi izdržavanja dece u parnici*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, str. 207.

⁶⁸² ZIO posebno izdvaja kao privremene mere obezbeđenja nenovčanog potraživanja: zabranu izvršnom dužniku da otuđi, odnosno optereti pokretne stvari koje su predmet potraživanja izvršnog poverioca i, po potrebi, njihovo oduzimanje od izvršnog dužnika i poveravanje na čuvanje izvršnom poveriocu ili drugom licu ili sudskom depozitu; zabranu izvršnom dužniku da otuđi, odnosno optereti nepokretnost koja je predmet potraživanja izvršnog poverioca,

predstavljati *numerus clausus* za sud prilikom njihovog određivanja. Na osnovu ovakve zakonske postavke, sud bi trebao da ima slobodu prilikom njihovog izricanja, naročito kada je u pitanju zaštita interesa dece i porodice. Ovde se tako, može uočiti da u postupcima izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa izvršni naslov ima šira ovlašćenja prilikom donošenja rešenja o privremenoj meri obzirom na samostalnost u proceni i odlučivanju u odnosu na parnični postupak, gde se u određenim postupcima aktivno uključuje u čitav proces i centar za socijalni rad, naročito kada je reč o nasilju u porodici i vršenju odnosno lišenju roditeljskog prava.

U slučaju nasilja u porodici, naročito kada je žrtva dete, nužno je hitno reagovati, te sud može odrediti privremenu meru kojom će privremeno urediti porodični odnos kako bi se otklonila opasnost od daljeg vršenja nasilja i zaštitio život i zdravlje deteta.⁶⁸³ Privremenom merom se tako može odrediti iseljenje roditelja koji je vršio nasilje iz stana u kojem je živeo zajedno sa detetom, ukoliko je to u najboljem interesu deteta. Takođe, radi otklanjanja opasnosti od daljeg nasilja i nenadoknadive štete po zdravlje dece i drugog roditelja koji živi sa njima, privremenom merom se može odrediti zabrana prilaska izvršnog dužnika deci i drugom roditelju na određenoj razdaljini (npr. 50 metara), i to kako mestu mestu stanovanja, tako i drugim mestima u kojima oni svakodnevno borave kao što su škola, onbdanište, mesto rada i sl.

Kod sporova o razvodu braka, radi privremenog uređenja ličnih odnosa dok traje parnica, može se doneti privremena mera kojom će se utvrditi način održavanja kontakta deteta sa roditeljem sa kojim ne živi. Takođe, privremenom merom se može roditelju sa kojim dete živi odrediti privremena zabrana odvođenja deteta u inostranstvo bez saglasnosti drugog roditelja.

uz upis zabeležbe zabrane u katastar nepokretnosti; zabranu izvršnom dužniku da preduzima radnje koje mogu naneti štetu izvršnom poveriocu i zabranu da promeni stvar koja je predmet potraživanja izvršnog poverioca; zabranu dužniku izvršnog dužnika da preda izvršnom dužniku stvar koja je predmet potraživanja izvršnog poverioca; nalog Centralnom registru hartija od vrednosti da upiše zabranu otuđenja i opterećenja akcija koje su predmet potraživanja izvršnog poverioca i upiše zabranu izvršnom dužniku da koristi pravo glasa iz akcija i raspolaze njime; nalog izvršnom dužniku da preduzme radnje potrebne da se sačuva nepokretnost ili pokretna stvar i spreči njihova fizička promena, oštećenje ili uništenje; privremeno uređenje spornog odnosa, ako je potrebno da bi se otklonila opasnost od nasilja ili veće nenadoknadive štete. - član 460. ZIO

⁶⁸³ Na osnovu člana 460. tačka 7. ZIO

5.1.3.7. Prethodne mere

Prethodna mera predstavlja sredstvo obezbeđenja novčanog potraživanja.⁶⁸⁴ Ovom sredstvu obezbeđenja posvećena je posebna glava broj četiri u okviru šestog dela ZIO.⁶⁸⁵

Za razliku od privremene mere koja se kao sredstvo obezbeđenja može odrediti i pre nego što je postupak za donošenje izvršne isprave pokrenut ili tokom tog postupka, kod određivanja ovog sredstva radi obezbeđenja potraživanja, potrebno je da postoji odluka koju je doneo sud u Republici Srbiji, ali koja još nije postala pravnosnažna.⁶⁸⁶ Takođe, kao sredstvo ona se može odrediti na osnovu domaćeg sudskog ili upravnog poravnjanja ili javnobeležničkog zapisnika o poravnanju po kojima potraživanje nije dospelo. Prethodnu meru sud može odrediti i na osnovu rešenja o izvršenju na osnovu verodostojne isprave koje je doneto na osnovu menice ili čeka.⁶⁸⁷

Kod ovog sredstva obezbeđenja, izvršni poverilac mora učiniti verovatnom opasnost usled koje bi bez prethodne mere namirenje njegovog potraživanja bilo osujećeno ili znatno otežano.⁶⁸⁸ Imajući to u vidu, pravozaštitni cilj prethodne mere sastoji se u sprečavanju otežavanja postupka namirenja novčanog potraživanja izvršnog poverioca, s obzirom na postojanje indicija da bi ono u budućnosti, usled nastupanja određenih okolnosti, moglo biti onemogućeno.⁶⁸⁹ Izvršni poverilac mora dokazati da usled namernih i štetnih radnji izvršnog dužnika postoji posebna - subjektivna opasnost za njegovo potraživanje.⁶⁹⁰

ZIO je taksativno predvideo slučajeve u kojima se smatra se da ovakva opasnost za namirenje potraživanja postoji, ako se predlog za određivanje prethodne mere zasniva na: rešenju o izvršenju na osnovu verodostojne isprave donetom na osnovu menice ili čeka protiv koga je blagovremeno podnet prigovor; presudi kojom je u krivičnom postupku usvojen imovinskopравни zahtev i protiv koje je predloženo ponavljanje krivičnog postupka; odluci koja treba da se izvrši u inostranstvu, pa i kad je za izvršenje nadležan domaći sud; presudi na osnovu priznanja na koju je

⁶⁸⁴ Član 439. stav 1. ZIO

⁶⁸⁵ Članovi 438. - 446. ZIO

⁶⁸⁶ Više o odnosu privremenih i prethodnih mera videti u: Šarkić N., 1998., *Prethodne mere i privremene mere*, Budvanski pravnički dani, Udruženje pravika Srbije i Republike Srpske

⁶⁸⁷ Član 439. stav 2. ZIO

⁶⁸⁸ Ibid. stav 3.

⁶⁸⁹ Stanković G., Palačković D. i Trešnjev A., 2018., Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju, JP Službeni glasnik, Beograd, str.1288.

⁶⁹⁰ Više o objektivnoj i subjektivnoj opasnosti po poveriočevu potraživanje: Triva S., Bjelajac V., Dika M., 1980., *Sudsko izvršno pravo – opći dio*, Zagreb

podneta žalba; sudskom ili upravnom poravnanju ili javnobeležničkom zapisniku o poravnanju koje se pobija na zakonom određen način.⁶⁹¹

U navedenim slučajevima se smatra da opasnost postoji, odnosno da dužnik osujećuje ili znatno otežava naplatu potraživanja poverioca. U ovim slučajevima odluka na osnovu koje je potraživanje poverioca prema dužniku postalo u velikom stepenu izvesno, predstavlja osnov za određivanje prethodne mere. S druge strane, izvršni dužnik, koristeći se svojim ovlašćenjima, odgovara pravnim sredstvima i na taj način pokušava da spreči nastupanje pravnosnažnosti takve odluke, te se usled takvih radnji dužnika smatra da postoji opasnost za ostvarenje potraživanja izvršnog poverioca.

Dakle, da bi se odredila određena prethodna mera potrebno je da postoji izvršna odluka koja glasi isključivo na novčano potraživanje koje nije dospelo. Ona se u tom slučaju određuje kako bi obezbedila buduće namirenje izvršnog poverioca. Kada su u pitanju izvršenja iz porodičnih odnosa, svakako da zakonsko izdržavanje može biti osnov za određenje prethodne mere.

Zakonsko izdržavanje spada u prioriteta potraživanja i ono se može obezbediti prethodnom merom. ZIO predviđa da se nedospeli obroci potraživanja na osnovu zakonskog izdržavanja i novčane rente za izdržavanje koje je izgubljeno usled smrti dužnika izdržavanja, mogu obezbediti prethodnom merom samo ako dospevaju u jednoj godini od podnošenja predloga za određivanje ove mere.⁶⁹²

Ukoliko je protiv izvršnog dužnika već vođen izvršni postupak radi naplate zakonskog izdržavanja ili podnet predlog za izvršenje u drugom predmetu, pretpostavlja se da postoji opasnost koja može da osujeti ili znatno oteža namirenje potraživanja nedospelih obroka.⁶⁹³ Izvršni poverilac u navedenom slučaju ne mora dokazivati opasnost, s obzirom da se ona pretpostavlja, odnosno smatra da ona postoji.

U rešenju o prethodnoj meri radi zakonskog izdržavanja odrediće se i njeno trajanje, kalendarski do određenog datuma ili označavanjem događaja čijim nastupanjem prethodna mera

⁶⁹¹ Član 440. stav 1. ZIO

⁶⁹² Član 441. stav 1. ZIO

⁶⁹³ Prema članu 441. stav 2. ZIO

prestaje, odnosno kombinacijom ova dva načina.⁶⁹⁴ Predviđeno je da ona može da traje do isteka petnaestog dana od dana ispunjenosti uslova za podnošenje predloga za izvršenje.⁶⁹⁵ Uslovi za podnošenje predloga za izvršenje stiču se danom kada sudska odluka koja glasi na novčano potraživanje radi zakonskog izdržavanja postane izvršna. Njeno trajanje se može produžiti i po isteku navedenog vremenskog perioda ukoliko odluka nije postala izvršna, na predlog izvršnog poverioca, ako nisu promenjeni uslovi prema kojima je ona bila određena.⁶⁹⁶

Kao sredstvo u izvršnom postupku, prethodne mere se sastoje u konstituisanju založnog prava na dužnikovim stvarima ili pravima, ili u drugom obliku ograničenja imovine izvršnog dužnika, sa ciljem obezbeđenja namirenja novčanog potraživanja izvršnog poverioca.⁶⁹⁷

Prethodne mere koje se mogu odrediti u postupku obezbeđenja taksativno su navedene u ZIO. U ove mere spadaju: popis pokretnih stvari i upis založnog prava na popisanim pokretnim stvarima u Registar zaloge; plenidba novčanog potraživanja izvršnog dužnika i sticanje založnog prava na njemu; nalog organizaciji za prinudnu naplatu da bankama koje vode račune izvršnog dužnika naloži da novčana sredstva u visini obezbeđenog potraživanja prenesu u depozit javnog izvršitelja; upis zabrane raspolaganja finansijskih instrumenata i upis založnog prava na njima u Centralni registar hartija od vrednosti; upis založnog prava izvršnog poverioca na udelu izvršnog dužnika u društvu sa ograničenom odgovornošću, ortačkom društvu ili komanditnom društvu u Registar zaloge i upis zaplene udela u Registar privrednih subjekata; plenidba potraživanja izvršnog dužnika da mu se preda nepokretnost ili određena pokretna stvar ili isporuči određena količina pokretnih stvari i sticanje založnog prava na zaplenjenom potraživanju; predbeležba založnog prava na nepokretnosti u svojini izvršnog dužnika ili na pravu izvršnog dužnika upisanom na nepokretnosti.⁶⁹⁸

Sve navedene prethodne mere mogu se odrediti pojedinačno ili kombinovanjem u okviru izvršnog postupka radi namirenja zakonskog izdržavanja, te mogu biti delotvorno sredstvo obezbeđenja u cilju zaštite egzistencije deteta i njegovog najboljeg interesa.

⁶⁹⁴ Starović B., 2007., *Komentar Zakona o izvršnom postupku*, op. cit. str. 777.

⁶⁹⁵ Član 442. stav 2. ZIO

⁶⁹⁶ Član 443. stav 1. ZIO

⁶⁹⁷ Poznić B., Rakić - Vodinec V., 2015., *Građansko procesno pravo*, op. cit., str. 653.

⁶⁹⁸ Član 445. ZIO

5.2. SUDSKA PRAKSA U POSTUPCIMA IZVRŠENJA SUDSKIH ODLUKA IZ ODNOSA RODITELJA I DECE

U cilju sagledavanja okvirnog stanja u postupcima izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece, izvršen je uvid u praksu Izvršnog odeljenja Osnovnog suda u Novom Sadu.⁶⁹⁹ Podaci su prikupljeni iz predmeta koji su formirani u periodu od 01. jula 2016. godine, od kada je na snazi važeći ZIO, do 01. juna 2019. godine.⁷⁰⁰

Uzimajući u obzir činjenicu da je konkretno u pitanju samo deo izvršne sudske referade koji je sproveden ili se sprovodi, prema normativnim rešenjima koja su čak i u ovako kratkom periodu koliko su na snazi doživela noveliranje, konkretna ocena u smislu preseka stanja biće iskazana sa posebnom rezervom.

U Izvršnom odeljenju Osnovnog suda u Novom Sadu, u navedenom periodu, formirano je ukupno 378 izvršnih predmeta, koji su za pravni osnov imali vršenje roditeljskog prava, odnosno predaju deteta i održavanje ličnih odnosa sa detetom, zatim zakonsko izdržavanje i privremene mere u okviru ovih postupaka.

Najveći broj izvršnih predmeta formiran je radi naplate **zakonskog izdržavanja**, ukupno 305, što u okviru referade izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece, u ovom sudu, procentualno iznosi 80 %. Aktivnih predmeta u radu je, u momentu uvida, još uvek 171, od kojih su 92 starija od godinu dana. Ovaj podatak ukazuje na činjenicu da oko 30 % izvršnih poverilaca, koji su podneli predlog za izvršenje radi naplate novčanog iznosa zakonskog izdržavanja, nije bilo namireno i čekalo je, u tom momentu, više od godinu dana realizaciju prava koje mu obezbeđuje osnovni nivo egzistencije. Sredstva izvršenja radi namirenja novčanog potraživanja na ime zakonskog izdržavanja koja su najčešće predlagana u ovim postupcima, bila su prenos zarade izvršnog dužnika i prenos sredstava s računa izvršnog dužnika kod banke, a kao predmet izvršenja, naravno, novčani iznos. Međutim, u onim predmetima koji se nisu mogli sprovesti

⁶⁹⁹ Osnovni sud u Novom Sadu, na osnovu člana 3. *Zakona o sedištim i područjima sudova i javnih tužilaštava* ("Sl. glasnik RS" br. 101/13), osnovan je za teritoriju opština Bački Petrovac, Beočin, Žabalj, Sremski Karlovci, Temerin, Titel i za grad Novi Sad.

⁷⁰⁰ Konkretni podaci prikupljeni su iz izvršne pisarnice Osnovnog suda u Novom Sadu na osnovu posebnog odobrenja Osnovnog suda u Novom Sadu koje je izdato u svrhu izrade ove disertacije.

putem navedenog sredstva izvršenja, sprovodili su se ili još uvek sprovode na pokretnim stvarima izvršnog dužnika.

Kada su u pitanju **postupci izvršenja radi održavanja ličnih odnosa sa detetom**, formirano je 48 predmeta, što čini oko 12 % ukupnih izvršnih sudskih postupaka iz porodičnih odnosa u navedenom periodu. Aktivno je u datom periodu bilo 17 predmeta, dakle, trećina izvršnih postupaka koji su pokrenuti radi viđanja deteta i roditelja, te provođenja zajedničkog vremena, sprovodila se i dalje, što znači da kontakt kakav bi trebao da bude i koji je određen sudskom odlukom još uvek nije bio uspostavljen.

Privremene mere u okviru postupaka izvršenja koji su bili pokrenuti od stupanja na snagu važećeg ZIO, veoma retko su bile predlagane kao sredstvo obezbeđenja, u svega 3 slučaja. Nesumnjivo je da se one više koriste kao sredstvo obezbeđenja tokom trajanja parničnih postupaka.

Kao interesantan primer, biće izdvojena *privremena mera* određena u postupku izvršenja, gde je u drugostepenoj odluci preinačeno prvostepeno rešenje koje je bilo u znatnoj meri skromnije i tipično za izvršne odluke o nečinjenju i uzdržavanju kod porodičnih odnosa.⁷⁰¹ Naime, pravnosnažnim drugostepenim rešenjem usvojen je predlog za određivanje privremene mere radi obezbeđenja nenovčanog potraživanja, u cilju otklanjanja opasnosti od daljeg nasilja i nenadoknadive štete po zdravlje izvršnih poverilaca, te je privremenom merom izvršnom dužniku zabranjeno da preduzima radnje koje mogu naneti štetu izvršnim poveriocima. Naloženo mu je da se uzdržava od bilo koje vrste neposrednog ili posrednog kontakta sa izvršnim poveriocima, uključujući kontakte telefonom ili putem društvenih mreža, te zabranjeno da prilazi izvršnim poveriocima na udaljenosti manjoj od 100 metara i to mestu stanovanja izvršnih poverilaca, osnovnoj školi i gimnaziji koje deca pohađaju, a mestu rada supružnika - izvršnog poverioca na udaljenosti manjoj od 50 metara. Utvrđeno je da privremena mera traje do pravnosnažnog okončanja parničnog postupka.⁷⁰² Na ovaj način, sud je u okviru izvršnog postupka, radi prestanka i sprečavanja daljeg nasilja u porodici, privremenom merom posebno uredio odnos

⁷⁰¹ Rešenje Osnovnog suda u Novom Sadu od 24.04.2019. Broj predmeta i imena stranaka anonimizirani su u skladu sa *Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti*, "Sl. glasnik RS" br. 97/2008, 104/2009 - dr. zakon, 68/2012 - odluka US i 107/2012, te se ovi podaci neće navoditi.

⁷⁰² Rešenje Višeg suda u Novom Sadu, doneto po žalbi izvršnih poverilaca i izvršnog dužnika 24.05.2019. godine u istom slučaju, ibidem.

između dece i roditelja, što svakako nije karakteristično za izvršni postupak, već postupak u parnici.

Radi **predaje deteta** formirano je ukupno 25 predmeta u protekle 3 godine, tako da oni čine 8 % ukupnih izvršnih postupaka čije izvršne isprave potiču iz porodičnih sporova. Trenutno je, u momentu uvida, bilo aktivno 4 predmeta. Srećom, ova vrsta izvršenja koja je posebno zahtevna i složena i često veoma traumatična za decu, nije toliko učestala, te nije bilo više predmeta na osnovu kojih bi se stekla konkretnija slika o problemima u sprovođenju.

Za potrebe ovog rada detaljnije će biti analiziran jedan slučaj izvršenja radi predaje i oduzimanja dece koji se izdvaja po osobnosti od ostalih predmeta. Naime, konkretan postupak izvršenja radi predaje dece određen je rešenjem o izvršenju, na predlog roditelja koji samostalno vrši roditeljsko pravo.⁷⁰³

Brak između roditelja, u kojem je rođeno dvoje dece, trajao je 5 godina, nakon čega je presudom razveden i deca poverena majci na samostalno vršenje roditeljskog prava, a u okviru iste odluke uređen je način održavanja ličnih odnosa sa ocem i obaveza zakonskog izdržavanja. Deca su živela sa majkom 5 godina, sve dok jednom prilikom nisu otišla kod oca i više se nisu vraćala niti ostvarivala kontakt sa njom.

Nakon što je majka u svojstvu izvršnog poverioca podnela predlog za izvršenje radi predaje dece, otac podnosi tužbu za izricanje mera zaštite od nasilja u porodici, kojom predlaže da se majci zabrani uznemiravanje i približavanje deci na udaljenosti manjoj od 100 metara.

Stručni tim centra za socijalni rad obavio je razgovor sa decom, koja su tom prilikom izjavila da ih majka tuče i zanemaruje, te su izrazila želju da žive sa ocem i kategorično odbili da kontaktiraju sa majkom bojeći se da će vikati na njih i da će ih tući. Na osnovu toga, centar za socijalni rad usvojio je mišljenje prema kojem je u interesu dece da se izmeni odluka o poveravanju i da se donese privremena mera kojom će se deca poveriti ocu.

⁷⁰³ Rešenje o izvršenju Osnovnog suda u Novom Sadu od 23.06.2015. godine. Broj predmeta i imena stranaka anonimizirani su u skladu sa Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, op. cit., te se ovi podaci neće navoditi.

Sud je ceneći to mišljenje odredio privremenu meru kojom su do pravosnažnog okončanja postupka radi zaštite od nasilja u porodici, deca poverena ocu.⁷⁰⁴

U cilju reuspostavljanja odnosa između majke i dece pokušano je viđanje u prostorijama centra uz prisustvo stručnih radnika, u skladu sa privremenom merom suda koja je u tu svrhu određena, međutim, na zakazane termine se redovno odazivala samo majka, dok otac i deca nisu, te viđanje nijednom nije realizovano.

Na osnovu psihijatrijsko-psihološkog mišljenja koje je zatraženo od Klinike za psihijatriju, utvrđeno je da su *kod oba deteta prisutne jasne i potpune manifestacije otuđenja od jednog roditelja, gde se otac idealizuje a prema majci ispoljavaju bes, ljutnja, mržnja i negiraju sva pozitivna iskustva sa njom. Na osnovu navedenog mišljenja, konstatovano je da insistiranje dece na činjenici da ih nije niko nagovorio niti uticao na njihovu volju da odbijaju kontakt sa majkom, predstavlja tipičnu manifestaciju otuđenja, a nekritičko slaganje, ponavljanje i prihvatanje navoda i tumačenje događaja od strane oca, kao i upućenost u sudski postupak, odbacivanje autoriteta institucija, korišćenje razvojno neprimerene terminologije, ukazuju na postojanje pritiska i instrumentalizovanosti od strane oca. Ovom prilikom nisu utvrđeni elementi koji bi išli u prilog postojanju fizičkog i emocionalnog zlostavljanja dece od strane majke. Konstatovano je da je u najboljem interesu dece po njihov emocionalni razvoj što brže reuspostavljanje kontakta i relacije sa majkom uz uključivanje oca u psihološki savetodavni rad, kako bi se izvršila modifikacija njegovog ponašanja i stavova po pitanju odnosa dece prema majci.*⁷⁰⁵

Na usmenom ročištu tokom saslušanja sudskog veštaka, specijaliste medicinske psihologije i porodičnog terapeuta, konstatovano je grubo zanemarivanje roditeljskih dužnosti oca, tako što je zanemarivao osnovne potrebe dece za ostavrivanjem kontakta sa majkom, izlagao ih neadekvatnim informacijama za uzrast, aktivno potkrepljivao sindrom otuđenja dece od majke i na taj način vršio emocionalno zlostavljanje dece. Tom prilikom je konstatovano kod oca globalno značajno narušenje roditeljske podobnosti.

⁷⁰⁴ Rešenje Osnovnog suda u Novom Sadu o privremenoj meri doneto je 17.07.2015. godine.

⁷⁰⁵ Nalaz i mišljenje veštaka neuropsihijatra Klinike za psihijatriju Kliničkog centra Vojvodine

Osnovni sud doneo je potom presudu kojom je odbijen tužbeni zahtev u kojem je traženo da se majci odrede mere zaštite od nasilja u porodici, a takva odluka potvrđena je i u drugom stepenu presudom Apelacionog suda.⁷⁰⁶

Postupak izvršenja ponovo je aktiviran zaključkom suda kojim je naloženo ocu kao izvršnom dužniku da u roku od tri dana od prijema zaključka preda decu majci,⁷⁰⁷ da bi se nakon mesec dana zakazalo sprovođenje izvršenja radi predaje dece uz asistenciju policije.

U međuvremenu, centar za socijalni rad je odredio rešenjem korektivni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava oca u odnosu na decu, u okviru kojeg je otac u obavezi da pripremi decu za viđenje sa majkom i da podržava realizaciju kontakta, da odlazi u Savetovalište za brak i porodicu radi usavršavanja ličnih roditeljskih veština i da decu odvodi u odgovarajuću zdravstvenu ustanovu radi ostvarivanja uvida u dečiji psihosocijalni i emotivni razvoj.

Sud je u postupku za izmenu odluke o vršenju roditeljskog prava, uprkos činjenici da je prethodno od centra za socijalni rad tražio sprovođenje korektivnog nadzora, doneo rešenje o privremenoj meri kojom je naložio ocu da decu preda majci i odredio psihoterapijski tretman dece u Institutu za zdravstvenu zaštitu dece i omladine u trajanju od godinu dana i da na tretmane decu odvodi majka. Istom merom naloženo je ocu da se podvrgne psihoterapijskom tretmanu i psihološkom savetodavnom radu u Savetovalištu za brak i porodicu u trajanju od godinu dana. Određen je i način održavanja ličnih odnosa dece i oca jednom nedeljno u prostorijama centra za socijalni rad.

Nakon što otac nije postupio po ovoj meri i predao decu majci, ona je podnela predlog za sprovođenje izvršenja privremene mere. U okviru tog postupka voditelj slučaja centra za socijalni rad je obavio informativno savetodavni razgovor sa ocem o neophodnosti predaje dece, o prednostima dobrovoljne predaje kojom se izbegava traumatsko reagovanje dece i štetne posledice po njihov rast i razvoj, neophodnoj podršci deci kako bi se pripremili za prelazak kod majke i o pravnim posledicama izbegavanja predaje dece. Otac je tom prilikom naveo da je

⁷⁰⁶ Presuda Osnovnog suda u Novom Sadu od 04.07.2016. godine i presuda Apelacionog suda u Novom Sadu od 17.10.2016. godine.

⁷⁰⁷ Zaključak Osnovnog suda u Novom Sadu od 03.08.2016. godine.

upoznao decu sa odlukom suda da treba da žive sa majkom ali da deca to odbijaju i da on nije spreman da ih prisiljava na nešto što oni ne žele, samo da bi izbegao sankcije.⁷⁰⁸

U ovaj postupak uključio se i Pokrajinski sekretarijat za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova koji je sačinio izveštaj o stručnom nadzoru sa nalogom mera centru za socijalni rad. Naloženo je direktoru ove ustanove da odredi psihologa koji će odmah postupiti po Instrukciji o načinu rada organa starateljstva u postupku izvršenja odluka o predaji i oduzimanju deteta, te da organizuje rad u konkretnom slučaju kako bi se zaštitila deca od zlostavljanja i zanemarivanja od strane oca. Pored toga, navedena je dužnost centra da budući rad organizuje tako da se on zasniva na principima blagovremenosti, potpunosti i celishodnosti delovanja proverom izbora adekvatnog oblika zaštite. Takođe, naloženo je prethodno navedenom licu da upozna stručne radnike koji su angažovani na ovom slučaju sa konstantnim propustima u radu, te da sprovede postupak preispitivanja i utvrđivanja njihove odgovornosti za učinjene propuste.⁷⁰⁹

Po nalogu suda u centru za socijalni rad - Savetovalištu za brak i porodicu, realizovano je nekoliko tretmana sa decom na koje ih je dovodio otac, ali ni taj rad nije doveo do promene stava dece prema majci, niti do spremnosti da ostvare kontakt sa njom.⁷¹⁰

Sud je odbijajućom presudom odlučio o tužbenom zahtevu oca da mu se povere deca i istog potpuno lišio roditeljskog prava.⁷¹¹ Postupajući po žalbama stranaka u drugom stepenu ova odluka je delimično preinačena u pogledu kontakta dece sa ocem, te su određene mere zaštite od nasilja u porodici, U tom smislu ocu je zabranjeno približavanje deci na udaljenosti manjoj od 200 metara, mestu stanovanja i školi, zabranjeno svako dalje neposredno ili posredno uznemiravanje i naloženo da se uzdržava od svakog oblika drskog, zlonamernog i bezobzirnog ponašanja koje ugrožava integritet, duševno zdravlje i spokojstvo dece.⁷¹²

Nakon izricanja ovih mera, otac je doveo decu u policijsku ispostavu i izvršena je primopredaja dece majci. Ona su najpre pristala i po izlasku iz prostorija pobegla od majke. Nakon sat vremena deca su vraćena u policijsku stanicu i u prisustvu radnika centra za socijalni

⁷⁰⁸ Izveštaj voditelja slučaja Centra za socijalni rad u Novom Sadu od 06.09.2016. godine

⁷⁰⁹ Izveštaj Pokrajinskog sekretarijata za socijalnu politiku, demografiju i ravnopravnost polova od 25.11.2016. godine

⁷¹⁰ Izveštaj Savetovališta za brak i porodicu Centra za socijalni rad u Novom sadu od 27.11.2017. godine

⁷¹¹ Presuda Osnovnog suda u Novom Sadu od 08.02.2018. godine

⁷¹² Presuda Apelacionog suda u Novom Sadu od 19.04.2019. godine

rad, uz saglasnost majke, privremeno smeštena u prihvatilište "Sigurna kuća" pri centru za socijalni rad.⁷¹³

Nakon smeštanja u navedeno prihvatilište, deca su i dalje odbijala kontakt sa majkom, odbijala da uzimaju hranu u prihvatilištu i koriste kupatila, napuštali su ustanovu rano ujutru i vraćala se u večernjim satima. Zaposlenima u prihvatilištu izjavljivali su da žele da nastave da žive sa dedom i babom po ocu, kod kojih su i boravili u toku dana, ukoliko nisu u školi. Majka je sudu ukazala na činjenicu da se deca samo formalno nalaze u prihvatilištu a da su suštinski u stanu kod očevih roditelja gde je pretpostavila da i otac boravi i provodi vreme sa njima.

Postupak izvršenja radi predaje i oduzimanja dece je potom obustavljen, s obzirom da je sud utvrdio da se deca ne nalaze kod izvršnog dužnika niti kod trećeg lica koje sprečava izvršenje, već su smeštena u ustanovu socijalne zaštite uz saglasnost izvršnog poverioca i da je na toj ustanovi reuspostavljanje odnosa dece i majke, kako bi ona prešla da žive kod nje. Dakle, zaključeno je da sud nije nadležan da oduzima decu od ustanove u kojoj su privremno smeštena i koja se bavi zaštitom dece.⁷¹⁴

U navedenom postupku, koji je trajao nekoliko godina, pokazala se nemoć institucija i države da omogući deci uživanje i zaštitu garantovanih prava. Deca su formalno, a utisak je i suštinski ostala bez oba roditelja, odnosno bez ličnog odnosa i funkcionalnog, redovnog kontakta sa njima. Na konkretnom primeru uviđa se kompleksnost i zahtevnost postupka izvršenja sudske odluke iz porodičnog odnosa, u kojem je pokušano sprovođenje izvršenja radi oduzimanja i predaje dece. Takođe, uviđa se manipulacija decom i trauma kroz koju prolaze.

Obaveza svih odgovornih aktera koji vode i učestvuju u ovoj vrsti izvršnog postupka jeste da radnje preduzimaju stručno, hitno, efikasno i svrsishodno, kako bi se zaštitio najbolji interes dece, sačuvalo njihovo zdravlje i omogućio normalan psihofizički razvoj.

⁷¹³ Izveštaj Centra za socijalni rad Grada Novog Sada i PU Novi Sad od 25.05.2018. godine

⁷¹⁴ Rešenje Osnovnog suda u Novom Sadu od 05.12.2018. godine

6. MOGUĆNOSTI ZA UNAPREĐENJE IZVRŠNOG POSTUPKA U VEZI SA PORODIČNIM ODNOSIMA

U prethodnom delu rada ukazano je na značaj i kompleksnost postupka izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece. Da bi zaštita prava dece i prava na roditeljstvo bila obezbeđena i realizovana, nužno je da postoji funkcionalan i adekvatan sistem koji će blagovremeno i efikasno reagovati kada je potrebno. Potpuna sudska zaštita prava dece u porodičnim sporovima podrazumeva i nužno pretpostavlja efikasnu zaštitu njihovih prava u postupku izvršenja.⁷¹⁵

Da je postupak izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa veoma zahtevan i da postoje problemi koji nisu jednostavni za rešavanje jasno se vidi, kako iz prakse domaćih sudova, tako i prakse Evropskog suda za ljudska prava u Strazburu, odnosno presuda koje su donete protiv Srbije u vezi porodičnih odnosa, o čemu je pisano u prethodnom delu rada.

U pojedinim odlukama suda u Strazburu, u kojima je konstatovana povreda člana 6. Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, jasno je ukazivano da izvršni postupak predstavlja sastavni deo sudskog postupka, te da je država u obavezi da preduzme sve neophodne mere kako bi se obezbedilo efikasno ostvarenje prava utvrđenog pravnosnažnom i izvršnom sudskom odlukom u razumnom roku, a posebno je istaknut značaj aktivnog i delotvornog učešća svih relevantnih organa i institucija države u ovom postupku.⁷¹⁶ Sistem izvršenja ovih odluka nije uvek funkcionalan i usled neadekvatne saradnje može doći do povrede prava iz porodičnih odnosa, što je i konstatovano od strane Evropskog suda za ljudska prava.⁷¹⁷

Dakle, u postupcima izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa nužno je da postoji dobra koordinacija aktivnosti, pre, za vreme i nakon sprovođenja izvršne radnje, između svih aktera koji učestvuju u njima. Ovde, pre svega, posebno treba naglasiti kooperativnu i intenzivnu saradnju između suda i centra za socijalni rad. Ukoliko se ukaže potreba, blagovremena reakcija i aktivnost ministarstva unutrašnjih poslova može obezbediti pravovremenu zaštitu ne samo prava

⁷¹⁵ Šarkić N., Nikolić M, 2009., *Izvršenje sudskih odluka u sporovima iz porodičnih odnosa*, Zbornik radova: "Sistem porodičnopravne zaštite u Srbiji", Glosarijum, Beograd, str. 282.

⁷¹⁶ Presude: *Felbab protiv Srbije*, op. cit., *Veljkov protiv Srbije*, izvor - sajt Ministarstva pravde, <http://www.zastupnik.gov.rs/cr/articles/presude/u-odnosu-na-rs/veljkov-protiv-srbije-p.-br.-32181-08.html>

⁷¹⁷ V.A.M. protiv Srbije, op. cit.

iz porodičnog života, već i samog života i zdravlja pojedinca ili više njih, ukoliko su oni ugroženi. Važna je takođe i uloga Ministarstva za rad i socijalnu politiku koje vrši nadzor nad radom organa starateljstva i koje se stara o zaštiti dece i porodice. U zavisnosti od konkretne situacije i problema, posebnu aktivnost u postupku može imati javno tužilaštvo, škola, organizacije ili savetovališta za zaštitu prava porodice i dece i dr.

S obzirom na činjenicu da je u pitanju lični i privatni odnos koji je posebno prožet emocijama, pri čemu pojedine reakcije mogu ugroziti bezbednost i negativno uticati na učesnike, a pre svega decu, priprema, plan i dogovor sa izvršnim poveriocem oko konkretnih radnji u određenim slučajevima takođe je veoma bitan.

Samo uz aktivnu saradnju svih navedenih učesnika mogu se stvoriti uslovi da postupak izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece bude realizovan efikasno i zaštita prava dece i roditeljstva delotvorna. Aktivna saradnja treba da podrazumeva nesmetanu komunikaciju i planiranje aktivnosti, kako bi reakcija odgovornih lica bila blagovremena. Danas u doba savremenih tehnologija nema potrebe da pismena i dopisi putuju danima iz jedne institucije u drugu. Komunikacija putem mobilnih i elektronskih uređaja omogućava hitno i momentalno reagovanje, koje se u najvećem broju slučajeva ove referade i očekuje.

Važno je istaći značaj posebne stručne specijalizacije za porodične odnose, te tako i ovu vrstu postupka. Sudije koje postupaju u izvršnim predmetima, uglavnom su prošle stručnu edukaciju i stekli licencu da postupaju u predmetima iz porodičnih odnosa, poput njihovih kolega koje sude u parničnim postupcima, a trajanje konkretne obuke se razlikovalo, od par dana (5) pa do jednodnevnog kursa. Moglo bi se postaviti pitanje da li je to zaista dovoljno za sticanje neophodnih kompetencija za rad u ovim izuzetno složenim postupcima. Ono što bi svakako trebalo razmotriti je uvođenje sistemske i kontinuirane obuke ne samo sudija već i psihologa organa starateljstva, pripadnika policije, kao i drugih fakultativnih učesnika postupka.

Uloga advokata, kao pravnika koji zastupaju interese stranaka takođe je od velike važnosti, te bi posebnu vrstu edukacije morali da imaju i oni kao punomoćnici u ovoj vrsti postupka.

Praksa je često toliko nepredvidiva i događaji koji mogu nastati u okviru jedne porodične zajednice svojstveni i atipični, da se normativima prosto svi oni ne mogu planirano urediti i

regulisati. S toga, kontinuirana razmena iskustava, informacija i predloga u okviru redovnih zajedničkih radnih sastanaka predstavnika sudova, organa starateljstva, policije, javnog tužilaštva i advokata, mogla bi biti veoma produktivna u pogledu zaštite porodičnih odnosa.

U pogledu pojedinih normativnih rešenja u okviru ZIO, značajno bi bilo pojedine odredbe a posebno one koje se odnose na izvršenje iz porodičnih odnosa novelirati, te će u tom cilju biti izneto nekoliko zapažanja i konkretnih predloga.

Postupak izvršenja radi predaje deteta, kao što je u radu navedeno, detaljno je regulisan i njemu je posvećen najveći broj članova kada je u pitanju izvršna referada iz porodičnih odnosa. U perspektivi budućih rešenja kod ove vrste postupka, moglo bi se razmisliti o konkretnijoj i jasnijoj ulozi suda i centra za socijalni rad prilikom preduzimanja izvršnih radnji na samom licu mesta. Takođe komunikacija i dopisivanje, o kojoj je bilo reči, morali bi da teku drugačije, kako bi se postupalo hitno i momentalno. Zamerke koje su do sada upućivane na račun ovog postupka odnosile su se na njegovo formalno poimanje i tretiranje od strane relevantnih činioaca koji donose odluke, pri čemu se malo pažnje obraća na najbolji interes deteta.⁷¹⁸ Neblagovremenost, nedovoljno jasno definisane uloge i granice postupanja suda i centra za socijalni rad, nepostojanje adekvatne saradnje koja je nužna u datom trenutku, takođe su činiooci koji negativno utiču na efikasnosti i učinkovitost postupka izvršenja radi predaje i oduzimanja deteta.⁷¹⁹ Sve navedeno otvara prostor za preciznije definisanje uloga, hitno postupanje i pozivanje na odgovornost lica koja učestvuju u postupku.

Izvršenje radi održavanja ličnih odnosa deteta i roditelja svakako zaslužuje konkretnije normativno rešenje u odnosu na trenutno, gde se u okviru jednog upućujućeg člana utvrđuje primena nekoliko odredbi koje regulišu postupak predaje deteta. Pre svega, ovo nije ista vrsta postupka, nije isti osnov i dete se ne zadržava trajno, te primena pravila koja se odnose na predaju deteta u određenim situacijama neće biti odgovarajuća i adekvatna. Održavanje ličnog kontakta veoma je važno kako za zaštitu prava deteta i njegovih interesa tako i za zaštitu roditeljstva. Kada se roditelji razdvoje i ne postoji dogovor oko vršenja roditeljskog prava i viđanja sa decom, ona

⁷¹⁸ Arsić J., Banić M., *Analiza problema u zaštiti najboljeg interesa deteta u izvršenju sudskih odluka u porodičnim stvarima*, op. cit.

⁷¹⁹ Više o tome Vulević D., *Uloga organa starateljstva u postupcima izvršenja odluka iz oblasti porodičnog prava – predaja i oduzimanje deteta*, Beogradski centar za ljudska prava, tekst dostupan na sajtu - <http://www.bgcentar.org.rs/uloga-organa-starateljstva-u-postupcima-izvršenja-odluka-iz-oblasti-porodicnog-prava-predaja-i-oduzimanje-maloletnog-deteta/>

najviše ispaštaju, a na žalost, usled animoziteta i sujeta često postaju "predmet" raskusurivanja. Jasno je da zakon ne može predvideti sve situacije koje mogu nastati ovom prilikom i da su potezi roditelja koji onemogućava viđanje drugog roditelja sa detetom često nepredvidi, ali svakako bi se trebala jasno definisati uloga i konkretna ovlašćenja suda i centra za socijalni rad. Ukoliko nije moguće realizovati viđanje deteta usled netrpeljivosti roditelja i nerešenog spora, sud bi mogao zakazati ročište, ali ne klasično kao u parničnom postupku i ne radi mirenja roditelja, jer to nije suština ovog postupka, već radi pokušaja iznalaženja dogovora u cilju najboljeg interesa deteta. Jedan od predloga bi bio i upućivanje na medijaciju, koja kao alternativni metod u rešavanju spora, može imati značajnu ulogu. Medijator bi tako, kao treće neutralno lice, mogao ukazati na značaj i svrhu zaštite interesa deteta, te na nužnost da dete vidi oba roditelja.

Medijacija u porodičnim odnosima čini se nije u dovoljnoj meri iskorišćena u našem pravnom sistemu, a mogla bi biti veoma korisno sredstvo u cilju zaštite prava i revitalizacije poremećenih odnosa u porodici. Najčešće loši odnosi i animoziteti između bivših partnera jesu uzrok usled kojeg se vode sporovi i prinudna izvršenja, te se sudskim odlukama i radnjama problem ne rešava suštinski već samo pravno. Postupak medijacije tokom same parnice, kao i u toku izvršnog postupka mogao bi biti veoma korisni metod u rešavanju problema koji postoji između stranaka, na šta ukazuju i tendencije u razvoju sistema izvršenja sve većeg broja evropskih država.⁷²⁰ Njegovo šire integrisanje u zakonske okvire bio jedan od mogućih pravaca unapređenja porodičnopravne zaštite.

Sam ZIO u jednom članu govori o posredovanju, te tako navodi obavezu javnog izvršitelja da posreduje između stranaka radi sporazumnog namirenja izvršnog poverioca.⁷²¹ Međutim, ovde se navodi samo obaveza javnog izvršitelja, koja je uzgred dosta upitna i nejasna, pre svega u pogledu njegove uloge u postupku, kompetentnosti za medijaciju, kao i obaveze postupanja u skladu sa načelom formalnog legaliteta.⁷²²

I pored činjenice da su predmeti naplate zakonskog izdržavanja najbrojniji u referadi izvršenja odluka iz porodičnih odnosa, ZIO ih posebno ne uređuje. Brojna pitanja i brojni

⁷²⁰ Arsić J., Banić M., *Analiza problema u zaštiti najboljeg interesa deteta u izvršenju sudskih odluka u porodičnim stvarima*, op. cit.

⁷²¹ Član 137. ZIO

⁷²² Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, op. cit., str. 280.

problemi koji se tom prilikom javljaju ukazuju na potrebu da se ovoj vrsti izvršnog postupka posveti pažnja i jasnije definišu ovlašćenja lica koje u okviru njega postupa, odnosno sprovodi izvršne radnje.

Nakon stupanja na snagu važećeg ZIO izvesno vreme postavljalo se pitanje ko je ovlašćen da sprovodi naplatu zakonskog izdržavanja, da li sud ili javni izvršitelj? Praksa se razlikovala čak i u okviru istih sudova, te su tako u pojedinim predmetima na osnovu rešenja o izvršenju postupali sudovi, odnosno sudski izvršitelji, a pojedini predmeti delegirani javnim izvršiteljima.⁷²³ U takvim postupcima, nadležnost se uglavnom određivala na osnovu disponiranja izvršnog poverioca, što ZIO svakako ne predviđa kao mogućnost.

Sa jedne strane, zakonsko izdržavanje predstavlja oblik novčanog potraživanja, koja u skladu sa opštim pravilima izvršenja radi namirenja novčanih potraživanja sprovode javni izvršitelji. Sa druge strane, odluka suda kojom je utvrđeno pravo na zakonsko izdržavanje predstavlja izvršnu ispravu u vezi sa porodičnim odnosima, te je prema članu 4. ZIO sud isključivo nadležan za sprovođenje.⁷²⁴ Dodatnu nedoumicu oko nadležnosti stvara peta glava u okviru četvrtog dela ZIO, koja nosi nazi "Izvršenje odluka u vezi sa porodičnim odnosima".⁷²⁵ Ista uređuje postupke izvršenja radi predaje deteta, održavanja ličnih odnosa sa detetom, radi zaštite od nasilja u porodici, prava deteta i druge odluke iz porodičnih odnosa, koji su analizirani u radu. Ovakva normativna sistematika odaje utisak da je zakonodavac izdvojio konkretne vrste postupka iz porodičnih odnosa koje sprovodi sud, a da sve ostale sprovodi javni izvršitelj. Ipak, da pomenuta glava u delu ZIO nije mesto za zakonsko izdržavanje jedino se može objasniti činjenicom da se u tom delu uređuju isključivo postupci izvršenja radi namirenja nenovčanih potraživanja.

Paralelni sistem izvršenja, u kojem su naplatu zakonskog izdržavanja sprovodili sud i javni izvršitelji, primenjivao se skoro godinu dana od stupanja na snagu važećeg ZIO, sve dok nije zauzet stav najvišeg suda opšte nadležnosti. Naime, na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog kasacionog suda dana 27. juna 2017. godine, usvojen je pravni zaključak kojim je utvrđeno da je sud isključivo nadležan za sprovođenje izvršenja iz svih porodičnih odnosa, pa i za

⁷²³ Više o ovoj temi: Vavan Z., 2018., *Izvršenje sudskih odluka o izdržavanju dece - aktuelna pitanja i problemi*, op. cit., str. 373.

⁷²⁴ Član 4. stav 1. ZIO

⁷²⁵ U okviru ovog dela ZIO, čl. 368-380.

izvršenje odluke o izdržavanju.⁷²⁶ Dakle, sada naplatu ove vrste potraživanja sprovodi sudija ili sudski izvršitelj u zavisnosti od sredstva i predmeta izvršenja.

Bez ikakve namere da se stav i mišljenje najvišeg suda osporava ili dovodi u pitanje, biće ukazano samo na par činjenica u svrhu unapređenja zakonskog rešenja, čemu inače naučno-stručna rasprava i služi.

Kada je noveliran postupak izvršenja u Srbiji, osnovna ideja zakonodavca je bila da se u naš pravni sistem uvede nova privatna pravnička profesija koja će na osnovu stručnosti i kompetentnosti doprineti efikasnijem i delotvornijem namirenju izvršnih poverilaca, prvenstveno kod naplate novčanih potraživanja. Takođe, sudove je bilo potrebno rastereti nagomilanih izvršnih predmeta. Činjenica je da se u dobroj meri u tome uspelo i da je u njima značajno smanjen priliv izvršnih predmeta i broj poslova u izvršnoj referadi.⁷²⁷

Uzimajući u obzir intenciju zakonodavca da javnim izvršiteljima delegira poslove vezane za naplatu klasičnih novčanih potraživanja, ne postoji smetnja da naplatu novčanog potraživanja na ime zakonskog izdržavanja, koje potraživanje zakon svrstava u prioritarno, sprovode javni izvršitelji.

Da bi naplata ovog potraživanja ostala u nadležnosti suda, a pri tom bila učinkovita, nužno bi bilo i sam sistem izvršenja ove vrste potraživanja za početak urediti i predvideti. Utisak je da sudski sistem izvršenja naplate novčanih potraživanja trenutno ne poseduje iste resurse i sredstva kojima raspolažu javni izvršitelji, pre svega u pogledu tehničke opremljenosti i logistike, a ukoliko sprovode postupke sudski izvršitelji, onda i u pogledu stručnih kompetencija.

Pored navedenog, u cilju obezbeđenja adekvatne i pravovremene zaštite dece u pogledu prava na izdržavanje od roditelja, jedno od rešenja je i osnivanje Alimentacionog fonda, koji je predviđen nacrtom novog Građanskog zakonika Republike Srbije.⁷²⁸ Iz sredstava ovog fonda deci

⁷²⁶ Izvor sajt Vrhovnog kasacionog suda - <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak%20-27-06-17.pdf>

⁷²⁷ Statistika o radu sudova opšte nadležnosti u republici Srbiji za period 01.01.2018. - 31.12.2018. godine ukazuje na smanjenje broja izvršnih predmeta u odnosu na ranije godine. Izvor - sajt Vrhovnog kasacionog suda - <https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/KNJIGA%20-%20OPSTA%20NADLEZNOST%20-%20KONACNA.pdf>

⁷²⁸ U radnom tekstu novog Građanskog zakonika koji je pripremljen za javnu raspravu, u okviru četvrte knjige koja uređuje porodične odnose, članom 2403. predviđeno je osnivanje Fonda za izdržavanje dece (Alimentacionog fonda) u cilju efiksnijeg ostvarivanja prava na izdržavanje dece. Sredstva za rad obezbedila bi se za početak rada iz budžeta.

bi se obezbedio novčani iznos utvrđen sudskom odlukom, koji je neophodan za nesmetani razvoj i egzistenciju. Dakle, u tom slučaju, nakon namirenja, izvršni poverilac više ne bi bilo dete obzirom da je ono obezbeđeno, već država koja se regresira od roditelja izvršnog dužnika.

Zaštita od nasilja u porodici kao aktuelna i nužna aktivnost svih relevantnih činilaca koji učestvuju u njenoj realizaciji nije posebno uređena u okviru ZIO. Postojanje svega jednog člana koji upućuje na shodnu primenu odredaba zakona u okviru izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa zaista je veoma skromno rešenje. Postupak izvršenja radi zaštite od nasilja u porodici je veoma zahtevan i neretko opasan, te primena odredbi o oduzimanju i predaji deteta nije dovoljna, već se moraju često primeniti i druge mere protiv lica koje vrši nasilje, kao što su deložacija, zabrana prilaska, oduzimanje predmeta i slično. Upravo kod ove vrste postupka se mogu izreći privremene mere, koje u ovom delu zakona uopšte nisu predviđene niti se pominju. Iz tog razloga potrebno je postupak urediti kako bi bio kompatibilan odredbama Porodičnog zakona kojima se uređuje spor radi zaštite od nasilja u porodici, a sve u cilju pravovremene i efikasne zaštite prava.

ZIO u posebnom delu više nego skromno pominje jednu tačku u okviru vrsta privremenih mera koje se izriču radi obezbeđenja nenovčanih potraživanja, o čemu je već pisano u radu, koja se odnosi na privremeno uređenje spornog odnosa, ako je potrebno da bi se otklonila opasnost od nasilja ili veće nenadoknadive štete. Ta opasnost često trenutno može nastati u postupku izvršenja, te nije nužno čekati odluku iz parničnog postupka ukoliko situacija zahteva da se hitno reaguje. Upravo iz tog razloga značajno bi bilo da se privremene mere posebno predvide i u postupcima izvršenja odluka iz porodičnih odnosa.

Važeće zakonsko rešenje u kojem se navodi da privremene (i prethodne) mere izvršava, odnosno sprovodi javni izvršitelj, čini se neadekvatnim, s obzirom da u postupcima izvršenja sudskih odluka iz porodičnih odnosa izvršne radnje sprovodi sud, te je on i ovlašćen svakako da sprovodi meru obezbeđenja.⁷²⁹

Dete, kao poverilac izdržavanja imalo bi pravo na isplatu zakonskog izdržavanja od strane ovog fonda, koji bi nakon isplate mogao da se regresira od roditelja dužnika izdržavanja (čl. 2404. i 2405.) – izvor sajt Ministarstva pravde <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>

⁷²⁹ Član 422. stav 4. ZIO

7. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

U završnom delu rada biće izvršen kratak rezime prethodnih celina koje su u njemu obrađene i na taj način predstavljen rezultat naučnostručnog istraživanja. Sama tematika kojom se rad bavi jeste društveno aktuelna, a usled svojih osobenosti zahtevna i kompleksna.

Odnosi između roditelja i dece, kao prirodna, biološka i pravna veza između oca, majke i deteta, evoluirali su sa razvojem društva, te je isti slučaj bio i sa njihovom pravnom regulacijom. Postojanje brojnih mehanizama koji su ustanovljeni u međunarodnom i domaćem zakonodavstvu radi zaštite prava deteta i prava na roditeljstvo, načelno ukazuje da postoji zainteresovanost države i društva da se odgovorno staraju i vode brigu o osnovnoj ćeliji društva. Međutim, pored postojanja zavidnog broja međunarodnih i unutrašnjih akata kojima se uređuje zaštita porodice i deteta, u određenim slučajevima praksa ukazuje da postojeća regulativa nije dovoljna, te da pravna zaštita koja se istom proklamuje, prilikom primene i realizacije nije potpuna, adekvatna, efikasna i efektivna.

Postupci izvršenja predstavljaju često završnu fazu u ostvarenju konkretnog potraživanja i realizaciju obaveze određenih subjekata, te bez njih uživanje prava proklamovanog zakonom i utvrđenog odlukom suda nije moguće. Upravo iz tog razloga, da bi zaštita prava iz porodičnih odnosa u sudskim postupcima bila delotvorna, postupak izvršenja mora biti efikasan i svrsishodan. Uzimajući u obzir samu prirodu ovih odnosa, neblagovremeno i neučinkovito izvršenje sudskih odluka koje iz njih proizilaze, moglo bi ugroziti osnovne egzistencijalne interese kako dece tako i ostalih članova porodice kojima je zaštita neophodna.

Centralna tematika ovog rada bila je analiza postojećih imperativnih propisa u Srbiji kojima se regulišu zaštita i realizacija sudskih odluka iz porodičnih odnosa, posebno u okviru odnosa roditelja i dece. Ukazano je takođe na sudsku praksu i poteškoće koje postoje prilikom sprovođenja izvršenja.

Jedan od važnih ciljeva disertacije jeste iznalaženje mogućnosti za noveliranje i unapređenje pojedinih zakonskih rešenja ili samog pristupa u izvršenju pojedinih procesnih radnji. Da bi se on realizovao izvršena je dodatna analiza normativa i iskustava neoliko drugih

zemalja iz regionalnog i evropskog okruženja. Dakle, rad je ujedno imao za cilj da kroz nekoliko naučnoistraživačkih metoda prikaže praktičnu, realnu sliku o samom položaju i značaju zaštite ove posebno privilegovane vrste pravnog odnosa koji nastaje između roditelja i dece, kao i sliku o problemima koji postoje u samoj realizaciji i uživanju prava deteta i prava na roditeljstvo.

U okviru rada je ukazano da pojedine negativne pojave, poput: neopravdanih odlaganja izvršenja, nepotrebnih zastoja u postupku, odsustva adekvatne saradnje između suda, organa starateljstva, policije i ostalih pojedinaca koji učestvuju u postupku, nerazumevanja same svrhe postupka, insistiranja na formalnostima postupka, nejasnim ulogama i granicama postupanja pojedinih organa i organizacija, odsustva planskih i koordinisanih radnji, mogu prouzrokovati takvo stanje da sam izvršni postupak može da izgubi svoju svrhu i postane neefikasan.

Često se na proces sprovođenja ove vrste izvršenja gleda kao na čistu realizaciju određenog akta, na jednokratno činodejstvovanje suda i pomoćnih organa, pri čemu izvršni postupak gubi svoju suštinu. Suština je upravo u tome da ova vrsta postupka predstavlja "proces", te je nužno planirati radnje i donositi odluke sistematično, sagledavajući izvor problema, njegovo saniranje i posledice koje postupanje u predmetu može proizvesti. Prosto formalizovanje postupka izvršenja iz porodičnih odnosa najčešće i dovede do poražavajućeg i negativnog ishoda.

Problemi koji se javljaju u praksi utiču na efikasnost i delotvornost postupka, što dovodi u pitanje kvalitet i kvantitet garantovanih ljudskih prava. Manjkavosti prilikom sprovođenja izvršenja sudskih odluka koje se tiču odnosa u porodici, stvaraju pre svega negativni emotivni status i nedostojne životne uslove deteta i roditelja, koji bi trebalo da uživaju posebnu zaštitu društva i države.

Posebna pažnja u radu je posvećena izvršenjima sudskih odluka koje su vezane za ostvarivanje prava na zakonsko izdržavanje deteta, u praksi najmasovnije, gde ima i najviše poteškoća prilikom izvršenja, te tako i potencijalnog prostora za unapređenje. Jedan od mogućih koraka u tom cilju svakako je noveliranje normativnog supstrata i jasnije definisanje uloge organa, odnosno lica koje sprovodi ovu vrstu izvršenja. S obzirom na činjenicu da je u pitanju oblik novčanog potraživanja, po mišljenju autora, nema suštinskih prepreka da ovu vrstu postupka sprovode javni izvršitelji.

Kod postupaka izvršenja radi vršenja roditeljskog prava, odnosno predaje deteta i održavanja ličnih odnosa sa detetom, sistem sprovođenja izvršenja može se unaprediti kroz konkretniju, odgovorniju, savremeniju i koordinisaniju saradnju suda, centra za socijalni rad, policije, psihologa i ostalih pomoćnih organa i pojedinaca koji učestvuju u postupku. U postupcima održavanja ličnih odnosa sa detetom postoji prostor za nadogradnjom zakonskog rešenja, gde bi se u okviru dodatnih članova sam postupak uredio i konkretizovao, sa jasnim ovlašćenjima i mogućnostima odgovornih lica koja sprovode izvršenje radi zaštite prava deteta i njegovog najboljeg interesa.

S obzirom na sve aktuelniji i veći broj slučajeva porodičnog nasilja, te nužde da se reaguje hitno u cilju zaštite prvenstveno bezbednosti i zdravlja ugroženih lica, dopuna normativnog supstrata trebala bi takođe da usledi i kod postupka izvršenja radi zaštite od nasilja u porodici. Ona bi se ogledala prvenstveno u definisanju privremenih mera koje se u okviru ovog postupka mogu izreći, a koje se odnose na iseljenje, zabranu prilaska i uznemiravanja dece i drugih članova porodice.

Svakako da nije moguće zakonom predvideti sve situacije koje bi mogle nastati unutar odnosa roditelja i dece, ali korisno bi bilo definisati standarde za koje, čini se, ima prostora. Na taj način olakšalo bi se svim akterima postupka, onima koji donose odluke i onima koji su u obavezi da po njima postupaju. Utvrđivanje jasnih pravila od višestrukog je značaja, a kako bi se u tome cilju izbeglo dodatno argumentovanje, odgovor se može uprostiti kroz jednu frazu - "kad nema interpretacije dolazi do improvizacije".

Na osnovu svega navedenog, može se zaključiti da postupak izvršenja sudskih odluka iz odnosa roditelja i dece jeste veoma složen i zahtevan proces. Iz tog razloga zahteva ogromnu odgovornost države i svih institucija i pojedinaca koje u njemu učestvuju. Prevažodno se mora razumeti da se u okviru ovog postupka ne rešavaju sudski spisi, da nije reč o jednoj radnji, postupanju, novcu ili nekom drugom predmetu, već o pravu na život, o pravu na detinjstvo, na normalan psihofizički razvoj, egzistenciju, funkcionalnu porodicu i zdravo socijalno okruženje. To su vrednosti koje su cilj i suština ovog postupka. Ukoliko se one ne ostvare, ni sam postupak nije uspeo i nije ostvario svoju svrhu.

Krajni rezultat izvršenja sudske odluke iz porodičnog odnosa nije rešenje o obustavljanju ili namirenju potraživanja izvršnog poverioca, već stanje koje je nakon njega nastalo, posledice koje će nastupiti, kao i kvalitet daljeg života deteta i ostalih članova porodice. To su jedini pokazatelji funkcionisanja efikasne i adekvatne pravne zaštite u okviru ovog postupka.

Postupak izvršenja jeste poslednja nada i poslednja brana ne samo konkretnog i pojedinačnog prava, već kompletnog pravosudnog sistema, te se utoliko od države i odgovornih lica koja u njemu učestvuju očekuje maksimalno angažovanje i predanost u radu, kako bi se efikasno zaštitile osnovne vrednosti jednog modernog, civilizovanog i pravno uređenog društva.

O značaju i ulozi izvršnog postupka u pravu, za sam kraj, neka posluži citat - "*Izvršenje je život prava, u njemu pravo živi ili umire*".⁷³⁰

⁷³⁰ Đorđević J., 1979., *Pojam, uloga i značaj izvršenja u pravu*, op. cit., str.15.

8. LITERATURA

Monografije, udžbenici, članci

- Ahrons C. R., 1984., *The Binuclear Family: Parenting Roles and Relationships*, Parent Child Relationship Post- Divorce, Kopenhagen
- Alinčić M. i dr., 2001., *Obiteljsko pravo*, Narodne novine, Zagreb
- Apostolović B., 2018., *Uslovi i postupak imenovanja javnih izvršitelja*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima", JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd
- Arsić J., 2014., *Porodična konferencija: utvrđivanje porodičnog plana u slučajevima zanemarivanja i zlostavljanja dece*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd
- Arsić J., Banić M., 2018., *Analiza problema u zaštiti najboljeg interesa deteta u izvršenju sudskih odluka u porodičnim stvarima*, Zbornik stručnih analiza pravnih akata u oblasti ljudskih prava, Kuća ljudskih prava, Beograd
- Arsić J., Petrušić N., 2017., *Posredovanje javnih izvršitelja: dometi i limiti*, Pravni život: časopis za pravnu teoriju i praksu, Udruženje pravika Srbije, br. 12/2017, Beograd
- Atkinson J., 1984., *Criteria for Deciding Child Custody in the Trial and Appellate Court*, Family Law Quarterly, Vol. XVIII, No 1
- Babić I., 1989., *Posebna obeležja postupka u bračnim sporovima*, Pravni život br. 11-12/89
- Babić I., 1992., *Obaveza plaćanja troškova trudnoće i porođaja vanbračnog deteta - naknada štete ili zakonsko izdržavanje*, Pravni život br. 9-10/92
- Babić I., 1999., *Porodično pravo*, Službeni glasnik
- Babić I., 2014., *Komentar Porodičnog zakona*, JP Službeni Glasnik, Beograd
- Bainham A., 1997., *The International Survey of Family Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 1997
- Barbić J., Dika M. i dr., 1996., *Novo ovršno i stečajno pravo*, Zagreb
- Bartoš M., 1939., *Osnovi privatnog prava*, Izdavačko preduzeće Trud a.d. Beograd

- Besharov, D. J., Thomas, C. T., 1988., *Protecting Children from Abuse and Neglect: Policy and Practice*, Springfield, Illinois
- Blagojević B., 1995., *Građanski postupak u rimskom pravu*, Beograd
- Blagojević B., 1937., *Sistem izvršnog postupka*, Geca Kon, Beograd
- Bodiroga N., 2012., *Teorija izvršnog postupka*, Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd
- Bodiroga N., 2017., *Novi izvršni postupak*, Centar za izdavaštvo i informisanje Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu, Beograd
- Bodiroga N., 2018., *Odnos parničnog i izvršnog postupka*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu
- Borovac J., 2018., *Utvrdjivanje i osporavanje materinstva i očinstva u sudskoj praksi*, Zbornik radova: Porodični zakon - dvanaest godina posle, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd
- Božić I., Pavićević B., Sindik I., 1959., *Paštrovske isprave XVI-XVIII vijeka*, Državni arhiv Narodne Republike Crne Gore, Istorijska građa knjiga 1, Cetinje
- Brkić S., 2006., *Istraživanje nasilja u porodici, Republika Srbija, 2003. godina*, Udruženje sudija za prekršaje, Beograd, 2006.
- Cannan, C., Warren, C., 1996., *Social Action with Children and Families: A Community Development Approach to Child and Family Welfare*, Routledge
- Carbonnier J., 1967., *Droit civil*, Tome premier, Paris
- Culja S., 1938., *Građansko procesno pravo Kraljevine Jugoslavije, sveska II, Vanparnični postupci (izvršno, stečajno i vanparnično procesno pravo)*, Beograd
- Cvejić-Jančić O., 2001., *Porodično pravo, knjiga I - Bračno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu
- Cvejić Jančić O., 2004., *Porodično pravo, knjiga 2 - roditeljsko i starateljsko pravo*, Centar za izdavačku delatnost, Univerzitet u Novom Sadu
- Cvejić-Jančić O., Janjić-Komar M., 2009., *Porodično pravo*, Centar za izdavačku delatnost, Novi Sad
- Cvejić-Jančić O., 1988., *Odnos braka i porodice*, Zbornik Matice srpske za društvene nauke, br. 85/88

- Cvejić-Jančić O., 2006., *Brak i razvod*, Novo porodično zakonodavstvo, Kragujevac
- Dewar, J., Parker, S., 2000., *Family Law: Processes, Practices, Pressures: Proceedings of the Tenth World Conference of the International Society of Family Law*, Hart Publishing
- Dika M., Rakić V., Draškić M., Stamenković D., Knežević G., Milić D., 1989., *Vanparnični i izvršni postupak*, Savez udruženja pravnika Srbije, Beograd
- Dika M., 2007., *Građansko ovršno pravo, I knjiga, Opće građansko ovršno pravo*, Narodne novine, Zagreb
- Dimitrijević V., Paunović N., 1997., *Ljudska prava*, Beogradski centar za ljudska prava
- Draškić M., 2006., *Porodično pravo i prava deteta*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd
- Draškić M., 2010., *Porodično pravo i prava deteta*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Draškić M., 2016., *Komentar Porodičnog zakona*, JP Službeni glasnik, Beograd
- Đorđević J., 1979., *Pojam, uloga i značaj izvršenja u pravu*, Zbornika radova: Izvršenje sudskih odluka, Republički sekretarijat za pravosuđe i opštu upravu SR Srbije i Republički zavod za javnu upravu SR Srbije, Beograd
- Đurović LJ., 1988., *Porodično pravo*, Naučna knjiga Beograd
- Eisner B., 1950., *Porodično pravo*, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb
- Flicker B., 2005., *Best Practices in Child Protection Courts*, American Bar Assotiation
- Fira A., 2007., *Ustavno pravo Republike Srbije*, I knjiga - Opšta teorijska pitanja ustavnog prava i istorija srpske ustavnosti, Fakultet za pravne i poslovne studije Novi Sad
- Francis L., 1967., *Droit civil*, Editions "J. Delmas et Cie", Paris
- Galić A., 2008., *International Encyclopedia of Laws, Civil Procedure*, suppl. 49., The Hague: Kluwer Law International
- Gams A., 1966., *Bračno i porodično imovinsko pravo*, Beograd
- Gams A., 1967., *Uvod u građansko pravo*, Naučna knjiga, Beograd
- Gams A. i Đurović Lj., 1985., *Bračno i porodično - imovinsko pravo*, Savremena administracija, Beograd
- Horvat M., 1974., *Rimsko pravo*, Školska knjiga, Zagreb

- Howard L.B. i M.L. Rein, 1976., *Divorce of marriage*, Prantice-Hall, Engle Wood Cliffs, New Jersey
- Išpanpović-Radojković, V., 2006., *Priručnik za primenu Opšteg protokola za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Centar za prava deteta, Beograd
- Jakšić S., 1985., *Dete i porodica*, Beogradska knjiga, Beograd
- Janevski A., Zoroska T., 2009., *Evropska izvršna isprava za nesporna potraživanja*, zbornik radova, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu
- Janković S., Petrušić N., Vučković-Šahović N., 2011., *Prava deteta u međunarodnim dokumentima*, Zaštitnik građana, Poverenik za zaštitu ravnopravnosti, Beograd
- Janjić-Komar, M., 1995., *Porodica sa stanovišta prava*, Pravni život, br. 7-8/95, Udruženje pravika, Beograd
- Janjić-Komar M., 1987., *Prava dece u porodičnim odnosima*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Janjić-Komar M., Korać R., Ponjavić Z. 1999., *Porodično pravo*, Nomos, Beograd
- Janjić-Komar, M., Obretković, M., 1996., *Prava deteta – Prava čoveka*, Udruženje pravika Srbije za socijalno pravo, Dosije, Beograd
- Jovanović M., 1979., *Izvršenje odluka samoupravnih sudova*, Zbornik radova, Kragujevac
- Jović O. S., 2012., *Pravo deteta na kontakt sa roditeljem sa kojim ne živi*, Zbornik radova „Prava djeteta i ravnopravnost polova – između normativnog i stvarnog“, Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu
- Kamerman, B. S., Kahn, J. A., 1997., *Family Change and Family Policies in Great Britain, Canada, New Zealand, and the United States*, Oxford University Press
- Keča R., Knežević M., 2016., *Građansko procesno pravo*, Priručnik za polaganje pravosudnog ispita, JP Službeni glasnik, Beograd
- Kisthardt M. K., 2006., *Working in the Best Interest of Children: Facilitating the Collaboration of Lawyers and Social Workers in Abuse and Neglect Cases*, 30 Rutgers L. Rec. 1, Rutgers Law Record
- Konstantinović Vilić S. i Nikolić Ristanović V., 2003., *Kriminologija*, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu
- Košutić B., 1973., *Sudska presuda koa izvor prava*, Savremena administracija Beograd

- Kovaček-Stanić G., 1994., *Pravni izraz roditeljstva*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad
- Kovaček-Stanić G., 1994., Istraživanje sudske prakse u Vojvodini u periodu 1987-1989., Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu
- Kovaček-Stanić G., 2007., *Porodično pravo*, Centar za izdavačku delatnost, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu
- Kovaček-Stanić G., 2013., *Porodičnopravni odnosi roditelja i dece u Srbiji (Vojvodini) kroz istoriju i danas*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, broj 2/2013
- Kovaček-Stanić G., 2014., *Porodično pravo*, Centar za izdavačku delatnost, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu
- Lazarević A., 1979., *Osnovi izvršnog postupka*, Skoplje
- Lucas A., 2000., *Code civil, 1997-1998*. Litec, Paris
- Lukić, M., Jovanović, S., 2001., *Drugo je porodica: Nasilje u porodici – nasilje u prisustvu vlasti*, Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Beograd
- Ljubojev, N., 2004., *Vidovi emocionalnog zlostavljanja deteta u porodici*, Socijalna misao, br. 3-4, Beograd
- Majksner A., 1938., *Zakon o izvršenju i obezbeđenju*, Beograd
- Malenica A., 1997., *Praktikum iz Rimskog prava*, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Novi Sad
- Marković L., 1920., *Građansko pravo II, Porodično pravo*, Geca Kon, Beograd
- Margetić L., 1991., *Bilješke o meropsima, sokalnicima i otrocima*, Zbornik Pravnog fakulteta u Novom Sadu br. 25 1/3
- Matijević I., Čulinović F., 1937., *Komentar zakona o izvršenju i obezbedjenju*, Svetlost, Beograd
- Maurović I., 1934., *Nacrt predavanja o općem privatnom pravu, IV knjiga: Obiteljsko pravo*, Knjižara Kraljevskoga sveučilišta i Jugoslavenske akademije, Zagreb
- Mihelčić G., 2013., *Europski ovršni nalog – nova vrsta ovršne isprave*, Javni bilježnik, Zagreb, br. 39/2013
- Milosavljević, M., 2004., *Zlostavljanje i zanemarivanje dece*, Socijalno-humanitarno udruženje „Sačuvajmo decu“, Beograd

- Milosavljević Đukić I., 2018., *Dete - žrtva porodičnog nasilja*, Zbornik radova: "Porodični zakon - dvanaest godina posle", Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd
- Milutinović Lj., 2012., *Nasilje u porodici*, Pravni informator br. 6, Intermex, Beograd
- Milutinović Lj., 2018., *Mišljenje deteta kao kriterijum za utvrđivanje najboljeg interesa deteta*, Bilten Vrhovnog kasacionog suda br. 1/2018, Intermex Beograd
- Mladenović M., 1987., *Osnovi sociologije porodice*, Savremena administracija Beograd
- Nikolić M., 2016., *Izvršenje sudskih odluka radi ostavrenja nenovčanog potraživanja iz oblasti porodičnih odnosa i vraćanja na rad*, Bilten Vrhovnog kasacionog suda br. 3/2016, Intermex, Beograd
- Obretković, M., 1980., *Roditeljsko pravo i socijalna zaštita*, Viša škola za socijalne radnike, Beograd
- Obretković M., 1978., *Položaj organa starateljstva*, Zbornik, Beograd
- Panov S., 2008., *Porodično pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP "Službeni glasnik", Beograd
- Pavić M., Šimović I., Čulo Margaletić A., 2017., *Postupak ovrhe radi ostvarivanja osobnih odnosa roditelja i djece kao pretkazivač povrijede prava iz Europske konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda*, Godišnjak Akademije pravnih znanosti Hrvatske, vol. VIII, posebni broj/2017
- Pavković N., 2001., *Pravni običaj kod Južnih Slovena*, Zbornik etnografskog muzeja u Beogradu
- Pejak Prokeš O. i Veselinović I., 2018., *Sporovi za utvrđivanje i osporavanje materinstva i očinstva - dokazivanje spornog očinstva medicinskim veštačenjem, metodom DNK analize*, Zbornik radova: Porodični zakon - dvanaest godina posle, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd
- Perović S., 1980., *Obligaciono pravo*, Privredna štampa, Beograd
- Petrović Škero V., 2018., *Privremene mere*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima", Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd

- Petrušić N., 2006., *Porodičnopravna zaštita od nasilja u porodici u slučaju kada je lice prema kome je izvršeno nasilje bračni ili vanbračni partner*, Novo porodično zakonodavstvo, Kragujevac
- Petrušić N. i Stanković G., 2005., *Privremene mere u režimu novog izvršnog prava Srbije*, Novine u građanskom procesnom pravu, Niš
- Petrušić N, Konstantinović Vilić S, 2014., *Ostvarivanje prava na izdržavanje - (ne)moć države*, Zbornik radova: "Vladavina prava i pravna država u regionu", Istočno Sarajevo
- Petrušić N, Petrović M, Pejović Milovančević M., Ćuk Milankov D., Jović S., 2015., *Smernice za učešće deteta u građanskim sudskim postupcima i procenu najboljeg interesa deteta*, Centar za prava deteta, Igam, Beograd
- Petrušić N., 2004., *Medijacija kao metod rešavanja pravnih sporova*, Časopis Saveza udruženja pravnika Vojvodine: "Pravo, teorija i praksa", Novi Sad, Vol. 21, br. 3/4
- Ponjavić Z., 2009., *Privatizacija porodice i porodičnog prava*, JP Službeni glasnik, Beograd
- Ponjavić Z., 1985., *Obaveza roditelja da izdržavaju punoletnu decu zbog školovanja*, Pravni život, br.4/85, Udruženje pravnika, Beograd
- Počuča M., Šarkić N., 2014., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Univerziteta Union, Službeni glasnik, Beograd
- Popović D., 2011., *Uticaj Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda na srpsko zakonodavstvo i sudsku praksu*, Pravni zapisi br. 2, Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd
- Popović D., 2018., *Izvršenje presuda Evropskog suda za ljudska prava*, Zbornik radova: Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima, Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik
- Poznić B., 1976., *Građansko procesno pravo*, Pravni fakultet u Beogradu
- Poznić B., 1979., *Predmet i načela Zakona o izvršnom postupku*, Zbornik radova: Izvršenje sudskih odluka, Republički sekretarijat za pravosuđe i opštu upravu SR Srbije i Republički zavod za javnu upravu SR Srbije, Beograd
- Poznić B., Rakić Vodinelić V., 1989., *Građansko procesno pravo*, Savremena administracija, Beograd

- Poznić B. i Rakić-Vodinelić V., 2015., *Građansko procesno pravo*, Sedamnaesto izmenjeno i dopunjeno izdanje, Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd
- Radišić J., 1998., *Obligaciono pravo*, Savremena administracija, Beograd
- Ramsey, S. H., Abrams, D. E., 2001., *Children and the Law*, West Group, St. Paul, Minnesota
- Račić R., 2012. *Novi Zakon o izvršenju i obezbeđenju Crne Gore*, Zbornik radova IX tradicionalnog međunarodnog naučnog skupa, "Pravnički dani Prof. dr Slavko Carić - Savremene tendencije razvoja pravnih sistema država u regionu", Novi Sad
- Rijavec V., 2009., *The Recovery of Debts Secured by Mortgage or Pledge in Slovenia*, in *Acces to Justice and the Judiciary*, u zborniku: "Towards New European Standards of Affordability, Quality and Efficiency of Civil", Intersentia, Antwerp – Oxford – Portland
- Ristov A., Kočkovska K., 2012., *Kratak pregled zakonodavstva u Republici Makedoniji i Konvencije o pravima djeteta i trenutni pravci razvoja makedonskog Porodičnog zakona*, Zbornik radova. "Prava djeteta i ravnopravnost polova - između normativnog i stvarnog", Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu
- Rušnov A., 1891., *Tumač obćemu Austrijskom građanskom zakoniku - knjiga prva*, Zagreb
- Ružić D., Šarkić N., 1990., *Položaj organa starateljstva u izvršnom postupku*, Socijalna politika. – God. 44, br. 1, Beograd
- Segalan M., 2009., *Sociologija porodice*, Clio, Beograd
- Solovjev A., 1938., *Izdava po srpskom srednjovekovnom pravu*, Arhiv za pravne društvene nauke 36 1/2, u čast Živojina Perića, Beograd
- Srećković N. i Lukić D., 1981., *Priručnik sudskog izvršnog postupka*, Beograd
- Stanimirović V., 2006., *Brak i bračna davanja u istoriji*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i JP "Službeni glasnik", Beograd
- Stanković G., 1972., *Privremene mere radi izdržavanja dece u parnici*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu
- Stanković G., 1974., *Procesni položaj organa starateljstva u građanskom sudskom postupku*, Zbornik, Beograd

- Stanković G., 2006., *Zaštita prava na izdržavanje u Porodičnom zakonu Republike Srbije*, Novine u porodičnom zakonodavstvu, Niš
- Stanković G., 2013., *Procesni položaj Centra za socijalni rad kao organa starateljstva u građanskom sudskom postupku*, referat sa stručnog skupa: "Procesni položaj centara za socijalni rad pred sudovima", Divčibare 26. i 27. septembar 2013
- Stanković G., Palačković D. i Trešnjev A., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, JP Službeni glasnik Beograd
- Stanković V., 1978., *Zakonska obaveza izdržavanja*, Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, tom III, Službeni list SFRJ, Beograd
- Stanojević O., 1997., *Rimsko pravo*, Dosije, Beograd
- Stanojević O., 1966., *Zajam i kamata*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
- Starović B., 2007., *Komentar zakona o izvršnom postupku*, Intermex, Beograd
- Stevanović, I., 2008., *Primena Konvencije o pravima deteta u Srbiji*", Centar za prava deteta, Beograd
- Stevković Lj., 2006., *Karakteristike nasilja nad decom u porodici i njegove posledice na zdravlje*, Zdravlje i žrtve, Viktimološko društvo Srbije, Beograd
- Stojčević D., 1985., *Rimsko privatno pravo*, Savremena administracija, Beograd
- Stojčević D., 1977., *Rimsko pravo*, Savremena administracija, Beograd
- Stojčević D., Romac A., 1989., *Dicta est regulae iuris*, Savremena administracija Beograd
- Triva S., Bjelajac V., Dika M., 1980., *Sudsko izvršno pravo – opći dio*, Zagreb
- Triva S., Dika M., 2004., *Građansko parnično procesno pravo*, Narodne novine, Zagreb
- Šarkić N., Nikolić M., 2005., *Komentar zakona o izvršnom postupku sa sudskom praksom i obrascima*", JP Službeni glasnik, Beograd
- Šarkić N., Nikolić M., 2013., *Komentar zakona o izvršenju i obezbeđenju*, Pravni instruktor, Beograd
- Šarkić N., Nikolić M., 2009., *Izvršenje sudskih odluka u sporovima iz porodičnih odnosa*, Zbornik radova: "Sistem porodičnopravne zaštite u Srbiji", Glosarijum, Beograd

- Šarkić N., 1996., *Izvršenje sudskih odluka u sporovima iz porodičnih odnosa*, Reforma porodičnog zakonodavstva, Pravni fakultet, Udruženje pravnika Srbije za socijalno pravo, Beograd
- Šarkić N., 1998., *Vidovi odgovornosti roditelja za zlostavljanje i zanemarivanje deteta*, Zbornik, Beograd
- Šarkić N., 1998., *Prethodne mere i privremene mere*, Budvanski pravnički dani, Udruženje pravnika Srbije i Republike Srpske
- Šarkić N., 1998., *Izvršenje radi naplate novčanog potraživanja*, Pravni život, časopis za pravnu teoriju i praksu, br. 12, tom III, Udruženje pravnika Srbije, Beograd
- Šarkić N. i Vavan Z., 2016., *Postupak izvršenja sudskih odluka na zaradi i drugim stalnim novčanim primanjima*, Pravni život, časopis za pravnu teoriju i praksu, br. 12, tom III, Udruženje pravnika Srbije, Beograd
- Šarkić N., 1999., *Izvršenje sudskih odluka u sporovima iz porodičnih odnosa*, Niš
- Šarkić N., 2001., *Porodičnopravna zaštita dece od zlostavljanja – uloga porodičnog pravosuđa multidisciplinarno usavršavanje stručnjaka u sistemu zaštite dece od zlostavljanja i zanemarivanja*, Centar za brak i porodicu, Beograd
- Šarkić N., 2002., *Izvršenje odluka o izdržavanju, ostvarivanje i zaštita prava na zakonsko izdržavanje*, Pravni fakultet Kragujevac
- Šarkić N., Nikolić M., 2007., *Procesni položaj centara za socijalni rad*, Zbornik radova: "Zastupanje i punomoćstvo", Glosarijum, Beograd
- Šarkić N., Počuča M., 2016., *Porodično pravo i porodičnopravna zaštita*, Pravni fakultet Univerziteta Union Beograd i JP Službeni glasnik, Beograd
- Šarkić N., Počuča M., 2014., *Evropski izvršni naslov*, Pravni život, Beograd, br. 12/2014
- Šarkić N., Nikolić M., 2018., *Komentar Zakona o izvršenju i obezbeđenju*, JP Službeni glasnik i Pravni fakultet Univerziteta Union, Beograd
- Šarkić S., Popović D., Nikolić D., 1997., *Istorija srpskog pravosuđa*, Ministarstvo pravde Republike Srbije, Beograd
- Šarkić S., Matović T., 2018., *O izvršenju presuda u srednjovekovnom srpskom pravu*, Zbornik radova: "Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima", Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd
- Šarkić S., 1996., *Srednjovekovno srpsko pravo*, Matica srpska, Novi Sad

- Šimović, I., Majstorović, I., 2017., *Povreda prava na obiteljski život u postupcima međunarodne otmice djece: o značenju načela žurnog postupanja*. Hrvatska pravna revija 17/11, Zagreb
- Ujdehag J., Ginzburg S., Popov K., Bengtson B., Milošević M., Bodiřoga N., 2014., *Sveobuhvatna analiza sistema izvršenja u Srbiji*, Beograd GIZ
- Vavan Z., 2015., *Efikasnost u sudskim postupcima kao imperativ zaštite prava*, Pravni život, časopis za pravnu teoriju i praksu, br. 12, tom III
- Vavan Z., 2018., *Izvršenje sudskih odluka o izdržavanju dece - aktuelna pitanja i problemi*, Zbornik radova: "Porodični zakon - dvanaest godina posle", Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu i JP Službeni glasnik, Beograd
- Vučković-Šahović, N., 2000., *Prava deteta i međunarodno pravo*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd
- Vučković-Šahović, N., 1999., *Konvencija o pravima deteta i zakonodavstvo u SR Jugoslaviji*, Jugoslovenski centar za prava deteta, Beograd
- Vučković-Šahović, N., 1995., *Međunarodnopravna zaštita prava deteta*, Zbornik radova sa konferencije "Dečja prava – čija odgovornost", Beograd
- Vučković-Šahović, N., 1996., *Međunarodnopravna zaštita deteta i obaveze države – s posebnim osvrtom na Konvenciju UN o pravima deteta*, Reforma porodičnog zakonodavstva, Pravni fakultet u Beogradu, Udruženje pravnikā Srbije za socijalno pravo, Beograd
- Vujović R., 2018., *Položaj i ovlašćenja Organa starateljstva u izvršnom postupku*, Zbornik radova: Četrdeset godina izvršnog zakonodavstva u građanskim postupcima, Pravni fakultet Univerziteta Union i JP Službeni glasnik, Beograd
- Vukov, M., 1994., *Putevi i stranputice porodice*, GIP „Kultura“, Beograd
- Zečević, O. i dr., 2007., *Posebni protokol o postupanju policijskih službenika u zaštiti maloletnih lica od zlostavljanja i zanemarivanja*, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Beograd
- Zoroska - Kamilovska T., 2013., *Reforme sistema izvršenja u državama regiona, konceptualne sličnosti i razlike, kontroverze i dileme*, u zborniku radova: "Harmonizacija građanskog prava u regionu", Pravni fakultet Univerziteta u Istočnom Sarajevu

- Žagar A., 2013., *Ovrha radi ostvarivanja susreta i druženja roditelja sa djetetom*, Zagrebačka pravna revija br. 21, Zagreb
- Žegarac N., Vujović R., 2011., *Intervencije centra za socijalni rad u zaštiti deteta od zlostavljanja i zanemarivanja*, Zaštita deteta od zlostavljanja i zanemarivanja, primena Opšteg protokola, Centar za prava deteta, Beograd
- Živković M., 1991., *Poveravanje dece na čuvanje i vaspitanje u međunarodnom privatnom pravu*, Institut za pravna i društvena istraživanja, Beograd
- Weisberg, D. K., Appleton, F. S., 2002., *Modern Family Law: Cases and Materials*, Aspen Publishers, New York

Međunarodni akti

- *Povelja Ujedinjenih nacija*, ratifikovana u Jugoslaviji - Međunarodni ugovor FNRJ 5/1945
- *Univerzalna deklaracija o pravima čoveka*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN br. 217 A (III), 10. decembra 1948.
- *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima*, Zakon o ratifikaciji "Službeni list SFRJ" br. 7/1971
- *Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW)*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN br. 34/180, 18. decembra 1979. godine, ratifikovana u Jugoslaviji 1981. godine, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori br. 11/81
- *Konvencija o pristanku na brak, o minimalnoj starosti za sklapanje braka i o registrovanju brakova*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN br. 1763 A (XVII), 07. novembra 1962. godine, ratifikovana u Jugoslaviji 1964. godine, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori br. 13/64
- *Konvencija o nadležnosti, pravu koje se primenjuje, priznavanju, izvršenju, saradnji u oblasti roditeljske odgovornosti i mera za zaštitu dece*, zaključena 19. oktobra 1966. godine a stupila na snagu 01. januara 2002. godine

- *Konvencija o pravima deteta*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN, 20. novembra 1989. godine, ratifikovana u Jugoslaviji 1990. godine, Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori br. 15/90
- *Konvencija o zaštiti materinstva*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 103 1952. godine. Jugoslavija ratifikovala 1955. godine - "Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori" br. 9/1955
- *Konvencija o državljanstvu udatih žena*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a br. 1040 (XI) 1957. godine. Jugoslavija ratifikovala 1958. godine - "Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/1958
- *Konvencija o ostvarivanju alimantacionih zahteva u inostranstvu*, usvojena rezolucijom Generalne skupštine UON-a 1956. godine. Jugoslavija ratifikovala 1960. godine - "Službeni list FNRJ - Međunarodni ugovori", br. 2/1960
- *Konvencija o građanskopravnim aspektima međunarodne otmice dece*, usvojena u Haškoj akademiji za međunarodno privatno pravo 1980. godine, Jugoslavija ratifikovala 1991. godine - "Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori", br. 7/1991
- *Konvencija br. 182 o najgorim oblicima dečijeg rada*, usvojena na Generalnoj konferenciji Međunarodne organizacije rada u Ženevi 1999. godine. Jugoslavija ratifikovala 2003. godine - "Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori", br. 2/2003
- *Konvencija o zaštiti dece i saradnji u pogledu međudržavnog usvojenja*, Konvencija zaključena 1993. godine na Haškoj akademiji za međunarodno privatno pravo, stupila na snagu 1995. godine. Srbija ratifikovala 2013. godine - "Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori", br. 12/2013
- *Evropska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, potpisana novembra 1950. godine u Rimu, stupila na snagu 3. septembra 1953. godine, ratifikovana u Srbiji i Crnoj Gori 2003. godine, Službeni list Srbije i Crne Gore - Međunarodni ugovori br. 9/03
- *Evropska konvencija o priznanju i izvršenju odluka o staranju o deci i ponovnom uspostavljanju odnosa staranja*, usvojena u Luksemburgu, 20. maja 1980. godine, ratifikovana u Jugoslaviji 2001. godine, Službeni list SRJ - Međunarodni ugovori br. 1/01
- *Evropska konvencija o ostvarivanju dečijih prava*, usvojena u Strazburu 25. januara 1996. godine.

Domaći propisi

- Zakon o izvršenju i obezbeđenju, "SN br. 105 - LXII" od 23.07.1930
- Zakon o braku i porodičnim odnosima, "Sl. glasnik SRS" br. 22/80
- Ustav Savezne Republike Jugoslavije, "Sl. list SRJ" br. 1/92
- Ustav Republike Srbije, "Službeni glasnik RS" br. 98/2006
- Zakon o Ustavnom sudu RS, "Službeni glasnik RS" br. 109/2007
- Porodični zakon, "Sl. glasnik RS", br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015
- Zakon o nevažnosti pravnih propisa donetih pre 06. aprila 1941. godine i za vreme neprijateljske okupacije, "Službeni list FNRJ", 86/1946 i 105/1947
- Zakon o izvršnom postupku, "Službeni list SFRJ" br. 20/1978
- Zakon o izvršnom postupku, "Službeni list SRJ" br. 28/2000
- Zakon o izvršnom postupku, "Sl. glasnik RS" br. 125/2004
- Zakon o izvršenju i obezbeđenju, "Sl. glasnik RS", br. 31/2011, 99/2011 - dr. zakon, 109/2013 - odluka US, 55/2014 i 139/2014
- Zakon o izvršenju i obezbeđenju, "Sl. glasnik RS", br. 106/2015, 106/2016 - autentično tumačenje i 113/2017 - autentično tumačenje
- Zakon o parničnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 49/2013 - odluka US, 74/2013 - odluka US, 55/2014 i 87/2018
- Zakon o vanparničnom postupku, "Sl. glasnik SRS", br. 25/82 i 48/88 i "Sl. glasnik RS", br. 46/95 - dr. zakon, 18/2005 - dr. zakon, 85/2012, 45/2013 - dr. zakon, 55/2014 i 6/2015
- Krivični zakonik, "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013 i 108/2014
- Zakon o nasleđivanju, "Sl. glasnik RS", br. 46/95, 101/2003 - odluka USRS i 6/2015
- Zakon o radu, "Sl. glasnik RS", br. 24/2005, 61/2005, 54/2009, 32/2013 i 75/2014
- Zakon o obligacionim odnosima, "Sl. list SFRJ", br. 29/78, 39/85, 45/89 - odluka USJ i 57/89, "Sl. list SRJ", br. 31/93 i "Sl. list SCG", br. 1/2003 - Ustavna povelja
- Zakon o osnovama svojinskopravnih odnosa, Službeni list SFRJ", br. 6/80 i 36/90, "Sl. list SRJ", br. 29/96 i "Sl. glasnik RS", br. 115/2005 - dr. zakon
- Zakon o matičnim knjigama, "Sl. glasnik RS", br. 20/2009, 145/2014 i 47/2018

- Zakon o uređenju sudova, "Sl. glasnik RS", br. 116/2008, 104/2009, 101/2010, 31/2011 - dr. zakon, 78/2011 - dr. zakon, 101/2011, 101/2013, 106/2015, 40/2015 - dr. zakon, 13/2016, 108/2016 i 113/2017
- Zakon o opštem upravnom postupku, "Sl. glasnik RS", br. 18/2016
- Zakon o socijalnoj zaštiti, "Sl. glasnik RS", br. 24/2011
- Zakon o finansijskoj podršci porodici sa decom, "Sl. glasnik RS", br. 113/2017 i 50/2018
- Zakon o javnom beležništvu, "Sl. glasnik RS", br. 31/2011, 85/2012, 19/2013, 55/2014 - dr. zakon, 93/2014 - dr zakon, 121/2014, 6/2015 i 106/2015
- Zakon o sudijama "Sl. glasnik RS" br. 116/2008 58/2009 - odluka US, 104/2009, 101/2010, 8/2012 - odluka US, 121/2012, 124/2012 - odluka US, 101/2013, 111/2014 - odluka US 117/2014, 40/2015, 63/2015 - odluka US, 106/2015, 63/2016 - odluka US i 47/2017
- Zakon o zaštiti prava na suđenje u razumnom roku, "Sl. glasnik RS", br. 40/2015
- Zakon o javnom pravobranilaštvu, "Sl. glasnik RS", br. 55/2014
- Zakon o posredovanju u rešavanju sporova, "Sl. glasnik RS" br. 55/2014
- Zakon o visokom obrazovanju, "Sl. glasnik RS", br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon i 73/2018
- Krivični zakonik "Sl. glasnik RS", br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014 i 94/2016
- Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, "Službeni glasnik RS", br. 94/2016
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, "Sl. glasnik RS", br. 55/2014
- Zakon o socijalnoj zaštiti, "Sl. glasnik RS", br. 24/2011
- Zakon o policiji, "Službeni glasnik RS" br. 6/2016, 24/2018 i 87/2018
- Pravilnik o načinu obavljanja pojedinačnih policijskih poslova, "Službeni glasnik RS" br. 63/2018 i 72/2018
- Zakon o Narodnoj banci Srbije, "Sl. glasnik RS", br. 72/2003, 55/2004, 85/2005 - dr. zakon, 44/2010, 76/2012, 106/2012, 14/2015, 40/2015 - odluka US i 44/2018
- Zakon o platnom prometu, "Sl. list SRJ", br. 3/2002 i 5/2003 i "Sl. glasnik RS", br. 43/2004, 62/2006, 111/2009 - dr. zakon, 31/2011 i 139/2014 - dr. zakon

- Zakon o rešavanju sukoba zakona sa propisima drugih zemalja, "Sl. list SFRJ", br. 43/82 i 72/82 - ispr., "Sl. list SRJ", br. 46/96 i "Sl. glasnik RS", br. 46/2006 - dr. zakon
- Odluka o načinu sprovođenja prinudne naplate s računa klijenta, „Sl. glasnik RS“ br. 14/2014 i 76/2016
- Pravilnik o organizaciji, normativima i standardima rada centra za socijalni rad - "Sl. glasnik RS", br. 59/08, 37/10 39/2011 - dr. pravilnik i 1/2012 - dr. pravilnik
- Smernice za postupanje centra za socijalni rad u kontekstu građanskih sudskih postupaka koji se tiču prava i interesa deteta, 2016., Centar za prava deteta, Beograd
- Instrukcija o načinu rada organa starateljstva, odnosno psihologa u postupku izvršenja odluka iz oblasti porodičnog prava – predaja i oduzimanje deteta, Ministarstvo rada i socijalne politike, broj 570-01-00129/2009-14 od 10.3.2009. godine

Internet izvori

- <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ABGB1811.htm>
- https://sr.wikisource.org/sr-ec/srpski_gra%C4%91anski_zakonik_-_original
- <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>
- <https://www.coe.int/en/web/cepej/cepej-work/enforcement>
- <https://rm.coe.int/16807473cd>
- https://www.echr.coe.int/Documents/Overview_19592017_ENG.pdf
- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57534%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-57904%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-5434%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-22061%22%5D%7D>
- <http://echr.ketse.com/doc/36141.97-en-20030923/>
- <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-58404%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-59455%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81688%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/tur#%7B%22itemid%22:%5B%22001-79769%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-81195%22%5D%7D>

- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-92169%22%5D%7D>
- <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-98264%22%5D%7D>
- <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak%20-27-06-17.pdf>
- http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/study_family_rights_synthesis_report_en.pdf
- <http://www.ombudsman.rs/index.php/4540-2016-01-15-08-19-55>
- http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights
- <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/77820/>
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_12_139_3528.html
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2010_07_91_2570.html
- <https://www.zakon.hr/z/346/Zakon-o-provedbi-ovrhe-na-nov%20C4%28Danim-sredstvima>
- <https://www.zakon.hr/z/88/Obiteljski-zakon>
- https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2016_05_48_1267.html
- https://www.academia.edu/11841510/PRAVNA_ZA%20C5%A0TITA_PRAVA_NA_SUSRETE_I_DRU%20C5%BDENJE
- http://www.oss.ba/dokumenti/Zakon_o_izvrskom_postupku_FBIH.pdf
- <http://www.fbihvlada.gov.ba/bosanski/zakoni/2005/zakoni/25hrv.pdf>
- https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/Zakon_o_izvrskom_postupku_RS.pdf
- https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/porodicni_zakon_RS.pdf
- <https://www.paragraf.ba/dnevne-vijesti/07022018/07022018-vijest1.html>
- <http://www.sluzbenilist.me/PravniAktDetalji.aspx?tag=%7B50DFCDF6-39ED-48A3-96E6-231C862F2AE6%7D>
- <https://www.pravdiko.mk/wp-content/uploads/2013/11/Zakon-za-izvrshuvane-20-04-2011-prechisten-tekst.pdf>
- <https://www.uvmk.gov.mk/files/zakoni/zakon%20za%20semejstvo.pdf>
- http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/united_kingdom_and_england_en.pdf
- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1989/41/contents>
- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/38/contents>

- <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1973/18/contents>
- http://www.bclaws.ca/civix/document/id/lc/statreg/11025_01
- http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/finland_en.pdf
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19640090059/U/D19640059Lj.pdf>
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20091751362/U/D20091362Lj.pdf>
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20010981071/T/D20011071L.pdf>
- <http://prawo.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19970780483>
- http://eger.hu/public/uploads/Vht_2012_51ab098c3809a.pdf
- http://ec.europa.eu/civiljustice/publications/docs/family_rights/hungary_en.pdf
- http://www.medijacija.org/wp-content/uploads/2018/04/5_2_Preporuke-Saveta-Evrope-o-porodicnoj-medijaciji.pdf
- <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>
- <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G2006/pdf/G20062001.pdf>
- <http://publikacije.stat.gov.rs/G2018/Pdf/G20182051.pdf>
- http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/10/pravosudje_po_meri_deteta_2013_sr-latin.pdf
- <https://www.ns.ap.sud.rs/index.php/srl/sudska-praksa/134-gz2-9511>
- <http://www.zastupnik.gov.rs/cr/articles/presude/u-odnosu-na-rs/veljkov-protiv-srbije-p.-br.-32181-08.html>
- <http://www.bgcentar.org.rs/uloga-organa-starateljstva-u-postupcima-izvršenja-odluka-iz-oblasti-porodicnog-prava-predaja-i-oduzimanje-maloletnog-deteta/>
- <http://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/Zakljucak%20-27-06-17.pdf>
- <https://www.vk.sud.rs/sites/default/files/attachments/KNJIGA%20-%20OPSTA%20NADLEZNOST%20-%20KONACNA.pdf>
- <https://www.mpravde.gov.rs/files/NACRT.pdf>